U1
K75

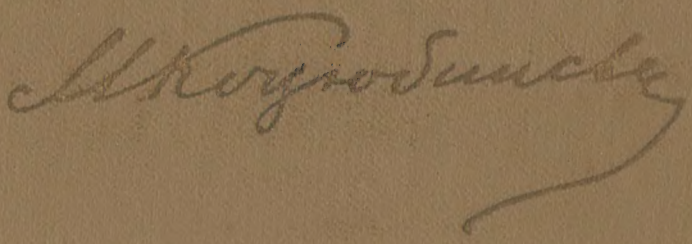

МИХАЙЛО КОЦЮБИНСЬКИЙ

ТВОРИ В СЕМИ ТОМАХ

МИХАЙЛО КОЦЮБИНСЬКИЙ

ТВОРИ
В СЕМИ
ТОМАХ

«НАУКОВА ДУМКА»

МИХАЙЛО КОЦЮБИНСЬКИЙ

КИЇВ — 1973

У1
К75

Редакційна колегія:
М. С. ГРИЦЮТА Н. Й. ЖУК, О. Є. ЗАСЕНКО (голова),
Н. Л. КАЛЕНИЧЕНКО, П. Й. КОЛЕСНИК,
С. А. КРИЖАНІВСЬКИЙ, Ф. П. ПОГРЕБЕННИК

Редактор тому
Ф. П. ПОГРЕБЕННИК

Упорядкування та примітки
Т. Г. ТРЕТЯЧЕНКО

Редакція художньої літератури

К $\frac{70303-027}{M221(04)-75}$ 98—75

© Видавництво «Наукова думка», 1975 р.

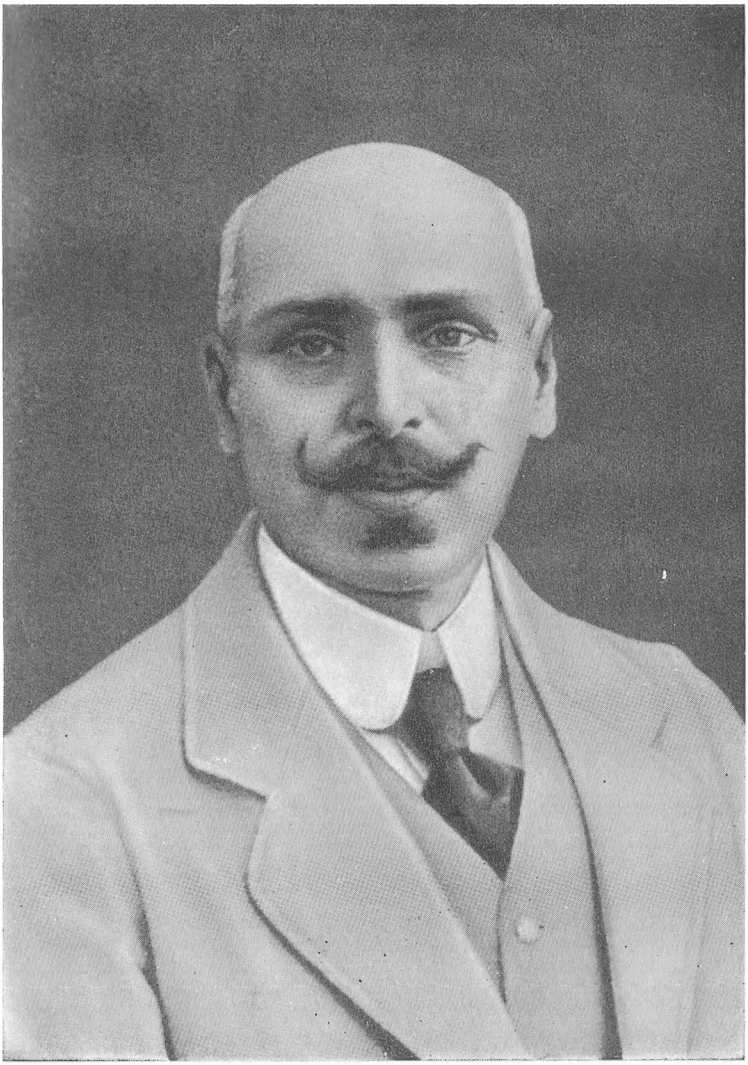

М. Коцюбинський. *Фото. 1910.*

ЛИСТИ

1910

1. До Володимира Гнатюка

16 січня 1910 р. Чернігів, 3/I 910.

Дорогий пане Володимире!

І в Новому, як і в старому році, обіймаю Вас сердечно та так само сердечно бажаю найкращого здоров'я та доброго настрою. Прошу переказати також мої щирі бажання усього найліпшого і вп. пані Вашій та діточкам.

Спасибі Вам за лист та картку, вони зробили мені правдиву приємність. Дякую і за обидва збірники: це такий багатий, інтересний матеріал, особливо для нашого брата-белетриста. Я дуже ціню такі книжки; змушений жити в місті, далеко од народу, я часом з головою пірнаю в етнографічні записи, в те чисте і свіже джерело народної творчості, та покріпляю тим свої сили.

Отож Ви робите мені велику приємність своїми подарунками; ще раз велике спасибі! Коли Вам се не дуже трудно, пришліть мені збірник, виданий в Липську; він, я певний, благополучно дійде до мене і так само благополучно буде перехований од тих, кому його не треба читати. Такий матеріал відкриває нову сторону народного духу, а це цікаве.

В останні часи я дуже зайнятий: пишу продовження свого оповідання «Fata morgana». В другій частині я захоплюю революційні часи, а в третій думаю торкнутися «заспокоєння» села та здичіння його. Тема дуже цікава, не знаю тільки, чи вдасться мені зробити з неї те, що хочу. Боюсь, що не вдасться; тоді подеру рукопис і край, хоч дуже шкода буде часу, праці і сил. Тепер я вже не тільки постогную, а часом мало не плачу од пиленого

болю у грудях та браку вільного віддиху. Як запре дух у грудях, то й кроку ступити не можу, а нерви такі, що кожна дрібниця, наприклад, якийсь факт в пресі або стаття, робить мене хорим на кілька день. Досадно і соромно навіть, а нічого не вдієш. Все се дуже погано одбивається на роботі, особливо коли примушую себе працювати через силу. Хотілось би щось зробити путяще, а трудно. Не тільки Ви, а й сам я хотів би щось написати про італійське море, та боюся, все сподіваюся відповідного настрою.

Щодо Криворівні, то я весь час роздумую, чи не забратися туди на цілі свої вакації. Непокоїть мене тільки ось що: я можу бути вільний тільки з половини мая до кінця червня ст. ст. Чи не холодно тоді ще у Криворівні? Чи могли б Ви так рано виїхати туди, бо сам я не зважусь туди поїхати, нецікаво, та й умовин життя там я не знаю. Поінформуйте мене. Як би се добре було, коли б я не тільки спочив, а й вивіз собі матеріал для роботи: подвійна користь і приємність.

Перекажіть мої сердечні поздоровлення Мих[айлові] Михайловичеві, панству Роздольським та п. Козловському. Дякую за пам'ять про мене. Не пишу Вам на сей раз більше, бо мушу сідати до роботи, а вільного часу (поза службою) маю занадто мало. Ще раз сердечно цілую і обіймаю.

Ваш *М. Коцюбинський.*

2. До Хоми Коцюбинського

19 січня 1910 р. 6.I 910. Чернігів.

Дорогий Хомця!

Сердечно поздоровляємо тебе і Грипу з Новим роком. Будьте здорові та майте потіху з діточок, яких од нас усіх поцілуй.

Спасибі тобі за листа. Все-таки знаєш, як Вам живеться, що нічого поганого з Вами не сталося, бо щоденні неприємності — це ще пусте, без цього ніхто не прожиє життя. Добре було б, коли б хоч ти сам (як трудно з родиною) вибрався до Чернігова хоч на пару днів, а то давно вже бачились. Тільки я хотів би, щоб ти приїхав до

весни, бо весною я знов збираюся до Італії, на о. Капрі. І не хочу, а мушу: слабий зовсім, астма душить мене так, що не маю чим дихати. Підправився був трохи літом за кордоном, а тепер все пропало, ще гірше. Тяжко мені їхати, бо дорого коштує, але хоч одна потіха, що я нічого не беру з своєї платні на дорогу і їжджу тільки за літературний заробіток. От і тепер весь вільний час сиджу за столом і пишу, нікуди не ходжу, живу, як схимник. Заробляю на дорогу.

Вдома у нас жодних цікавих новин або змін нема. Мама дуже постаріла, погано чує, часто бурчить, як старі люди, але то ще нічого, аби жила. От з Лідею погано. У неї роз[вив]ається маленький зоб, і як застудиться, він її мучить, їй трудно дихати.

Діти зараз усі здорові, Віра — молодець, як завжди, й коли б у домі не було слабих та трохи більше грошей було, можна б жити. Але я не нарікаю. Кожна людина несе свій хрест, кожному важко жити на світі. Як не те, то щось інше.

Про Олю ми нічого не знаємо. Де вона — і що з нею — хто його відає. Тому нічого не можу написати про неї. Ти щось мало пишеш про Грипу і про дітей. Як будеш писати — розкажи більше.

Вибачай, що не пишу довшого листа: я дуже тепер занятий, на столі лежить ціла купа листів, не менше півсотні або і більше, а я нікому не одписую, хай вибачать.

Всі ми міцно цілуємо тебе, Грипу і діточок. А може, у Вас ще є новенське, якого ми не знаємо? Ми вже поставили точку і тільки четверо маємо.

Ще раз цілую.

Твій *Муся.*

3. До Андрія Дуляка

20 січня 1910 р. 7.I 910. Чернігів.

З Новим роком, з новим щастям, шановний добродію Андрію!

Спасибі Вам за новини з Лопатинець. Як все змінилося з того часу, як я виїхав звідти! Та й трудно, щоб не змінилося за 17 літ! Сподіваюся, що дещо змінилося

і на краще. Може, тепер уже більше людей стало, що знають, хто вони, яких батьків діти, як каже Шевченко. А коли таких мало, то Ви, що бачите вже світ, повинні б показати і іншим. Тоді на старість скажете собі: не дурно я жив на світі, щось зробив для людей.

Чи виписують лопатинці газету «Село», з малюнками, яка виходить у Києві і коштує на рік тільки 2 рублі? Дуже гарна газета, і я радив би виписати її (адреса редакції така: Кіев, В[ольшая] Владимирская, № 28) — та й недорога. Можна в складчину виписати, як учотирьох, то по 50 к. на рік. Це і бідний спроможеться.

Щодо книжок (історія Аркаса і інш.), то я постараюся вислати Вам, але трохи згодом, бо зараз не маю. Почекайте трохи.

Живеться мені дуже погано, все слабую та й слабую. Їздив сього літа за границю, до Італії, підправився трохи, а тепер знов погано, і чекаю тільки весни, щоб знов туди поїхати, бо італійське сонце і повітря дуже добре для мене. Дорого тільки коштує, але як щось напишу, то й зароблю на дорогу.

Не пишу до Вас більшого листа, бо дуже занятий, хочу скінчити роботу, а часу маю небагато.

А Ви пишіть до мене, я з охотою читаю Ваші листи. Кланяйтесь од мене тим людям, що пам'ятають мене.

М. Коцюбинський.

Чи вже оженилися і маєте діти?

4. До Альфреда Єнсена

21 січня 1910 р. 8/I 910. Чернигов.

Дорогой друг! Еще раз с Новым годом! Я и моя жена сердечно желаем Вам и всему семейству Вашему здоровья и всего лучшего.

Спасибо Вам великое за газетные вырезки. Я рад, что Ваш труд не пропал даром и что шведская критика приняла хорошо книгу.

Если будут еще рецензии, сообщите только, в каких газетах или журналах. Не трудитесь переводить, мне совестно, что это отнимает у Вас много времени, необходи-

мого для важной работы. Так приятно читать, когда Вы пишете: «я занят». Занят! Значит, профессор работает, значит — будет что-то хорошее, полезное, нужное людям. Я очень люблю это слово.

Могу похвалиться. Я тоже теперь очень занят, настолько даже занят, что все откладывал и едва собрался написать Вам эти несколько слов, чтобы от души приветствовать Вас с Новым годом.

Работаю теперь над второю частью своего рассказа «Fata morgana», а затем приступлю и к третьей части. Мне уже давно хотелось закончить эту работу, да и деньги нужны. Здоровье плохое, и надо опять весною ехать в Италию. На этот раз поеду на более продолжительное время, и на обратном пути хотелось бы мне заглянуть в Стокгольм, если в это время будете там Вы. Хотелось бы повидаться с Вами и познакомиться с Вашим милым семейством.

А пока — я буду очень рад, если Вы вспомните меня и напишете иногда хотя бы несколько слов.

Всего хорошего Вам, Вашей жене и деткам.

Искренне уважающий Вас

М. Коцюбинский.

5. До Євгена Чикаленка

1 березня 1910 р. 16.II 910. Чернігів.

Високоповажаний та дорогий
Євгене Харлампович!

Простіть, що одповідаю так пізно. Саме тоді, як дістав Вашого листа, виїхав я був до Конотопа послухати цікаву судову справу — самосуд багатих селян восени 905 року над бідними, що хотіли розділу землі. Забито 15 чоловіка. Процес незвичайно цікавий, але так мені і не довелося ближче познайомитися з ним, бо справу одкладено. Тільки втомився в дорозі та кілька днів мусив лежати.

Повернувши, я все зробив, про що Ви писали. «Речь» виписали і вже розіслали. Приїхати в кінці місяця навряд чи зможу (спасибі за запросини), але І[лля] Л[юдвігович] певне буде на той час в Києві у своїх справах, значить, побачитесь.

Здоров'я моє погане. Доволі маленької втоми, доволі часом напружитися тільки — і вже засапаюсь, не маю чим дихати та починають боліти груди, часом нестерпуче. Інколи трапляється на два-три дні антракт, тоді я користуюсь цим і сідаю за стіл писати своє оповідання, якого ніяк не можу скінчити. Все незадоволений, переробляю, а найголовніше, що часто-густо не можу писати, бо слабий.

На жаль, зараз не можу взяти одпуск, служба не пускає. З половини мая буду вільніший і тоді поїду. Капрі все-таки дуже помогло мені; якби не італійське сонце й повітря, певно, довелось би лежати, як торік.

Я несказанно задоволений, що Ви поправились. Коли трапляється таке чудо, значить, надія не повинна вмирати.

Я дуже скучив за Вами. Лист так мало дає, що замінити ним стрічу не можна.

Надить мене думка побачитись з Вами на великодні святки, та ще й в Перешорах. А може, Ви закинули свій замір або збираєтесь кудись в інші місця? Хотів би знати, щоб не дурити себе гарними надіями, коли вони не можуть здійснитися.

В кожному разі — до побачення. Віра Іустинівна кланяється обом Вам, я теж засилаю щирий привіт Юлії Миколаївні, а Вас міцно й сердечно обіймаю і цілую. Не забувайте.

Ваш *М. Коцюбинський.*

6. До Євгена Чикаленка

8 квітня 1910 р. 26/III 910. Чернігів.

Високоповажаний та дорогий
Євгене Харлампович!

30 с[ього] м[ісяця] ніяким чином не можу поїхати з Вами. Я тільки що одбув свої обов'язки в окружн[ому] суді, де висидів 14 днів і утомився страшенно. Опріч того, за цей час запустив роботу і мушу все надолужити, бо робота у мене раз у раз на термін.

21-го квітня поїду напевно, хіба що трапиться зо мною, напр., буду погано себе почувати. Маю надію, що

ані мені нічого не буде, ані степ не вигорить до того часу — і тільки бажаю, щоб і Ви були здорові та готові. У квітні жайворонки ще не втечуть, і буде тепліше.

Листа Вашого і записку для Іл[лі] Людв[іговича] дістав. Останню зараз же передав йому.

Чому Ви нічого не пишете мені про своє здоров'я? Хоч би словечко кинули. Врешті, сподіваюся, що це не поганий знак, а добрий.

Дні мої сходять в ярмі. Ярмо роботи (працюю не менш 10 годин на день), ярмо слабостей всяких, а в результаті — утома, страшенна утома, од якої втрачаєш смак до життя.

Так уже хочу швидше спочити, що не повірити. Сплю і бачу себе вільним хоч на короткий час.

Через те подорож з Вами у Перешори набирає для мене ще більшої принади.

Щиро цілую Вас і обіймаю.

Ваш *М. Коцюбинський.*

Вп. дружині Вашій уклони і привіти. Наші теж вітають Вас сердечно.

7. До Євгена Чикаленка

2 травня 1910 р. 19.IV 910. Чернігів.

Любий Євгене Харламповійовичу!

Доля переслідує мене. В холодні дні застудився, почуваю себе погано, і жінка не пускає в дорогу, хоч я і рвуся.

Не доведеться, однак, і сей рік побачить степів. Як досадно мені — уявіть собі самі. А я жив надією побути з Вами, вільніше дихнуть в степах! Цілую Вас сердечно. Привіт од наших обом вам.

М. Коцюбинський.

8. До Хоми Коцюбинського

6 травня 1910 р. 23.IV 910. Чернігів.

Дорогі Хомця і Грина!

Спасибі Вам за пам'ять. Сердечно бажаємо і Вам усього найкращого. Ми ще якось держимось, то слабуємо, то здоровіші, а от мама в останні часи усе слабує на печінку, все на дісті. Дуже ослабла і часто лежить. Я в середині мая знов їду за кордон, в Італію, бо інакше мені трудно перезимувати. Мама прохала написати тобі, що тьотя продала дім, але буде жити в ньому до смерті. Добре було б, щоб ти приїхав до нас хоч на кілька днів. Всі наші цілують Вас усіх сердечно.

Твій *Муся.*

9. До Хоми Коцюбинського

7 травня 1910 р.

Дорогі діточки. Цілуємо Вас і дякуємо за листа і за фотографію. Сподівасмося, що Ви скоро напишете до нас по-українськи, бо Ви ж українці. Попрохайте тата і маму, щоб вас привезли коли до нас. Ще раз цілують вас баба, обидві тітки і дядько *Муся.*

10. До Віри Коцюбинської

29 травня 1910 р. 16.V 910. Київ.

Дорога Вірунечко, ти, певно, сердишся і турбуєшся, що я так довго не писав, але я не міг, бо ще на пароході трохи заслаб[...], а як приїхав, то перший день був такий слабий, що цілий день пролежав і на другий день мусив кликати лікаря. Тепер мені трохи краще, можу ходити, хоч ще нічого, опріч супу і чаю, не їм.[...] Змучився дуже. На жюрі ледве пішов і сидів там зовсім слабий. Думав виїхати сьогодні до Одеси, але виїду завтра, бо сьогодні удвох з Леонтовичем поїду до лікаря. Не турбуйся тільки, бо мені краще, а од лікарст[в] і зовсім поправлюся.

Про жюрі ти вже знаєш, одкинули всі проекти. Вчора був у Леонтовича і на звапому обіді у гласного Щітківського, па якому, звичайно, тільки сидів та дивився, як люди їли та пили, а увечері заходив до Русових. Всі тобі кланяються: Лисенко, Чикаленко, Леонтович, Науменко, Яновська і ще багато людей.

Через свою слабість я сливе не бачив Києва і мало з ким стрічався. Був у мене Боровик, який ще в Києві. Він здоров, думає дістати посаду у Вінниці в комерційній школі.

Про гроші (125 руб.) говорив я в редакції «Вісника», але мені сказали, що зараз не мають грошей і можуть вислати тобі або через 2 тижні, або 75 р. за тиждень. Я прохав поспішити, обіцяли. На дорогу теж ще не дістав грошей, певно, сьогодні дістану. Посилаю тобі листа Русової до «Просвіти», оддай Базилевичеві і попрохай вислати їй (М[ариино]-Благовещенская, 93) офіціальне уповажнення на з'їзд од «Просвіти» і коротеньке справоздання діяльності Т[оварист]ва. Тільки це треба зробити ш в и д ш е.

Так зараз шумить в голові (од шлунку і од голоду, бо я ще за весь час нічого не їв, опріч супу та чаю), що трудно спинятися на подробицях. Та й небагато у мене на сей раз вражень, все більше вдома сиджу. Сподівався, що дістану од тебе хоч пару слів у Києві, але, видно, ти занята. Чи всі здорові, чи все вдома добре? Я буду в Одесі в середу, може, там застану що од тебе у Луценка.

Як мама? Попрохай її, щоб не застуджувалась і береглася з їдою. А ти не запрацьовуйся в городі, Вірунечко, і не рискуй застуджуватися в холодні дні. Нехай Юрко та Роман пам'ятають про екзамени, дуже їх прошу. А дівчатка щоб вже гуляли і набирались здоров'я. Всіх цілую. Тепер буду писати частіше, хоч одкритки. Що з пошти? Цілую тебе, Вірунечко.

Твій *Муся.*

11. До Віри Коцюбинської

1 червня 1910 р. 910. 19.V, середа.
В вагоні по дорозі в Одесу.

Дорога Вірунечко, вчора не писав, бо Жук зайде до тебе і все розкаже. Тепер почну писати частіше. Почуваю себе краще, шлунок поправляється. У Києві ходив по лікарях (Леонтович водив) — до Петровського — по первовим — і до Фаворського — по внутрішнім, потому вони самі робили консиліум. Нічого приємного не сказали, але я дуже спокійно відношусь. Кажуть, що у мене порок серця і грудна жаба на грунті сердечної слабості. Заборонили втомлятись, хвилюватись, купатись і т. ін. Але ти не турбуйся, може вони і помиляються. Послали на Капрі. Не говори мамі. Чи застану в Одесі твої листи? Сьогодні буду о 3 год. дня. Цілую тебе і всіх наших.
Муся.

Для Богданки: Треб[инська] в Києві.

12. До Віри Коцюбинської

2 червня 1910 р. 20.V 910. Одеса.

Забула ти менè щось, Вірунчик. Ні вчора, ні сьогодні листів од тебе не було, а коли не буде завтра, то вже й не діждуся, аж на Капрі. Я пишу до тебе третій лист: один з Києва (з листом Русової), другий послав з дороги. Почуваю себе краще. Вчора надвечір приїхав до Одеси і спинився у Луценка. Нікого з земляків не бачив і, мабуть, не побачу. Сьогодні взяв білет на пароход, поїду пароходом «Levanzo» о 4 год. дня. О 2 год. їздив я на дачу Луценка, 15 верстов од Одеси кіньми, над Хаджибейський лиман, і дуже добре провів день. Засмалився навіть. Напишу тобі ще кілька слів про своє здоров'я, бо не хочу, щоб ти турбувалася з приводу тої звістки, яку я подав учора. Мене оглядали 2 лікарі, а після того був консиліум. Прийшли до того, що мені треба дуже берегтися, змінити клімат, бо холод шкодить мені. Леонтович поклявся дбати, щоб я дістав яку посаду в Криму, в Ялті. Лікарств, опріч одного (доволі дорогого), не радять, бо мою хоробу лічити не можна лікарствами, а тільки спо-

коєм і кліматом. Лікарі думають, що Капрі дасть мені трохи сили на зиму. Кажуть, що у мене нема в серці двохстворчатого клапана і через те серце зовсім погане. На сходи радять вилазити з повагою паралітика. Однак серце мене не болить і почуваю себе добре. Турбуюсь тільки, що нема звісток од тебе. Чи всі здорові? Як мама, діти і всі Ви? Цілую. Пиши на Капрі.

Твій *Муся.*

13. До Віри Коцюбинської

6 червня 1910 р.

24.V. 910. Константинопіль, пароход «Levanzo».

Дорога моя Вірунечко! Опишу тобі своє життя на пароході. Я вже писав, що дуже задоволений з подорожі по морю. Весь час погода така тиха, що навіть не помічаю, чи йде пароход, чи стоїть. Пасажирів з Одеси сіло дуже мало: 2 чи 3 в першій класі і троє в другій: якась італьянська сіньора з двома дітьми-дівчатками — Норіною і Ельзою, та ще один грек. Оце вся моя компанія, коли не рахувати капітана, з яким я теж познайомився. По цілих днях сиджу або гуляю на палубі, дишу морським повітрям та дивлюсь на дельфінів. Годують нічого собі, в 11 сніданок з 4 страв, в $6^1/_2$ обід з 6 страв, фрукти і кава. Дають і вино. Тільки вранці погано, бо дають чорну каву. Мушу замовляти собі какао або молоко, і за це окрема плата. Їм дуже багато, а нічого мені не шкодить, поправляюся. Особливо гарно впливає море на нерви, сплю добре. Вчора приїхали в Константинополь. В 9 годині я був уже на березі, взяв собі провідника-єврея і вдвох пішли спершу на Пера — європейська частина города. Се довга, вузька, крива і брудна вулиця, мішанина Європи і Азії. Мигне часом циліндр, новомодний жіночий бриль — і рядом білий халат араба, чорне лице негра і фески, фески, чорні покривала турчанок. Рядом стоять палаци і такі кухні, як в Бахчисараї. Вулиця малоцікава. Краще у Стамбулі. Тут уже справжній Схід, європейців не видко, сліпі доми з гаремами, кав'ярні, ослики, дервіші, фрукти, зелень і чад смаженого м'яса. Оглянув Ая-Софія, чудовий величний храм, повний мозаїк золотих, мармуру, бронзи. Незвичайно гарне враження. Подивився ще мечеть — Ені-

Джаме, всю виложену мальованим фарфором, дорога і гарна будівля. Звідти пішли на критий турецький базар, де в безкопечних коридорах зібрано все, чим торгує Схід. Тут багато чудових речей, кованого серебра, шовків, халатів, шабель і рушниць, є навіть кофейні, де я довго сидів та дивився на незвичайний рух. Купив собі феску і тютюну (інші речі дорогі), поголився у турка, а потому пішов в старинну частину города — Уюп-Султан, де знов засів у кав'ярні.

Потому сів на пароходик і Золотим Рогом поїхав на самий край міста, де вже домів нема. Виліз на вершок гори, на кладовище, і любувався чудовими краєвидами. Звідти написав тобі одкритку, яку ти, певно, дістала вже. Дуже задоволений з прогулки. Сьогодні нікуди не їздив. Пароход наш стоїть в Босфорі, перед самим містом. З одного боку Пера, з другого — Стамбул, з третього — Азія, Скутарі. Рух в Босфорі надзвичайний. Все покрите пароходами, пароходиками, яхтами, човнами. Щосекунди ревуть і плачуть сирени, бо без цього можна б подушити або потопити човни. З Константинополя сіло багато пасажирів. Французькі попи, турецькі офіцери з жінками і дітьми, албанці, іспанки, грецькі попи і навіть російські актьори. Говорять на всіх мовах, одні одних не розуміють, якесь вавілонське столпотворепіє. В моїй каюті французькі монахи і турецький комерсант.

Я воджу компанію з італьянцями. Зараз випливаємо в Мармурове море, вранці будемо в Дарданеллах, звідки і піде цей лист. Так добре, що я не в вагоні. Пригадую, як я мучився дуже, не спав, хвилювався. А тут сидиш у салоні і пишеш листа і знаєш, що постіль уже постелена, і підеш спати, коли захочеш. Невважаючи на заборону лікарів, я п'ю каву, вино, і нічого мені не робиться, здоровший. Сьогодні тільки голова болить. Ну, доволі про себе. Як там Вам усім живеться? Ти зробила мені велику неприємність, не прославши звістки, хоч би коротенької, до Одеси, як не могла прислати до Києва. Пиши хоч на Капрі, щоб я застав уже од тебе листи. Як там Юркові та Ромині екзамени? Мене дуже турбує, чи все добре. Чи мама здорова? Попрохай її, щоб доглядала себе, їла впору, гуляла і не хвилювалась. Чи ти бережеш себе, чи перевтомлюєшся? Напиши про все. Присилай мені «Раду» з 21-го м а я, бо я вже не читав її. Коли що прийшло з пошти, повідоми. Коли прислали мою

книжку в чеському перекладі, пришли мені. Не забувайте про мене. Як здоров'я Лідіне? Поцілуй її од мене. Цілую всіх вас і тебе, моя Вірунечко. Кланяйся знайомим і пиши, пиши. Ще раз цілую.

Твій *Муся.*

14. До Віри Коцюбинської

8 червня 1910 р. 26.V 910. Салоніки, Турція.

Дорога Вірунечко, пишу тобі в Салоніках, де пробуду 1 день. Я зовсім добре почуваю себе, подорож гарно впливає на мене. Ще 8 днів не буду мати звістки з дому і се мене турбує. Цілую тебе і всіх наших.

Як здоров'я мамине? Чи екзамени добре ідуть?

Ще раз цілую, твій *Муся.*

15. До Альфреда Єнсена

9 чи 10 червня 1910 р. 27/10.V 910 г.
По дороге из Салоник в Афины,
пароход «Levanzo».

Дорогой друг!

Посылаю Вам и многоуважаемому семейству Вашему привет с синих вод Средиземного моря. Всего наилучшего! Через несколько дней буду на Капри, где проживу месяца 2. Надеюсь получить от Вас несколько слов по адресу: Capri, prêsso Napoli, Ferma in posta, M. Coziubinsky.

Ваш *М. Коцюбинский.*

16. До Віри Коцюбинської

9 червня 1910 р. 27.V 910. Четвер.
По дорозі з Салонік до Афін.

Дорога Вірунечко! Вчора послав тобі одкритку з Салонік, яку ти, певно, дістала вже. Цілий день вчора я пробув в городі і дуже задоволений. Вже по дорозі до Сало-

нік з правого боку весь час стояв перед нами Олімп, високі і дикі гори, покриті вічним снігом. З того часу, як боги покинули Олімп, ніхто там не живе, та я й богам не заздрив, бо не хтів би жити у вічних снігах. Все-таки дивитись гарно. Повертаємо далі у Салонікський залив. Вода стає з синьої зеленою, а далі жовтою, як гогельмогель. Це річки розмивають глиняні гори і напосять глину в морські води. Салоніки розкинулись на горі, як і Константинополь, амфітеатром. Великий торговий порт, знов мішанина Сходу і Європи. Написавши до тебе одкритку, сідаю в електричний трамвай і їду на край міста, де в окремій віллі, серед саду, живе в'язень — турецький султан Абдул-Гамід. Кругом стоїть сторожа і не пускає нікого до воріт. Сірий на два поверхи дім стоїть як мрець серед чорного парку, всі вікна закриті віконницями, і я надаремно чекаю, чи не покажеться невесела фігура хитрого і злого (так його тут рекомендують) султана. Але нема нікого, тільки москалі на варті, як коло тюрми. Повертаюсь назад, треба поспішати до англійської кав'ярні, бо там чекають. Їдучи в трамваї, я познайомився з якимсь італьянцем, який обіцяв показати Салоніки. Це д. Фернандес, багач, фабрикант, але він здався мені трохи жуликом, так що я все оглядався, чи не витягне він у мене грошей. Але навпаки. В кав'ярні він вже чекає, частує, не позволяє платити, бере фаетон і везе мене оглядати місто. Оглянули ми церкву Софії з старинною мозаїкою, а потому дуже цікаву мечеть, бувший храм св. Дмитра, де з-під штукатурки одкрили чудові візантійські мозаїки перших віків; скрізь пишні колони з мармуру з такими ажурними капітелями, що вони здаються сплетеними з тонкого кружева. Показує мечеть дервіш, сам дуже цікавий. На пам'ятку він дає мені камінчик з мозаїки над гробом св. Дмитра. Звідти знов їдем на базар, оглядаємо, а тоді в кав'ярню. Фернандес за все платить, аж неприємно. Увечері повернувся я на пароход і запрохав ввічливого італійця на обід.

В городі дуже багато іспанських євреїв, арабів, албанців і всякого чудного народу. Костюми незвичайно цікаві, життя цілком не подібне до нашого. Жалкую, що нема зо мною дітей, вони надивилися б на все, і, певно, Оксані географія здалась би цікавим предметом. Досадно дивитись, що на пароході повно дітей (правда, вночі кричать і не дають спати), а я їду не тільки без дітей, але і без

тебе. Я дуже незадоволений, що мені не вдалось намовити тебе поїхати разом зо мною.

Вночі ми виїхали з Салонік. Погода чудова, тихо і тепло. Море спокійне. Попадається маса островів, високі дикі скелі, на деяких лежить сніг. Почуваю себе добре. Годують тепер зовсім порядно, на сніданок 4 страви (суп конче, сир, вино, фрукти. На обід 6—8 страв, вино, фрукти, чорна кава. Сплю часом і вдень, спочиваю. Думаю, що добре зробив, поїхавши морем, бо спочиваю. Ще маю їхати цілий тиждень. Пиши мені, бо я уже скучаю за домом. Пиши про себе, про маму, Лідю і дітей. Цілую всіх. Що нового з пошти? Не забувай висилати «Раду». Ще раз обнімаю тебе і цілую.

Твій *Муся.*

17. До Віри Коцюбинської

12 червня 1910 р.

30.V. Неділя. 1910.
По дорозі з о. Кріт в Сіцілію.

Дорога Вірунечко, вже 10-й день я на морі, ще лишилось 3 дні. Я здоров, але починаю скучати за домом. Більше півмісяця не мати звістки з дому — важко. Хоч би до Одеси написала в свій час кілька слів. Ну, та нічого не вдієш. По дорозі я спинявся в Афінах. Обдивився Акрополь, до якого од пристані треба їхати коло години. Спочатку на пристань на човні, бо пароход спинився на морі, потому од Пірей (порт) по залізній дорозі до Афін, а звідти на звощику в Акрополь. Піреї — доволі бідне, з голою природою місто. Нагадує Слобідки Севастополя. Афіни зате дуже чисті, вулиці широкі, гарно мощені, все таке біле, сліпучо-біле, що навіть мені боляче було дивитись, а твої очі, певно, дуже б втомились. Вулиці обсаджені великими грубими мімозами, це любиме дерево в Афінах. Деякі вулиці так густо обсаджені ними (особливо коло королівського палацу), що здаються бульварами. З будинків найбільше подобались мені університет і академія, в класичному стилі з надвірними фресками на золотому фоні. Серед білих або злегка жовтавих домів ростуть групами кипариси, що збільшує контраст між білим і чорним. Кав'ярень така маса, що часом вони займають цілі квартали. Видно, люди тут звикли жити на вулиці. Але найкраще враження зробив на мене Акрополь.

На високій дикій скелі стоїть Парфенон, ще дуже добре зберігся, Еректріон, храм побіди і др. будинки. З скелі одкривається чудовий широкий краєвид на море, гори і на город, який звідси як на долоні. Як подумаєш, яку землю толочать твої ноги, то аж чудно стає. Під Акрополем давні грецькі театри і храм Тезея, який найкраще зберігся. Нехай Юрко візьме енциклопедію і подивиться на всю цю красу і на всі пам'ятники історичні. З Акрополя я взяв звощика і об'їздив весь город, який лишив у мене найкращі згадки, може, ще й через те, що пройшов дощ, все було свіже і не було пилу, якого, кажуть, багато в Афінах. Я пробув в городі всього 8 годин, бо пароход стояв тут недовго. На другий день ми були вже вранці на о. Кріті, в г. Канеї. Це невеличкий, але дуже мальовничий городок по горах над самим морем. Знов Азія, знов мінарети, мечеті, фоски і оригінальні костюми крітян. Город на фоні гір, вершки яких покриті подекуди снігом. В Канеї ми були лиш кілька годин. А тепер великий переїзд в 48 годин морем, на якому перестали з'являтися навіть островки. Погода чудова, тиха, безхмарна, вітру нема, море спокійне, їдемо добре. Завтра в 11 годині будемо в Сіцілії, в г. Катанья. Думаю звідти поїхати поїздом в один чудовий куточок. Їхати недовго, всього 2 години по залізній дорозі, значить, встигну, бо пароход одійде в Мессіну в 12 годині ночі. Зате побуваю в Таормініе, де, кажуть, така краса, яка може бути тільки в Сіцілії. Позволяю собі робити такі поїздки через те, що дорога морем нітрошки не втомлює мене, навпаки, я весь час спочиваю, сплю по два рази, вночі і вдень. Тепер маю цілу каюту, де ніхто не заважає мені. Їм за трьох, так багато дають страв, що я вдома і за три дні не з'їдав того, що доводиться їсти в один день. Шлунок зовсім поправився. Я вже засмалився, бо цілий день на сонці.

Пиши мені, бачиш, як я часто пишу тобі, хоч тобі легше, бо ти вдома. Напиши про екзамени Юрка і Романа. Невже Роман вже гімпазист? Просто не віриться. Пиши про маму, все, що може мене цікавити. Коли береш отпуск? Як проводите час? Що нового з пошти і взагалі у Вас? Газет я не читаю. Присилай «Раду». Якщо прийшла моя чеська книжка, пришли. Цілую тебе міцно, маму, Лідю і всіх дітей. Не забувайте мене. Ще раз цілую і обіймаю.

Твій *Муся.*

18. До Михайла Могилянського

12 червня 1910 р.

30.V 910. По дорозі
з о. Кріт в Сіцілію.
Парох[од] «Levanzo».

Дорогий Михайле Михайловичу! Посилаю Вам сердечний привіт з дороги на Капрі. Вже десять день любуюсь морем, почуваю себе непогано, хоч лікарі налякали мене. Сподіваюся од Вас хоч кількох слів. Моя адреса: Caprі, prêsso Napoli. Ferma in posta. M. Koziubinsky (Italia).

Всього найкращого Вам!

Ваш щирий *Коцюбинський.*

19. До Володимира Гнатюка

12 червня 1910 р.

30 ст. ст. V 910. По дорозі
з о. Кріт до Сіцілії.
Парох[од] «Levanzo».

Дорогий пане Володимире!

Засилаю Вам і вп. дружині Вашій привіт і найсердечніші бажання з дороги на Капрі! Так мені сумно, що довгий час не мав звісток од Вас і нічого не знаю про Ваше здоров'я. Дуже прохаю Вас, напишіть мені хоч коротенько, що з Вами і коло Вас. Де будете літом? Коли в Криворівні, може б я на сей раз таки заїхав до Вас. Моя адреса: Capri, prêsso Napoli, Ferma in posta, M. Coziubinsky (Italia).

Цілую Вас і обіймаю.

Ваш *М. Коцюбинський.*

20. До Віри Коцюбинської

15 червня 1910 р.

2.VI 910. Caprі.

Дорога Вірунечко! Тільки що приїхав на Капрі і зараз пишу тобі, щоб ти не турбувалася. Доїхав добре, здоров. Моя адреса: Caprі, prêsso Napoli, Hôtel Royal, № 26. Думав послати одкритку з Мессіни, але не встиг,

бо довго обдивлявся, а пароход одійшов раніше, бо збиралася буря, і таки добре погойдало нас цілу ніч.

Пиши. Завтра або позавтра напишу листа, а поки що цілую тебе і всіх.

Твій *Муся.*

21. До Віри Коцюбинської

16 червня 1910 р.

3.VI 910. Capri.
Hôtel Royal, № 26.

Дорога Віруночко! Сьогодні дістав од тебе 2 одкритки: одну з 22 (№ 2) і другу — з 27 (№ 4). Ти або помилилася, або № 3 пропав. Все-таки я радий, що хоч деякі звістки маю з дому, що всі Ви здорові та що Юрко і Роман молодці. Од Оксанки була одкритка, за яку цілую її дуже. Вона так гарно написала, що приємно було читати. Прошу її писати ще, нехай не жалує одкриток. Почуваю себе непогано, особливо після порошків Фаворського, які приймав сьогодні уперше. Взагалі ж я далеко менше стомлений дорогою, ніж торік. Сьогодні добре спочив. Взяв номер кращий, ніж торік, на першому поверсі, без сходів і з гарним краєвидом. Правда, довелось на $^1/_2$ ліри платити дорожче, та се небагато, всього 17 коп. на день. Чисто тут і гарно незвичайно. Годують так смачно, гарно і гігієнічно, що і слів нема на похвалу. Ще кращий кухар, ніж торік. Трохи мало дають, але я не голоден, бо страв багато. Сьогодні вранці оглянув я знайомі місця, посидів, спочив, прочитав пошту (був лист [...] од Чикаленка, який дуже захоплений опов. «Fata morgana», каже, що це найкраще моє оповідання, що він не може навіть передати мені всього захоплення свого).

По сніданку пішов до Горького. Там мене стріли, як рідного, обнімали і цілували, взагалі дуже прихильні до мене. Тут у нього живуть письменник П'ятницький та ще якийсь грузинський письменник. Ходили гуляти цілим кодлом, ледве вирвався, щоб написати до тебе. Завтра мушу обідати у них. Перший день на Капрі пройшов добре. Тут весь час йшли дощі і було холодно. Сьогодні тепліший день, але не душно. Тепер розкажу тобі, як я провів два дні в Сіцілії.

В Катанью приїхали ми вранці, в 7 год. Я зараз сів на поїзд і поїхав в чудове місце — Таорміну, куди їдеться по залізній дорозі 2 години, а звідти звощиком 1 годину. Вся дорога — чарівна. З одного боку Етна, з другого — море. Скрізь потоки лави, що текли аж в море, але лава мало не скрізь оброблена вже і засаджена цитриновими і помаранчовими гаями, що цілі 2 години котяться з обох боків дороги, як море. Саме збирають цитрини, скрізь жовтіє од них, на землі величезні купи. Незвичайно гарний краєвид, гори, виноградники, сади, море і люди,— все це повне кольорів, яскравих фарб, все залите сонцем. На станції пообідав по-сіцілійськи, з чудесними винами і сирами, з мессінськими помаранчами (до Мессіни лишилась 1 година їзди), а звідти звощиком, все вгору і вгору, по дорозі, що йде петлями і одкриває щораз нові пейзажі, приїхав в чудову Таорміну, повну розкішних готелів. Це самий дорогий і найкращий закуток Сіцілії. Тут оглянув руїну давнього грецького театру (збудовано 500 літ тому назад), що нагадав мені римський Колізей. Дуже цікаво і незвичайно. Потому обдивився готель S.-Domenico, що був колись монастирем і має цікаві старинні зали, розкішні сади, мозаїку, різьбу і образи. Нагулявшись і налюбувавшись краєвидами, повернувся в 7 год. на пароход, пообідав і пішов в Катанью. Гарненький європейський городок, теперішній торговий центр Сіцілії, по зруйнуванні Мессіни. В 12 годині ночі одплили ми в Мессіну і в 7 були вже там. Простояли ми в Мессіні до 5 години, бо знялась буря і треба було одплисти. Яке страшне враження зробив на мене цей город! Все в руїнах, з вулиць зробились гори всякого грузу та каміння. Все наче спресоване, все змішане дивно. Під руїнами і досі поховано 40 000 людей. Ідуть розкопки. Бачиш, як сидять городові. Ось городовий встає. Це знак, що одрили тіло. При мені викопали труп жінки. Спочатку витягли голову і поклали в таз. Потому потягли сорочку, яка подерлась, а далі витягли тіло, напівзгниле. Я вже не хотів дивитись. Доми стоять так, що тільки 3 стіни залишились, а через четверту, одвалену, видко ліжка, посуду і т. ін. Найбільше ж од домів лиш груда каміння. По вулицях страшно ходити, бо руїни потріскались і ось-ось впадуть на голову. Був у мене і неприємний момент. Йшов я по вулиці, коли раптом земля затряслась, будинки хитнулись і ось-ось, здавалось зава-

ляться. Але се був момент і не повторився. Люди поніміли, бо по вулицях все ж ходять і їздять і ставлять дерев'яні домочки, смішні, на два поверхи, і тоненькі, з легких дощок. Такі ж і магазини. За городом збудовано нову Мессіну. Ряди домочків, як коробки з макаронів, маленькі, тоненькі, без вікон, тісні, т[ак] що чути, що говорять в десятого сусіда. Тіснота і убожество. Всі ці домочки збудовані на гроші, пожертвовані різними народами. Як тут живуть, як не пересваряться, як не згорять — не знаю. Правда, їсти готують на вулиці, в жаровнях. Люди якісь залякані, сумні, жінки в жалібних чорних крепах, у мужчин тільки чорні краватки, і в очах кожної людини — жах. Тяжкі враження. Не хотів би другий раз бачити. Ось тобі коротко про те, що бачив, а бачив я більше, ніж інші пасажири, бо все-таки я звик їздити і не боюся нових країв. Хто його знає, чи буду вдруге в Сіцілії, і грішно було б не скористатись з пагоди. З Мессіни до Неаполя гойдало нас страшенно. Всі були слабі, на пароході стояв стогін, ніхто нічого не їв, тільки я та один грек, та ще капітани, як добрі моряки, почували себе чудесно, їли і гуляли, хоч доводилось і раком ставати на пароходній палубі.

Дуже прошу тебе — пиши. Що там всі наші? Чи здорові? Поцілуй всіх од мене. Що з пошти? Я не знаю. «Раду» присилай. Цілую тебе. *Муся.*

22. До Олександри Аплаксіної

17 червня 1910 р.

4.VI 910. Capri.
Hôtel Royal, № 26.

[...] Доехал хорошо, устал меньше, чем в прошлом году, чувствую себя неплохо. Теперь пиши уже по адресу: Hôtel Royal, № 26.

Занял я комнату на первом этаже, без лестницы, прекрасно обставленную, большую и светлую, с отдельной террасой на море, декорированной бамбуковыми кустами, агавами и цветами. Терраса мраморная и такая большая, что я гуляю по ней, а после обеда нежусь в удобном раздвижном кресле [...]. Вечно в зеркалах отражается все одна и та же моя надоевшая мне фигура. Но, в общем, я доволен готелем, хотя платчу в этом году дороже... на

17 коп. в день (лучшая комната). Кормят настолько хорошо, вкусно, красиво и гигиенично, что нельзя желать ничего лучшего. Все здесь прекрасно, все удобства, электричество, ванна, чистота и спокойствие. Думаю, что отдохну и поправлюсь. Здесь прохладно, часто идут дожди, но Капри в полном цвету и роскоши. Осмотрел близкие знакомые места и пошел к Горькому. Здесь встретили меня как родного. Мы так долго целовались и обнимались, что даже наскучило. Боюсь, что это знакомство нарушит несколько мой покой. У Горького гостит писатель Пятницкий и еще один грузинский писатель. Сегодня я обедаю у них. Вот мои первые впечатления. Теперь расскажу тебе о двух днях, проведенных в Сицилии (последнее письмо мое ты получила из Катаньи). В Катанью мы прибыли в 7 часов утра. Я сейчас же объехал город, побывал в знаменитом парке Villa Bellini, осмотрел собор, где похоронен композитор Беллини, его памятник, развалины древнего греческого театра, побывал и в новом и в старом городе, а потом на вокзал и по железной дороге поехал в Теормину, куда надо ехать 2 часа, а потом еще 1 час на извозчике. Дорога все время восхитительна, с одной стороны Этна, с другой — море. Везде потоки застывшей лавы разных времен, но в большинстве старой, разработанной и сплошь засаженной апельсинными и лимонными рощами, точно волной залившими все берега. Идет как раз сбор лимонов, и воздух насыщен их ароматом. В садах целые горы лимонов, везде песни рабочих. Проехавши 5—6 станций, вылез я на ст[анции] Giardini—Taormina, пообедал по-сицилийски с прекрасным местным вином и сырами, взял экипаж и поехал в горы, все выше и выше по дороге петлями, на каждом повороте открывавшей все новые величественные виды. Везде масса дорогих отелей, где проводят зиму американцы, германский император и проч[ая] шваль, извини за выражение. Таормина действительно один из прекраснейших уголков Сицилии. Здесь я осмотрел развалины греческого театра, громаднейшая и прекраснейшая постройка, насчитывающая 500 лет, затем готель S.-Domenico, переделанный из католического монастыря, с чудными залами, резьбой, мраморами, садами и древними картинами. Это не наши монахи, грязное, невежественное племя, а культурные люди с удивительной любовью к искусству и древности. Насмотревшись и налюбовавшись вдоволь, поехал я об-

ратно и к $^1/_2$ восьмого был уже на пароходе, к обеду. После обеда, весь вечер, провел в Катанье, интересном, своеобразном городке, втором после разрушенной Мессины. В 12 часов ночи мы отплыли в Мессину, а в 7 ч. утра были уже там. Какая картина! Всю жизнь не забуду. Весь город — развалина. Улицы загромождены камнями и всякими предметами, под которыми и сейчас похоронено 40 тысяч человек. Всюду торчат расколовшиеся стены, готовые обрушиться на голову, обнажая внутреннюю часть домов, с оставшейся мебелью и посудой, с занавесами на окнах, картинами и украшениями. Некоторые здания — груда обломков, где удивительно спрессованы камни, доски, вещи, люди. Идут сейчас раскопки. На горах из мусора сидят городовые. Но вот видишь, как городовой встает и делает под козырек: это отрыли человеческое тело. При мне извлечена была какая-то женщина. Сначала из-под камней оторвали голову и положили в таз. Потом одну руку и другую. Потом вытянули рубахи, а затем наполовину сгнивший корпус. Я уже не смотрел. Пошел далее, по улице-кладбищу. Но вдруг — ужас. Почва заколебалась подо мной, развалины двинулись, раздался треск. Землетрясение. Оно продолжалось один момент, секунды 3—4, но люди онемели. Прошло — и все по-прежнему. Я думал, что уже конец мне. Упрямые люди строят наряду с разрушенными домами смешные двухэтажные деревянные домики, живут в них и торгуют. На улицах движение, но в глазах у всех ужас, женщины в глубоком трауре; мужчины все в черных галстуках. После осмотра развалин отправился я в новую Мессину, отстроенную за старой, на конце города. Все здания построены на пожертвования различных народов и представляют ряд маленьких одноэтажных деревянных домиков, тонких, без окон и неудобных, напоминающих коробки из-под макарон. Как здесь живут, как не ссорятся в этой тесноте, где слышно, что делается и говорится у десятого соседа,— не знаю. Поселок напоминает наши военные поселения, все домики одного типа, вытянулись в одну линию, как солдаты на учении. Готовят еду на улице, на жаровнях. Теснота и скученность. В 5 часов дня мы отплыли в Неаполь, т. к. началась буря. Всю ночь качало невероятно, на пароходе стоял стон и плач. Я не боюсь морской болезни, и буря внесла в мое путешествие только приятное разнообразие. Но довольно на сегодня, я, верно, замучил

тебя длинным письмом, хотя о виденном мог бы написать очень много. Как видишь, я не боялся новых стран, подобно нашим пассажирам, и поэтому видел больше, чем другие [...].

23. До Віри Коцюбинської

18 червня 1910 р.

5.VI 910. Capri,
Hôtel Royal, № 26.

Дорога Вірунечко!

Пишу сьогодні тільки одкритку. Дістав твою третю, а тобі посилаю, певно, вже 10. Почуваю себе краще, не скучаю, не втомлююсь, взагалі бережусь. Всі три дні, що провів на Капрі, був у Горького. Кличуть та й кличуть, як не особисто, то листами. Сьогодні їздили ловити рибу. Я дуже радий, що вдома всі здорові, що Роман вже гімназист, поцілуй його від мене і поздоров. За Юркову географію я не боюсь, певно, здасть добре. Маю до тебе велику просьбу. Забери дітей і разом з ними сфотографуйся і пришли мені. Я дуже хочу мати Вас всіх перед собою, без Вас мені якось ніяково. Я розлінився, нічого не роблю, навіть листи важко писати. Може, за кілька днів, як добре спочину, візьмусь за якусь роботу. Що з пошти? Чому не висилаєш «Ради»? Цілую всіх і обіймаю. Погано, що ти не поїхала зо мною.

Твій *Муся.*

24. До Віри Коцюбинської

19 червня 1910 р.

6.VI 910. Capri,
Hôtel Royal, № 26.

Дорога Вірунечко, сьогодні дістав од тебе четверту одкритку — з 1-го червня (догадуюсь, бо ти ж дат не ставиш). Дуже досадую, що рідко дістаю листи, ти не можеш уявити собі, як важко без листів тут. Я пишу тобі регулярно через день: один раз одкритку, а другий — лист. Думаю, що тобі доволі, а коли б було мало, то напиши, постараюся писати щодня, хоч часом за всякими прогулками трудно буває взятись за перо. Погода зараз

стоїть гарна, тепла, але не душно. Часом вночі сплю під теплою ковдрою. Аж чудно, що у Вас така спека, а тут нічого. Як сядеш на камінь — припікає, а перейдеш на друге місце — зараз свіжий вітрець, а холодок — справжній холодок. Лягаю я рано, в 10 або $10^1/_2$, встаю в 7, а в $8^1/_2$ їду куди-небудь гуляти. Спочатку ходив в близенькі місця. Сяду де-небудь в гарному затишку і читаю. Але я уважаю, що менї лучче ходити, ніж сидіти, і через те пустивсь на довші проходки. Коли вранці коротша, то вже по обіді довша. Тут все доводиться йти або вниз, або вгору, то ж я потихеньку, спиняючись і не засапуючись, лізу нагору і завжди задоволений з прогулки. Сьогодні по обіді однесу цього листа на пошту і піду пішки на Анакапрі. Не через те, що жалкую найняти звощика, а просто хочеться прогулятись. Почуваю себе погано тільки вранці, це стара прикмета неврастенії. Потому, як розходжуся, нічого. Стараюся вести дуже скромне, тихе життя. Кави і вина зовсім не п'ю, от тільки ще курю, коли б покинути, було б добре, але се дуже трудно тут, бо скучно. Якби було з ким поділитися враженнями од краси, поговорити часом, а то я все сам, по цілих днях мовчу. Ходити в гості часто не ходжу, менї хочеться все бути на повітрі, як можна менше в хаті, а в гостях все ж сидиш у хаті. Навіть у себе весь час я на терасі, так що тільки сплю в хаті. Засмалився вже, як циган, але ще більше засмалюся. Досадно, що не можна купатися. Коли я сказав лікареві, що торік купався, він зробив великі очі, знизав плечима і сміється: «Победителей, конечно, не судят, но Вы не купайтесь, нельзя». От я тільки дивлюся, як купаються другі, аж заздрісно.

Скучно менї без газет. Я мало не в кожному листі прошу тебе прислати «Раду», з 21 мая. Не забудь. Ходити до Горького читати газети — все ж важко, лучче мати свою. Що з пошти? Я, певно, не дістав тих листів, де ти про це пишеш. Знаю, що був лист од Гнатюка і книжка — та й більше нічого. Невже нема нічого більше?

Радію, що ти вже вільна. Гляди, щоб ти добре спочила за сей час, гуляй, купайся, але не забувай і про мене. Не лінуйся писати, бо менї ж невесело тут одному, і коли б не надія поправити здоров'я та набратись сил, я б не сидів тут, бо це все ж жертва. Чи мама ходить гуляти в сад? Попроси її, щоб не забувала, бо повітря добре вплине на її здоров'я. Як Лідя? Чи здорова, чи все

так само? Нехай діти пишуть до мене. Ну, бувайте здорові. Цілую всіх, а тебе обіймаю. Твій *Муся.*

Як про що хочеш знати — питай, одпишу.

25. До Леопольда Лукича-Будая

21 червня 1910 р. 8/21.VI 910. Capri.

Любий добродію!

Засилаю Вам щирий привіт і поздоровлення. Нарешті, по довгій дорозі морем, попав я на Капрі і тут вже маю більше часу згадати моїх добрих знайомих. Як ся маєте?

Сподіваюся, Ви не забули своєї обіцянки зробити для мене ще скілька примірників одбитки з «Fata morgana». Дуже прохав би послати їх д о д о м у, в Чернігів, а я вже напишу жінці, куди вислати їх. Маю надію, що не забудете мене і обізветесь по адресі: Italia. Capri, prêsso Napoli, Hôtel Royal, № 26, M. Coziubinschi.

З високим поважанням *М. Коцюбинський.*

Чи не могли б Ви прислати сюди «Вісник», VI кн.?

26. До Євгена Чикаленка

22 червня 1910 р. 9.VI 910. C a p r i,
H ô t e l R o y a l, № 26.

Дорогий Євгене Харламповичу!

Дуже Ви мене потішили і підбадьорили своїм листом. Вас, як судді, я найбільше боявся, бо вірю у Ваш смак літературний і Вашу щирість — а ці дві прикмети рідко у кого так щасливо стрічаються і зливаються, як у Вас. Незвичайно цікавлять мене Ваші враження од другого читання, бо тут уже гріхи мої не втечуть од уваги, і може деяка чисто зовнішня ефектовність самих подій не буде заважати оцінці оповід[ання] з боку артистичного. Поділіться зо мною своїми враженнями, вони дуже цінні для мене, більше, може, ніж Ви гадаєте собі.

Їхалось мені дуже добре. 13 днів на морі — це такий гарний спочинок, що я поздоровшав у дорозі, а не втомився. Капрі теж добре впливає на мене. Тут зараз дуже гарна погода, тепло, але не душно (17° в холодку), повітря запашне і абсолютно чисте. Спинився я в тому ж готелі, що і торік. Чистота, спокій, краса — і годують дуже добре, як у санаторії, тільки смачніше. Взагалі я незвичайно задоволений, що попав сюди, бо маю надію одпочити та набратися сил на зиму. Трохи втомлюють мене знайомі, Горький і його родина; вони намагаються розважати мене і мало не щодня заходять, забирають з собою на море ловити рибу або гуляти. Часом засиджуємось вечорами за всякими розмовами, а це для мене недобре. Ворушиш нерви й погано спиш уночі. Все думаю, як би, не ображаючи їх, упикати частого гостювання. Опріч Горького, живе тут літератор П'ятницький та ще деякі російські художники. Поки що ще спочиваю, живу, як рослина, набираюся сонця, але треба думати і про роботу. Може, щось буду писати або принаймні зберу матеріал для роботи.

Що там у нас діється на Вкраїні? Ще досі не вислали мені з дому «Ради» [...].

Напишіть мені хоч кілька слів, не забувайте мене. Чи поїдете куди на літо? Тоді подайте мені свою адресу, щоб я не загубив Вас.

Що нового в Києві? Взагалі я нічого не знаю, а на чужині особливо дорогий всякий зв'язок з рідними місцями і людьми. Спільним знайомим поклоніться од мене.

Ну, бувайте здорові, я ще напишу до Вас. Щиро цілую і обіймаю і дякую за все Ваше добро.

Вп. Юлії Миколаївні сердечний привіт і найкращі бажання.

Ваш *М. Коцюбинський.*

27. До Олександри Аплаксіної

23 червня 1910 р. 10.VI 910. Capri.

[...] Боюсь, что мои письма мало дадут тебе интересного, особенно с Капри. Здесь у меня тоже мало впечатлений, по крайней мере я стараюсь, чтобы их было воз-

можно меньше, и для этого избегаю общества, хотя это удается мне с трудом. День я свой располагаю (если удается нормально прожить его) таким образом: встаю в 7 или $6^1/_2$, завтракаю и отправляюсь сейчас же гулять. Лежу где-нибудь над морем и[ли] взберусь на высокое место, в живописный уголок, лежу, наслаждаюсь, думаю, порой записываю в свою книжку наблюдения над природой, изредка читаю. Здесь у меня под руками роскошная библиотека (у Горького). Так проходит время до $12^1/_2$, когда завтрак. После завтрака пишу письма (это очень тяжелая обязанность, т. к. кроме писем, которые мне хочется писать — именно тебе — приходится отвечать знакомым, а они меня и здесь нашли, так что ежедневно пишу не менее 5). В 3 часа опять отправляюсь уже в далекую прогулку, часа на 4—$4^1/_2$, до обеда. После обеда опять гуляю, потом в 10 или $10^1/_2$ иду спать. Впрочем, этот нормальный образ жизни, наиболее полезный для меня, часто нарушается приглашениями в гости. Скоро сюда приедет Шаляпин, и я буду слушать его у Горького, он с ним большой приятель. Вообще ожидают интересных гостей, о которых напишу тебе. Здоровье мое постепенно улучшается, я уже лучше хожу, меньше задыхаюсь. [...]

Ну, вот. Так и не дали окончить письма. Пришли и увлекли на море удить рыбу. Представь себе — и я ужу. Сначала мне было совестно подсекать клюющую рыбу, ей это больно, а теперь озверел и вхожу в азарт. А рыба здесь! Мы собираем букеты, а не рыбу, настолько она ярко, удивительно пестро и сказочно окрашена. После уженья поели ухи и засиделись до 12 часов ночи. Литература, литература и литература. Мой отельный хозяин сердит, что я где-то обедаю вне отеля. Завтра или послезавтра Горький будет читать мне свою новую пьесу, котор[ую] он написал для немецкого театра. Интересно. Напишу тебе. У нас с ним устанавливается тесная дружба, мы полюбили друг друга [...].

28. До Володимира Гнатюка

23 червня 1910 р.

10/23.VI 910. Capri.
Hôtel Royal, № 26.

Дорогий пане Володимире!

Жінка писала, що од Вас був лист і що Ви все слабуєте. Жалкую, що не читав того листа і не знаю добре, як Вам тепер. З дороги сюди я послав Вам картку на львівську адресу — чи дістали?

Пишу в Криворівню, але чи Ви вже там? Обізвіться, тоді напишу ширше про все. Сим літом ми вже к о н ч е побачимось в К р и в о р і в н і. Почуваю себе трохи краще, спочиваю та гріюсь на сонці. Обізвіться конче і швидше. Моя адреса: Italia. C a p r i, prêsso Napoli. Hôtel Royal, № 26. M. Coziubinschi.

Цілую Вас. *М. Коцюбинський.*

29. До Віри Коцюбинської

24 червня 1910 р.

11.VI 910. Capri.
Hôtel Royal, № 26.

Дорога Вірунечко, спасибі тобі за одкритку з 5-го VI і за 2 пачки «Ради». Доплачувать не довелось, але взагалі платиться за 1 лот 1 коп.

Я дуже радий, що всі здорові, хоч жаль, що ти пишеш дуже коротко. Це, певно, через те, що була занята: тепер ти вільна, і я сподіваюся довших листів. А так хочеться знати, що робиться вдома, я дуже скучаю за Вами всіма і незвичайно жалкую, що мені не вдалося намовити тебе поїхати зо мною. Все було б інакше, краще.

Про себе мало що можу писати. Почалося одноманітне життя, і чим воно більш одноманітне, тим краще для мене. Знайомості мене втомлюють. От і вчора: зайшли до мене Горький з жінкою, витягли на море, потому силоміць затягли до себе на обід, потому чай, розмови і так до 11 годин ночі, а сьогодні у мене голова болить і почуваю себе втомленим. Не знаю, чим я їм до вподоби, тільки вони дорожать моїм товариством і все стараються догодити мені та чим-небудь розважити. Вже в планах всякі екскурсії і приємності — поїздка в Неаполь до театру,

рибні ловлі пікніком — і все це для мене спеціально. Просто боюся такої опіки. От і сьогодні мають зайти до мене. Погода «у нас» гарна, тепло, не душно, жаль тільки, що купатись мені не можна, а море чудове. Мені аж дивно, що у вас спека, а тут, на півдні, зовсім не душно.

Трохи скучно. Ніхто до мене не пише, хоч я і послав знайомим одкритки, ще з дороги. Починаю читати. Бібліотека під руками чудова, аби охота читати. Познайомився з своїм сусідом по готелю, поляком, адвокатом зі Львова Льовенгерцом, і завтра вранці їдемо оглядати гроти. Сьогодні на Анакапрі свято — Івана Купала, але не піду, бо втомлений. Часом болить серце, хоч я й приймаю лікарство. Воно втомлюється, перестає добре працювати, і я роблюсь в'ялий і до всього байдужий. Ти не турбуйся, однак, мені тут все ж лучче, ніж було в Чернігові.

Квітки й рослини для Юрка починаю засушувати. Горький обіцяв дітям черепашок цікавих. Нехай напишуть діти, що їм привезти. Часом я думаю про те, що добре було б повернути додому. Але це часове, треба поправлятись, бо чекає зима, якої вже тепер мені страшно.

Пиши хоч до мене більше про себе і про всіх. Як мама? Чи гуляє? Чи не застуджується? Нехай буде більше на повітрі і не їсть нічого шкідливого. Чи Ви купаєтесь? З газет видко, що в Чернігівськ[ій] губ[ернії] холера появилася. Може, недобре купатися в такий час.

Кінчаю листа, боюся, що своїми частими листами докучаю Вам, бо од тебе дістаю тільки одкритки. Чи не було чого з пошти? Чогось про мене всі забули. Твої одкритки — оце вся моя кореспонденція. До післязавтра. Цілую тебе і обіймаю міцно, а ти вже поцілуй од мене всіх! На яку адресу писати до Жука? Кланяйся знайомим.

Твій *Муся.*

30. До Олександра Кандиби

24 червня 1910 р. 11/24.VI Capri.

Любий товаришу!

Засилаю Вам сердечний привіт. Все згадую нашу коротку, але приємну для мене знайомість і сподіваюся, що ми ще будемо стрічатись. Дуже був би радий дістати од

Вас пару слів. Гроші і листа до Вашої дружини я передав д[обродій]ці Липі, бо його не бачив. Моя адреса: Италия, Italia, Capri, (prêsso Napoli), Hôtel Royal, № 26, M. Coziubinschi.

Ваш *М. Коцюбинський.*

31. До Віри Коцюбинської

28 червня 1910 р. 15.VI 910. Capri.

Вчора дістав твою одкритку, дорога Вірунечко, з 8 с[ього] м[ісяця], і дивуюся, що ти ще досі не дістала моєї першої одкритки з Капрі, посланої в той саме день, як я приїхав сюди, 2-го червня о 8 годині вечора. Догадуюсь з того, що ти все ще адресуєш Ferma in posta а не Hôtel Royal, № 26. Питаєш, чи я справді поправився, чи тільки засмалився. І те і друге. Мені здається, що я трохи погладшав, принаймні в дзеркалі бачу. Я не зважився тут, бо, здається, нема де. Познайомився тут з одним доктором, поляком з Герцеговіни, який радить мені роздягатися і лежати на сонці. Вже два дні роблю се, скидаю все, лишаюсь тільки в сорочці і лежу на березі години 2—3 вранці. Чую, що се добре. Купатися він теж абсолютно забороняє. Знайомість з доктором і його жінкою курйозні, вони як почули мою фамілію од когось, то все добивалися познайомитися зі мною, бо вони — поклонники моїх оповідань, які читали в польському перекладі і читали добре, бо все пам'ятають. Хороші люди, але шкода — за кілька днів виїздять додому.

Ще до обіда я вільний і ходжу, куди хочу, а по обіді звичайно заходить до мене Горький з цілою родиною і тягне рибу ловити, а потому до себе. Читав мені нову драматичну річ, веселий водевіль, і все розказує своє життя, дуже цікаве. Взагалі, він, очевидно, дуже хоче ближче зійтися зо мною, а мені од того часом не дуже вигідно, бо засиджуюсь і лягаю пізно. Не знаю, як запобігти сьому, хоч він і дуже дбає про моє здоров'я, не дає мені втомлюватися в дорозі, як ідемо разом, і взагалі дбає про мене. Правда, тобі вже скучно читати: все Горький та й Горький, але так воно виходить, бо він одіймає у мене половину дня. Погода тут добра, хоч вітри були два дні, але од їх легко втекти, десь над морем або за скелею зовсім тихо. Тепло, не душно, взагалі добре.

Досі не вдалося мені оглянути гроти, бо море неспокійне і в гроти їхати не можна. Трохи читаю, трохи роблю записів, але мало і невдоволений з того.

Чекаю завжди твоїх листів, нетерпляче, все мені здається, що вдома що-небудь недобре, що хтось слабий.

Пиши до мене частіше, ти ж тепер вільна. Цілую тебе міцно і обіймаю. Як там діточки? Чи не забули мене. Нехай ще раз подумають, що їм купити.

Ну, бувайте здорові, поцілуй маму і Лідю, знайомим, яким схочеш, кланяйся.

Твій *Муся.*

32. До Михайла Могилянського

29 червня 1910 р.

16/29. VI 910. Capri.
Hôtel Royal, № 26.

Дорогий Михайле Михайловичу!

Дуже Вам дякую за Ваш лист, за звістки про себе та свої плани на літо. Сподіваюся, що в Чернігові побачимося.

Живеться мені тут дуже добре, тільки трохи сумління докучає, бо нічого не роблю. Вранці блукаю або лежу на сонці над морем, по обіді Горький вже конче заходить до мене і щодня їздимо на море ловити рибу. А риба тут — як квітки, т[ак] щ[о] приносимо додому букети. Увечері я вже у нього і ведемо безконечні літературні розмови або він розказує (і розказує артистично) епізоди свого життя. Взагалі ми дуже зійшлися з ним. Тут гостює К. П. П'ятницький, Ваш знайомий.

Щодо видання томика моїх оповідань «Знанием», то це було б дуже добре, але я з Горьким про це говорити не буду. Коли б річ йшла про другого автора, я залюбки поговорив би з ним, але про себе, Ви це розумієте, я не можу. Може б зробити так: Ви напишіть сюди К. П. П'ятницькому (villa Spinola), розкажіть йому, що думаєте помістити в книжці, а вже вони, і Горький, і П'ятницький — самі заговорять зо мною на сю тему, бо вони читали навіть Ваші переклади — «Сміх» і «В дорозі». Так буде найкраще, я думаю.

Якщо Ви пристанете на мою раду, то прохав би звістити разом і мене, що Ви написали вже сюди листа.

Сподіваюся, що цей лист застане Вас ще у Петербурзі, хоча од цілого серця бажаю, щоб Ви швидше вирвались на лоно природи і спочили за літо.

Бувайте здорові!

Ваш *М. Коцюбинський.*

33. До Віри Коцюбинської

3 липня 1910 р. 20.VI 910. Capri.

Дорога Вірунечко, нарешті, дістав твого листа з 14 с[ього] м[ісяця]. Якби ти знала, як я перемучився, не маючи довго звісток од тебе. Лідя, я знав вже, слаба, фантазія малювала різні неприємності, і я мучився. Не міг нічого їсти, не спав, груди боліли і був як у воду опущений, аж схуд. Я знаю, що не слід би так сумувати, але ти не знаєш, що значить бути на чужині, далеко од дому. Виробляється особливо сильна вражливість, якийсь такий особливий і важкий сум за своїми. Щоб ще не мав кілька днів листа, то покинув би Капрі і поїхав додому. Не смійся і не дивуйся: ти знаєш, нерви у мене недобрі, серце дає себе знати, а самота на чужині все це ще збільшує. Мені навіть не хотілось листів писати, і тепер мені прикро, що 4 дні ти не будеш мати од мене звістки. Ти хочеш знати про моє самопочуття і здоров'я. Коли нічим не турбуюся, то ще нічого, а коли маю яку прикрість, більше вражень або втому — стаю нещасною людиною. Так мене все це гнітить, що і описати не можу. Виявляється фізично це тим, що болить голова, стає важкою, я теж весь важкий, апатичний, починаю важко дихати, втомлююсь од всякої дрібниці, болять груди і серце. Тоді я приймаю порошки, щоб викликати сильнішу роботу серця, бо доктор каже, що все те од того, що серце втомлене і ненормальне. Купатись мені не можна зовсім, ніколи, ні в морі, ні в річці, через те, що у температурі, нижчій як 28°, може наступити параліч серця. Так мені казали і київські доктори, так говорить і знайомий лікар на Капрі. Можна брати тільки ванни в 28—29°. Часом я буду брати ванни в готелі.

Мої тутешні знайомі стараються мене розважати і потішати, коли я сумую; позавчора витягли мене на море, на

велику ловлю риб. Постараюся хоч коротенько описати тобі, як все було. Ще з ночі рибаки закинули далеко в море, на дно, глибиною 200—300 сажнів, довгий шнур, до якого прив'язані через 2 аршини шнурочки з крючками. В 6 годин ранку ми вже були в морі на 3 човнах. Було 10 рибалок. Вони почали витягати з води шнурок. Вода тиха і така прозора, що ще глибоко бачиш, як срібною плямою або срібним вужом пливе жива ще, але на крючку, риба. Ось витягають в'юна, який довший за мене, а грубий, як дві людські ноги. В'юн в'ється, б'ється, і його глушать залізним гаком і кидають в човен. Далі знов йде риба-чорт, вся червона, як корал, з великими крилами, як Мефістофель в плащі. Потому знову в'юни, попадаються маленькі і великі акули. Тих мусять забивати в воді, бо витягти живими на човен страшно, можуть руку або ногу одкусити. Яка це цікава і страшна риба. Очі в неї великі, без чоловічка, і такі зелені й глибокі, як дорогий камінь. А горять і світяться так, що, здається, з одного ока бачиш друге, і можна дивитися крізь них, як в бінокль. Шнур такий довгий, що 10 рибалок тягнуть його 5 годин. Довжина шнура не менше, як 5 або $5^1/_2$ верстов. Якої риби тільки не наловили. Нарешті, під кінцем, шнур розірвався, бо став такий важкий, що не могли витягти його. Довго помучились, але нарешті витягли таку здорову акулу, що аж страшно стало. Це звір, а не риба. Мало нас не перевернула, б'є хвостом, розкриває величезну білу пащу з трьома рядами великих зубів, в якій помістило б ся 2 людських голови, і світить, та й світить зеленим диявольським оком, страшним і звірячим. Витягти її не можна було, її обмотали мотузками, били залізом і прив'язали до човна. Пудів, кажуть, у ній 9—10. Взагалі наловили багато риби, одних акул штук 15—20 (їх тут їдять). Потому заплили ми в якусь печеру і там снідали, співали пісень і купались, хто міг. Потому ловили ще рибу вудкою і повернули додому аж ввечері, так що на морі пробули 12 годин. Мусив йти на обід, їсти акул та іншу рибу, і засидівся до 11 години. Засмалився, як араб, сміються з мене, але трохи втомився. Для дітей я виколупав очі з акули, вони такі круглі, як кульки, тільки стали не зелені, а прозорі. Шкода, що, засихаючи, вони поморщились. Опріч того, одрізав крила од риби-ластівки. Ця риба зовсім нагадує ластівку і літає. Взагалі збираю для дітей все, що можу, і дуже жалкую, що Вас всіх тут нема

зо мною. Чую, що коротко і погано описав, як ми ловили рибу, а все ж шкода буде, коли цей лист пропаде. Мені здається, що деякі мої довші листи пропали, не дійшли до Вас, наприклад, про Мессіну. Ти пиши мені, чи дістаєш, бо ти можеш знати по датах: я пишу через день, тільки тепер щось 4 дні не писав. Дуже скучаю за тобою, Вірунечко, і за всіма. Другий раз сам пізащо не поїду. Вчора нікуди не ходив, сьогодні теж мені не дуже добре. Хоч як будеш частіше писати, хоч коротко, то буду краще почувати себе.

Стараюся нічого не пити, але од суму і з нервування багато курю. Прошу тільки, не уявляй собі, що зо мною щось незвичайне. Здоров'я моє все ж краще, ніж було вдома, і я стараюся дбати, щоб поправитись та набратись сили.

Попрохай од мене Лідю, щоб берегла себе, не застуджувалась, а то ж вона сама псує собі життя. Теж і мама нехай не турбується і бережеться. Жалко мені, що ти поїдеш до Вінниці, бо се тебе змучить, та й мало приємного в тім.

Ти знаєш, що «Рада» не вся дійшла до мене. Я не дістав №№126—129. Може ти забула про них? Спасибі Оксаночці, що не забуває мене. Куплю ковпачок їй. Нехай діти напишуть, що їм купити, вони мають час придумати. Кінчаю. Бувайте здорові і не забувайте мене. Цілую і обіймаю тебе, а ти вже всіх перецілуй од мене.

Твій *Муся.*

Напиши, чи дістала цей лист.

34. До Олександри Аплаксіної

4 липня 1910 р. 21.VI 910. Capri.

[...] Прежде всего отвечу на твои вопросы, т. к. я действительно рассеян и могу опять забыть удовлетворить тебя.

1) Никакого ужаса в своих глазах от Мессины я не замечаю. Впечатление, правда, было интенсивное, но краткое, причем я знал, что подобные толчки Мессина переживает чуть ли не каждую неделю. [...]

2) Ванны мне можно брать, и я уже начал купаться у себя в отеле. Ванная комната в моем коридоре.

3) На почту ходить мне не приходится, т. к. почтовый ящик у нас в отеле, затем другой в двух минутах от отеля; почта — в пяти минутах ходьбы. Я только однажды был на почте, где заявил, чтобы письма до востребования присылали мне в отель. Здесь все учреждения в высшей степени аккуратны и предупредительны. Почтовые чиновники, однажды увидав меня на почте, уже запомнили меня и считают своей обязанностью даже кланяться при встрече.

4) о. Капри невелик, но все же на нем могло бы поместиться с десяток таких городов, как Чернигов. Поселений здесь 2: Капри и Анакапри, населения в обоих насчитывают 5 тысяч. Но культура здесь, как в столицах, электричество, магазины, экипажи, мостовые (еще лучше, чем в столичных городах, т. к. здесь полное отсутствие пыли). Железной дороги, конечно, нет, т. к. остров маленький, но подъемная железная дорога (фуникулер) от пристани на Капри все же есть. Все это элегантно, как игрушка. Вообще жизнь здесь обставлена не только удобствами, но и полным комфортом, невиданным в России. Благодаря тому, что население невелико и культурно, каждый, кто живет больше недели на Капри, становится известным городу. Здесь уже известно, что я писатель, а для итальянцев писатель (scrittore) нечто священное, поэтому мне кланяются и тепло приветствуют даже незнакомые люди. Правда, как это необычно, если сравнить с нашими нравами? [...]

35. До Віри Коцюбинської

5 липня 1910 р. 22.VI 910. Саргі.

Дорога Вірунечко! Жалко мені тебе, що їдеш до Вінниці. Приємного мало. Думаю, що ти вже повернулась додому і через те не пишу до Вінниці. Позавчора я послав до тебе більшого листа, а сьогодні тільки повідомляю, що нічого нового не сталося. Вже другий день тут погана погода, дощ і страшенний вітер, буря навіть. Може через те почуваю себе не дуже добре, чогось болять груди. Однак їду над море, може, як пригріє сонце, буде мені краще. Діти пишуть, що збирають вишні. А я сей рік не

буду їх їсти, бо тут вишень наших нема, тільки черешні. Вчора я нікуди не виходив, читав цілий день. Книжок маю багато, аби був час читати. «Раду» дістаю од тебе, але тих №№, які я писав, все ж нема, пришли їх. Бувай здорова, не забувай мене, бо я дуже скучаю за домом. Зробив я собі тут полотняний білий костюм, обійшовся в 11 рублів. Ну, цілую міцно тебе і всіх. Пиши. Твій *Муся*.

36. До Олександри Аплаксіної

6 липня 1910 р. 23.VI 910.

[...] У меня был большой соблазн укатить сегодня с Капри на материк и дня два-три поблуждать вдоль неаполитанского залива при помощи железных дорог, пароходов и извозчиков по обе стороны Неаполя. Но чувствую маленькую усталость и поэтому отложил поездку на позже. А этот план очень улыбается мне, т. к. трудно представить себе что-нибудь более прелестное и интересное, как берега залива с чудными местами, с историческими памятниками и чудесами вулканов — Везувия, Сульфатори и Иномео.

Вместо этого буду ловить рыбу (странно, что я превратился в рыбака) и греться на солнце над морем. На днях собираюсь с рыбаками на ночную ловлю (с огнями) сепии, молюска, из которого получают тушь. Это очень интересно, и я опишу тебе свою охоту. [...]

37. До Альфреда Єнсена

7 липня 1910 р. 7.VII 910. Capri,
Hôtel Royal, № 26.

Спасибо Вам, дорогой друг, за Ваше приветствие и за присланную брошюру. Я вижу, Вы не забываете меня — и это еще больше укрепляет мою симпатию и уважение к Вам. Живется мне здесь очень хорошо, каприйское солнце оживляет меня, а друзья поддерживают. Здесь у меня целый литературный кружок, в котором отводишь душу. Хотелось бы мне очень заехать в Стокгольм и повидаться с Вами, но едва ли удастся это [...].

Как же Вы поживаете? Работаете или отдыхаете в Уто? Буду очень рад, если сообщите о себе. Вашему семейству мой искренний привет. Будьте здоровы!

Ваш М. Коцюбинский.

38. До Віри Коцюбинської

7 липня 1910 р. 24.VI 910. Capri.

Дорога моя Вірунечко! Вчора дістав твою картку з Вінниці, спасибі, що не забуваєш. Дуже я сумніваюсь, щоб тобі вдалася твоя місія — тьотя, певно, не поїде до Чернігова, її не так легко намовити. А, звичайно, було б краще, коли б вона переїхала. Та навряд. Не віриться. До Вінниці тобі не пишу, бо ти там, думаю, недовго будеш, і лист пропав би. Мені здається, що ти вже вдома. Діти пишуть до мене, особливо часто Оксанка, і я дуже вдячний їй за се. «Раду» теж дістаю.

Не знаю, що зо мною, але мене щодня болять груди. Особливо зранку. Коли так довго буде, звернуся до лікаря. Я, властиве, здоров, бережуся, не втомлююсь, а груди болять. По ночах часто болить серце. Особливо погано почуваю себе в холодні дні, а «у нас» бувають холодні дні. 21 і 22 була буря, холод, дощ; вчора теплий і тихий день, а сьогодні знову вітер, хмарно, дощ і холодно, доведеться натягати на себе пальто, хоч гуляти сьогодні не дуже приємно. Досадно, хотів піти над море і взяти сонячну ванну. На сонці мені легше, менше болять груди. Якось так непомітно спливають дні, що вічно нема часу, нічого не роблю і почуваю вічно невдоволення з того, бо хочеться зібрати деякий матеріал, хочеться декому з знайомих написати листи — і на все те нема часу. Куди він дівається — не знаю. Я, наприклад, досі не зібрався піти до Прахових, все ніколи. Потрохи читаю, але теж мало, ліниво. Мав замір зайнятися італійською мовою — нічого не виходить. Правда, чимало часу одіймають знайомі, щодня по обіді заходять і витягають на човен, на рибу, а увечері затягають до себе. Часом тікаю од них, але вони сердяться, видно, і все-таки тягнуть до себе. Вчора засидівся там до 12 год. вночі, хоч дав собі слово так пізно не лягати. Але що ти зробиш? Вони думають, що мають обов'язки розважати мене, дбати про мене. Звичайно, я вдячний, але часами доволі важко.

Взагалі, чимало людей хотіло б залучити мене в свою компанію. Є тут якийсь російський співак, дуже гарний голос, жидівська родина дантиста, якийсь англічанин, що говорить по-російськи, польський поет з Києва з жінкою (симпатичні, здається) — всі вони чіпляються за мене, набиваються з знайомством — але я уперто тікаю. Поляк, доктор з Герцеговіни з жінкою, з якими я був знайомий, і поляк, адвокат зі Львова,— вже поїхали. Доктора мені шкода, бо він все ж давав мені поради і дуже гарна людина. Словом — я міг би весело часом забавитись, але я тікаю од людей, бо розмови мене втомлюють, і тільки природа та сонце заспокоює.

Буду частіше гуляти. Умовився вчора з П'ятницьким і будемо часом гуляти разом. Я зробив собі білий полотняний костюм, дуже міцний і практичний, коштує 11 рублів. Хочеться зробити ще білий з фланелі (чиста шерсть, міцний), коштує 15 рублів, та боюся витрачати гроші, бо дорога сюди (морем) коштувала мене доволі дорого. Як ти радиш?

Починаю писати про себе такі дрібниці, що тобі, певно, нудно читати, але часом хотілося б розказати всі подробиці свого життя. Ну, кінчаю. Як Лідя? Чи поправляється? Чудно, що вона слабує літом, застуджується. Чи мама гуляє? Лякає мене холера в Чернігові. Як там, чи дуже слабують? Бережіться дуже, нехай діти не їдять зеленого. Цілую тебе, Вірупечко, обіймаю міцно. Поцілуй од мене всіх наших. Пиши до мене.

Твій *Муся.*

39. До Олександри Аплаксіної

8 липня 1910 р. 25.VI 910. Capri.

[...] Относительно планов на будущее — еще хорошенько не знаю. Пробуду здесь еще 1 месяц, а потом думаю поехать в Швецию, в Стокгольм и оттуда на шхеры. Меня соблазняют обществом А. Стриндберга, которое я могу иметь. Впрочем, еще не знаю [...]. И там очень интересно. Куда поеду — еще не решил. Путешествие в Стокгольм утомительно, это единственный минус. Все зависит от того, как буду чувствовать себя под конец своего пребывания здесь.

[...] Возвращаюсь к своим планам. Из Капри я все-таки (непременно) побываю в итальянских городах, на что уйдет дней 10—12. Буду в Неаполе, Риме, Флоренции и Венеции. Хочется попасть мне и в Вену. Если же поеду в Стокгольм, то заеду в Париж, Берлин и Копенгаген, а на обратном пути осмотрю Финляндию. Тоже интересный маршрут. [...]

40. До Михайла Могилянського

8 липня 1910 р. 25/8.VI 910. Capri, Hôtel Royal, № 26.

Любий Михайле Михайловичу!

Боюсь, що Ви перше виїхали з Петербурга до Чернігова, поки дійшов туди мій лист. Межи іншим, я писав, що мені незручно особисто звертатися в справі видання моїх оповідань, і радив Вам звернутися до Вашого знайомого, Кост[янтина] Петр[овича] П'ятницького, який тут живе (villa Spinola, Capri). Очевидячки, буде загальна розмова, і тоді я зможу говорити.

Коли уважаєте зручним, напишіть до нього зараз, так буде краще. Може Вам дошлють мого листа, до Петербурга засланого. Всього найкращого! Пишіть.

Ваш *М. Коцюбинський.*

41. До Віри Коцюбинської

11 липня 1910 р. 28.VI 910. Capri.

Дорога Вірунечко, вчора дістав твою останню одкритку з Вінниці. Нарешті ти вдома. Певно, дуже втомилась, та й ніколи було писати, значить, ні сьогодні, ні завтра не буду мати звістки од тебе. Напиши, як тобі їхалось, чи дуже тітка боялась в дорозі. Як ти застала всіх вдома, чи здорові?

Я живу так собі. День краще, день гірше, то сплю, то не сплю. Не знаю від чого, але часом буває каламутно якось, обзивається серце і маю таке почуття, наче мені потовк хто все тіло.

Посилаю тобі фотографію, щоб ти бачила, як я гріюсь над морем. Не знаю, чи пізнаєш мене. Фотографію зробив

доктор-поляк на Picola Marina. Я лежу на ковдрі, яку він приніс для мене з своєї вілли. Далеко з псом стоїть німецький художник Шіц, за ним — жінка доктора, далі — італійський князь Караччіолі, потому — адвокат зі Львова Льовенгерц, лежить коло мене англічанин, а стоїть американець. За Шіцом видніються кампі — Фаральони.

Я поки що беру сопячні ванни в сорочці, але думаю почати і без сорочки. Напиши мені, чи дістала фотографію, чи не пропала в дорозі.

Позавчора була тут екскурсія вчителів, 54 чоловіки, між ними перший раз були українці з Волині і з Полтавщини, і я перший раз розмовляв тут по-українськи. Бачились ми на вечері у Горького. Взагалі було доволі скучно всім, більшість була ні в сих ні в тих. Поставили для них грамофон з Шаляпіним. А я все ловлю рибу. Вчора, правда, не поїхав на море, а пішов до Прахових (перший раз), роздивлявся малюнки. Прахов обіцяв зловити для Юрка кілька тутешніх метеликів. Тут є такі, яких у нас не буває. Діти Прахових (4) виглядають чудово, особливо костюм у них гарний: на голому тілі тільки штанці.

От ще новина! Я грав у карти!! Научили мене грати у «тітку», і ми всі, поважні люди, літератори і учені (є тут і такі), різались в карти. Звичайно, не на гроші, але все ж мені смішно, коли згадаю, що я держав карти в руках. Чиста розпуста.

Я вже ношу білий полотняний костюм, дуже задоволений, бо він міцний і вигідний, а до того дешевий. Замовив собі ще один — білий з фланелі, теж дуже добрий, міцний матеріал і обійдеться 14 рублів. Трохи мене непокоїть, що я так витрачаю гроші, але ж дешево — і не один рік буду носити. Якби мав гроші, я ще замовив би один полотняний, на переміну, але шкода 10 рублів. І так боюся, чи стане мені грошей, бо дорога мене сей раз коштувала далеко більше. В один кінець стільки, як торік в обидва. Та й доктори у Києві і ліки забрали зо 2 десятка рублів. Сьогодні весь лист заповнив прозою, вибачай. Пиши до мене, не забувай, що я дуже скучаю і що ще не скоро побачимось. Як здоров'я мамине і Ліднне? Нехай бережуться. Бувай здорова. Цілую всіх, також тьотю. Де Ви помістили її? Ще цілую.

Твій *Муся.*

42. До Олександри Аплаксіної

12 липня 1910 р. 29.VI 910.

[...] В последние дни чувствую себя хорошо. Гуляю много (это не вредит мне, даже полезно, надо избегать только лестниц и крутых подъемов), записная книжка понемногу заполняется. Алексей Максимыч завтра уезжает дней на 10, значит, буду это время относительно одинок, что меня не огорчает, т. к. я люблю одиночество. Если хочешь, я никогда не бываю одинок и в одиночестве никогда не скучаю. Природа дает так много, а в себе самом я нахожу неиссякаемый источник развлечений и интересов. Человек в себе имеет всегда так много интересного, что хватило бы не на одну, а на несколько жизней, надо уметь только извлекать и пользоваться.

Читала ли ты мою последнюю вещь? Впрочем — она разбита на 2 книжки журнала — и пока не будет напечатано окончание (в июле), читать не стоит. А интересно, что ты скажешь. Хотел послать тебе в корректуре, но послать отсюда — это значит переходить через цензуру, которая задержит несколько дней. [...]

43. До Іллі Шрага

13 липня 1910 р.

30.VI 910.
Capri (prêsso Napoli).
Hôtel Royal, № 26.

Дорогий Ілля Людвіговичу!

Не знаю, чи Ви дістали картку мою з дороги до Капрі. З того часу я все збирався більше написати до Вас, та все не було часу. Не смійтесь, бо як воно не чудно, що людина, яка нічого не робить, не має часу, а так воно буває інколи. Се властивість Капрі, який цілком захоплює, затягує людину. Хоч я тут не перший раз і не перший день, а мені все здається, що перед очима проходить не дійсність, а казка, таке все тут дивне і чарівне.

Правда, прелюдія до Капрі теж вдалася мені дуже. Вже коли сів на італійський пароход в Одесі, забув я і свою слабість, і втому, і сіре чернігівське життя. 14 днів

був я на морі і за тих два тижні пережив чимало вражень. Константинополь і Салоніки, Греція, о. Кріт і Сіцілія — все незабутнє і яскраве. Скрізь я вилазив, обдивився, хто знає, звідки енергія взялась, бо бачив більше, ніж інші. В Сіцілії навіть зробив цілу подорож по залізниці і на конях, встиг поїхати в Таорміну, чудовий куточок по той бік Етни, з розкішною природою та історичними пам'ятками. В Мессіні (яку обдивився дуже докладно) пережив невеликий землетрус навіть. Описати всього не можна, бо довелось би дуже багато писати.

Живеться тут мені добре. Опріч природи й спочинку, тішать мене теплі, приятельські відносини до мене людей. Горький та його родина так дбають про мене, що мені часом соромно буває стояти в центрі піклувань та дбайливості [...]. Вранці, до обіду, я веду життя ящірки: вигріваюсь на сонці на березі моря, беру сонячні ванни, бо купатись не можна. По обіді стаю рибалкою — і яких риб ми ловимо, якби ви знали! Тут риби, як квітки, і ми приносимо з собою цілі букети. Ми — себто Горький і я. Спеціально для мене була організована велика пескара (ловля риб), з громадою рибалок, піснями, з кашею, яку варили і їли в якійсь печері, як троглодити. Зловили чимало всякого звір'я, а акул коло 20. Одна акула була така велика, що мало не потопила нас. Втягти її на човен не можна було, її обпутали мотузками, і вона, як бранець, світячи на нас лихим глибоким зеленим оком, пливла за човном. Було в ній щось більше 7 пудів.

Кажуть, я поправився. А серце все ж обзивається, інколи буває недобре. Я все гадав, що моя слабість на нервовому грунті, а вийшло далеко гірше. Однак я багато розписався про себе (чи не прикмета старості?), а мені хочеться знати, як Вам живеться, дорогий Ілля Людвіговичу, як здоров'я, що з Вами і коло Вас? Певно, десь спочиваєте в своєму чудовому Седневі. Як здоров'я вп. Єлізавети Ісаківни? Був би дуже радий, коли б Ви обізвались хоч двома-трьома словами, щоб я знав, що Ви мене не забули ще, щоб мав звістки про Вас та Вашу родину.

Раїсі Іллінішні нічого не можу поки що сказати про коралі, бо ще не був в Неаполі. Взагалі я нікуди ще не виїздив звідси, та й не маю великої охоти, хоч 20 с[ього] м[ісяця] певно вирушу — ще сам не знаю, чи до Стокгольма, чи може ще раз обдивлюся Італію, а тоді через Відень [...] в Карпати.

Бувайте ж здорові. Привіт Вашим усім. Щиро цілую й обіймаю Вас.

Ваш *М. Коцюбинський.*

Щоб ви не думали, що я зовсім розлінився, повідомляю, що все ж дещо роблю, збираю матеріал, може здасться коли.

44. До Леопольда Лукича-Будая

15 липня 1910 р. 2/15.VII 910. Capri.

Дуже Вам дякую, любий добродію, за Вашого листа, за «Вісник». [...] Як ся маєте, що чувати у Вас? Мені живеться дуже добре, і хоч серце часом докучає, проте все ж почуваюся краще. 19 чи 20 с[ього] м[ісяця] думаю, однак, виїхати звідси. Зі Львова одскочу [...] в Криворівню. Я писав учора до Павл[а] Пилип[овича], щоб він вислав мені авансом з гонорару за книжку мою 75 руб., бо мені не стане. Коли б не було П[авла] П[илиповича], то прочитайте картку до нього і зробіть се Ви, з ласки своєї. В Києві сподіваюся побачитися. Чи послали одбитки «Fata morgana» додому? Всього найкращого бажає сердечно Ваш

М. Коцюбинський.

45. До Віри Коцюбинської

15 липня 1910 р. 2.VII 910. Capri.

Дорога Вірунечко! Листа твого з 26-го дістав, велике спасибі. Тепер, коли я частіше дістаю листи твої і знаю, шо все вдома добре, почуваю себе краще, спокійніше. Лучче сплю, більше їм і з більшою користю гуляю. Досі я брав сонячні ванни в сорочці, сьогодні почав без сорочки, а завтра буду лежати на сонечку, над морем, в купальному костюмі. Це дуже добре для мене. Досадно, що буду на Капрі ще не більше 18 днів, а потому поїду. Думав я спочатку поїхати через Стокгольм, а звідти з Jensen'ом на шхери, але тепер залишив той план, як

дорогий і втомлюючий. Певно, огляну ще Італію, побуду в Неаполі, в Римі, Флоренції і Венеції. Потому заїду на 2 дні до Відня і на день до Львова, а звідти поїду в Карпати [...] на тиждень або днів 10 — і додому. Так час летить, що не знаєш, куди діваються дні. Тепер я більше сам тут, Горький поїхав на 10 днів до своїх дітей десь коло Генуї. Я дістав од нього подарунки: чудесну морську зірку, велику, і кілька дуже гарних великих раковин. Опріч того, вони готують цілий пакунок для дітей, окремо для дівчат і окремо для хлопців.

Я маю до тебе прохання. Порадь мені конче, що купити для тебе, дітей, мами, Ліді і тьоті (про пояси для тебе і дівчат і про колпачки та брилі я вже знаю). Боюсь, що можу не знайти оригінальних поясів, бо тепер їх менше носять через новий фасон спідниць. Ти зробила б мені велику приємність, коли б написала, бо самому так трудно вибирати, багато виходить часу та й купиш часом щось непотрібне (от як порттабак для мами).

Чи ти напишеш, чи не напишеш, я все одно купуватиму, значить, краще написати і тим улегшити мені мої турботи.

Як се чудно, що у Вас така погана, нерівна погода. Тут — навпаки, погода дуже гарна, не душно, тільки од 11 до 1 трохи припікає, а то весь день така температура, як у нас весною. Дощі рідко бувають, але про се забуваєш, бо все зелене, свіже, чисте, пороху зовсім нема, здається завжди, що вчора пройшов дощ і через те все таке свіже. Я так одвик од пороху, що вже і уявити собі не можу, як би я міг дихати ним. Горькі все марять про те, що на те літо приїдеш сюди ти з дітьми, все намовляють, обіцяють знайти дешеву хату і їжу і кажуть, що за ті гроші, що я витрачаю в готелі, можна прожити тут цілою родиною. Не знаю, чи так, але трохи доклавши — можна. Тут є такі чудеса, що можна прожити на всьому готовому, з кватирою і їжею в готелі за 1 ліру! ($37\frac{1}{2}$ коп.). Я це сам знаю. Бувай здорова, Вірунечко. Цілую тебе міцно, міцно. Поцілуй наших і побажай їм бути здоровими. Не забувайте мене.

Твій *Муся.*

46. До Михайла Жука

15 липня 1910 р. 2/15.VII 910. Capri. Italia.

Дорогий Михайле Івановичу!

Я вже втратив надію дізнатися що-небудь про Вас, бо мені написали з дому, що Ви до Седнева не поїхали, і на мої запитання (аж двічі) — де Ви і яка Ваша адреса — одповіді не мав. Нарешті, дістав сьогодні картку од Вас, спасибі Вам велике, і зараз одповідаю.

Так багато пережилося вражень за сей короткий час, особливо з дороги на Капрі, що боюся торкатися їх, бо в листі всього не спишеш. Нехай, коли будете мати охоту послухати, оповім при стрічі.

З пробування свого тут, на острові, я дуже задоволений, бо гарні умови життя (живу по-королівськи), краса природи казкового, фантастичного характеру, а особливо сонце, багате, щедре і ласкаве, не пекуче, як у нас, дуже добре впливають на моє здоров'я. Якось так весь організм пересякся ароматами моря, квіток, так переповнився красою, що забуваєш, що ти людина, доволі нечисте створіння, і сам собі здаєшся запашною рослиною. Весь час душа співає, достроюється до загальної гармонії. Тільки тут розумієш вираз dolce far niente, бо справді спочинок ніде не буває таким солодким. Не знаю, може то на мене Капрі так впливає, але кращого чогось для спочинку уявити собі не можу, хоч уже пробував різних країв.

День свій поділяю між морем і землею. Ранки — над морем, по обіді — на морі, а як ні, то блукаю по диких місцях, серед скель, цвітучого дроку, золотого, як сонце, міртів у весільнім убранні, серед гіркого духу полиню. Тут по цілих днях можеш бути в абсолютній самоті, серед природи. Правда, не завжди удається мені задовольнити мій нахил до самотності, бо маю тут близьких людей, які шукають мого товариства. Але мушу признатись, що ті люди такі цікаві, такі добрі й людяні, що душа з ними одпочиває. Я дуже близько зійшовся з Горьким, бачимось мало не щодня, як я довго не йду, він заходить до мене, гуляємо, сидимо разом та ведемо безконечні розмови на літературні теми. Часом він читає мені свої нові речі, або оповідає, які плани у нього на будучі роботи. Він з родиною так дбають за мене, так

багато роблять для мене, що я почуваю гарячу вдячність. Опріч того, тут буває і інше цікаве товариство, письменники, малярі, публіка інтернаціональна, і я з багатьма познайомився.

Однак доволі про себе. Краще поспитати, як Вам живеться. Що значить афронт Леонтовича, я щось не зрозумів з Вашого листа, поясніть, будь ласка. Чи продаються Ваші малюпки у Києві, що малюєте нового, опріч портрета Шрага? Дуже радію, що посувається повість Ваша з життя малярів. Аж заздрісно, бо я нічого не роблю. Як там Октябрист? Чи здоровий, чи виріс та кусається вже?

Як здоров'я вп. мами та дружини Вашої? Бачите, скільки питань, на які мусите одповісти.

Пробуду тут до 20 певно. Ще вагаюся, чи їхати мені до Швеції (боюсь втомитися), чи до Криворівні. І туди і туди тягне, а що переможе — і сам ще не знаю. До скорого побачення! Час так летить, що й не помічу, як мине $1^1/_2$ місяці, що ще лишилось мені. Привіт Вашим. Цілую сердечно Вас.

М. Коцюбинський.

47. До Михайла Могилянського

16 липня 1910 р. 3/16.VII 910. Capri.

Дорогий Михайле Михайловичу!

Дуже Вам дякую, що не забуваєте мене. Тут так приємно дістати листа з рідного краю, а особливо од людини, з якою зв'язують тебе спільні інтереси та симпатія.

До П'ятницького напишіть, але я думаю, що навряд вийде що з того. Може вони її візьмуть яке оповідання до збірника «Знания» та й годі. А, врешті, не знаю.

Певнішими мені здаються переговори з московською фірмою «Польза». Коли що вийде з того, я прохав би Вас, перш, ніж друкувати, переслати перекласти мені. Я їх переглянув би, може зробив би деякі авторські зміни в самому тексті. Це дуже корисно, коли передивляєшся свою річ удруге, бо завжди маєш за собою гріхів більше, ніж треба. Не думаю, щоб Ви мали що проти того. Я доволі акуратний і затримувати рукописів не буду.

Охоче посилаю Вам уповажнення на право перекладати мої оповідання.

Щодо поданої теми, за яку дуже дякую Вам, то якимсь дивом думки наші збіглися. Подібна тема прийшла мені до голови, коли я дивився на Горького. Зараз ще не зважився взяти її, бо хоч я й додивляюся до капрійської природи й життя і хоч в записній книжці маю вже чимало спостережень, але все ще боюся. Треба все добре переварити, виносити і зрозуміти.

Як же Вам живеться на селі? Чи добре себе почуваєте, чи робите що, чи, може, як я, про все забули на лоні природи? Чи всі у Вас здорові тепер?

Дуже був би радий, коли б згадали мене часом. Тут я пробуду ще 17 днів, а потому поїду блукати по світах — і ще сам не знаю, де опинюся: чи в Швеції, чи в Карпатах. Вдома буду 15 серпня (августа) і маю надію побачити Вас.

Почуваю себе краще, сонячні ванни дуже помагають мені. В хаті тільки сплю, а цілими днями або над морем, або на морі, а як ні, то лажу по самих диких кутках острова, де тільки кактуси, ящірки та гадюки, але краса надзвичайна.

Ну, бувайте здорові. Щиро цілую Вас.

Ваш *М. Коцюбинський.*

48. До Володимира Гнатюка

17 липня 1910 р.

17.VII 910. Capri, (Napoli), Hôtel Royal, 26.

Нарешті-таки знайшов Вас, дорогий пане Володимире, бо листа з Жаб'я не дістав і не був певний, чи мої картки дійшли до Вас. [...] Не знаю, чи не загубились листи, було б дуже досадно. До Криворівні на сей раз вибираюся конче. Пробуду тут ще до 3.VIII, а далі об'їду деякі городи італійські (Неаполь, Рим, Флоренцію та Венецію), затримаюсь на день у Відні і Львові, а тоді приблизно 13—14 серпня виїду до Криворівні і пробуду там до кінця своєї відпустки, а маю вернути додому на 28 серпня. Значить, днів 10 пробудемо разом. Тішить мене се дуже, бо я вже скучив за Вами, хочеться мені

побачити Вас, а при тій нагоді Карпати й гуцулів. Своїми словами: «Ви мусите щось написати про гуцулів» забили Ви мені клин у голову, вони не дають мені спокою, тільки що я зробить годен за 10 днів? Тільки оскому наб'ю.

Чи Ви самі, чи з родиною?

Радію, що Вам трохи краще тепер, а то я вже засумував був од деяких нерадісних чуток. Чи я далеко буду од Вас? [...] Може, можна буде найняти десь хату поблизу. Коли б тільки не було дощів. Особливо погода потрібна для Вашого здоров'я, отже буду молитись богові.

Почуваю себе краще. Сонце, спочинок, чисте повітря — ось мої лікарі й ліки. Беру сонячні ванни (купатись не можна), лежу годинами над морем і став чорним, як чобіт. По обіді блукаю по диких скелях або ловлю з Горьким (з яким я близько зійшовся) рибу. Вже от скоро два місяці, як я з дому — і хоч скучно мені за своїми, проте жалко покидати Капрі, бо кращого закутка на світі немає (хіба Криворівня, побачимо!). Погода весь час тут чудова, ні один день не пропадає. Не душно, а тепло, дощі хоч не йдуть, але все свіже, зелене, наче у нас повесні. Просто дивуєшся, від чого се, хіба що море своєю млою поїть рослинність. Мені здається, що для Вас Капрі був би добрим місцем спочинку, бо тут багато сонця і рівний клімат.

Сподіваюся, що Ви ще напишете до мене і знову научите мене, як краще (вигідніше) їхати до Криворівні зі Львова, бо я вже забув Вашу торішню поуку. До побачення!

Цілую і обіймаю Вас сердечно. Мій привіт вп. пані і родині Вашій.

Ваш *М. Коцюбинський.*

49. До Віри Коцюбинської

19 липня 1910 р. 6.VII 910. Capri.

Дорога Вірунечко, не турбуйся мною, я почуваю себе непогано, груди і серце болять не часто, а коли і болять, то нічого не зробиш, Капрі не може вилічити мене, а тільки трохи поправить здоров'я. Голова болить рідко, часом буває несвіжа, шлунок же зовсім добрий, що залежить,

певно, од того, що я багато гуляю, що тут дають мені не жирну страву. Вже знов, після перерива, беру сонячні ванни і обмиваюсь морською водою, хоч ноги і плечі ще трохи попечені і болить шкіра на них, але я закриваю спечені місця і все купаюсь на сонці.

Позавчора ходив я дивитись на свято на Grande Marina. Комедія була доволі смішна. Взагалі релігійність тутешнього народу — це тільки любов до театру. Головний актор — це ксьондз, голений нежонатий мужчина, який тільки тоді має успіх, коли добре говорить, уміло гра свою ролю, має голос і т. інше.

На Grande Marina, на прибережній вулиці, побудували скрізь арки, увінчані вгорі янголятком,— голим купідоном, гладким і рожевим, а проти нього тріпає крилами годований голуб. Арка завішана червоними матеріями з золотою бахромою і з старинною лампадою на 6 вогнів. В кінці вулиці збудували цілу каплицю, всю з червоних матерій, золота і білих верхів. Всі сходи в ній обставлені квітками, вазонами і дорога до неї всипана лимонним листом. Посередині вулиці пишна естрада, вся в зелені, для музикантів, і колеса фейєрверків. Місцеві музиканти в гарних мундирах (межи ними багато підлітків) поважно ходять вздовж вулиці і все грають на кларнетах, трубах і барабанах. Море плеще їм під ноги. На балконах домів повивішували все своє багатство, хто що мав, рядна з кружевами, яскраві ковдри, кружевні мантильї, шовкові хустинки, шалі, бинди і навіть клейонки з столів. Побудували крамнички, де продають медівники з запеченим всередині образком святого, чотки з зерен горіхів, щоб навіть шлунок не забував молитись. Всі одягнені парадно, мужчини без піджаків, дами в тюлях.

Та ось починають тріщати петарди. Тріск такий, що нічого не чути, далекі гори сердито обзиваються луною. Се знак, що з Капрі іде процесія. Попереду йдуть музиканти, за ними чоловік несе височезну хоругов, з вершка якої тягнуться вперед два шнури, які поважно тримають за кінці діти. Хоругов блакитна, вся в зорях, як небо, і два кінці її ззаду несуть знов двоє хлопчиків. За ними ідуть по парі мужчини з грубими свічками і посередині держать за руки маленьку дитину, одягнену амурчиком, в золотом шитім убранні. За парами мужчин ідуть такі самі пари жінок, знов-таки з дитинкою посередині. На всіх білі убрання з блакитними поясами, на шиї, на

синій биндочці, срібна медаль з святим, а голови і лице покриті довгими блакитними вуалями. Так само одягнена дама несе меншу блакитну корогов, а чотири шнурки од неї — чотири дівчинки, дві попереду і дві позаду, в вінках з білих квіток. За ними тягнуться по парі гладкі, ситі попи в фіолетових мантіях і червоних пелеринах — і скільки їх! Штук з 20. Далі йде головний ксьондз в білій з золотом ризі, його тримають під руки попи, а 12 душ несуть за ним такий здоровий балдахін, що можна покрити пів-Капрі. Далі жінки, сила жінок — і всі співають. А петарди тріщать, спереду й ззаду, сотні петард, од яких встає блакитний, як море, дим, а вершки його рожеві од заходячого сонця. На морі маса човнів з публікою. Все співає, грає, реве, тріщить, і дим застилає високі скелі. Так процесія ходить взад і вперед, і в тому увесь спектакль. Пізно ввечері грала музика, тріщали фейєрверки і лилось вино. От Вам і все. Кінчаю. Цілую тебе, Вірунечко, і всіх наших.

Не забувайте свого *Мусю*.

50. До Олександри Аплаксіної

22 липня 1910 р. 9.VII 910. Capri.

[...] Чувствую себя сравнительно хорошо, знакомые говорят, что я поправился. Да и я чувствую, что окреп и отдохнул. Иногда только люди злоупотребляют моим временем и нервами, пользуясь моей деликатностью. Так и вчера: у меня не только пропал чудный летний вечер, но я утомился также. Здесь живет редактор «Сборников «Знания» писатель Пятницкий. Он познакомил меня с каким-то молодым польским поэтом и пригласил послушать вчера вечером его поэму. После обеда, в 9 часов, я отправился — и увы! Что это было! Битых четыре часа терзал мой слух юный графоман своей поэмищей, своими жестокими чувствами и все уверял, что он перестал быть уже человеком, что он теперь бог, выше бога и что все, написанное им — гениально, что все великие поэты человечества — щенки перед ним. Пятницкому хорошо, он не понимает по-польски и только таращит глаза, но я потел и варился и отдыхал только, когда этот «бог» требовал себе вина и пил, сколько влезет, конечно, на мой счет,

т. к. бог презирает монету, и за него платят смертные люди («заседание» было в каком-то красивом кабачке). Наконец, я не выдержал и сказал свое мнение — за что удостоился замечания, что боги презирают критику людей (но вино от них принимают, подумал я). Одному только радуюсь: в другой раз «поэт» не пристанет ко мне со своими поэмами.

Больше ничего «замечательного» со мной не случилось, если не считать того, что солнце заставляет меня менять кожу, так обожгло меня. Я, впрочем, рад, что сброшу черниговскую и надену каприйскую. [...]

Посылаю тебе изображение готеля, в котором живу. Я живу в меньшей вилле (villa Moresca, т. е. Мавританская), дверь от моей комнаты над крестиком (+). В прошлом году я жил как раз над моей комнатой, во 2 этаже, но в этом году предпочел комнату без лестницы, причем у меня теперь лучшая обстановка. Колоннада, соединяющая оба дома — это наша столовая. Нижний этаж большого дома занят столовой (на случай непогоды) и 2-мя залами для чтения, приема гостей и концертов, если кто из нас захочет устроить их. Вверху — номера. За большим домом — опять столовые. Очень шикарная гостиница, лучшая на Капри. [...]

51. До Віри Коцюбинської

24 липня 1910 р. 11.VII 910. Capri.

Дорога Вірунечко! Дістав я од тебе сьогодні коротеньку одкритку, але і за те спасибі. Все ж спокійніший, що нічого вдома не сталось. А мені вже хочеться додому, скучив я страшенно. Хоч, з другого боку, жалко мені розставатися з Капрі, з тутешньою природою, сонцем і повітрям. Скоро вже (з 20 чи 21) настане блуканина, утома — і знов приїду не таким додому, як зараз. Часом я сам любуюсь собою в дзеркалі, такий маю здоровий вигляд (хоч, знаєш, не завжди, один день, одна тривога — і все летить до чорта) — а в дорозі загублю все. Сидіти тут ще з місяць — не можу, бо хочеться мені хоч одним оком поглянуть ще на Італію, а також побути на селі [...]. Що ж, як буде, так буде. А все-таки я одпочив.

Тут все прибувають нові люди. Приїхали Іорданські (чоловік і жінка) — фактичні редактори «Современ[ного] мира» — дуже симпатичні; потому якась письменниця Никифорова, а вчора Гуссв-Оренбурзький. Останнього ще не бачив. Їздимо разом на море — од години 4 до 11 вночі. Тепер місячні ночі, на морі чудесно. Беремо з собою обід і обідаємо десь на скелях. Саме тепер світиться море, особливо там, де темна вода. Заїдеш в печеру, змішаєш воду, а вона аж горить, вогні так і скачуть. Зачерпнеш в долоню води і повну жменю маєш вогню. Скелі при місячному сяйві виростають, біліють — весь острів здається Міланським собором.

Трохи читаю. Набрав всяких романів і користуюсь кожною хвилиною. За сніданком і обідом, по обіді, коли спочиваю, перед сном у ліжку. А більше на сонці і на повітрі. Тіло вже трохи засмалилося. На плечах, на ногах злазить шкура і болить, т[ак] що прикриваю од сонця болючі місця.

Роблю потрохи записи, збираю матеріал, але дуже трудно мені: все тут таке незвичайне, що нелегко звикнути до нього і зрозуміти. Я все описую про себе, хоч часом думаю, що ці подробиці не цікавлять тебе. Властиво, життя іде однотонно і тільки часом випадково щось нове трапляється. Тоді я й описую тобі. Дуже мені прикро, що тобі так не вдалися твої канікули. Замість одпочинку мала стільки клопоту і роботи. Як ти тепер почуваєш себе? Певно, все-таки трудно зразу вскочити в бюрове болото? Не заздрю тобі, та й собі не заздрю, коли згадаю, що і мене таке чекає. На сей лист ти вже одписуй мені не сюди, а до Львова (або можеш написати до Відня: Австрія, Вена. Wien, IX/4, Löblichgasse, 4, Wilhelm Horoschowski, для мене). Я вже подавав тобі львівську адресу, але подаю ще: Австрія, Львів (Lemberg), ул. Супинського, 17, Наукове тов[ариство] ім. Шевченка, для мене. З 29—30 с[ього] м[ісяця] пиши на адресу: [...] Австрія, Галіція. Österreich, Galizien, Jasienów Górny — Ясенів Горішній, Криворівня, [...] для мене. Ну, бувай здорова. Цілую тебе, Вірунечко, міцно. Цілую всіх. Твій *Муся.*

Чи дістали діти одкритки?

Чому Шраг не одповідає мені на одкритку і лист?

52. До Олександри Аплаксіної

24 липня 1910 р. 11.VII 910.

[...] Живу я по-прежнему, недурно. Тот же режим, те же солнечные ванны, после обеда прогулка. Чувствую себя лучше, сердце реже болит, и нервы спокойнее.

Здесь все новые и новые гости. Приехал Иорданский с женой (бывшей женой Куприна) — оба фактические редакторы «Современ[ного] мира», писательница Никифорова. Вместе совершаем прогулки, катаемся на лодке. Все это народ столичный, далекий от природы, все их утомляет — солнце, море, дорога, хотя они много здоровее меня. Раздражает всякая живая, сильная южная краска — и лучшее время для них, это сумерки, когда нет солнца, когда все бледно и серо. А я по-прежнему солнцеи огнепоклонник и в своих вкусах не нахожу сочувствия.

Вчера, например, наша прогулка на море удалась только наполовину. Условились выехать в 3 часа, пообедать где-нибудь на скалах и возвратиться к 12. Между тем публика раскиселилась от жары, едва выехали в 6, а пришлось возвратиться к 10 ч., т. к. дамы страдали от морской качки, которой я даже не замечал. Да и то, после поездки, петербуржцы заявили, что они «очумели» от всех впечатлений и идут спать! [...]

Грустно мне покидать Капри. Я еще не дочитал этой сказки, этой волшебной сказки, которая так захватывает и которая еще тем хороша, что конца-то, пожалуй, и не имеет. Все здесь бесконечно прекрасно и увлекательно и чем больше пьешь красоту природы, тем большую жажду испытываешь. Не знаю, как мне прощаться с Капри, с чего начать. Кто знает, быть может, никогда уже не увижу любимого уголка. Хотел бы все запечатлеть, запомнить, записать, но удастся ли? Трудно, слишком много всего. [...]

53. До Олександри Аплаксіної

26 липня 1910 р. 13.VII 910. Capri.

[...] Сегодня здесь холодно, ветер, б[ыть] м[ожет], это он так влияет на меня; я не переношу холода, а особенно ветра и с ужасом думаю о зиме. Но опять-таки и в

зиме есть утешение: буду работать, а это наполняет меня и радостью и страхом, который я всегда испытываю, принимаясь за новую работу. Ты, верно, смеешься надо мною, но что же делать, таков я. Вечное желание работать, порыв — и вместе с тем неудовлетворенность, стыд перед собою за плохую работу. Столько лет работать и не создать ничего порядочного, ничего, чтобы удовлетворяло тебя, отвечало твоим художественным запросам и вкусам — ведь это же ужасно, ведь в этом целая драма. Если бы не какая-то неведомая сила, вечно толкающая тебя вперед, вечно приказывающая: пиши! — я бросил бы перо и искал бы применения сил на ином поприще. А может быть уже поздно. Прости, что я все письмо наполнил собой. Но мне хочется поделиться с тобой всем, что я думаю и испытываю. Я знаю, что ты поймешь меня, мой дорогой друг. [...]

54. До Олександра Кандиби

28 липня 1910 р. 5/28.VII 910. Capri.

Високоповажаний Олександре Івановичу!

Дуже Вам дякую за привіт і добрі бажання! З адреси, на яку послана картка, бачу, однак, що Ви не дістали моєї картки з Капрі, де я писав, межи іншим, що в Одесі мені не довелось побачити ні Вашої дружини, ні І. Л. Липи, і гроші (50 р.) я передав дружині Івана Львовича. Жилось мені тут дуже добре, трохи поправився, посвіжів, але, на жаль, мушу за 5—6 днів покинути Капрі. По дорозі огляну деякі міста італійські і подамся на кілька днів у Карпати [...]. А од Вас так і не дістав обіцяного твору. До швидкого побачення. Обіймаю Вас.

Ваш *М. Коцюбинський.*

55. До Олександри Аплаксіної

29 липня 1910 р. 16.VII 910. Capri.

[...] Физически чувствую себя хорошо. Хотя это и скучно, но я все же забочусь о своем здоровье. Не всегда это удается, впрочем, два последние вечера я засиживался по-

долгу в гостях и поздно ложился, вчера лег в $2^1/_2$ часа и не выспался, т. к. привык вставать рано. Не сердись. Ведь это последние дни, хочется побыть дольше с интересными людьми, ведь не часто встречается подобное общество, а скоро я опять буду одинок. Продолжаю делать заметки в записной книжке, как пчела, собираю мед с Капри. Сделал уже 80 заметок, пригодятся. А, кроме того, в голове и в сердце у меня целый клад. Плохо быть писателем. Вечно чувствуешь какие-то обязанности, вечно имеешь широко открытые глаза для наблюдений, вечно натягиваешь струны сердца и настраиваешь их для мелодий природы. И все тебе мало, все кажешься сам себе бедным, недостаточно тонким, ленивым, небрежным — вечно недоволен собою. Хотелось бы весь свет обнять и заключить в сердце, собрать все краски и все лучи, накопить материал для работы, а вместе с тем с грустью чувствуешь, что ты плохой аппарат, несовершенный и не можешь выполнить своей задачи. [...]

56. До Віри Коцюбинської

30 липня 1910 р. 17/30.VII 910. Capri.

Дорога Вірунечко! Сьогодні дістав твою одкритку, спасибі тобі. Бачу з неї, що ти більше сюди не напишеш і що тільки діти пришлють листа. А жалко. То нічого, що листи одноманітні, мої теж доволі неяскраві, а все ж приємно, коли дістаєш од тебе звістку. Я буду тут до середи, себто до 21, а 21 вранці поїду до Неаполя і далі. Напиши мені хоч до Відня, на адресу Горошовського (Австрія, Österreich, Вена, Wien, IX/4, Löblichgasse, 4. Wilhelm Horoschowski, мені), я буду там 29—30 або 31. Розрахуй, щоб я дістав листа, лист приходить до Відня, здається, на 4 чи 5-й день, отже до 25-го — 26 ти можеш писати на Відень. Потому до Львова, Наукове товариство, ул. Супинського, 17, а потому, з 28—29 с[ього] м[ісяця], до Криворівні (Австрія, Österreich, Galizien, Jasienów Górny — Ясенів Горішній, Криворівня, [...] для мене). Так ти і не порадила мені, що купити для мами, Ліді і тітки. А жаль, бо буде трудно мені. «Раду» теж дістав. Я вишлю тобі «Раду» назад, щоб менше возити з собою. Вишлю і «Л[і-тературно]-н[ауковий] вісник». Коли будеш писати до Відня, може, тоді порадиш, які подарунки привезти. Можу

у Відні купити. Тепер, коли покінчив з справами, напишу про себе. Я здоров, хоч часом почуваю себе не зовсім добре, але це пусте, скоро проходить. Маю тіло спечене, чорне, але, як приїду, то вже, певно, одійду. Не хочеться взагалі виїздити з Капрі, а з другого боку, чим ближче день од'їзду, тим більше хочеться, щоб він нарешті наступив уже, бо тоді нема чого жаліти вже. Останні дні завжди самі неприємні, думка про те, що скоро покинеш місце, до якого звик і полюбив,— труїть їх. Ходжу скрізь і прощаюся. В гостях буваю рідко, бо Горький ще не повернувся (приїде завтра чи післязавтра), все сам, вранці над морем, по обіді гуляю по глухих закутках, де не стрічаєш противних форістьєрів, всяких буржуйних німців і англічан. Увечері або сиджу вдома і читаю, або трохи проходжуюсь перед сном. От і все життя. Трохи страшно мені, щоб не втомила мене подорож по Італії, але, з другого боку, грішно не заїхати до Неаполя, Риму, Венеції, не оглянути ще раз музеїв. Може ніколи вже в житті не доведеться побувати там. Погода на Капрі гарна зараз, та й взагалі за весь час був тільки один дощовий день, а то все гарно. В городах, певно, спека неймовірна, порох і бруд, а тут чисто, не душно і спокійно. Дуже прохаю тебе, бережись і бережи всіх, щоб не слабували. Такий небезпечний час, холера у Вас, а я тут все думаю про всіх і турбуюся. Не купайтесь, потерпіть. Ще раз прошу — бережіться. Я тебе слухаюсь, послухай і мене. Бувай здорова. Цілую і обіймаю тебе міцно, а також всіх. Твій *Муся.*

57. До Євгена Чикаленка

2 серпня 1910 р. 20.VII 910. Capri.

Дорогий Євгене Харламповичу!

Писали мені, що Ви уже повернули до Києва. Вітаю Вас сердечно і радію, що скоро побачимось. Завтра виїжджаю з Капрі, обдивлюся трохи Італію і через Відень до Львова, а звідти поїду на кілька днів [...] у Карпати. Почуваю себе значно краще, весь час брав сонячні ванни, засмалився, спочив і зміцнів. Коли дорогою не розтрушу придбаного, то буде добре. З дороги ще напишу до Вас, а поки що будьте здорові. Привіт Юлії Миколаївні. Цілую Вас.

М. Коцюбинський.

58. До Михайла Могилянського

3 серпня 1910 р. 21.VII—3.VIII 910. Capri.

Дорогий Михайле Михайловичу!

Не писав Вам так довго, бо нічого в справі видання «Знанием» моїх оповідань не міг дізнатись. Горький виїздив і повернув тільки позавчора, і через те справа затяглася.

Нарешті вчора ми умовились з «Знанием» так: воно видає моїх оповід[ань] на 18—20 аркушів, формат «Сборников», вибір оповідань мій; умовитися щодо гонорару з тою особою, яка буде перекладати (себто з Вами), повинен теж автор, а не видавництво. З кожного проданого примірника мені будуть платити 25%, себто 25 коп. Я згодився.

Як бачите, справа покінчена. Просять прислати рукописи як можна найшвидше.

Ну, звісно, щодо грошових справ, то ми з Вами якось поладнаємо, коли я буду в Чернігові (15.VIII). Може б Ви тим часом, коли тепер вільні, дещо перекладали. Як побачимось, то ширше поговоримо про вибір матеріалу. Чи не можна б покористуватися деякими готовими перекладами з «Русского богатства», «Русск[ой] мысли», «Жизнь», «Южн[ые] записки» і т. ін.? Все було б менше роботи Вам. З перекладачами можна б списатися і поправити переклади, де треба. Простіть, що я пишу поспішаючись. Треба прощатись, бо завтра вранці виїду в Капрі, і у мене зовсім нема часу зараз. Може, напишете до мене на адресу: Österreich, Galizien (Австрія), p. Jasienów Górny, Ясенів Горішній, Криворівня, [...] для мене. Я там буду до 10.VIII. Напишіть також, як Вам живеться тепер, чи добре почуваєте. Чекаю одповіді.

Сердечно стискаю Вашу руку.

М. Коцюбинський.

К. П. П'ятницький казав мені, що він напише до Вас. Показалося, що вони давно збиралися поговорити зо мною про видання, бо давно вже хотіли видати книжку.

59. До Олександри Аплаксіної

4 серпня 1910 р. 22.VII 910. Неаполь.

Два дня я не писал тебе, дорогая детка; так был занят прощанием со знакомыми и с островом, что положительно не было свободной минутки. В отеле не знали, где я пропадаю, т. к. я приходил поздно ночью, а утром не уходил. Горький и его семья просто не выпускали меня из своих рук, вторично, на прощание, устроили большую рыбную ловлю, и вчера я весь день, с 6 час. утра, был на море. Признаюсь, положительно устал, но не мог же я огорчить людей, так хорошо относящихся ко мне. Я думал уехать 20, но меня взяли в плен, и я сверх ожидания просидел до 22-го. Сейчас сижу в ресторане, обедаю и пишу тебе. Все утро ушло у меня, до 2-х часов, на осмотр грандиозного национального музея. Уже шестой раз осматриваю его, а все мне мало. Утомился ужасно, сейчас физический отдых доставляет мне удовольствие. Для того, чтобы не засгрять здесь, должен себя ограничивать, держать в руках: уж очень интересный город. Посмотрю еще, пожалуй, аквариум, поброжу по городу, впитаю в себя весь гам, все сумасшедствие этого города — и завтра, в 3 ч., в Рим.

Поздравь меня с маленьким успехом: петербургское издательство «Знание» (помнишь — «Сборники» и изд[ания] лучших авторов?) купило у меня право на издание всех моих произведений в русском переводе. Первый том должен печататься в конце этого года. Я уже подписал соглашение на довольно выгодных условиях. Это очень кстати, т. к. деньги нужны и нужны. Кроме того, приятно, что издает солидная, хорошая фирма. Почти одновременно с таким же предложением ко мне обратилась московская фирма «Польза», но я, конечно, предпочел «Знание», да и условия в последней выгоднее. [...]

60. До Віри Коцюбинської

5 серпня 1910 р. 23.VII 910. Неаполь.

Дорога Вірунечко, пишу з Неаполя, виїду звідси до Рима о 3 вдень. Я здоров, тільки втомився на прощанні, бо знов зробили для мене в останній день велику рибну

ловлю і по цілих днях не випускали од себе. Зате в Неаполі виспався, спав 10 годин, і сьогодні почуваю себе добре. Біда мені з подарунками: тут такі шахраї, що за все просять вдесятеро. Одклав покупки до Рима. З Рима або з Венеції напишу листа. Не турбуйся, я здоров. Цілую міцно тебе і всіх.

Чи всі здорові?

Твій *Муся.*

61. До Віри Коцюбинської

6 серпня 1910 р. 24.VII 910. Рим.

Дорога Вірунечко! Вчора увечері приїхав я до Рима і чогось не спав цілу ніч. Готель, куди я заїхав, дуже чистий, гарний, але неспокійний: вуличний гамір заважав мені спочити. З самого ранку і до обіду обдивлявся Ватікан і св. Петра і знов утомився. Вже я себе бережу, користуюсь трамваями, а все-таки втомлююсь. Зараз ліва рука починає нити, стає безсилою, і погане самопочуття. Щоб Рим мене не захопив і зовсім не перевтомив, тікаю сьогодні з нього увечері, завтра буду в Венеції. Доведеться другу ніч не спати, бо ніде в вагоні. Сьогодні по обіді погуляю трохи, подивлюсь Колізей і старовину, і на ніч в дорогу.

З Венеції може встигну послати тобі картку. Взагалі ж ти не турбуйся, коли я буду неакуратним, в дорозі трудніше писати.

Похвалюся тобі: «Знание» купило у мене право на видання всіх моїх творів в російському перекладі. Рукопис першого тома (320 стор.) мусить бути в редакції до 1 декабря, щоб ще сього року почати друк. Я вже підписав умову. Умови такі: перекладачеві я плачу сам. Редакція рукописів моя. З кожної книжки проданої (ціна кн. 1 карб.) мені дають 25 коп. Се, здається, добре, бо з кожної книжки вони роблять книгарям уступки 35 коп., та друк книжки щось коштує, так що мені вони дають більшу половину своїх баришів. На таких умовах друкують вони Сєрошевського, Шолом Аша і др. Оплата грошей 4 рази на рік. Будемо мати трохи грошей, а се добре. Добре ще і тим, що коли вийде книжка, то, певно, можна буде в журналах друкувати свої нові речі рівно-

часно з українським текстом, а за такі речі добре платять. Взагалі це початок деякого матеріального успіху в Росії. [...]. Дорога мене втомлює, негодящий я тепер. Чекаю од тебе листів, турбуюся, що там з Вами. Пиши мені частіше. Поки що цілую всіх і особливо тебе. Твій *Муся*.

Тепер, певно, буду посилати тільки одкритки.

62. До Олександри Аплаксіної

7 серпня 1910 р. 25/VII 910. Венеция.

[...] Только что приехал в Венецию. Поезд страшно запоздал, приехал поздно, но все же спешу написать тебе несколько слов в кафе. После бессонной ночи в вагоне, среди массы богатых, жирных иностранцев (удивительно, что славян, в том числе русских, не встречаю совсем), среди прекрасной обстановки площади св. Марка — все как-то идет кругом и трудно сосредоточиться. [...] Север Италии как-то сразу дал себя почувствовать. Венеция один из любимейших моих городов, приветствовал меня прохладой, незнакомой мне более двух месяцев. Сегодня даже дождь шел. А уж того мягкого, теплого воздуха, который так характерен для Капри, не видать мне. Чтобы несколько поднять упавшие от утомления нервы, пью сейчас кофе. Голуби летают вокруг и садятся на мой столик подбирать крошки. Как здесь все-таки хорошо: собор св. Марка своими мраморными кружевами и золотыми мозаиками, палаццо Дожей с его розовыми стенами и ажурными колоннами, даже английская речь и воркование голубей — положительно пленяют. [...] Но кругом чужие в большинстве противные люди, от скуки приехавшие в Венецию показать свои костюмы, и каждая фигура точно говорит: «Посмотри на меня», и только одною мыслью заняты, как бы лучше носить свой костюм. Наблюдаю и вижу, что почти никто не любуется красотой зданий, все заняты собой. А костюмы действительно умопомрачительны, точно здесь бал, а не музей (все здания, окруж[ающие] площадь, действительно музейные вещи). Пробуду здесь еще завтра, а потом в Вену. Из Вены напишу. Там определится, куда поеду, хотя склоняюсь в сторону Карпат, а не Швеции; там я больше отдохну. Увидим еще. [...]

63. До Євгена Чикаленка

7 серпня 1910 р. 25.VII 1910. Рим.

Дорогий Євгене Харламповичу!

Пишу до Вас з дороги [...]. Страшенно втомлює мене дорога, тож спиняюся, аби тільки переспати ніч. Хоч я й поправився трохи, але серце все ж ні до чого. Скоро побачимось, і я вже радію з сього. Похвалюся Вам: петербурзьке видавництво «Знание» набуло у мене право на видання всіх моїх творів в перекладі на російську мову. Перший том почнуть друкувати в кінці сього року. Я вже підписав умову, а наскільки вона вигодна, пораджуся з Вами, коли побачимось. У Києві, певно, буду 14-го серпня. Значить, до швидкого побачення! Цілую Вас сердечно. Вп. Юлії Миколаївні привіт.

Ваш *М. Коцюбинський.*

64. До Віри Коцюбинської

14 серпня 1910 р. 1 авг[уста] 910. Криворівня.

Дорога Вірунечко! Вчора послав тобі картку з Ворохти, а сьогодні пишу з Криворівні, куди приїхав учора під вечір. Я здоров, доїхав добре, сю ніч виспався і почуваю себе непогано. У Львові дістав твої листи (2). Спасибі тобі. Тепер пиши мені до Криворівні (p. Jasienów Górny, Криворівня [...]). Тут так гарно, що я не сподівався навіть. Прийняли мене добре, маю окрему хату і думаю спочити, брати сонячні ванни, як буде сонце, але зараз тут доволі холодно і хмарно. Не буду описувати тобі своїх вражень, бо сьогодні дуже хапаюся. Тільки що прийшов сюди Франко і разом з ним ідемо до Гнатюка, який лежить тепер хорий, тож мене підганяють, а я не хотів одкладати листа на завтра, щоб ти не турбувалася. У Львові я сливе нікого не бачив, перебув там один день, переночував і вранці виїхав, але підвода до Ворохти, яку я замовив по телеграфу, не прийшла, і я мусив ночувати в Ворохті. Тут було ціле українське товариство, яке зробило з стрічі зо мною ціле торжество, говорились промови, я мусив одповідати, співали мені «многі літа» і цілою

процесією, з співами, одвели на ніч до готелю. Коротко говорячи, зробили мені приємну неприємність, бо я не люблю публічних торжеств, коли я в центрі. Ще писатиму до тебе, але і ти пиши сюди, бо я неспокійний, що вдома, чи всі здорові. Як там мама?

Ну, бувай здорова. Вибачай, що пишу короткого і недоладного листа, бо хапаюся.

Цілую тебе міцно, всіх поцілуй од мене.

Твій *Муся.*

65. До Віри Коцюбинської

17 серпня 1910 р. 4.VIII 910. Криворівня.

Дорога Вірунечко! Що значить, що ти нічого не пишеш мені? Вже тиждень, як од тебе не було листа. Останній я дістав у Львові. Дуже турбуюся. Я здоровий, спочив, тут мені дуже добре, всі дбають про мене, спасибі їм. Одно тільки погано, що нема звісток з дому. Чи все добре, чи не слабий хто? Пиши до мене, я вже подав тобі адресу кілька разів.

Останній лист пошли 5-го — 6-го. Цілую тебе і всіх.

Твій *Муся.*

Австрія, Galizien, p. Jasienów Górny, Криворівня.

66. До Максима Горького

9 вересня 1910 р. 27.VIII 910. Чернигов (Северянская, соб[ственный] д[ом], № 3).

Дорогой Алексей Максимыч!

Обещал я написать Вам из Стокгольма, а между тем сложилось так, что в Швецию я не ездил. В Вене меня ждало письмо с известием, что поездка на шхеры не состоится по случаю болезни жены моего знакомого. Конечно, я не решился беспокоить Jensena своим визитом и хотел было возвратиться на Капри, где мне было так хорошо. Но до Капри далеко — и я решил закончить свой отпуск отдыхом в Карпатах, на границе с Венгрией. [...]

В сущности, не очень жалею, что заменил Швецию Гуцульщиной. Если бы Вы знали, какой это удивительный, почти сказочный уголок, с густозелеными горами, с вечно шумящими горными реками, чистый и свежий, точно вчера родившийся. Костюмы, обычаи, весь уклад жизни гуцулов-номадов, проводящих все лето со своими стадами на вершинах гор,— настолько своеобразны и красочны, что чувствуешь себя перенесенным в какой-то новый, неведомый мир. Как бы хорошо было, если бы Вы хоть раз съездили в Карпаты.

Не утерпел я, взбирался на горы и, конечно, повредил своему здоровью, но было красиво, необычайно красиво, а это главное. Все время я вспоминал Вас и Марию Федоровну, всю Вашу, дорогую для меня, семью, которой я многим обязан. Право, дорогой Алексей Максимович, мне так было хорошо с Вами, так тепло (не читайте, если не хотите), что Ваш образ навсегда останется во мне, как нечто светлое, незабываемое. Я не умею выражать благодарности, но тем глубже, живее чувствую ее.

Дети были в полном восторге от Ваших подарков. А Оксана опечалена: не привез Вашей фотографии. Этот пузырь уже любит Вас, как писателя. Все собираются писать Вам, но, вероятно, не скоро соберутся, т. к. теперь, после каникул, у всех деловое настроение. На меня тоже сразу обрушилась целая лавина работы. Но пока ничего, выношу. О литературной работе сейчас нечего и думать, откладываю на осень.

Собираю понемножку для Вас книги и когда подберу — пришлю.

Как-то Вам теперь живется, спорится ли работа, ловится ли рыба? У меня впечатления настолько свежи, что еще чувствую вкус Капри, как будто вчера его покинул. Если будете иметь свободную минутку и желание — напишите мне. Доставите большое удовольствие.

Марии Федоровне мой привет и глубокое уважение. Если кто-нибудь из семьи еще на Капри — сердечно приветствую.

Вера Иустиновна (моя жена) велела мне кланяться Вам и благодарить всех за доброе отношение ко мне. [...]

Целую и обнимаю. Здоровья и успеха в работе!

Ваш *М. Коцюбинский.*

Прошу передать мой привет Константину Петровичу. К сожалению, контора «Знания» не выслала каталогов в наше бюро, как мы условились с Константином Петровичем.

67. До Максима Горького

22 вересня 1910 р. 9/22.IX 910. **Чернигов.**

Дорогой Алексей Максимыч!

Наши письма, кажется, разминулись; получили ли Вы уже мое (заказное)?

Васина, письмо которого Вы прислали, я не знаю тоже. Он ко мне не обращался, да если бы и обратился — было бы поздно, т. к. все рассказы для 1-го тома уже переведены Могилянским, и я как раз теперь просматриваю рукопись.

Никакого «критического очерка», конечно, не надо. Если книга понравится, ее будут читать и без «очерка», в противном случае никакой «критич[еский] очерк» не поможет. Да и не надо, чтобы он помогал, это уже «последнее дело».

Чувствую себя неважно, мне только и хорошо на Капри. Впечатления от каприйской природы и от людей так гармонично сливаются и так благотворно действуют на мою психику, что положительно оздоровляют меня.

Как подвигается Ваша работа? Если бы Вы знали, с каким нетерпением жду я продолжения «Окурова» — этой великолепной вещи, которая заставляет с трепетом следить, как крепнет и растет талант, уже выросший, казалось, во весь свой рост.

Сердечно желаю Вам доброго настроения и душевного подъема, необходимого для работы.

Если Юрий Андреевич еще на Капри, передайте ему мою просьбу подарить мне снимок, сделанный им с нас в день второй (для меня последней) рыбной ловли. Эта группа была бы для меня очень дорогим воспоминанием.

Многоуважаемую Марию Федоровну сердечно благодарю за дорогую для меня приписку к Вашему письму и за добрые пожелания. Всем Вашим прошу передать мой искренний привет.

Мама, жена и дети очень благодарят за внимание и посылают свои лучшие пожелания.

Прошу не забывать Вашего

М. Коцюбинского.

68. До Євгена Чикаленка

28 вересня 1910 р. 15.IX 910. Чернігів.

Ви вже не гнівайтесь на мене, високоповажаний та любий Євгене Харламповичу, що аж тепер зібрався одповісти на Вашого листа.

Повернувши додому, я мусив зараз вскочити в пекло роботи — і бюрової і поза бюро, власної. Попросту закрутився, дихнути вільно не було коли. Тут уже чекали на мене рукописи перекладів, і я мусив за короткий час зредагувати 1-й том своїх оповідань в 320 сторін та приладити його до друку на термін. Тільки вчора скінчив роботу, зітхнув на повні груди, а сьогодні взявся за одповідь на листи.

І сказати не можу, як я жалкував, що не застав Вас у Києві. Поїхати до В. М. Леонтовича я не міг, бо не встиг би повернути на термін додому: мій одпуск кінчався. Його лист не застав мене вже на Капрі, його дослали мені сюди, додому, і вже звідси я одписав Володи[мирові] Миколайовичу та подав йому потрібні відомості. Але щось мало в мене надії, щоб удалося йому або його братові знайти щось одповідне для мене на півдні. На державну службу я не пішов би, бо служити тепер на такій службі річ неможлива. Громадську або приватну службу я взяв би, коли б, звісно, вона могла забезпечити існування моїй родині, а таку службу знайти нелегко. Отож, певно, так і лишуся зимувати в Чернігові — і вже тепер мене страх огортає, коли подумаю про холод. Зимою я зовсім ні до чого, слабую, мучуся і більше лежу, ніж ходжу.

Зараз почуваю себе далеко краще, я тепер бадьоріший, більше рухливий і не лякаюсь роботи. Все-таки спочинок і південь зробили своє діло. Та чи надовго стане?

Однак не хочу думати про це. Мене тепер більше цікавлять всякі плани робіт. Хочеться писати, робити щось, поки б'ється ще серце.

Чув я ще од Юлії Миколаївни про Ваші клопоти і турботи. Дуже мені прикро було почути такі невеселі новини, і я навіть побоювався, чи не одіб'ється це погано на Вашому здоров'ї. А Вам треба берегти його, пам'ятаючи недавні ще часи. А клопоти з «Радою» — це ж просто хронічна слабість. Не маю і я великої надії на громадянство наше. Воно ще таке кволе, слабе, ще тільки вміє вимагати жертв од окремих людей, умиваючи руки од всяких обов'язків, од власних жертв. Дуже і дуже тяжка справа, а пробувати треба. Треба кричати, дратувати грубу шкуру «громадянина», може хоч лягаючи спати він згадає, що не все в нас «благополучно».

Де Ви тепер? Чи в Києві? Чи мандруєте по світах? Бувайте здорові. Сердечно цілую і обіймаю Вас.

М. Коцюбинський.

Жінка засилає привіт Вам та Юлії Миколаївні, я теж уклоняюся.

69. До Володимира Гнатюка

28 вересня 1910 р. 15/28.IX 910. Чернігів.

Дорогий Володимире Михайловичу!

Місяць минув, як ми бачились з Вами, а я тільки тепер пишу до Вас. Як приїхав додому, зараз з головою мусив упірнути в роботу і бюрову і власну. Межи іншим мусив закінчити редагування першого тому своїх опові[дань] для російського видання, бо рукописи чекали вже мене. І от тільки вчора увільнився од тої скучної роботи, а сьогодні вже пишу до Вас. А Ви, спасибі Вам сердечне, таки частенько згадували про мене, чому доказом ціла бібліотека, яку я дістав од Вас: тут і 4 томи «Гуцульщини» (боюсь, чи не пропав де 5-й, бо мене страшенно цікавить демонологія), і 3 томи Федьковича. Цілі скарби, якими я тішуся і не натішуся. Вони пригадують мені і Вас, і любу Гуцульщину, що, як сон чарівний, просунулась перед моїми очима, вони врешті в'яжуть мене з Криворівнею. Дуже, дуже дякую і цілую. «Гуцульщину» почав потроху читати. Тоді візьмуся за

оповідання про опришків, а на кінці прочитаю Федьковича. Оддячити Вам книжками зараз не можу, бо не було часу шукати.

Часто буває так, що мені мало 24 годин на добу. Накидаюсь на роботу, горю, а здоров'я тріщить, і сили вичерпуються. Не шкода б було, якби витрачував сили на роботу, потрібну для нас, а то марнуюсь тільки на те, щоб було що їсти родині. Але годі, се стара пісня.

Поки ж що тішуся, що спочинок і пробування на півдні зміцнило мене трохи, і я тепер далеко бадьоріший. Хочеться працювати, снуються плани — а се вже добре.

А як там Ви, що з Вами? Чи добре доїхали з Криворівні до Львова? Я все боявся, чи не змучить Вас далека дорога, а по ній зараз праця в Товаристві. Бережіть сили, не втомлюйтесь дуже, не налягайте на працю. Пам'ятайте, що Ваші сили потрібні надовго, бо Ви ще мусите більше зробити, ніж досі зроблено. Ще Ваше щастя, що маєте веселу вдачу, добрий гумор. І се треба берегти, бо воно підтримує сили. Черкніть часом до мене, пишіть про себе. Я хотів би знати, як Вам тепер. Не наглю Вас, не прошу негайної одповіді, але коли будете мати час і охоту перекинутись словом, пишіть, пам'ятаючи, що Ваш лист зробить мені велику приємність, що я найживіше цікавлюся, як Вам та що з Вами.

Привітайте од мене Вашу високоповажану, добру пані і діточок.

Заразом прошу переказати уклони Мих[айлові] Мих[айловичу], д. Козловському. Останньому подаю до відомості, що «Fata morgana» я не дістав. Певно, пропала в дорозі. [...]

А Недільський так і не прислав мені обіцяних фотографій. Певно, забув. А шкода.

Сердечно обіймаю Вас і цілую.

М. Коцюбинський.

Моя жінка надсилає Вам і цілій родині Вашій своє привітання.

P. S. Мало не забув. Є тут у нас один проект. Коротко — річ у тому: коли ми хочемо — українці російські і галицькі — єднатись, ближче пізнати один одного, край і життя,— треба починати з дітей. У нас виникла думка мінятись дітьми на літні вакації. У нас у Чернігові є

кілька родин, що охоче замінялися би дітьми на вакації. Наші діти побачили б Галичину, Ваші — Україну російську. Можна б поширити цей план, і я певний, що у нас багато людей ухопилось би за нього з радістю. Кошти невеликі: треба привезти дітей на граничну станцію і там заміпятись. Коли б зібралось багато дітей, могли б везти не родичі, а хтось один, спеціально запрошений. Прожиття дітей нічого б батькам не коштувало, услуга за услугу. Уявляю собі, що це було б дуже корисно і цікаво. Просив би Вас дуже подати сей план яким-небудь товариствам Вашим — педагогічним чи іншим — Ви краще вже знаєте, і коли б ся думка подобалась, технічну сторону плану нетрудно розробити. За всякими інформаціями просив би звертатись до мене. Я вірю, що виконати сей план цілком можливо, він, врешті, не новий. Подібні заміни дітьми практикуються в Швейцарії і Германії, наскільки мені відомо. Дуже і дуже просив би звернути особливу увагу на сей проект — він для нас має велику вагу. Можна б з'єднати у такий спосіб приємне з корисним — і хто знає, які результати принесло б се для нашої будуччини.

Ваш *М. Коцюбинський.*

70. До Івана Щітківського

18 жовтня 1910 р. 5.X 910. Чернігів.

Високоповажаний добродію!

Д[обродій] К. Розумовський подарував 8 т[исяч] карб. не Чернігівському губ[ернському] земству, а Козелецькому повітовому, через те я не міг зібрати тут потрібних Вам відомостей.

Рівночасно з цим листом пишу до Козельця і, як тільки буду мати звідти одповідь, зараз подам Вам усе те, що Вас цікавить, себто, що удасться мені дізнатись.

З високим поважанням *М. Коцюбинський.*

Дуже прохав би адресувати листи до мене не на земську управу (там вони можуть лежати місяцями), а так: Северяпская ул., с[обственный] д[ом], № 3.

71. До Хоми Коцюбинського

19 жовтня 1910 р.

Дорогий Хомця!

Всі ми сердечно поздоровляємо тебе з іменинами, а Грипу з іменинником. Чому ніколи не напишеш, що з Вами. Чи здорові? Чи дістав ти мого листа з Італії? У нас вічні клопоти, вічний лазарет. Мама і Лідя слабують безперестанку, про себе я вже мовчу. Невесело!

Як там Вам усім живеться? Що діти? Всі наші вітають Вас і бажають усього найкращого. Пиши.

Твій *Муся.*

72. До Павла Лаврова

25 жовтня 1910 р. 12/X 910.

Любий Павле Пилиповичу!

Спасибі за одповідь. Може б дати такий порядок оповідань: 1) «Дебют», 2) «Сміх», 3) «Intermezzo», 4) «Fata morgana», 5) «Він іде», 6) «Persona grata», 7) «Як ми їздили до Криниці», 8) «Невідомий», 9) «В дорозі» і 10) «З глибини»: а) «Хмари», б) «Самотній», в) «Утома». Можливо, що Вам трудно розшукати те число «Ради», де друкувалось «Як ми їздили до Криниці», тож посилаю Вам бандероллю. Я дуже хотів би, щоб видання книжки не затягувалось, тож прохав би прискорити, оскільки можливо, видання. Дуже сумно, що Ви слабуєте. У нас теж цілий лазарет, а при таких умовах і я погано себе почуваю і не можу працювати.

Чекаю повідомлення про те, коли почнеться друк.

Ваш *М. Коцюбинський.*

73. До Івана Щітківського

25 жовтня 1910 р.

12.X 910. Чернігів,
Северянская, соб[ственный]
д[ом] № 3.

Високоповажаний добродію!

Подаю Вам те, що мені подали про Розумовського з Козельця. Він називається Камил Львович, писати до нього треба в Австрію, Сілезію, замок Шепштейн біля Троппау. Може бути, що сього місяця він приїде до Козельця на посвячення школи, бо земство його запросило. На мою гадку, до нього найкраще звернутися на франц[узькій] та українській мові.

З високим поважанням

М. Коцюбинський.

74. До Михайла Могилянського

28 жовтня 1910 р.

15.X 910. Чернігів.
(Северянская, 3).

Дорогий Михайле Михайловичу!

Стурбували Ви мене звісткою про свою слабість. Що з Вами? Сподіваюсь, що Вам тепер краще.

Щодо поправок у Вашому перекладі, то, роблячи їх, я мав на меті подати Вам, дорогий Михайле Михайловичу, лиш сировий матеріал, як ми і умовились з Вами. Переглядаючи рукопис, Ви можете прийняти або одкинути їх, як на Вашу думку буде краще, бо Вам видніше. Я тільки хотів помогти Вам зробити переклад ближчим до оригіналу по суті, а вже форма залежить од Вас, од Вашого смаку і знаття літературної російської мови. Я не буду мати найменшої претензії до Вас, коли Ви критично відпесетесь до моїх поправок і покористуєтесь їми в такій мірі, як се Вам потрібно буде для оброблення перекладу. Прошу тільки так дивитися на мої поправки. Тепер спеціально про «зади». Як Ви пригадаєте собі, в оповіданні («В дорозі») я ніде не вживаю дуже грубих слів, а в останній сцені я з у м и с н е ужив те грубе слово (однаково грубе як по-українському,

так і по-російському). Мені хотілось цим грубим словом ударить читача, підчеркнути всю гидоту психічної реакції обивателя після хвильового підйому. Я так коротко описую останню сцену, що тільки різке, грубе слово викличе потрібний мені ефект. Слово «спини» усе стушує, зм'ягчить. Тому я гадав би, що, невважаючи на неестетичність вислову, краще б залишити його у первородній грубості. До речі — слово це я стрічав недавно в якійсь російській повісті (здається, в «Русск[ом] богатстве»). Очевидно, його вважали не дуже нелітературним, коли пропустили.

Жалкую, що я не побачився з Вами перед виїздом Вашим до Петербурга. Я хотів порадитись з Вами про деякі місця. В «Під мінар[етами]», наприклад, стрічаються татарські вислови і фрази, які в буквальному перекладі згучать доволі чудно. Наприклад: «дозвольте медом перерізати Ваші слова»... Але вони належать до специфічної татарської ельоквенції — і шкода б було позбавити оповідання того місцевого колориту. Як Ви думаєте?

Дуже, дуже жалкую, що не бачився з Вами. В листі трудно зробити те, що легко дається в розмові. Дуже дякую за обіцянку звістити мене, коли оддасте рукопис в «Знание». Будьте ласкаві, розпитайте, де тепер пробуває К. П. П'ятницький. Я думав, що він повернувся до Петербурга, бо вчора дістав з контори «Знания» останній (XXXII) «Сборник» і гадав, що то П'ятницький посилає мені дарунок. Коли будете знати адресу П'ятницького, прошу подати мені.

У нас вдома вічний лазарет — все хтось лежить у ліжку. Це так впливає на мій настрій, що я нічого не можу робити, а тим часом мушу писати, і такий стан дуже мучить мене.

Прочитав Вашу книжку про Фінляндію — і мушу признатися, що тільки тепер фінляндське питання стало для мене ясним. І за це я дякую Вам. Книжка зроблена прекрасно, картина виходить сильна і яскрава. Ще раз дякую сердечно за подарунок.

Наші засилають Вам привіт. Прошу не забувати

Вашого *М. Коцюбинського.*

75. До Володимира Гнатюка

4 листопада 1910 р. 22.X 910. Чернігів.

Любий пане Володимире!

Вже давненько послав я Вам ширшого листа, та одповіді не маю — і се мене починає непокоїти. Чи Ви здорові, чи може Вам гірше — не знаю. А може лист не дійшов. Було б дуже досадно. Коли ж не пишете тільки тому, що не маєте часу, то ще не біда. Звістіть мене хоч карткою, що з Вами.

Цілую і обіймаю.

Ваш *М. Коцюбинський.*

76. До Миколи Сумцова

12 листопада 1910 р. 30.X 910. Чернігів, (Северянская, соб[ственный] д[ом], № 3).

Високоповажаний Миколо Федоровичу!

Тільки після Вашого листа розшукав я книжку, яку Ви ласкаво прислали мені. Сталося так, що я раніше виїхав з Капрі, ніж книжка дійшла до д. Горького, а коли він прислав її мені додому, мене ще не було в Чернігові, бо по виїзді з Капрі я деякий час блукав по світах. Вдома ж заклали книжку в шафу і забули мені сказати.

Приношу Вам хоч пізню, але сердечну подяку за пам'ять і за дорогий для мене дарунок. Вже переглянувши книжку, бачу, який великий інтерес має вона для мене, і заздалегідь тішуся, що зможу прочитати її. Ще раз спасибі!

Од щирого серця бажаю Вам здоров'я та свіжих сил для нових праць, таких пінних для нашого народу.

З високим поважанням

М. Коцюбинський.

77. До Марії Андрєєвої

12 листопада 1910 р. 30.X 910. Чернигов.

Многоуважаемая и дорогая Мария Федоровна!

Сердечно благодарю з[а] весточку с Капри о всех, ставших мне близкими и дорогими. Недомогание Алексея Максимовича сильно меня обеспокоило и огорчило. Как ему теперь? Лучше ли? Казалось бы, условия труда, Ваши заботы, все, чем окружен Алексей Максимович,— могло бы только способствовать сохранению нервных сил. Утешаю себя, что переутомление у Алексея Максимовича не в сильной степени и что отдых и перемена места скоро укрепят его, а все же грустно.

Меня всегда беспокоила привычка Алексея Максимовича зачитываться по ночам. Он мало спит, мало гуляет, вообще, как будто немного обращает внимания на физическую сторону своей жизни. А природа мстит, с ней всегда надо быть начеку, как это ни скучно.

Не думаю, чтобы Вы сердились на меня за это напоминание, оно продиктовано искренним, сердечным отношением к дорогому Алексею Максимовичу.

Зиновий Алексеевич сделал, конечно, хотя и не новогодний, а все же сюрприз своим знакомым. От души желаю молодым супругам дружной, счастливой жизни. Даже смешно становится, когда подумаешь, что Вы с Алексеем Максимовичем, такие молодые, можете вдруг сделаться бабушкой и дедушкой.

О себе мало доброго мог бы сообщить. Как-то так тяжело складывается жизнь, что только, как в старости, находишь отдых в воспоминаниях. Впрочем, боюсь быть несправедливым к жизни. Сейчас, под грустным впечатлением от Вашего письма, все приняло серые тона.

Еще раз спасибо, что не забыли. Моя семья — мама, жена и дети — благодарят Вас за привет и вместе со мной сердечно желают Вам всего лучшего.

Прошу не забывать сердечно преданного Вам

М. Коцюбинского.

78. До Максима Горького

Жовтень 1910 р.

Да, дорогой Алексей Максимович, пришлось мне пережить невеселое время! Почти целый месяц у нас в доме было пять человек больных, не считая меня. А тут еще и Вы меня огорчили своим недомоганием, хотя, кажется, я не сделал Вам зла. Скучна моя просьба, хорошо знаю, но все же решаюсь: берегите себя. Такова уж обязанность того, кто вечно должен быть молод, силен и бодр. Иначе — как Вам внушать ту радость жизни, то светлое, чем живет Ваш читатель?

Догадываюсь, что это я Вас должен благодарить за присылку конторой «Знания» последнего «Сборника». Большое спасибо. «Чудаки», несмотря на Ваше недовольство пьесой, мне очень понравились. Прекрасны типы и положения, интересна задача, вся пьеса прозрачна и звонка. А все же это не то, что «Городок». Вы знаете, я положительно тоскую по продолжению. Это такая вещь (прямо скажу — великая), что из-за нее Вы должны будете примириться с нелюбимым Вами писателем — Горьким.

Вот только здоровье необходимо. Желаю его Вам в наибольшей мере, это не вредно.

Не буду на этот раз утомлять Вас длинным письмом, тем более, что ничего веселого сейчас написать не могу.

Будьте здоровы.

Целую и обнимаю Вас крепко. Не забывайте.

М. Коцюбинский.

79. До Михайла Могилянського

20 листопада 1910 р.

Дорогий Михайле Михайловичу!

Ваша увага щодо нещасної вівчарки цілком справедлива. Я нічого не маю проти того, щоб дати їй друге назвисько. Назвемо її — пу, хоч би К р а т е р. Коректи з друкарні я ще не дістав, а хотів би її мати.

Чи д. П'ятницький вже повернув з-за кордону?

Сердечно вітаю Вас і бажаю бути здоровим. Не забувайте

Вашого *М. Коцюбинського.*

7.XI 910. Чернігів.

80. До Володимира Гнатюка

27 листопада 1910 р. 14/27.XI 910. Чернігів.

Дорогий Володимире Михайловичу!

Сердечне спасибі Вам, вп. пані Вашій і всім підписаним за пам'ять і за добрі бажання, хоч я обходжу свої іменини на 2 місяці раніше: я сентябрист. Особливо зворушив мене Ваш подарунок: 49 літ життя! Наше прислів'я каже, що дарованому коневі в зуби не заглядають, але мені все ж досадно, що Ви не додали мені ще 5 літ до повної сотки! Відколи Ви стали такі скупі? Фе, пане Володимире. Як здоров'я? Я скриплю, часом здається, що і 49 днів забагато. Все збираюся написати до Вас, та вир життя крутить і крутить тобою.

Ваш *М. Коцюбинський.*

81. До Павла Лаврова

6 грудня 1910 р. 23.XI 910. Чернігів.

Любий Павле Пилиповичу!

Не дістаючи досі коректи, боюсь, що за всякими клопотами Ви забули моє прохання. Позволяю собі нагадати Вам його, бо я к о н ч е хотів би переглянути одну коректу своєї книжки. Чекаю. Сподіваюсь, що друкарня склала вже кілька аркушів. Чи дістали Ви мою картку з заміною назвиська собаки на «Кратер»? Як ся маєте?

Всього найкращого. Ваш *М. Коцюбинський.*

82. До Михайла Могилянського

11 грудня 1910 р. 28/XI 910. Чернігів.

Дорогий Михайле Михайловичу!

Листа Вашого з 16 с[ього] м[ісяця], спасибі, дістав. Я вже маю всі чисті аркуші книжки. Певно, вона вийде сими днями. Горький писав мені, що він переглянув коректурні аркуші (перші) і знаходить переклад «удачным». Радить мені зараз випустити 2 і 3 томи. А вчора я дістав листа з Капрі од П'ятницького. Роблю Вам виписки з нього, щоб Ви бачили, як фірма віднеслась до видання оповідань. Він пише: «Получил все листы Вашего тома в корректуре. Читаю с великим наслаждением. Книга должна иметь б о л ь ш о й успех. Пишу, чтобы просить Вас: быть может, у Вас найдется время организовать немедленно перевод следующего тома? Сезон еще в начале. Мне кажется, и для автора выгоднее выступить сразу с 2—3 томами». Що ж, Михайле Михайловичу, може почнемо лагодитись до другого тому? Як Ви нічого проти того не маєте, то я пропонував би такий зміст його:

«Fata morgana»	125 стор.[1]
В путах шайтана	18 »
Він іде	13 »
Поєдинок	16 »
Persona grata	20 »
Невідомий	10 »
Дорогою ціною	80 »
По-людському	15 »
З глибини (Хмари, Самотній, Утома)	3 »
«Пе коптьор»	35 »
Разом	335 стор.

Коли б навіть з цензурних умов довелося викинути «Persona grata» і «Невідомий», то том все ж вийде повний. Щоб рішити питання про сі останні два оповід[ання], я пошлю їх в рос[ійському] перекладі (надруковано

[1] Сторінки я вирахував, здається, добре. Коли буде помилка, то дуже мала.

в газеті «Голос провинции») на Капрі П'ятницькому, нехай він сам подивиться, чи їх можна пустити. Пошліть Ви також йому, на його суд, «Він іде».

Чекаю одповіді. До Вашої одповіді я не буду писати П'ятницькому. Є у мене, опріч поданих для другого тома, ще оповідання:

На віру	90	стор.
Ціпов'яз	50	»
Хо	42	»
П'ятизлотник	16	»
На крилах пісні	16	»
Помстився	16	»
Посол від чорн[ого] царя	16	»

Разом 246 стор.

Але, на мою думку, їх не варто перекладати, вони слабші.

Як ся маєте? Як здоров'я?

Я щось слабую, застудився, голова несвіжа і через те нічого не можу робити, хоч дуже кортить.

Сподіваюся, що Ви одпишете мені швидко. Ось ще: П'ятницький пропонував такий титул книжки: «М. Коцюбинский. Том первый. Рассказы. С украинского. Авторизированный перевод М. Могилянского». Але може вже пізно, може книжка вийшла вже?

Ми всі сердечно вітаємо Вас і вп. пані Вашу.

Ваш *М. Коцюбинський.*

83. До Євгена Чикаленка

14 грудня 1910 р. 1.XII 910. Чернігів (Северянская, 3).

Дорогий Євгене Харламповичу!

Давно вже не мав я од Вас жодної звістки і тільки од Іллі Людвіговича дізнався, що результати листа до передплатників «Ради» оживили Ваші надії і підбадьорили. Тішуся дуже тими результатами, тим більше, що вони заперечили моєму песимізмові. Я, каюся, думав, що більшість прочитає листа, сховає — та й на тому край.

Дуже я хотів би більше знати, як Ви себе почуваєте тепер, як здоров'я. Не маю до Вас жалю, що не пишете, бо сам винен: розумію, що моя мовчанка тому причиною. Але, знаєте, і мені не до листів було. Як обсіли мене всякі клопоти та турботи, то й світ немилий став. Весь час у нас слабують, часом по п'ятеро лежало по ліжках, не говорячи вже про мене.

Я теж весь час дуже погано почував себе, а сими днями і зовсім недужий. Найгірше, що не можу писати. Голова несвіжа, серце болить і нема настрою. Серджусь страшенно, бо хочу писати і маю про що писати, а не можу. Мав трохи роботи, лагодячи матеріал до першого тому своїх оповідань в рос[ійському] перекладі. Тепер книжка вже вийшла. Якщо вважаєте потрібним згадати про це у «Раді», то подаю Вам заголовок і зміст її: «М. Коцюбинский. Рассказы. Т. I. С украинского. Перевод Мих[аила] Могилянского. 1911 г. Стр. 303. Ц. 1 р. (изд. «Знания»). Содержание: На камне.— Куколка.— Цвет яблони.— Смех.— Intermezzo.— Под минаретами.— В дороге.— Ради общего блага.— Дебют.— В грешный мир.— Поездка в Криницу».

Як бачу, книжка зацікавила видавців. Сими днями дістав з Капрі листа од П'ятницького, який, межи іншим, пише: «Читаю с великим наслаждением. Книга должна иметь б о л ь ш о й успех. Пишу, чтобы просить: не найдете ли времени н е м е д л е н н о организовать перевод второго тома» і т. д. Горький теж просить якмога швидше випустити 2—3 томи. Це, на мою думку, має деяку вагу для нас, бо як зацікавляться одним письменником, то почнуть видавати і інших, «одкриють» нашу літературу, і тоді вже ніхто не посміє сказати, що у нас нічого немає. Та й справді! Скільки у нас є гарного в літературі! Франко, Стефаник, Мирний [...] і інші, яких не потребую перелічувати Вам. Я вже написав своєму перекладачеві, і другий том вже готується.

Але я більше задоволений був би, коли б міг працювати, коли б замість досі написаних дрібниць міг дати щось вартне. Та ба! Часом так гірко буває, що не повірите.

Напишіть до мене. Мені дуже хочеться коли не почути, то хоч побачити Ваше слово.

Ми всі гуртом вітаємо Вас та Юлію Миколаївну, а Вас я цілую і обіймаю. Не забувайте.

М. Коцюбинський.

84. До Леопольда Лукича-Будая

14 грудня 1910 р. 1.XII 910. Чернігів (Северянская, 3).

Простіть, любий добродію, що турбую Вас своїм проханням. Хотів би довідатись од Вас про те, в якому стані друк моєї книжки, що видає у Києві «Видавн[ича] спілка». [...] Я не дістаю коректи і навіть одповіді на свої листи до д. Лаврова. Нічого не розумію. Може, Ви поясните мені справу. Певно, д. Лавров або виїхав, або слабий, інакше я не можу собі пояснити, того, що діється. Буду дуже вдячний.

Ваш *М. Коцюбинський.*

85. До Альфреда Єнсена

17 грудня 1910 р. 4/XII 910. Чернигов, Северянская, соб[ственный] д[ом], № 3.

Многоуважаемый и дорогой доктор!

Вся наша семья сердечно поздравляет Вас и Ваше семейство с рождеством. Желаем здоровья и много лет плодотворного труда. Посылаю Вам рождественский подарок — мою книгу на русском языке. Получили ли Вы мою книгу в чешском переводе? Как поживаете, что делаете? Буду рад получить известия о Вас.

Уважающий Вас *М. Коцюбинский.*

86. До Михайла Могилянського

19 грудня 1910 р. 6.XII 910. Чернігів.

Дорогий Михайле Михайловичу!

Тільки що дістав Вашого листа і зараз одписую. Добре, я згоджуюсь, щоб замість «Дорогою ціною» перекласти «На віру». Значить, умовляємося, що зміст II тому буде такий (подаю вже й порядок, в якому я хотів би розмістити оповідання);

1) Fata morgana.
2) В путах шайтана.
3) Пе коптьор.
4) Невідомий.
5) На віру.
6) Поєдинок.
7) Він іде.

Я к о н ч е хотів би, щоб у II т. було опов[ідання] «В путах шайтана» (хоч у мене таке враження, що Ви щось маєте проти нього). «На віру», мені здається, можна перекласти «На веру». Імен у «Fata morgana» (та й взагалі у всіх оповіданнях) не варто перекладати. Нехай буде Гафійка, Маланка і т. д., як в оригіналі. Це надає колорит. Я хотів би переглянути перед друком рукописи. В коректурі трудніше. Щоб не задержувати перекладу, я порадив би пересилати мені рукопис частками: що у Вас буде перекладено, те і присилайте мені. Найкраще, коли б Ви пересилали рукописи в такому порядку, який я визначив вище,— і от чому: може б Ви переговорили з д. Боголюбовим, чи не згодиться він почати друкування книжки, не маючи цілого матеріалу. Себто: Ви доставляєте йому «Fata morgana» — і він починає друкувати. Поки складуть у друкарні перше оповідання, Ви даєте друге або 2—3 і т. д. Так було б дуже вигідно для усіх нас (для Вас, для мене і для д. Боголюбова), бо книжка скоріше вийшла б. Я постараюся якнайшвидше переглянути рукопис кожного присланого Вами оповідання і зараз буду одсилати Вам назад. В кожному разі р у ч а ю с ь за себе, що не задержу Вас у Вашій роботі, а, значить, Ви не задержите друкарні. Подумайте над цим, переговоріть з д. Боголюбовим, це було б дуже практично.

До речі — будьте ласкаві, повідоміть мене, як звати д. Боголюбова (ім'я і по батькові).

За присланий № «Вестн[ика] народн[ых] университет[ов]» сердечно дякую. Я дістану його хіба за кілька днів, бо Ілля Людвігович виїхав до Києва і поверне за 5—6 днів.

Як Ви себе почуваєте, дорогий Михайле Михайловичу, чи здорові? Я не маю чим похвалитися, все чогось слабую і не можу нічого робити. Мучить це мене дуже, бо обіцяв дещо написати на термін,— і от ніяк не сяду за роботу. Сьогодні дістав від Амфітеатрова запросини

писати до «Современника», журналу, який має виходити у Петербурзі. Дуже просить, готов навіть друкувати по-українськи. А я все слабую — і не знаю, як воно буде. Ну, бувайте здоровенькі. Я і всі наші сердечно вітаємо Вас з вп. родиною Вашою. Чи вийшов, нарешті, I том?

М. Коцюбинський.

87. До Максима Горького

20 грудня 1910 р. 7.XII 910. Чернигов.

Дорогой Алексей Максимович!

Я очень виноват перед Вами, и мне самому совестно, что так поздно отвечаю на Ваше письмо, что только теперь собрался поблагодарить за присланное. Большое спасибо, дорогой Алексей Максимович. Хочется верить, что мысли и чувства передаются на большое расстояние — тогда Вы должны были бы почувствовать, как я Вам благодарен за внимание ко мне. «Встречу» прочел с двойным удовольствием: каждое слово напоминало мне Ваш голос, движения — и так ярко встал в памяти тот вечер на Капри, когда Вы читали ее.

Я сейчас под большим впечатлением от «Вассы Железновой», глубокой, сильной и оригинальной вещи. И как это удивительно сделано! Взят комок грязи — а из него брызжут яркие искры и освещают такие тайники, что даже жутко становится. Вот оно — это бездонное, темное материнское чувство — начало всего живущего! По-моему — создана б о л ь ш а я вещь. И хочется сказать: спасибо — во имя искусства!

Больно мне было читать, что Вы так тяжело пережили смерть Толстого. Не удивляюсь, конечно, а все же ухудшение в Вашем здоровье сильно меня обеспокоило. Как Вы сейчас чувствуете себя? Лучше ли?

Мне тоже тяжело было, но (не знаю, стыдиться ли?) и хорошо было, что на свете бывает большое. Смерть как будто вернее определяет размеры, чем жизнь.

Читаю Сургучева и Шмелева (опять спасибо!). Сургучев мне меньше нравится, чем Шмелев. Шмелев, по-моему, сильнее, глубже и ярче. Во всяком случае очень

хорошо, что «Знание» издало их; есть надежда, что оба выпишутся.

Томик А. Толстого лежит у меня на столе, ждет очереди. Этот автор мне очень нравится, я уже как-то делился с Вами своими впечатлениями от его рассказов.

А со мной что-то неладно. Нездоровится, не работается, нет бодрости. Хочу надеяться, что все скоро пройдет, но пока — довольно скверно. Вот почему даже Вам не мог своевременно ответить, хотя перекинуться с Вами словом доставляет мне большую радость. Так хотелось бы взглянуть на всех Вас, как Вы теперь поживаете, как Мария Федоровна, Зиновий Алексеевич (с супругой, конечно). Все ли еще на старом месте, все ли любуетесь, как Иския ежедневно пожирает солнце, или перешли в виллу Serafina? Удобно ли Вам там? Не удивляйтесь, что меня интересуют даже мелочи. Это бывает, когда сердце с чем-нибудь срастется. Ну, будьте здоровы, прежде всего здоровы. Сердечно целую и обнимаю Вас. Не забывайте. Марии Федоровне искренний привет и лучшие пожелания. Всего хорошего Зиновию Алексеевичу с супругой.

Ваш *М. Коцюбинский.*

Вся наша семья посылает приветствие всем Вам и благодарит за память. Оксанка в восторге от Вашего письма. Она сейчас больна горлом, лежит. Не забывайте преданного Вам *М. К.*

88. До Костянтина П'ятницького

21 грудня 1910 р.

8.XII 910. Чернигов
(Северянская ул[ица],
соб[ственный] дом, № 3).

Многоуважаемый Константин Петрович!

Спасибо Вам за Ваше письмо. Читая его, чувствовал запах нарцизов, ощущал мягкий воздух и мысленно бродил с Вами по той тропинке, по которой, к сожалению, не успел летом пройти вместе с Вами. Удастся ли наверстать потерянное?

Очень рад, что мои рассказы понравились Вам. Не скрою, мне было приятно услышать это от Вас, имеющего вкус и опыт в оценке.

Не мог сейчас ответить на Ваше письмо, так как предварительно должен был списаться с М. М. Могилянским. Он сообщает, что материал для II тома будет готов в начале января. Не найдете ли возможным, для ускорения, начать печатание до представления всего материала? Первая вещь, которою, по моему плану, следовало бы начать книгу, довольно объемиста, листов 8—9. Пока ее будут набирать, Могилянский успел бы приготовить к печати следующие рассказы. Это нисколько не задержало бы типографию и, несомненно, ускорило бы выпуск 2-го тома. Если Вы согласитесь, просил бы сделать соответствующее распоряжение конторе и известить меня.

К сожалению, я не читал корректур 1-го тома, чем и объясняются некоторые шероховатости перевода и опечатки.

Как Вы теперь поживаете? Несколько раз собирался написать Вам, но мне все казалось, что Вы уже покинули Капри и путешествуете где-то на севере, как и проектировали, насколько припоминаю. Очень сожалею, что не довелось мне больше побродить с Вами по острову и ближе познакомиться. Последние часы на Капри, когда мы с Вами вели беседу, особенно ярко запечатлелись и вспоминаются с удовольствием.

Будьте здоровы. Сердечно желаю Вам всего хорошего.

Ваш *М. Коцюбинский.*

89. До Євгена Чикаленка

21 грудня 1910 р. 8.XII 910. Чернігів.

Дорогий Євгене Харламповійовичу!

Пишу до Вас вдруге, на сей раз в справі. В Чернігові є «Сельскохоз[яйственное] общество», яке видає сільськогосподарський журнал «Селянин» (виходить двічі на місяць), переважно для селян. Редактор «Селянина» хоче містити в журналі статті українською мовою і звернувся до мене з проханням знайти йому співробітників-українців. Я певний, що й Ви такої думки, як я: треба допомогти добрим замірам редактора. Він потребує оригінальних

статтів, хроніки, рецензій і т. ін. Цікавить його не тільки сільське господарство, а і кооперація. Умови такі: за рядок (короткий, буйним шрифтом) 5 к.— оригінальний матеріал і 2 к.— хроніка, рецензія й інше.

Насамперед і редактор і я прохаємо Вас дати, що можете, до журналу. Це мало б велику вагу. Опріч того — може Ви будете ласкаві переговорити з ким-небудь з киян, напр., дд. Гехтером, Королевим, Павловським, співробітниками «Ріллі» й іншими відомими людьми та повідомите мене про результати тих переговорів. По бажанню, для ознайомлення, співробітникам будуть вислані числа «Селянина». Тільки тоді прохав би подати адреси.

Мені здається, що справа, в якій пишу, настільки важна, що варт заходитися коло неї. Нам треба якнайширше займати поле у всіх сферах. Прошу ж Вас дуже, не откладайте справи, поможіть, щоб до нового року у «Селянині» був український матеріал.

З замітки у «Раді» бачу, що Ви дістали мій попередній лист. Напишіть же часом до мене. Похвалюся Вам своїми «побідами». Пишу про це тому, що вони властиво не мої, а наші, українські. Пишуть мені з Праги, що професор Празького університету Махал (кафедра слов'янських літератур) так зацікавився моєю книжкою в чеському перекладі, що по різдві присвячує в університеті один виклад моєї творчості. Чехи готують 2-й том моїх оповідань. А оце вчора дістав запросини од Амфітеатрова, який встиг прочитати мою книжку у виданні «Знания», бути співробітником великого журналу «Современник», який з нового року має виходити в Петербурзі. Склад співробітників дуже визначний. Готовий навіть друкувати мої оповідання по-українськи, аби писав. Подаю про се, звісно не для друку, бо для ширшої публіки воно нецікаве.

Ну, бувайте здорові. Сердечно цілую Вас.

М. Коцюбинський.

Привіт Юлії Миколаївні.

90. До Максима Горького

1 січня 1911 р. 19.XII 910. Чернигов.

Дорогой Алексей Максимович!

Своим письмом Вы очень ободрили меня, порадовали. Если Вам нравится книжка — значит, стоит писать. Вы поймете меня. Даже Вам, такому большому художнику, знакомо чувство недовольства собой. У меня оно очень развито. Мои рассказы всегда кажутся мне бледными, неинтересными, ненужными даже, и как-то совестно и пред литературой и пред читателем. Печатаешь — по слабости воли. Поэтому одобрение — не всякое, конечно, так дорого и так бодрит.

Спасибо Вам.

Просматривая первый том, я тоже заметил много погрешностей, ошибок и опечаток. А все потому, что я не читал корректур. Бегло просмотрел рукопись, не останавливаясь, по просьбе переводчика, на стилистической стороне переводов, так как М. М. Могилянский обещал поработать над переводом и не советовал мне задерживать рукопись. А вышло нехорошо. Он многое проглядел. Если книжка дождется второго издания, непременно надо будет сделать исправления. Материал для II тома Могилянский обещал приготовить к средине января. Теперь я уже непременно буду читать корректуры.

Но довольно о делах.

Мне хочется знать, как Вы поживаете, здоровы ли, лучше ли с нервами?

Мария Федоровна порадовала меня известием, что «Кожемякин» подходит к концу. Жду с нетерпением. Это моя любимая вещь.

У нас выпал первый молодой, пушистый снег. Легкий мороз. Так чисто и бодро в природе, что я даже принялся за работу. Смотрю на елки, на засыпанный сад, пахнущий снегом, на сани, плывущие среди звона бубенчиков, и думаю: хорошо бы сюда Алексея Максимовича! Порой хочется на Капри, так и тянет, ведь у Вас должно быть хорошо теперь. Но когда соберусь — еще не знаю. Самое свободное время у меня летом, в июне.

Наступает Новый год. От души желаю Вам здоровья, больше всего здоровья и успешной работы. Целую и обнимаю Вас.

Вся наша семья шлет Вам лучшие пожелания и кланяется.

Не забывайте Вашего *М. Коцюбинского.*

91. До Марії Андрєєвої

1 січня 1911 1910 г. 19.XII. Чернигов.

Многоуважаемая и дорогая Мария Федоровна!

Спасибо Вам за ласковое, участливое письмо. Прочитал — и точно увидел Вас: все та же добрая, хорошая Мария Федоровна. А жизнь научила меня ценить доброту.

И еще одно большое спасибо — за выдержку из письма А. В. Амфитеатрова. Очень рад, что не обманул издателей.

С болезнями у нас дело как будто подходит к концу, понемножку оправляемся и веселее смотрим вперед, а впереди манит и улыбается Капри. Только — осуществимо ли? Не хочется останавливаться на этом — лучше верить.

Только что прочитал «День гнева» Андреева. Не понравилось мне. Искусственно и, в общем, слабо. Это не то, что «Васса Железнова» (простите за сопоставление этих вещей). «Васса» захватила меня, раскрыла такие глубины сердца, в которые даже жутко заглядывать. По-моему, это очень сильная вещь и вполне удалась Алексею Максимовичу. Хотелось бы знать Ваше мнение.

А. В. Амфитеатров писал мне, что А[лексей] М[аксимович] дает ему для «Современника» цикл рассказов под общим заголовком «Жалобы». Интересно, какие темы разработаны в этих рассказах? Не решаюсь беспокоить расспросами Алексея Максимовича, зная, что он очень занят и плохо чувствует себя. Побольше бы ему здоровья. Такие люди не часто родятся.

Месяц тому назад писал я Юрию Андреевичу (по сообщенному Вами адресу) и просил прислать мне каприйские снимки, сделанные им в день моего отъезда, у купальни Тиберия, но ответа не получил. Вероятно, он очень занят экзаменами. Если будете писать ему, прошу передать ему мой привет, а также Екатерине Андреевне и Жене (может быть, его уже нельзя так называть?).

Сердечно желаю Вам в Новом году всего хорошего. Как бы мне хотелось лично выразить Вам свои пожелания и поцеловать руку.

Вера Иустиновна, мама и дети благодарят Вас за память о них и, с своей стороны, сердечно приветствуют Вас.

Зиновию Алексеевичу и его супруге поклоны и поздравления с Новым годом.

Еще раз всего хорошего!

Ваш *М. Коцюбинский.*

92. До Костянтина П'ятницького

1 січня 1911 р.

19.XII 910.
Чернігів, Северянская, 3.

Многоуважаемый Константин Петрович!

Вы, вероятно, уже получили мое письмо (заказное), в котором я писал Вам, как обстоит дело с изданием II тома. Жду ответа!

Сердечно приветствую Вас и желаю в новом году много бодрости, много радостей жизни. Целую Вас.

Ваш *М. Коцюбинский.*

93. До Марії Іорданської

11 січня 1911 р.

29.XII 910. Чернигов
(Северянская, 3).

Многоуважаемая Мария Карловна!

Простите за поздний ответ. В последние дни мне так нездоровилось, что я не в состоянии был взяться за перо, чтобы поблагодарить Вас за письмо и за книжку журнала. Большое спасибо!

Очень хотелось на возвратном пути заехать в Финляндию и в Петербург и побывать у Вас, но уже в Вене я узнал, что наша поездка на шхеры расстроилась вследствие болезни жены проф. Иенсена, который и звал меня к себе в Стокгольм. Я нашел неудобным беспокоить своим посещением Иенсена и не поехал в Швецию. Последние дни своих каникул провел в Карпатах, на границе Венгрии, [...] и остался очень доволен живописной и поэтичной

Гуцульщиной. Зато Петербург и Финляндия остались в стороне. А жаль. Много хороших впечатлений оставило мне краткое, правда, знакомство с Вами и с Николаем Ивановичем, и возможность вновь встретиться с Вами доставила бы мне большое удовольствие.

С Капри получаю известия часто. И Алексей Максимович, и Мария Федоровна, и Константин Петрович — все очень добры ко мне, не забывают и пишут. Только невеселые вести приходят с Капри. Алексей Максимович так тяжело пережил смерть Толстого, что у него возобновилось кровохаркание, и хотя он бодрится, все же из писем и из фотограф[ической] карточки, которую он прислал, я замечаю большую перемену в нем к худшему.

Как-то Вы теперь поживаете? Хорошо ли съездили к немцам? Вспоминаете ли еще рыбные ловли, глаза акул, импровизированные пикники на скалах? Право, хорошо было.

Сердечно желаю обоим Вам в Новом году всего лучшего, много здоровья, много радостей жизни.

А Николаю Ивановичу вместе с приветом прошу передать мою благодарность за прекрасную статью «Толстой и современное общество», которая мне очень понравилась.

Еще раз всего хорошего.

Будьте здоровы!

Искренно уважающий Вас

М. Коцюбинский.

94. До Євгена Чикаленка

12 січня 1911 р. 30.XII 910. Чернігів.

Дорогий Євгене Харламповичу!

Цього листа Ви дістанете на Новий рік. Цілую і обіймаю Вас і сердечно бажаю, щоб у Новому році Ви мали менш клопіт, більше здоров'я та радості. Юлії Миколаївні теж всього найкращого.

До цих бажань прилучається ціла наша родина.

Не писав до Вас довго, бо все була надія, що на різдво зберусь до Києва, але надія завела мене. Без сорому казка — не було грошей.

Лишився вдома і з горя (їй-богу!) написав оповідання. Яке воно — не знаю, закинув в шухляду, нехай лежить, аж поки забуду, а тим часом, якщо поталанить (се значить, як здоров'я позволить), візьмусь за друге. Рідко коли тепер трапляється мені таке свято, що серце дає одпочинок. Особливо за останній місяць хороба посунулась наперед; по ночах не сплю, а вдень мучусь. Та годі про се, скучно і нічого не поможе. Жалко тільки часами, що мало зробив.

Спасибі Вам за придбання співробітників для «Селянина». Я так зрозумів, що Ви самі переговорите з ними і редакції не треба буде звертатись до них з окремими запросинами. Редакція вишле їм тільки числа для ознайомлення з журналом.

Читав, що українському клубові дозволено святкування роковин Шевченка. Чи є яка надія, що Крушельницька і Менцінський приїдуть на той час до Києва? Мені се дуже важно знати, і коли робляться які заходи, щоб їх запрохати, прохав би дуже Вас не одмовитись подати мені п е в н і адреси тих артистів. Знаю, що додаю Вам тим проханням зайвих клопіт, але Ви вже простіть.

Досадно, що не догадався назвати одну з вівчарок Трьопкою. Не прийшло до голови. Досадно тому, що хотілось би якмога більше залишити в оповіданні кононівського колориту — се ж живий шматочок мого життя, і я ще досі чую смак пробування в селі у Вас. Чи доведеться ще коли так добре, вільно і приємно прожити свої вакації, як в Кононівці? Навряд.

Признаюсь, що часами маю велику потребу поговорити з Вами, хоч би побачити Вас. Так одного самотника тягне до другого. Лист все-таки мертва річ і в писанім слові менш тепла. Здається — невеликі простори нас ділять, а трудно їх перескочити. Життя завжди робить людині неприємності.

Хоч пишіть часом. Я радий буваю, як дістану од Вас хоч пару слів.

Ще цілую і ще обіймаю.

Ваш *М. Коцюбинський.*

95. До Михайла Могилянського

12 січня 1911 р. 30.XII 910. Чернігів.

Дорогий Михайле Михайловичу!

Сердечно вітаю Вас з Новим роком й бажаю всього найкращого, здорового, радісного життя.

Не міг зразу одповісти на Ваш останній лист, серце так докучало, як ніколи перше. Ну, та дарма, урвав короткий час на святках і согрішив: написав нове оповідання. Збираюсь писать друге — та, певно, буде перерив, бо з дня на день чекаю од Вас рукописів. Д[обродій] П'ятницький вже три листи написав до мене, прохаючи швидше розпочати друк II тому. Про те просить і Горький. Він вже марить про друге видання 1-го тому, сподіваючись, що перший швидко розійдеться. Побачимо.

П'ятницький, межи іншим, писав, що він прохав контору друкувати II том не гаючись, як тільки поступить од Вас перше оповідання, а не чекати, коли здасте весь матеріал.

Тепер я чекаю од Вас посилку, дорогий Михайле Михайловичу. Треба нам поспішати, бо час проходить швидко, а випускати книжку на весну незручно.

Цікаво, які будуть рецензії на перший том. Може б, Ви були ласкаві, коли стрінете де яку, присилати мені, всі видатки по пересилці і інші з вдячністю поверну Вам.

Розумію, що Вам докучили вже наші спільні справи, вже хочеться одпочити на чомусь іншому. Я теж часом хотів би одбігти од них як можна далі, пожити іншими, не кабінетного характеру, враженнями, освіжитися і спочити. Але нічого й думати про се, хіба як літом. Мене часом забирає охота підбити Вас і поїхати разом з Вами кудись за кордон, на вільне повітря. Як би добре спочили ми разом!

Не питаю, як тепер поживаєте, бо нетрудно вгадати: сидите десь за перекладами, коректами, статтями і т. інш. Не завше воно буває «для душі».

А все-таки буду радий, коли напишете про себе щось не ділове.

Я чогось думав, що на різдво Ви приїдете до Чернігова. У нас тепер чудесна погода, сніг, тихо, легкі, здорові морози і ночі, справжні різдвяні ночі, місячні, ясні, з скрипучим снігом.

М. Коцюбинський на Капрі. *Фото. 1911.*

Бувайте здорові. Прошу переказати Вашій вп. пані од мене і Віри Іустинівни наше поважання і новорічні бажання.

Ваш. *М. Коцюбинський.*

96. До Володимира Гнатюка

12 січня 1911 р. 30 ст. ст. XII 910.
Чернігів.

Дорогий Володимире Михайловичу!

З Новим роком! Сердечно обіймаю, цілую й бажаю, щоб Ви були здорові і щоб ми з Вами літом у Криворівні лазили по горах та вибрикували (хоч мріями, коли не ногами).

Мої найщиріші поздоровлення вп. пані Вашій та цілій родині. Хай Вам будуть здорові й веселі!

Я був дуже занятий всякими справами, і більшими і дрібнішими, а ті справи, особливо дрібненькі, тяжкий ворог людині, що Вам, певно, добре відомо. Тому і не писав.

Тепер радий, що можу поговорити з Вами. Насамперед, дуже дякую за поміч в справі виміну дітей. Я вже подав, кому треба було подати, адресу і сподіваюся, що п. Малицька буде мати роботу.

Я, у свій час, з головою пірнув у «Гуцульщину», яка мене захопила. Який оригінальний край, який незвичайний, казковий народ. Але книжка книжкою, треба мати живі враження, щоб щось зробити,— і хочеться швидше дочекатися літа.

Тим часом грішу потрохи, написав одно оповідання і пишу друге, в антрактах, звісно, коли серце не заважає. І нащо те серце в людини? Мучить по почах, звалює в ліжко удень і заважає жити. Особливо в останній місяць воно розвинуло свою «діяльність», і мимохіть дивишся назад вже, а не вперед. А там сумно, мало роботи, небагато потіхи. Та цур йому, не хочу писати про се. Будемо сподіватись, що ще надивимось трохи на синє небо, на гори веселі і на добрих людей.

Як там коло Вас? Чи дозволяє здоров'я хоч працювати? Се ж наша найбільша потіха.

Хотілось мені сердечно прислати Вам на Новий рік дещо з тих нових книжок, які Ви хотіли б мати. Та такий наш город злиденний, що не можу нічого дістати. Доведеться Вам ще почекати трохи.

Моя книжка в російському перекладі має деякий успіх, принаймні, в російських літературних сферах. Дістаю листи од російських письменників, особисто не знайомих мені, які похваляють і запрошують до співробітництва. Амфітеатров пише, що він охоче міститиме навіть по-українськи мої оповідання, аби лиш згодився я писати до його журналу «Современник», який має виходити у Петербурзі з нового року і обіцяє бути найкращим з місячників [...]. Може в перекладі дам щось. Горький вже марить про друге видання I тому, певний, що перше розійдеться швидко. За кілька днів починають друкувати II том. Не посилаю Вам рос[ійських] перекладів, бо вони Вам нецікаві, певно. На сей раз досить. Сподіваюсь знов незабаром писати до Вас. Бувайте здоровенькі і не забувайте Вашого

М. Коцюбинського.

1911

97. До Андрія Дуляка

18 січня 1911 р. 5/I 911. Чернігів.

Любий пане Андрію!

Поздоровляю Вас з Новим роком і бажаю Вам, щоб Ви були здорові і щоб усе у Вас добре велося. Привітайте од мене і тих, що мене ще пам'ятають. Хоч минуло вже 18 літ, як я був у Лопатинцях, а й досі приємно мені згадати тих людей, серед яких я жив тоді і од яких, опріч добра, нічого не бачив.

А я не такий старий, як пишете у листі. Ви прибавили мені літ 15 зайвих. Ви, певно, десь прочитали по календарях, а там була помилка, неправдиво подали мої літа. Та то пусте, аби здоров'я, а його якраз нема. Я все слабую на серце, слабе воно в мене і не дає спокою. Проте працюю, пишу, бо кожна людина, чим може, повинна старатися, щоб на землі правда була і добро людям.

Не посилав Вам історії Аркаса, бо сам її не маю. Книжка так хутко розійшлася, що я не встиг купити. Тепер вийде вона у світ другим виданням, тоді постараюся прислати. [...]

Старих журналів не маю, а як є які, то вони мені потрібні для бібліотеки. Посилаю Вам новорічний дарунок, другу частину «Fata morgana», яку я надрукував літом в київському журналі «Літературно-науковий вісник». Першу частину Ви, здається, читали вже. Як прочитаєте другу частину, то напишіть мені, чи вона Вам подобалась. Своє оповідання посилаю Вам заказною бандероллю. Я дуже радію, коли дістаю листа од Вас, бо бачу, що Ви ще не забули мене, та й приємно згадати молоді часи, коли

довелось жити в селі. Пишіть мені, як Вам живеться та моїм знайомим. Я теж хотів би побачитись з Вами, і як коли доведеться проїздити через Рахни, конче напишу, щоб виїхали. Жалко, що я не догадався зробити так, як їхав літом за границю, бо переїздив через Рахни.

Ну, бувайте здорові. Чекаю од Вас листа, в якому напишіть, чи дістали і чи подобалось Вам моє оповідання.

Ваш *М. Коцюбинський.*

98. До Євгена Чикаленка

18 січня 1911 р. 5/I 911. Чернігів.

Дорогий Євгене Харламповичу!

Сердечно дякую Вам і всім підписаним на картці за новорічні поздоровлення.

Мені приємно було, що стільки гарних людей згадали чернігівського затворника. Ще раз спасибі!

Ви, певно, дістали мого листа на новий рік.

Хочу Вам покаятись, що я й досі не передплатив «Ради». Зараз у мене повне безгрішшя. 20 с[ього] м[ісяця] вишлю до «Ради» свій довг і гроші на 1911 р., але прошу Вас попрохати контору, щоб вона вислала мені газету з 1-го числа, не вважаючи на мою неакуратність. Нехай покредитує до 20-го.

Цілую і обіймаю Вас.

М. Коцюбинський.

99. До Михайла Могилянського

23 січня 1911 р. 10/I 911. Чернігів.

Дорогий Михайле Михайловичу!

Посилаю Вам рукопис I ч. «F[ata] m[organa]», я, як міг, переглянув текст, може Ви ще раз перед друком прочитаєте, а може й не треба. Значить, Ви зараз здаєте в друкарню I час[тину] «F[ata] m[organa]». Дуже прохаю Вас, щоб Ви сказали д. Боголюбову про моє ба-

жання читати останню або передостанню коректу. Задержувати не буду,— на другий день буду одсилати назад, але коректу я хочу читати к о н ч е. Коли що є у Вас готове, то присилайте, мені теж зручніше читати рукописи частинами. Щодо опов[ідання] «Він іде», то я зрозумів так, що д. Боголюбов сам порадиться з П'ятницьким, і через те нічого до П'ятницького у сій справі я не писав. Нехай контора вияснить се питання сама.

Нове оповідання поки що не думаю друкувати, нехай полежить зо 2 тижні. Та й воно коротеньке, і навіть не знаю, чи варто його перекладати. Але коли Ви такі добрі, що не одмовились би перекласти щось з рукопису, то я позволю собі скористуватись з сього, і якщо зможу, пришлю Вам рукопис. Тільки, може, не треба писати до д. Іорданського, бо д. Амфітеатров дуже прохає мене дати щось нове для «Современника» — і, очевидячки, обидва ми дістали б гонорар. Але поки що не знаю, як буде. Хочу сісти за друге оповідання, а всякі справи та клопоти не дають.

Простіть, що на сей раз пишу так коротенько, дуже хапаюся, страшенно занятий.

Сердечно стискаю руку.

Ваш *М. Коцюбинський.*

100. До Андрія Шелухіна [Шолухи]

27 січня 1911 р. 14/I 911 р.

Високоповажаний добродію,
Андрію Павловичу!

Д[обродій] Яковенко друкує у Петербурзі ювілейне видання творів Шевченка.

Для другого тому, який повинен вийти 1-го лютого с[ього] р[оку], йому потрібна точна назва вірша, який у «Київській старині» має заголовок «Безталанний». Є деякі підстави думати, що той вірш називається «Тризна». Будьте ласкаві, дайте мені потрібну справку, а коли не маєте часу, дозвольте зробити її О. Т. Андрієвській. Справка негайно потрібна.

Буду дуже вдячний.

З поважанням *М. Коцюбинський.*

101. До Михайла Могилянського

3 лютого 1911 р. 21.I 911. Чернігів.

Дорогий Михайле Михайловичу!

Посилаю Вам кінець «Fata [mo]rgana».

Так багато повинен одповідати Вам, що не знаю, з чого почати. Ось Вам по пунктах:

Добре, поставимо під оповіданнями дати.

Залишимо «сударь мой» замість «пане добродзею» і «Підпара» замість «Подпара».

«Гомон» я часто стрічав в російській літературній мові. «Разговор» — беседа, може краще уживати, де можна, слово «гул», «шум».

Знаєте, я починаю думати, що ми мало дбаємо в оповіданнях з народного життя про український колорит, занадто «обрушаємо» оповідання. Так, мені здається, краще скрізь залишити в «F[ata] m[organa]» замість «барин, барчук, барский, господский, изба» — «пан, панич, панський, хата». Як Ви думаєте? Взагалі я сподіваюся, що Ви ще раз, після моїх поправок, переглянете хоч пашвидку рукописи і виправите, як краще. Коректу я буду читати, певно, після Вашої, так що Вам копче треба буде зробити такі поправки, яких Ви не встигли зробити перекладаючи.

Щодо оповідання «Он идет», то я не міг писати про нього на Капрі, бо не знаю, чи воно послано туди д. Боголюбовим. Я не маю перекладу, і коли П'ятницький його не читав, то як же я можу питати його, чи він пустить його? Сповістіть мене, чи воно пішло на Капрі, тоді я зараз спишуся з П'ятницьким.

Наскільки пригадую собі, ми, здається, умовились з Вами, що порядок книжки буде такий: 1. «Fata morgana», 2. «В путах шайтана», 3. «Пе коптьор», 4. «Невідомий», 5. «На віру», 6. «Поєдинок», 7. «Він іде». Значить, будемо придержуватись того порядку. Чекаю од Вас опов[ідання] «В путах шайтана», бо воно іде другим. Я переклав би заголовок «В сетях шайтана», здається під таким заголовком воно друкувалося в «Русской мысли», здається, XI чи XII кн. за 1907 (чи 1906?) рік. Або «В цепях шайтана»?

Забув згадати про транскрипцію «Лёлё». Пишіть, як хочете, се неважно.

Рецензій на книжку я не бачив, опріч прихильної коротенької замітки про вихід книжки в 1 № газети «Звез-

да». Знаю, що в уманьському «Голосе провинции» було присвячено книжці кілька фейлетонів але не читав. «Русск[ие] вед[омости]» теж не читаю, значить, не знаю.

В «Киевской мысли» нічого не було, а «Вестей» теж не читаю. «Рада» умістила фактичну замітку про вихід перекладів.

Я тепер дуже занятий, бо опріч рукописів од Вас, читаю коректу книжки своїх останніх опов[ідань], яка друкується у Петербурзі й незабаром вийде. Тоді пришлю Вам.

Завтра сідаю за перегляд «Пе коптьора».

Здається, нічого не забув.

Вибачайте, що пишу такого сухого ділового листа, але не маю хвилинки вільної. Хапаюся.

Сердечно обіймаю Вас.

Ваш *М. Коцюбинський.*

102. До Михайла Могилянського

8 лютого 1911 р. 26/I 911. Чернігів.

Дорогий Михайле Михайловичу!

Ви, певно, дістали вже кінець «F[ata] m[organa]» і мого листа. Разом з сим посилаю Вам «Пе коптьор» і 44 стор. «На віру».

Я просто в одчай приходжу. Річ у тому, що, згодившись помістити у II томі «На віру», я не уявляв собі, наскільки ся річ слаба, бо 20 літ не перечитував її. Тепер, коли довелось її читати, я не пізнаю себе. Скільки тут солодкого, ідеалізації селян, яка примітивна техніка і яке все без краю скучне! Я просто червонію, перечитуючи повість. Хіба ж можна давати сучасному російському читачеві таку слабу річ? Таж мене засміють, осоромлять. Бо нікому нема діла до того, що це перша спроба пера, дитяча робота. Коли воно слабе,— не друкуй, скажуть, і скажуть правду. Що нам робити? Я просто не знаю, як вийти з неможливого становища. Жаль мені Вашої праці, жаль і себе, бо не хотілось би на старість осоромитись. Не потішайте мене, я певний, що Ви самі бачите, що ся річ не повинна друкуватися. Але що робити? Який вихід знайти? Звичайно, я винен у всьому, але прохаю Вашої ради.

Промайнула у мене думка — переробити повість, але я покинув думку про се, бо переробити не можна, довелось би писати нову річ, а на се нема ні часу, ні охоти. Що робити? Порадьте. Нетерпляче чекаю одповіді.

«Він іде» переглянув оком цензора і не маю охоти писати на Капрі. Безнадійне. Тим гірше, що матеріалу менше.

Нового оповідання не можу зараз прислати Вам. Я так занятий переглядом рукописів, що не можу одірватись на день-другий, щоб переглянути та переписати оповідання. Так воно і лежить.

Дуже, дуже неприємна історія вийшла з «На віру». Вона мене так схвилювала, що аж погано почуваю себе.

Краще було б нам взяти «Дорогою ціною». Воно хоч має багато дефектів, але написане пізніше, і може дало б ся дещо невдатне викинути звідти.

Чекаю одповіді, а тим часом сердечно цілую Вас і бажаю всього найкращого.

Ваш *М. Коцюбинський.*

103. До Михайла Могилянського

17 лютого 1911 р. 4/II 911. Чернігів.

Дорогий Михайле Михайловичу!

Дуже прошу вибачити мені, що на Ваші часті листи (за які сердечно дякую) одповідав не часто. З того часу, як Ви почали присилати мені рукописи, я всі вечори (себто весь вільний мій час) просиджував за переглядом перекладів. Як і кожному авторові, а значить і мені, грішному, хотілось мені, щоб переклади вийшли найкращими, і я бився над трудними місцями, часом надаремне. А коли одривався од тої роботи, то тільки на те, щоб прочитати коректу своєї книжки, що рівночасно з російською вийде у Петербурзі. Роблячи поправки, я не завжди певний, що роблю їх щасливо, і мав надію на Вас: якщо недобре — поправите. Так і умовимся.

Хоч Ви по доброті своїй і потішаєте мене, що «На віру» не зовсім зопсує книжку, але я все ж невтішний. Що погане, те й лишиться поганим, але вже пізно, нічого не вдієш, хай «На віру» іде. Я хотів тільки попрохати Вас,

щоб між двома старими речами — «Пе коптьор» і «На віру» помістити щось нове, наприклад, «Невідомий», але Ви одбираєте од мене і сю надію, боячись брати те оповідання. Тепер я не знаю вже, чим заповнити книжку, бо я вирахував, що матеріалу, перекладеного вже, не стане, буде всього на сторін 270—280, не більше. Коли взяти щось з давніх оповідань, то у другому томі я буду зовсім архаїчним.

Ще можна б дати три дрібних речі під заголовком «З глибини» (Хмари, Утома, Самотній), та й годі. Ні «П'ятизлотника», ні «Хариті» я не хотів би. Як ви думаєте? Все ж ці три дрібниці не такі вже погані, здається?

Щодо напису на титулі книжки, то може б скласти його так: «С украинского. Авторизованный перевод М. Могилянского». Посилаю Вам всі рукописи, які були у мене: «На віру» (з 44 сторінки), «Поєдинок» і «В путах шайтана». Сьогодні послав 3 перших аркуші коректи. Далі буду посилати коректу на Вашу адресу, так найкраще. Я страшенно перевтомлений, щодня сидів за столом годин 10—12, за оповідання нове не мав часу взятися, щоб злагодити його до друку. Може тепер буду вільніший, то засяду за цікавішу роботу.

Дуже дякую Вам за Вашу ласкаву дбайливість про мене і бажання перекласти щось з рукопису. Як тільки буде готове що, зараз вишлю Вам. Боюсь, чи не пропустив чого, чи на все дав одповідь, про що писали в листах. Ага! «Речь» не висилайте, бо я дістав її вже. Ну, бувайте здорові, дуже пізно, женуть мене спати.

Ваш *М. Коцюбинський.*

104. До Євгена Чикаленка

21 лютого 1911 р. 8 лютого 1911. Чернігів.

Дорогий Євгене Харламповичу!

14 або 15 с[ього] м[ісяця] маю приїхати до Києва і дуже радію, що побачуся з Вами. Дуже прохаю, напишіть мені по щирості, чи я міг би заїхати просто до Вас, бо під час контрактів, певно, нелегко буде знайти місце в готелі. В кожному разі радію швидкому побаченню.

Вп. Юлії Миколаївні щирий привіт.

Ваш *М. Коцюбинський.*

105. До Олександри Аплаксіної

27 лютого 1911 р. 14 февраля 911 р.

[...] Так кстати, что я приехал сюда раньше. Вчера чуть не весь день посвятил частному совещанию членов жюри (киевских), вместе осматривали проекты памятников, делились впечатлениями. Конкурс и на этот раз нельзя назвать удачным, хотя есть несколько проектов, достойных премии. По всей вероятности придется заказать памятник какому-нибудь известному скульптору, не воспользовавшись проектами, присланными на конкурс. Впрочем, это только первые впечатления и предположения. Возможно, что завтра, в полном составе жюри, будет принято иное решение. Ходил, конечно, к знакомым, вечером слушал концерт. Как редкого гостя меня разрывают на части, сегодня должен бы был обедать в трех местах, но так как я ничего общего с духовенством не имею (попы, говорят, могут обедать несколько раз в день), то придется ограничиться одним.

Завтра у меня самый тяжелый день — заседание жюри и парадный обед. Авось — как-нибудь вынесу всю эту тяжесть. [...]

106. До Михайла Могилянського

4 березня 1911 р. 19/II 911. Чернігів.

Дорогий Михайле Михайловичу!

Не міг зараз одписати на Вашого листа, бо їздив до Києва, де і пробув шість днів. Вчора вернувся додому і зараз одіслав Вам 3 аркуші коректи (97—144 стор.).

Книжка в такому складі, як зараз, по моїм підрахункам, повинна мати не менше 17 аркушів, але се, очевидячки, не повна книжка, якою вона повинна б бути. Треба ще щось дати. Ви переконали мене, що справді не треба містити в ній трьох дрібничок п[ід] з[аголовком] «З глибини».

Дуже прохав би Вас ще раз переглянути оповідання «Невідомий», порадитись з ким-небудь, і коли тільки воно не зовсім небезпечне, перекласти. У виданні (петербурзькому) моїх оповідань, що саме тепер виходить, видавець

не побоявся помістити сю річ. [...] Оповідання, за які цензура не пустила до Росії відомої Вам книжки «З глибини». Се іменно оповідання «Persona grata», «Він іде» і «Intermezzo» (останнє за слово «Трепов»). «Невідомого» в тій справці нема, з чого видко, що цензура тоді ($1^1/_2$ року тому назад) нічого проти нього не мала. Коли б Ви все-таки прийшли до думки, що «Невідомого» містити не можна, бо небезпечно, то вже перекладайте «П'ятизлотник», хоч мені не хотілось би поміщати його. Якщо Ви зважитесь перекласти «Невідомий», то його можна б помістити на кінці книжки, щоб була можливість одрізати од книжки на випадок потреби зробити се. Пригадую, що таку комбінацію ви пропонували колись, обговорюючи питання про «Він іде».

Весь тиждень, перед поїздкою до Києва, я був дуже слабий. Сердечні припадки були такі сильні і часті, що просто дивуюся, як я пережив їх. Та й тепер почуваю себе недобре. От через сю несподівану слабість я не міг сісти за нове оповідання, яке хотів прислати Вам з проханням перекласти для «Современника». Може сими днями засяду врешті.

За всякими справами Ви нічого не пишете про себе. Як почуваєте себе? Над чим тепер працюєте? Дуже був би вдячний Вам, коли б, пишучи в справах, не забували приписати хоч кілька слів про себе.

Ну, бувайте здорові і веселі.

Сердечно цілую Вас і кланяюсь Вашим. Жінка засилає привіт.

Ваш *М. Коцюбинський.*

107. До Михайла Могилянського

22 березня 1911 р. 9/III 911. Чернігів.

Дорогий Михайле Михайловичу!

Сьогодні одіслав Вам останні аркуші коректи — і легше зітхнуть. І не диво: читання рукописів і коректи зайняло у мене не менше двох місяців, себто цілу зиму, і через те не міг я нічого писати. Тепер книжка уже готова і сподіваюся швидко побачити її. Зробили б мені велику ласку, коли б нагадали д. Боголюбову, щоб він, не откладаючи, вислав мені 25 примірників.

Ви пишете про третій том, а я признаюся Вам, дорогий Михайле Михайловичу, що мене беруть сумніви, чи добре ми з Вами зробили, що випустили перших два? Ви тільки зважте: вже три місяці, як вийшов перший том, а російська періодична преса анічичирк, ні словом не обізвалася, так наче і не було книжки. Рецензія в «Речи» — кажучи межи нами — зовсім не мудра, не йде в рахунок. Журнали зовсім замовчали книжку, та й трудно сподіватися вже рецензій в них, коли книжка перестала бути новинкою. Через що ж се? Очевидячки, книжка видалась неінтересною, непотрібною. Не підійшов, значить, під смак російського читача. Мимохіть насувається паралель. Коли мої оповідання вийшли в німецькому перекладі, німецька критика гаряче привітала книжку; не було, здається, видання, яке не помістило б рецензії. А книжковий ринок в Німеччині не те, що російський, там, у тій повіді всяких видань, легше загубитися. Те ж саме було в Швеції, в Польщі, в Чехії. Як бачите, мій песимізм має таки підстави.

В Європі якось мені везе. Сими днями до мене звернулася одна дуже відома паризька фірма з пропозицією видати мої оповідання у французькому перекладі. Ця фірма видає твори пайкращих європейських письменників. Мусив писати для неї свою біографію, і хоч робив се з мінімальною охотою, а все ж з більшою, ніж праця коло російських перекладів, бо сподіваюся, що книжка краще піде там, ніж в Росії.

Не подавав Вам змісту свого останнього оповідання і не посилав для перекладу, бо воно мало вдовольняє мене і соромно було виступати перший раз в «Современнике» з слабою річчю. Оповідання коротеньке, менше аркуша, називається «Що записано в книгу життя». Сфера — селянська убога родина. Сюжет: син вивозить в ліс стару, забуту смертю мати (почасти культурні пережитки давнього звичаю вбивати батьків), але під непереможним впливом бажання хоч раз добре попоїсти і випити на похоронах — забирає її назад. Ця схема може видатись Вам грубою, але ж це тільки схема і, звичайно, важніше, як вона розроблена. Оповідання вийде в IV кн. «Вісника» і тоді пришлю Вам. Тепер хочу засісти за роботу, хоч не знаю, чи вдасться зробити се зараз, бо почуваю себе дуже погано: серце так слабо працює і так болить, що бувають дні, коли я мушу лежати. Хоч уже гарячий час переписки

у справах минув, але дуже радий був би дістати од Вас хоч часом (боюсь докучати проханнями) звістку про Вас та Ваші роботи. А поки що цілую Вас сердечно й дружньо стискаю руку.

Ваш *М. Коцюбинський.*

108. До Максима Горького

24 березня 1911 р. 11 марта 1911 г. Чернигов.

Дорогой Алексей Максимович!

Это письмо, по моему расчету, Вы должны получить в день своих именин. Обнимаю Вас и целую с глубоким чувством любви, с самыми горячими и сердечными пожеланиями здоровья, сил и бодрости.

С радостью посылаю Вам эти пожелания. Так хорошо чувствовать, что есть где-то светлая, великая душа, источник доброго и прекрасного, которой можешь с открытым сердцем сказать: всего хорошего!

Из письма Марии Федоровны (спасибо ей, доброй, за память!) узнал, что Вы много работаете, что «Кожемякин» почти закончен. С понятным нетерпением ожидаю продолжения этой вещи и — как это ни странно — немножко боюсь, будет ли оно так бесподобно хорошо, как начало. Конечно, мне самому смешны эти опасения, тем более, что они не имеют под собой сколько-нибудь серьезной почвы, но все же, когда знаешь, что создается нечто прекрасное, невольно испытываешь чувство опасения: удастся ли?

Хотя Мария Федоровна и учинила мне строгий допрос, на каком основании чувствую себя плохо, но все же должен сознаться, что со мною что-то неладно. Сердце работает все хуже и хуже, порой приходится ложиться в постель, служебная работа так утомляет меня, что нет уже сил приняться за что-нибудь другое. Осень и зима почти совсем пропали для меня: за это время я смог написать только один небольшой рассказ. Правда, приготовление к печати и корректура II тома «Рассказов» поглотила много времени. На днях просмотрел последние корректуры и вздохнул с облегчением и... с грустью. I том, очевидно, не вызвал никакого интереса. Три месяца прошло со времени выхода его, а ни один журнал не отметил книжки.

Возможно, что такая же участь ждет и II том. Тогда уж мне совсем совестно будет, что подвел «Знание».

С нетерпением жду лета. Капри все время зовет меня, а я боюсь думать о нем, так как не имею уверенности, что смогу опять собраться туда. Почти ничего не удалось заработать зимой — значит, создалось трудно преодолимое препятствие. А между тем вилла в 4 комнаты за 65 лир, с доброй хозяйкой, манит и улыбается. Я, впрочем, охотно помирился бы и с более скромной обстановкой, лишь бы опять быть вблизи Вас и дорогого для меня семейства Вашего, на Капри. Посмотрим. Пока буду надеяться, хочу надеяться.

Будьте же здоровы, дорогой Алексей Максимович. Моя мама, жена и дети посылают Вам свои лучшие пожелания в день именин и кланяются Марии Федоровне. А я целую руки дорогой Марии Федоровне и благодарю за письмо от всего сердца. Привет Зиновию Алексеевичу с супругой и Константину Петровичу.

Не забывайте Вашего

М. Коцюбинского.

109. До Семена Боголюбова

27 березня 1911 р. 14/III 911. Чернигов.

Многоуважаемый г. Боголюбов!

(к сожалению, не знаю Вашего имени-отчества).

Корректуру последних листов я послал М. М. Могилянскому на другой день после получения от Вас. По моему расчету, она должна получиться в Петербурге не позже 12 марта. Конечно, было бы очень желательно, чтобы II т. вышел возможно скорее. Позвольте надеяться, что Вы не замедлите с высылкой мне авторских экземпляров.

Расчета, само собою, не стоило делать раньше 1 апреля. Благодарю Вас за внимание, с каким Вы относитесь к изданию моих рассказов.

С совершенным почтением

М. Коцюбинский.

110. До Михайла Рудницького

4 квітня 1911 р.

22.III ст. ст. 1911. Чернігів (Северянская, соб[ственный] д[ом], № 3).

Високоповажаний добродію!

Перед трьома тижнями, одповідаючи на Ваш ласкавий лист, подав я Вам свою коротку біографію і прохав одповісти мені на деякі мої питання. Не маючи так довго одповіді, боюся, що лист мій не дійшов до Вас (хоч був рекомендований). Отже, дозволю собі ще раз потурбувати Вас, прохаючи написати мені: 1) Як називається та паризька фірма, що хоче видати мої оповідання; 2) Які саме оповідання вибрали Ви для перекладу; 3) Коли приблизно має вийти книжка і в якому об'ємі і, нарешті, 4) Чи дістали Ви мого листа і чи задовольнив він Вас? Нетерпляче чекатиму одповіді.

З високим поважанням *М. Коцюбинський.*

111. До Михайла Могилянського

18 квітня 1911 р.

5 квітня 1911. Чернігів.

Дорогий Михайле Михайловичу, дуже Вам дякую за Ваш лист, який мені тим приємніше було читати, що написали Ви його по-українськи — і написали, треба правду сказати, дуже гарною мовою.

Разом з сим посилаю заяву до контори «Знания» в поданій Вами редакції.

Рецензію в «Современнике» писав Амфітеатров, я пізнаю його думки з його листа про мою книжку до Горького, присланого мені останнім. Якби Ви знали, як мені соромно перед Амфітеатровим, якому я обіцяв конче щось дати для однієї з перших трьох книжок журналу — і, звичайно, нічого не дав. Доведеться писати покаянного листа. Коли ж горе моє — останніми часами слабую, ледве стає енергії і сил на службову роботу, а промучившись 5 годин в бюро, стаю ні до чого не здатним. Може вдасться мені покористуватися великодними вакаціями і щось написати, хоч боюсь робити якісь плани: капосне здоров'я і тут може стати на перешкоді, і всі плани марно загинуть.

Дуже мене зацікавила стаття, яку маєте написати для «Русской мысли». Пришліть, як Ваша ласка, мені одбитку, бо я не читаю «Рус[ской] мысли́».

Посилаю Вам своє останнє оповідання і передчуваю, що будете лаяти мене за нього, бо я й сам себе лаю. Пишу сьогодні коротенько: як не кріплюся, а тягне до ліжка. Сердечно обнімаю Вас та бажаю веселих свят.

Вашим уклін.

Не забувайте Вашого *М. Коцюбинського.*

112. До Володимира Гнатюка

18 квітня 1911 р. 5. ст. ст. IV 911. Чернігів.

Дорогий Володимире Михайловичу!

Не знаю, яке сонце буде в Криворівні і чи постарається воно зробити мене подібним до того добродія, що на Вашій картці,— зате мене тішить, що в Гнатюковім серці багато сонця, од якого і тепло і ясно його приятелям. Спасибі, що згадали. Дякую теж сердечно всім підписаним на картці. Гарні у Вас звичаї в Галичині: дістанеш таку картку — і вже не почуваєш себе самотнім, бачиш, що є люди і ти межи ними людина. Якось тепліше стає. Спасибі сердечне. Але щодо Вашої особи спеціально, то картка мене не задовольнила. Як зимували? Чи краще Вам на весну? Се ж просто гріх з Вашого боку, що про себе ані словечка, начебто мене не обходить, як Вам та що з Вами. Чекаю звісток.

Щодо мене, то почуваю себе як захарчована корова, що цілу зиму харчувалась соломою з стріхи, а на весну зводять її дрючками, бо встати сама не годна. Все се була б дрібничка, про яку згадувати не варто, коли б я міг хоч писати. А вся біда якраз у тім, що сили не маю робити щось поза службовою працею. Як промучусь 5 годин у свому бюро, то вже ні до чого не здатний. І так мені гірко, що й сказати не можу, бо все ж життя моє — в літературі. Так мало і так невдатно робив (тепер, як став старший — всі гріхи видніші мені), а тут вже й край.

Простіть, що таке невеселе пишу. Сьогодні у мене особливо поганий настрій, і, певно, не слід би було сьогодні писати до Вас.

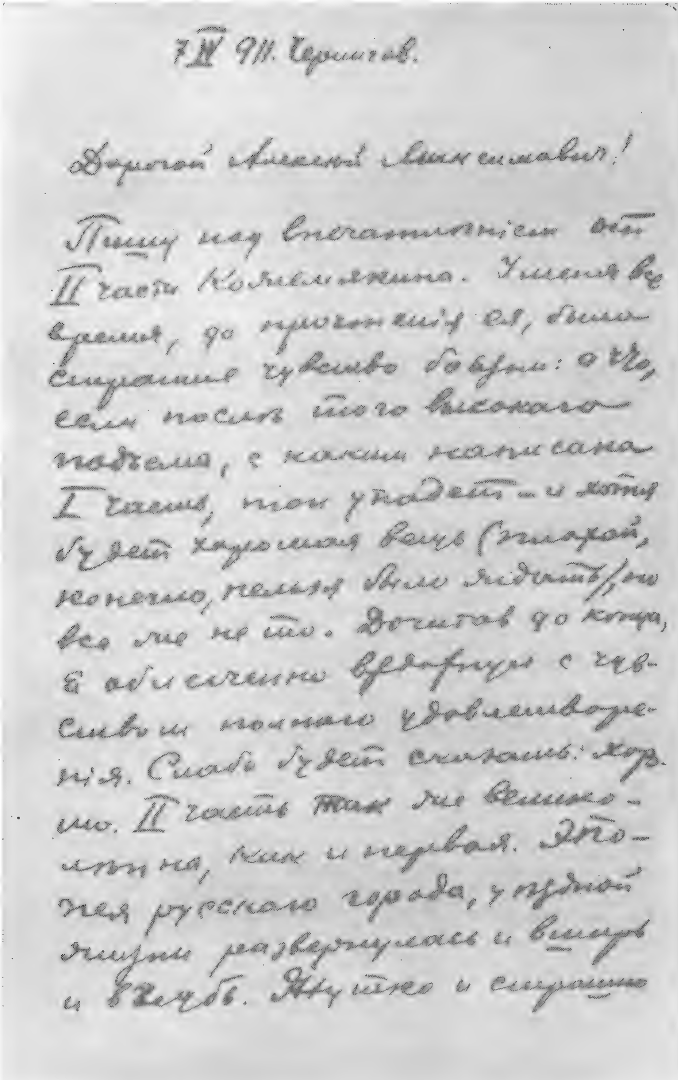

7.IV 911. Чернигов.

Дорогой Алексей Максимович!

Пишу под впечатлением от
II части Кожемякина. У меня все
время, до прочтения ея, было
странное чувство боязни: а что,
если после того высокого
подъема, с каким написана
I часть, тон упадет — и хотя
будет хорошая вещь (плохой,
конечно, нельзя было ждать), но
все же не то. Дочитав до конца,
я облегченно вздохнул с чув-
ством полного удовлетворе-
ния. Слабо будет сказать: хоро-
шо. II часть так же велико-
лепна, как и первая. Эпо-
пея русского города, уездной
жизни развернулась и вширь
и вглубь. Жутко и страшно

Лист до Максима Горького. *Сторінка автографа.*

Хочу себе потішити, що літом буде нам краще і ще заспіваємо з Вами разом у Криворівні. До речі: коли Ви збираєтеся туди? Я міг би приїхати в липні (ст. ст.), не раніше. Чи добре буде? Наші всі (родина) збираються на місяць до Криму і тягнуть мене, але се не перешкодить мені приїхати до Вас, бо подорож на Крим, певно, одбудеться в червні. Побоююсь тільки, чи доволі буде сонця в горах, а мені сонце конче потрібне, і то сонце велике, гаряче, немилосердне навіть. Черкніть до мене пару слів, напишіть про себе, що поробляєте, чим заняті. На великодні свята я маю 11 вільних днів і збираюся написати оповідання, воно вже готове, ціле у голові. Будьте ж здорові і веселі з родиною на свята. Всім Вашим од мене і од жінки сердечний привіт.

Ваш *М. Коцюбинський.*

113. До Максима Горького

20 квітня 1911 р. 7.IV 911. Чернигов.

Дорогой Алексей Максимович!

Пишу под впечатлением от II части «Кожемякина». У меня все время, до прочтения ее, было страшное чувство боязни: а что, если после того высокого подъема, с каким написана I часть, тон упадет — и хотя будет хорошая вещь (плохой, конечно, нельзя было ждать), но все же не то. Дочитав до конца, я облегченно вздохнул с чувством полного удовлетворения. Слабо будет сказать: хорошо. II часть так же великолепна, как и первая. Эпопея русского города, уездной жизни развернулась и вширь и вглубь. Жутко и страшно стало от той обыденщины, которую так спокойно записывал Кожемякин. Будто развернулась страница истории жизни народа, уходящая началом в темное прошлое, а концом задевающая вчерашнее, близкое, знакомое, но плохо сознанное. Фон так хорош, что лучшего трудно желать. А какие чудные люди на этом фоне, везде мрамор, везде резец. Удивительно удался Вам, в частности, Маркуша. И все — люди, чувства, природа — все так воздушно, солнечно, ярко и до боли живо переживается. И за всем чувствуется какое-то проникновение, до конца продуманный синтез. Неподражаемо

хороши сравнения. Я считал большим мастером в этом отношении Аннунцио. Но теперь вижу, что у него сравнения часто слишком искусственны, деланы, вычурны, тогда как у Вас они так же непринужденны, свободны и красивы, как прыжок дикой степной лошади (простите за сравнение). О красоте языка нечего и говорить: это школа для русских беллетристов.

Пишу Вам свои впечатления, дорогой Алексей Максимович, не как критик (я этим не грешен), а как простой читатель Ваш, один из многих, и еще по праву человека, которому не чуждо чувство красоты. Мне просто хотелось выразить Вам свой восторг и свою глубокую благодарность. Конечно, повесть еще не окончена. От души желаю Вам здоровья и сил для дальнейшей работы. А дорогую Марию Федоровну хочется мне сердечно поздравить с Вашей чудной вещью. Не знаю только, захочет ли она принять мои поздравления.

О себе ничего хорошего сообщить не могу: по-прежнему хвораю и нервничаю, работать не могу. Впрочем, все это не важно. Совестно только перед А. В. Амфитеатровым, которому, несмотря на обещание, ничего до сих пор не могу дать для «Современника».

Будьте здоровы! Сердечно обнимаю Вас, а Марии Федоровне целую руку. Привет Зиновию Алексеевичу с супругой и Константину Петровичу. Наша семья шлет всем Вам привет и добрые пожелания.

Не забывайте Вашего *М. Коцюбинского.*

P. S. Все забываю спросить, пригодились ли Вам посланные мною книги. Простите, что не все удалось выслать, некоторых книг не раздобыл.

114. До Семена Боголюбова

25 квітня 1911 р. 12.IV 911. Чернигов.

Многоуважаемый г. Боголюбов!

Приношу Вам искреннюю благодарность за высылку мне «Сборника» и авторских экземпляров II т. «Рассказов» и позволю себе пожелать Вам всего лучшего.

С почтением уважающий Вас

М. Коцюбинский.

115. До Володимира Гнатюка

25 квітня 1911 р. 12 ст. ст. IV 911. Чернігів.

Любий пане Володимире!

Листа і картку одержав. Сердечне спасибі Вам і всім підписаним, яких щиро вітаю і засилаю бажання усього найкращого! «Синя книжечка» теж дійшла позавчора до мене, дуже дякую. Не можу до Вас довго писати, бо у мене сталася біда: найменша дитина тяжко заслабла на запалення в легенях, і ми зовсім стратили голову та живемо як у тяжкому сні. Коли все добре скінчиться, напишу ширше. Посилаю свої опов[ідання] в російському перекладі (т. I і II): мені і до голови не приходило, що вони можуть цікавити Вас. Пані Вашій сердечний привіт.

Ваш *М. Коцюбинський.*

116. До Леопольда Лукича-Будая

25 квітня 1911 р. 12.IV 911. Чернігів.

Любий пане добродію!

Веселих свят і всього найкращого!

Не хотів Вас турбувати, але мушу. Дуже прохаю вислати мені належний гонорар за моє останнє оповідання у «Віснику». Зараз у мене біда, тяжко хорий у хаті і негайно потребую грошей. Вибачайте за турбування. Уклін Павлу Пилиповичу.

З високим поважанням *М. Коцюбинський.*

117. До Івана Бєлоусова

27 квітня 1911 р.

Високоповажаний добродію, Іване Олексійовичу!

Щиро і радісно вітаю Вас в день Вашого свята. Нехай той день оживить в пам'яті людській Ваші заслу-

ги як поета, що ніжно і любовно приніс в дар братньому народові велике слово українського генія — Т. Шевченка.

Сердечно бажаю здоров'я та нових сил!

З високим поважанням

М. Коцюбинський.

14.IV 911.
Чернігів.

118. До Євгена Чикаленка

6 червня 1911 р. 24.V. 911. Чернігів.

Дорогий Євгене Харламповичу!

Багато було причин (і все невеселих), через які не міг я писати до Вас. Спочатку заслабла тяжко дитина, ми думали вже, що не одужає, потому я сам занедужав, а в останні часи напав на мене такий сум, така безнадія, що все стало байдужим. Не знаю, може тут серце винне, а може щось інше, довго було б писати й нелегко писати. Доволі, що зо мною так було погано, як ще ніколи, та й досі я ще не можу прийти до себе.

Може спочинок та тепле сонце трохи оживить мене. Хотів би, щоб так воно було, але не знаю. 2 чи 3 червня думаю поїхати на тижні два до Криму (Сімеїз), а звідти за кордон. Куди саме поїду з Криму, ще не рішив — і знов-таки через настрій. Як одійду трохи, може буду здатний на це.

Чи не збираєтесь Ви під той час до Алупки? Якби я стрівся з Вами там — це для мене була б велика радість. До Києва перед виїздом до Криму не заїду, поїду звідси просто. Тож дуже був би вдячний Вам, коли б Ви можливо швидше вислали мені тих 500 руб., які я прийняв од Т[оварист]ва хоч вдячно, але з великим почуттям ніяковості.

Одпуск мені дали тільки на 2 місяці, і я не хотів би втрачати зайвого дня, швидше в другі умови, у другий край. Коли приїду до Сімеїза, зараз подам Вам свою адресу.

Тоді може більше напишу, а зараз не маю сили.

Хотів би дізнатися про Вас що-небудь, бо ті короткі звістки, що подає часом про Вас Ілля Людвігович, мало задовольняють мене.

Простіть за такий короткий та безладний лист.

Цілую Вас сердечно і обіймаю.

Ваш *М. Коцюбинський.*

Жінка засилає Вам уклони, а Юлію Миколаївну вітаємо обоє.

119. До Євгена Чикаленка

13 червня 1911 р.

Дорогий Євгене Харламповичу!

Ваша звістка так оглушила мене, що я ще й досі не можу прийти до себе. Сталось щось таке дивне, як казка, як сон. Я весь переповнений тільки одним: я зможу працювати, всі сили душі оддати тій праці, для якої тільки і жив, робити не прихапцем, з вічним незадоволенням і соромом за роботу, а так, як слід, серйозно. Два дні блукав я як в сні, безсилий щось думать і щось робити, нездатний навіть на те, щоб Вам одписати. І от тепер тільки отямився трохи. Замість подяки словами, на що я зараз сил не здобуду, міцно цілую Вас, дорогий, за радісну звістку.

Щоб зрозуміти, яке це для мене щастя, довелось би багато сказати. Але я певний, що Ви зрозумієте це і без пояснень.

Розуміється, я й зайвого дня не буду служити, бо розумію ту одповідальність, яку покладає на мене прекрасний, благородний учинок тих, хто дав мені волю. Волю не для самої волі, а для роботи.

Я тепер весь переповнений співом, все в мені співає — не можу інакше назвати свого самопочуття.

Така радість мені навіть не снилась, це була тільки мрія життя. Позвольте мені ще раз обняти Вас міцно.

Напишіть до мене хоч картку. 4-го червня я їду до Криму, а звідти за кордон.

Зо 2 тижні можна до мене писати на адресу: Крым, Симеиз, до востребования.

Бувайте здорові. На сей раз не чую сили більше писати. Вп. Юлії Миколаївні привіт. Жінка вітає обох Вас.

Ваш *М. Коцюбинський.*

31.V 911. Чернігів.

120. До Володимира Гнатюка

17 червня 1911 р. 4 ст. ст. VI 911 р. Чернігів.

Дорогий Володимире Михайловичу!

Все вислане Вами дістав. Дякую, сердечно дякую. Немiг писати до Вас. Весь час був у такому тяжкому настрої, що й світ немилий був мені. Тепер вже все добре, хоч фізично розбитий. Завтра виїжджаю з родиною до Криму, а потому поїду до Криворівні. Коли саме виїду до Вас — напишу з Криму, по приїзді на місце. А Ви мене зараз сповістіть (на адресу: Крым, Симеиз. До востребования), коли виїздите до Криворівні. Буду дуже щасливий побачитись з Вами. Як здоров'я? Здоровлю вп. пані Вашу і діток. Пишу на вул. Супинського, 17, щоб Вам вислали сю картку, коли вона спізниться.

Цілую. Ваш *М. Коцюбинський.*

121. До Олександри Аплаксіної

26 червня 1911 р. 13.VI 911. Симеиз.

[...] Я, моя голубка, здоров! Беру солнечные ванны, вот уже 2-й день. До этого времени мы все были в дороге. Начать с того, что погода не пустила нас выехать из Чернигова раньше воскресенья. Затем мы делали дневную остановку в Харькове, затем почти три дня в Севастополе и сутки в Ялте. Ужасно трудно было устроиться здесь, все дачи переполнены, дорого везде и неудобно. Едва удалось найти помещение у татарина, правда, с чудным видом и рядом с парком, близко от моря. Дети, признаюсь, надоедают порядком. Все для них ново, все вызывает восторг, а я, засыпанный вопросами, едва успеваю отвечать. [...] Я уже успел загореть, приобретаю черноту каприйскую. Озабочен, как бы воспользоваться лучше Крымом, чтобы привезти домой тему для рассказа. Думаю ездить по ночам в море с рыбаками. Интересный народ!

Опять начался у меня период жизни, подобной жизни растений или диких животных. Ничего не читаю, даже газет не вижу. Может быть, на свете совершается нечто важное, а я в стороне. [...]

122. До Наукового товариства ім. Шевченка

2 липня 1911 р. 19. ст. ст. VI 911. Крим. Сімеїз коло Алупки.

Високоповажані добродії!

Не знаю, хто зараз залишився в канцелярії Т[оварист]ва, і тому звертаюся до всіх: до вп. п. Козловського або д. Кревецького з проханням одіслати картку мою д. Гнатюкові до Криворівні, коли він виїхав уже туди. Дуже прохав би зробити се негайно, щоб він мав час відповісти мені. Ще одно прохання. В кінці сього місяця мають прибути до Львова мої молоді приятелі — студенти Устименко Сергій і Саєнко Микола. Вони вперше будуть за кордоном — і через те дуже прошу помогти їм орієнтуватися. До скорого побачення! Картку Гнатюкові рівночасно посилаю.

З високим поважанням
М. Коцюбинський.

123. До Володимира Гнатюка

2 липня 1911 р. 19 ст. ст. VI 911. Сімеїз, Крим.

Дорогий пане Володимире!

З дому подав я Вам свою кримську адресу, прохаючи написати сюди, коли виїдете до Криворівні, а од Вас не маю ні слова. За два тижні я збираюся на місяць до Криворівні. Дуже прохав би Вас найняти мені хату десь близько коло Вас і якомога швидше написати сюди (К р ы м, А л у п к а, Симеиз, лавка Гафурова), чи зможу я на означений час їхати до Криворівні. Сподіваюся одповіді негайної, а тим часом сердечно цілую. Вп. родині наш привіт.

Ваш *М. Коцюбинський.*

124. До Михайла Могилянського

2 липня 1911 р. 19.VI 911.
Сімеіз коло Алупки.

Дорогий Михайле Михайловичу!

Дуже дякую за привіт. Сердечно вітаю і Вас. Почуваю себе тут настільки добре, що пробуду до 1 липня, а вже тоді поїду за кордон. Рукопису оповідання не посилаю Вам: другий раз переписувати, особливо в Криму, не було фізичної сили. Я зробив так: одіслав рукопис, [...] прохаючи його зараз оддати до друкарні, незалежно од того, коли опов[ідання] буде видруковано. Тоді в коректурі вишлю Вам. Думаю, що це буде скоро. Бажаю Вам всього найкращого, гарного спочинку, доброго настрою. Ще напишу. Цілую Вас сердечно.

Ваш *М. Коцюбинський.*

125. До Володимира Гнатюка

3 липня 1911 р. 20 ст. ст. VI 911.
Сімеіз коло Алупки.

Дорогий Володимире Михайловичу!

Вчора послав Вам картку до Львова, а сьогодні мені прислали з дому Вашу картку, адресовану до Чернігова, з якої бачу, що Ви таки їдете до Криворівні. Дуже радий, що таки побачимося і будемо довше разом, бо я збираюся до Вас на цілий місяць. Виїду звідси 1-го липня ст. ст. Сподіваюся, що до того часу ще дістану од Вас пару слів (коли зараз одпишете). Зробіть мені ласку, найміть мені хату десь близько од Вашої і упорядкуйте справу з обідом. Ви й не знаєте, як я тішуся, що буду з Вами та ще й у Криворівні, яка мене так зачарувала! В Криму тепер мало не ціла моя родина, жінка і діти. Погода тут чудесна, беру сонячні ванни, вигріваюся на сонці, спочиваю і почуваю себе доволі добре. В Криворівні хочу дещо зробити, вивезти звідти тему якусь. І, розуміється, спочити. Як Ви себе почуваєте тепер? Чи краще? Напишіть. Моя адреса така: Крым, Алупка, Симеиз, лавка Гафурова, мені. До побачення! Цілую Вас сердечно, а вп. родині вашій низенький уклін і привіт. Жінка всіх Вас вітає.

Ваш *М. Коцюбинський.*

126. До Віри Коцюбинської

15 липня 1911 р. 2.VII 911. Одеса.

Дорога Вірунечко! Їхалось мені непогано, але і не дуже добре. Було тісно (хоч я спав, бо мав койку), пасажирів так багато насіло в Севастополі і в Євпаторії, що класна публіка ночувала на палубі, на матрацах, і по палубі не можна було пройти. Багато не мали де сісти навіть. Годували препогано, прислуга груба, порядку ніякого, до того в Одесу приїхали замість 12 в 3 год. До консула спізнився. Але ходив, і там мені сказали, що візировку можна зробити і в Волочиську, тільки дорожче на 25 коп. Виїду сьогодні в 10 год. вечора, а поки що блукаю і скучаю в Одесі, де хмарно, холодно, вітер, пил і дим з асфальту. Почуваю себе добре, здоров. Ще тільки 6 година, а я не знаю, що робити цілих 4. А як Ви доїхали? Чи заїздили до Бахчисараю? Чи всі доїхали здоровими? Чи не сварилися діти? Пиши, як здоров'я мами і Лідіне? Поцілуй їх од мене. Чекаю твоїх листів нетерпляче. Ще цілую. Твій *Муся.*

127. До Віри Коцюбинської

18 липня 1911 р. 5.VII 911. Львів.

Дорога Вірунечко! Доїхав я до Львова добре, здоров. Вчора перебув тут, а сьогодні виїжджаю до Криворівні. Їду не через Ворохту, а іншою дорогою, бо од дощів з Ворохти попсувалися дороги і туди не можна дістатися. Погано, що тут такі дощі і холод. Як Ви доїхали? Чи здорові? Чи застали здоровими маму і Лідю?

Муся.

128. До Віри Коцюбинської

20 липня 1911 р. 7.VII 911. Криворівня.

Дорога Вірунечко! Вчора підвечір нарешті доїхав до Криворівні. В дорозі мусив ночувати, дорога була погана, бо скрізь порозмивали дощі. В Криворівні через Черемош позносило всі кладки й мости, так що довелось до Гна-

тюка переїздити на дарабі. Помістили мене у дяка, недалеко од Гнатюка, маю чисту і добру хату, але живу не сам, а з студентом. Обідаю і чай п'ю у Гнатюків. Словом — все вийшло добре і вигідно, так що я поки що задоволений. Погода вчора і сьогодні добра, сонце, тепло, тільки ночі холодні. Але барометр обіцяє суху погоду. Почуваю себе здоровим, втомився тільки в дорозі, бо все не міг спати. В суботу поїду з священиком на два дні в гори, до Зеленої. Стараюся найняти коня і провідника, здається, тут недорого буде, не дорожче карбованця на цілий день. Взагалі думаю не марнувати часу. [...] Увечері дістав твою картку з Крут, з якої бачу, що до Бахчисараю Ви не заїздили. Нетерпляче чекаю твого листа. Як Ви всі? Чи здорові діти і з чого більше задоволені: з Криму чи з вишень? Ти, певно, змучилася в дорозі. Як себе почуваєш? Чи здорова мама? Чи зраділа, що вже всі дома? Як здоров'я Ліді? Поцілуй всіх од мене і про все напиши. Чи є що з пошти? Не скучайте і будьте здорові. Цілую тебе міцно. Твій *Муся*. Всі кланяються.

129. До Віри Коцюбинської

22 липня 1911 р. Субота.

Дорога Вірунечко! Пишу кілька слів з дороги, бо їду на 2 дні в гори, в глухий куток, з священиком з Криворівні. В понеділок поверну, а у вівторок поїду верхи на 3 дні в гори. Здоров. Чекаю листа од тебе.

Поки що пишу тобі коротко, потому напишу більше. Цілую всіх і тебе.

Твій *Муся*.

130. До Віри Коцюбинської

24 липня 1911 р. Криворівня,
дня 11 липня 1911.

Дорога Вірунечко! Спасибі тобі, серце, за твої листи (2), в яких ти так добре описала мені все, що мене цікавило. Я радий дуже, що всі здорові, тільки жаль тебе, що мусиш ходити до противного бюро.

Я почуваю себе добре. Не міг тільки спати, і з того часу, як виїхав з Криму, не спав добре і одної ночі. Вчора повернувся з дороги, де пробув 2 дні, і нарешті виспався. Тепер чую, що вже буду спати. Писав я вже тобі, що устроївся дуже добре. Хату маю спокійну, чисту, без мух, ліжко добре є, навіть хазяйська подушка. Годують мене Гнатюки (я живу через двір од них), і годують добре. Рано п'ю каву, їм яйця. Обідаю, підвечіркую і врешті вечеряю. Їм більше, ніж вдома, а страва смачна. Їздив на 2 дні з попом в його далекий приход, верстов за 40, де вже і доріг дальше нема, тільки гори. Погода була чудова, тепла, хоч ночі дуже холодні, всього 8° R. Задоволений з подорожі, зробив кілька записів в книжечку. Сьогодні так тепло, що брав сонячну ванну. Завтра рано їду верхи конем, з гуцулом, до села Голов. З Голов дальше нема дороги, тільки стежки в гори. Заїду до вчителя, а з ним поїдемо на полонину, де літують гуцули з худобою. Дорога займе 2—3 дні, так що за цей час не зможу тобі писати. Але не турбуйся. За мене там будуть дбати, бо той учитель (Гарматій) — мій знайомий і зробить для мене все, щоб було найвигідніше.

Коли все піде добре, то я більше не поїду на полонину і буду робити подорожі в більше культурних сторонах, а як не повезе зібрати матеріал, то поїду на другу полонину. Гуцул з конем коштує 2 рублі в день. [...] Взагалі всі тут дбають про мене дуже, бо уважають за дорогого гостя. Часом навіть неприємно, бо я ніяк, наприклад, не можу умовитися з Гнатюками про плату за обід і за хату. Не хотять говорити на сю тему, але я таки настою. Тепер у нас тільки мужське товариство, бо пані Гнатюкова поїхала на тиждень лічити зуби. Сими днями приїде Франко, сини його приїхали вчора. Взагалі тут багато народу, але я рідко з ким бачуся, все стараюся бути на свіжому повітрі, щоб спочити, як слід.

До Черненкова напишу на днях і зроблю так, як ти мені радила. Од Єремієва дістав листа, почуває себе краще. Сподіваюся, що як приїду з полонини, то застану од тебе листа. Пиши, щоб я не турбувався, що з вами. Коли од мене який день не будеш мати листа, не турбуйся: значить, я кудись виїхав. Не буду сидіти на місці, бо треба щось привезти додому. Напиши мені ще про себе й

Шрагам і Жукам уклін. Сімович не поїде вже до Чернігова, бо музей закритий на місяць.

Цілую і обіймаю тебе. Твій *Муся.*

[...] Гнатюки кланяються.

131. До Віри Коцюбинської

26 липня 1911 р. 13.VII 911. Криворівня.

Дорога Вірунечко! Щось мені не везе: зібрався їхати в гори, та не міг, бо почались дощі. Сьогодні теж боюсь вибиратись в дорогу, хмарно і ось-ось почнеться дощ. Мушу терпеливо чекати погоди. Вдень, правда, не холодно, так що сиджу десь над Черемошем, трохи читаю, розмовляємо з Гнатюком, поки дощ не зажене до хати. Почуваюся доволі добре, серце мовчить, сплю тільки не зовсім добре, а чому — не знаю, бо в хаті тихо і ніщо не заважає. Сподівався вчора од тебе листа — та й не дочекався, нічого не було з пошти. А я настроївся діставати од тебе листи часто, бо ти обіцяла. Як же там вам всім живеться? Діти, здається мені, обіцяли писати, але, певно, через вишні забули тата. Як здоров'я мамине і Лідіне? Яка у вас погода і чи їздите куди човном? У мене дні тягнуться одноманітно. Сьогодні думаю написати до Черненка, певно, він, як дістане мого листа, буде розмовляти з тобою. Напиши мені про вашу розмову. Що нового з пошти? Що чувати в Чернігові? Як ти себе почуваєш, чи втомлює служба? Я ні до кого не пишу, лінуюся, отже нехай вибачать мені Шраг і Жук. Скажи їм про се. Чи читала рецензію в «Современнике»? Що там? Коротка чи довга? Могилянський, певно, сердиться на мене, бо не одповідає. Збираюся написати до нього. Цілую тебе міцно, а ти поцілуй всіх наших. Твій *Муся.*

132. До Олександри Аплаксіної

27 липня 1911 р. 14.VII 911. Криворівня.

[...] Около 1-го я выеду отсюда и пробуду дня 2 в Львове, а дорога займет остальное, до конца отпуска. Я уже предупредил Ник[олая] Никол[аевича] о своем уходе со

службы и побуду в бюро не больше 3—4 дней только для того, чтобы сдать дела. От кого ты слышала, что я зимой собираюсь на Капри? Я еще не решил, хотя если зимой мне будет плохо, поневоле придется поехать туда на 2 самые холодные месяца. Впрочем, все это еще в проекте и ничего определенного нет. Через полчаса уезжаю на 3—4 дня в горы верхом. Придется ночевать у костра, питаться скудной пищей горных пастухов, жить среди стад и полудиких пастухов. Предвкушаю всю прелесть первобытного состояния. Если бы только удалось мне собрать материал! А буду я в очень диких местах, где все оригинально, особенная флора, холодный горный воздух, на вершинах снег и примитивное существование. Придется переплывать вброд реки и горные потоки, бродить едва заметными тропинками, доступными только гуцульскому коню. [...]

133. До Віри Коцюбинської

28 липня 1911 р. 15.VII 911. Голови.

Пишу тобі, дорога Вірунечко, з с. Голов, куди я вчора приїхав верхи на коні. Вночі попав я на оригінальні обряди, забаву при тілі умерлої баби. Думав сьогодні їхати далі, на полонину, але був втомлений, пізно ліг спати, поїду завтра рано. Я здоров, почуваю себе добре. Зо мною йде в полонину добр[одій] Гарматій, дуже гарна людина, у якого я тепер гостюю. До Криворівні поверну в неділю, 17, або в понеділок. Потрохи збираю матеріал. Якби ти знала, скільки тут цікавого! Кілька днів не буду мати од тебе листів, десь вони, певно, лежать в Криворівні.

Не маю часу зараз описувати тобі все, що бачив. Як приїду, буде що розказувати.

Чи Ви всі здорові? Які новини вдома? Цілую тебе і всіх. Пиши. Твій *Муся.*

134. До Максима Горького

29 липня 1911 р. 16.VII 911,
с. Криворивня в Карпатах.

Дорогой Алексей Максимович!

Мои надежды на летнюю поездку на Капри так неожиданно рухнули, что я долго не в силах был примириться с этим и даже написать Вам. Пришлось везти младшего сына в Крым, так как врачи угрожали ему всякими бедами, а на это ушли деньги, собранные на поездку в Италию. Июнь прожил я в Симеизе, а на июль решил ехать в Карпаты, к гуцулам. Предприятие дешевое и не без пользы. Все время провожу в экскурсиях по горам, верхом на гуцульском коне, легком и грациозном, как балерина. Побывал в диких местах, доступных немногим, на «полонинах», где гуцулы-номады проводят со своими стадами все лето. Если бы Вы знали, как величественна здесь природа, какая первобытная жизнь. Гуцулы — оригинальнейший народ, с богатой фантазией, со своеобразной психикой. Глубокий язычник — гуцул всю свою жизнь, до смерти, проводит в борьбе со злыми духами, населяющими леса, горы и воды. Христианством он воспользовался только для того, чтобы украсить языческий культ. Сколько здесь красивых сказок, преданий, поверий, символов! Собираю материал, переживаю природу, смотрю, слушаю и учусь. Надеюсь рассказать Вам кое-что, когда увидимся.

А увидимся с Вами зимой. Дело в том, что с августа я навсегда бросаю службу. Совершенно неожиданно я получил от Украинск[ого] литерат[урного] общества пожизненную стипендию в 2000 руб. с условием не служить. Наши зимы настолько суровы и так вредят мне, что я уже не могу жить в холодное время в Чернигове и решил проводить холодные месяцы, ноябрь—февраль, и Италии. Конечно, прежде всего останавливаюсь на Капри, с которым связано у меня столько дорогих воспоминаний. Итак, живу надеждой скоро увидеть Вас. Хотел бы недорого устроиться на Капри, так как семья остается в Чернигове, дети учатся, а это требует средств. Надеюсь на помощь и советы доброй Марии Федоровны, которой пишу отдельно.

Как Ваше здоровье, дорогой Алексей Максимович? Работаете ли над «Кожемякиным», не утомляетесь ли

слишком работой, хорошо ли спите, гуляете ли? Все хотел бы знать о Вас и был бы очень благодарен, если бы Вы написали мне хоть несколько слов в Чернигов, так как 1-го августа я уезжаю домой.

Живу теперь вместе с этнографом Гнатюком, который просит передать Вам привет и спросить, интересуют ли Вас народн[ые] рассказы из жизни «опришков» — разбойников, народных героев Гуцульщины. Он мог бы послать Вам сборник таких рассказов.

Будьте здоровы. Сердечно обнимаю и целую Вас, до свидания.

Привет и добрые пожелания всем Вашим и Константину Петровичу.

Ваш *М. Коцюбинский.*

135. До Віри Коцюбинської

31 липня чи 1 серпня 1911 р. 18 чи 19 (не знаю) VII 911. Криворівня.

Дорога Вірунечко! Вчора вночі повернувся з своєї поїздки в гори, на полонину. Пробув 4 дні і дуже задоволений. Придивився до гір і до гуцулів. Розкажу про все, як приїду, бо довго описувати. Почуваю себе добре, хоч в дорозі трохи утомлювався, не злазячи по 4—5 годин з коня. Неприємно тільки, що не застав од тебе листа, дуже мене це турбує. А я тобі писав навіть з дороги, з с. Голови, де був у д. Гарматія, учителя, з яким їздив на полонину. Тут так всі дбають про мене, так стараються помогти мені, зробити приємність, що мені аж соромно буває. Почуваю себе тут наче божком — і це прикре почуття, бо, кажу, соромно мені.

Сьогодні холодно і дощ, а досі погода була гарна.

Коли писав цю картку, подали мені одкритку од тебе, і я дуже зрадів і заспокоївся, що Ви всі здорові. Не забувай мене, пиши хоч по кілька слів. Скоро я виберуся знов кудись в гори. У мене є дуже добрий кінь, спокійний, який лізе на неприступну скелю, як дика коза, перебирає ногами, як балерина. Ну, бувай здорова, цілую тебе і обнімаю. Поцілуй маму, Лідю і дітей. Пиши.

Гнатюки кланяються тобі.

Ще цілую. Твій *Муся.*

136. До Олександри Аплаксіної

1 серпня 1911 р. 19.VII 911. Криворівня.

[...] Ездилось мне очень хорошо. Провел я в горах 5 дней, утомился, но доволен и чувствую себя недурно. Поехал я в село Головы, интереснос тем, что в нем оканчивается дорога, как на краю света. Отсюда можно ехать только верхом, горными и лесными тропинками, иногда с риском для жизни. Но мой конь-гуцул удивлял меня своей отвагой и ловкостью: он сходил в такие пропасти, влезал на такие скалы, что я, потом, оглянувшись, не хотел верить, что был там. А конь ступает, как балерина, легко и грациозно, не руководимый мною, а руководящий.

Много я видел. В селе попал на оригинальный обряд. Ночью умерла где-то старуха — и вот с далеких изб (здесь изба от избы на несколько верст) сошлись люди. На скамейке, под стеной, лежит покойница, горят пред ней свечи, а в избе поставлены лавки, как в театре, и на них сидит масса людей. Тут же, у покойницы, в сенях собралась веселиться молодежь. И каких только игр не было! Смех раздавался беспрерывно, шутки, поцелуи, крик, а покойница скорбно сомкнула уста, и теплятся похоронным блеском свечи. И так всю ночь. Такой сильный контраст, что я на следующую ночь не мог уснуть под впечатлением сцены.

На следующий день я поехал в «полонину». Не слазил с коня весь день и половину ночи, наконец, добрался до горных пастбищ, где гуцулы проводят лето со своими стадами. Когда подымался на вершину горы, горы обступали меня вокруг, как взбалмученное море с гигантскими волнами. На Черногоре — снег. Лето, солнце, а меня обнял такой резкий холод, что пришлось надевать шубу, которой снабдили меня на дорогу. Здесь все первобытно: люди, скот, пастбища, обычаи. Пришлось жить кукурузяным хлебом, молоком, брындзою, как и пастухи. Не буду описывать тебе своих впечатлений, слишком их много для письма. Скажу только, что я доволен и собираюсь еще чрез несколько дней, после отдыха, в горы. Хочу собрать материал. Не думай только, что я забываю твои советы. Не утомляюсь слишком, не работаю, живу впечатлениями и кое-что записываю в книжку. Все-таки — это каникулы,

отдых, а работа предстоит дома. Вообще, я имею очень хорошую обстановку для отдыха и для наблюдений. Все заботятся о моих удобствах, все наперерыв стараются доставить мне удовольствия. [...]

137. До Віри Коцюбинської

2 серпня 1911 р. 20.VII 911. Криворівня.

Дорога Вірунечко! Вчора дістав твого листа і дуже дякую. Твої листи заспокоюють мене, бо я все чогось турбуюся і часто думками буваю з Вами. Я почуваю себе непогано, серце не докучає, хоч сплю недобре. Чого — не знаю, бо йду до ліжка не пізніше, як о 10. Відколи вернувся з своєї поїздки, вже третій день у нас погана погода, дощі. Доводиться сидіти вдома і дивитися, як хмари лізуть на гори, повзуть по них, як дим. Читаю трохи, а більше балакаємо з Гнатюком та займаюся тим, що їм, од ранку до вечора. Лінуюся навіть писати листи. Така шкода, що нема сонця. Починаю бліднути, хоч ще чорний. Тіло наче ще більше почорніло. Вчора увечері прийшли сюди Устименко і Саєнко. Кланяються тобі. Утомлені враженнями, болять їх ноги, невиспані і вже хотять вертатися додому. Я серджуся на погоду. Хочеться мені на гори, робити записи, студіювати, а не можна.

Збираюся написати на Капрі, а встиг написати тільки до Шрага і Леонтовича. Написав також картку до Галдзевича. До Сімовича не маю чого тепер писати, бо не знаю, де він. Яку справу мали до мене чехи? Не говорили тобі? Ти можеш писати до мене сюди останній раз 25, а потому, до 30-го, пиши до Львова, ул. Супинського, 17, Наукове товариство ім. Шевченка. Виїду я звідси певно 1-го, а зі Львова 3 або 4, значить, буду вдома 6 або 7. Напиши мені, що тобі купити. Годинників дітям, певно, не куплю, бо дешевих нема. Пальто постараюся купити, але не знаю, чи вдасться.

Ну, бувай здорова. Цілую тебе міцно. Цілую маму, Лідю, дітей і тьотю.

Пишіть. Твій *Муся.*

Знайомим уклін.

Гнатюки кланяються.

138. До Євгена Чикаленка

4 серпня 1911 р.

Криворівня в Карпатах.
Дня 22 липня 1911.

Дорогий Євгене Харламповичу!

Довго я збирався написати до Вас, аж нарешті зібрався. А сталося так через те, що відколи виїхав з Криму (1-го липня) та опинився в горах, сливе весь час в дорозі, а вдома не сиджу. Спочивши в Криму та поправивши трохи здоров'я, задумав я зібрати трохи матеріалу з життя гуцулів, щоб було що писати, як поверну додому. Отже мало не весь час їздив я верхи по горах, був на полонинах, в диких місцях, куди можна дістатись тільки пішки або гірським конем, таким звиклим до гір, таким легким і зручним, як балерина.

Якби Ви знали, яка тут велична природа, який цікавий народ гуцули, з багатою, своєрідною психікою, з буйною фантазією, дивними звичаями і мовою. Нарід наскрізь поганський, що живе серед різнорідних злих духів, з якими веде боротьбу од пелюшок і до смерті. Первісні номади, вони так тісно зв'язали своє життя з своєю худобою (маржиною), що творять одну сім'ю. Само християнство послужило, здається, їм на те тільки, щоб закрасити культ поганства. Очевидячки, за такий короткий час годі зрозуміти як слід таке оригінальне життя, але що можна, те роблю і сподіваюся трохи використати свої враження.

Оселився я недалеко од Гнатюків, в дяковій хаті, за р. Черемошем; обідаю у Гнатюків — і, взагалі, маю добрі умови життя. Біда тільки, що до мойого приїзду були сильні дощі, повінь, яка позносила мости, кладки, зруйнувала дороги, і через річку треба переправлятись на малій дарабі, з риском для життя. А ось вже кілька днів, як йдуть дощі, річка шумить, бушує і переправитись не можна. Вже четвертий день ми одрізані од світа, од пошти, крамниць, людей — і коли б не встигли в свій час закупити провізії, то, певно, гинули б з голоду. Сьогодні є слаба надія переправити пошту, тож пишу до Вас.

Я дуже задоволений з своїх вакацій, зміцнив здоров'я, спочив, маю свіжі враження. Виїду звідси 1-го серпня, бо на 6 повинен бути вдома, щоб здати свою службу тому, хто замість мене її обійме. Ітак — з 6-го серпня я вже не буду служити. Упорядкую свої матеріали — і за роботу.

Така перспектива виповняє мене глибокою радістю, надією, що мені вдасться дещо зробити. [...] За тиждень має приїхати сюди Франко, сини його тут вже.

Як же тепер Ваше здоров'я? Чи Ви ще на Кавказі, чи вже повернули до Києва? Чи побачимося в Києві, коли повертатиму додому? Сподіваюся бути в Києві 5-го серпня. Дуже був би вдячний Вам, коли б сповістили про се карткою до Львова, на адресу Науков[ого] товариства ім. Шевченка.

А поки що бувайте здорові. Цілую Вас сердечно і обіймаю. Бажаю здоров'я та всього найкращого.

Посилає Вам свій привіт В. Гнатюк. Високопов[ажаній] Юлії Миколаївні мій привіт і найкращі бажання.

Ваш *М. Коцюбинський.*

Не забувайте мене.

139. До Віри Коцюбинської

4 серпня 1911 р. 22.VII 1911. Криворівня.

Дорога Вірунечко! Пишу до тебе, а коли піде цей лист, не знаю, і коли дістану що од тебе, теж не знаю. Річ у тому, що вже 5 день ідуть сильні дощі, день і ніч, безперестанку, Черемош такий бистрий і повноводий, що не можна переправитись, і ми одрізані од пошти, крамниць, цілого світу. Я живу за рікою —і в цьому велика невигода під час дощів. З другого боку річки кричать до мене, що є лист з дому — а дістати його не можна. Коли вода трохи спаде, а се може бути завтра або післязавтра, якщо перестануть дощі, дістану твої листи. Дощі попсували всі мої плани. Збирався знов їхати в гори, а тепер уже не знаю, чи погода пустить. Холодно тут так, що вчора я ходив у кожушку дяковому, а в хаті топили грубку. По цілих днях сиділи в хаті і тільки розмовляли та їли. Добре, що зробили запас муки і м'яса, а то сиділи б в голоді. Почуваю себе непогано, тільки голова болить часом без руху. Дощі захопили тут Устименка з Саєнком, вони живуть тут вже кілька днів і не можуть рушитися. Не маємо газет і не знаємо, що діється в світі. Як-то Ви там вдома? Чи здорові, чи все добре? Нетерпляче чекаю листів. Ти пиши до мене до 25 сюди, а потому до Львова,

я вже подав тобі адресу. Зараз трохи краща погода, дощ на хвилин 5—10 перестає та й знову йде. Цілую всіх Вас. Цілую тебе, не забувай, пиши. *Муся.*

140. До Віри Коцюбинської

6 серпня 1911 р. 24.VII 911. Криворівня.

Дорога моя Вірунечко! А я вже турбувався, не дістаючи так довго од тебе листа. Врешті сьогодні дістав. А тут дощі йдуть цілий тиждень, Черемош розлився, і не можна було переправитися на той бік. Кілька днів не було пошти, не можна було вийти з хати. Я не мав руху, і через те щодня боліла голова. Всі мої плани пропали. Сьогодні трохи вияснилося, може буде погода, тоді знов поїду в гори. Вже недовго буду тут. Невважаючи на моє прохання, ти досі не написала мені, що тобі купити. Напиши до Львова, дуже прошу тебе, мені легше буде. Виїду звідси певно 1 серпня, в понеділок, як не буде дощу, а вдома буду 6 або 7-го, бо хочу зо два дні побути у Львові. Вчора написав я на Капрі, прохав знайти мені на зиму хату і стіл. Писав і до Олексія Максим[овича] і до Марії Федорівни. Сьогодні дістав листа од Єремієва. Пише, що до Парижа не поїде, бо немає грошей, та й здоров'я боїться розтратити. Більше листів не маю, ніхто до мене не пише. Взагалі останній тиждень дуже мало мав вражень. Почуваю себе непогано, все їм, вечеряю і здоров. Скучаю тільки за домом і погано мені без прогулок. Скоро вже побачимося. Цілую тебе сердечно, а ти поцілуй всіх наших. Пиши до мене, не забувай. Знайомим уклони. Твій *Муся.*

141. До Михайла Могилянського

9 серпня 1911 р. 27.VII 1911.
Криворівня в Карпатах.

Дорогий Михайле Михайловичу!

На два мої листи (картка з Криму і лист звідси) не дістав я од Вас ані словечка — і се мене непокоїть. Чи не сталося чого прикрого з Вами або в родині Вашій? Чи всі здорові?

Я вже описував Вам своє життя тут і свої поїздки в гори. З того часу веду дуже одноманітне життя, бо тут неможлива погода, щодня дощі такі сильні, що Черемош розлився, і я одрізаний од цілого світу, од пошти і од людей. Вже 10 днів минуло, як я не можу сісти на коня, мій кінь і провідник спочивають, а я нудьгую в хаті та дивлюся на гори, по яких повзуть і осідають хмари. Мені часом здається, що Криворівня — се великий аероплан, який несеться високо в небі між хмарами.

А все-таки я задоволений, що попав сюди. Маю враження, зібрав трохи матеріалу, ближче познайомився з природою й життям гуцулів. Тут все таке оригінальне, таке дике і незвичайне. Почуваю себе непогано, хоч часом утомлювався од 4—5 дневних поїздок на коні, далеко од всякої культури і вигод.

Совісно мені перед Вами, що коректа оповідання мого «Сон» так затрималася. Але тепер літо, і в редакції та й в друкарні нема порядку. Сьогодні дістав звістку з редакції, що мені посилають сюди коректу, значить дістану її завтра. Боюсь тільки, чи не вислали мені замість 2-х примірників один. Якщо зробили так, як я прохав, то я завтра вишлю Вам 1 прим[ірник] в коректі, а як ні, то зараз напишу, щоб Вам вислали її до Чернігова з Києва.

Що доброго чувати у Вас? Чи здорові, що робите? Одповіді на сі питання певно не дістану сюди, бо за 4 дні виїду з Криворівні до Львова, а звідти додому. В Чернігові буду 6 або 7, значить, маю надію швидко побачитись з Вами.

Дуже мені жалко, що я нічого про Вас не чув за сей час, але, значить, Ви не могли через щось написати до мене. До скорого побачення.

Цілую Вас сердечно.

Ваш *М. Коцюбинський.*

Вп. пані Вашій привіт.

142. До Віри Коцюбинської

10 серпня 1911 р. 28.VII 911. Криворівня.

Вибачай, Вірунечко, за короткі листи. Весь час у нас дощі і через те життя таке одноманітне, що я не маю вражень. Нікуди мене погода не пускає. Позавчора

переправився на другий бік річки, зайшов на годину з Гнатюком до Волянських (священик), та й вже не міг переправитись додому, бо випав дощ, річка розлилась, і не було перевозу. [...] А дощі тут не такі, як у нас. Тут з неба ллється ціла ріка. Маю коня, маю провідника, а мушу сидіти вдома, навіть в ліс, на гори не можу вибратися. Від того псується настрій. Пошта спізняється, вчора нічого не могли дістати. Сподівався сьогодні листа од тебе, але не було. Вже скоро, за 4 дні, виїду до Львова, де перебуду 2 дні. Не знаю, чи добре доберуся до залізної дороги, може доведеться ще десь ночувати в Косові. Просто нещастя. Од вогкої погоди Гнатюк кашляє більше, але виглядає добре. Я почуваю себе непогано, як весь час тут[...]. Вже побілів, не такий чорний, бо не бачу сонця. Чому ти не напишеш, що тобі купити? Ромці, певно, не куплю годинника, дорогий. З пальто не знаю, як буде. Дуже хочу купити, теж хочу купити осінню шляпу, бо не маю в чому ходити. Може, де позичу грошей. Постараюся писати тобі частіше, хоч не побагато, аби ти знала, що я живий і здоровий. Цілую тебе міцно і всіх цілую. Пиши.

Твій *Муся.*

Цілую Оксаночку за лист.

143. До Віри Коцюбинської

12 серпня 1911 р. 30 субота. 911.
Криворівня.

Дорога Вірунечко, пишу з Криворівні останнього листа до тебе, бо в понеділок виїду звідси. Весь час тут дощі безперестанку, сиджу в хаті, пікуди не ходжу. Раз тільки ходив до знайомих до Ясенова (за 5 верст), та й то мок. Сьогодні перший день погоди — і так мені досадно, що якраз тепер, коли, здається, погода поправляється, мушу виїздити. Коли б настали сонячні дні, може залишуся тут ще на понеділок, але вдома буду так само 6 або 7-го пароходом вранці. На всякий випадок вийдіть на пристань 6-го. Вчора дістав коректу опов. «Сон». Вийшло всього 22 з чимось сторінки. Оповід[ання] буде надруко-

ване в IX кн. [...] Завтра поїду до Жаб'я попрощатися з д-ром Невестюком.

Сьогодні таке сонце, що брав сонячну ванну $1^1/_2$ години. Маю до тебе просьбу: оддай зараз почистити мою панаму, вона, здається, доволі брудна, щоб я, як приїду, мав чисту. Та, що на мені, вже брудна дуже.

Я здоров, спочив і радію, що скоро буду вдома. Коли б Ви всі тільки були здорові.

Чи лишили для мене вишню? Я сього року не їв вишень. Поцілуй од мене маму, Лідю, тьотю і дітей. Знайомим уклін. Цілую тебе сердечно. Що нового вдома? Буду мати твої листи аж у Львові. Твій *Муся.*

144. До Володимира Гнатюка

16 серпня 1911 р. Львів, 16.VIII 911.

Дорогий Володимире Михайловичу!

Здаю Вам справоздання з своєї подорожі до Львова: до Косова їхав возом, а в Косові взяв файного фіакра до Коломиї за 4 гульдени. І дуже добре сталося, бо в дорозі напав мене сильний дощ. Заїхав на $5^1/_2$ годину і на двірці чекав до 8. Той жид, що віз мене до Косова, їхав середньо, були ми в дорозі 4 години.

Сиджу тепер в канцелярії Т[оварист]ва за Вашим столом і розмовляю з пп. Козловським та Степанківським. Згадуємо Вас. У Львові зимно і, певно, не обійдеться без дощу. Заїхав я до Сан-Сусі, бо в Народн[ій] гост[иниці] повно. Ітак, завтра буду вже в Росії.

Од'їжджаю з жалем в серці за всіма Вами і за Криворівнею. Бувайте здорові. Цілую сердечно. Привіт Вашій пані, дітям, п. Бохенській, Сергієві і родинам Волянських та Роздольських.

Ваш *М. Коцюбинський.*

145. До Володимира Гнатюка

24 серпня 1911 р. 11/24. VIII 911. Чернігів.

Сердечне спасибі Вам, дорогий Володимире Михайловичу, і всім підписаним на картці, за пам'ять про мене. Я теж баную за всіми Вами і радий був би знов скоро побачитись. Доїхав я дуже добре, не втомився, покінчив уже свої справи з земством, вже вільний і живу згадками про милих людей і милі гори. Упорядковую свої враження і збираюся писати. Сподіваємося, що Ви таки наважитесь і приїдете до нас разом з п. Оленою. Будемо так тішитися і вітати Вас обох! Як дужі? Ну, цілую Вас. Майтеся гаразд. Сердечний привіт п. Олені, дітям і всім знайомим од нас обох. Кланяється Вам Горький і просить вислати «опришків».

М. Коцюбинський.

146. До Євгена Чикаленка

5 вересня 1911 р. 23.VIII 911. Чернігів.

Дорогий Євгене Харлампповичу!

Ваш лист, адресований мені до Львова, спізнився і вже аж сюди дослали його мені. Яка, справді, велика шкода, що ми не побачились з Вами у Сімеїзі! А мені і до голови не прийшло подати Вам адресу свою, бо Ви ж виразно писали, що під той час до Криму не збираєтесь. Шкода мені тим більша, що в останні часи все мені не везе, все я не можу побачитися з вами, а вже скучив дуже за Вами. Вертаючись додому, заходив я в Києві до Вашого дому, але побачив тільки Явдоху. Тепер хто його знає, коли і де стріпемося. Поїхав би я до Володимира Миколайовича (особливо коли Ви там будете), та не знаю, де тепер він обертається, бо на мій останній лист не дістав одповіді, хоч вже минуло два тижні, як я його послав. Їхати ж на непевне — незручно, особливо тепер, коли, кажучи межи нами, сиджу без грошей. Службу я покинув, як тільки приїхав (це був з боку службового найбільш підходящий момент), значить, платні не беру, а од Товариства грошей ще не дістав. Ну, та дарма, ко-

лись-таки побачимось, якщо Ви не виїдете за кордон або на Кавказ. Щось не дуже тішать мене звістки про Ваше здоров'я. Наскільки серйозна Ваша хвороба? Коли це звичайний склероз, який ми, грішні, по 40 літах всі маємо, то ще половина біди, з ним можна прожити і других 40 літ, коли б була охота так довго жити. Напишіть мені докладніше, бо все-таки я затривожений.

А я почуваю себе краще. Думаю, що це результат 2-х місячного спочинку, а в найбільшій мірі — спокою й задоволення, що можу займатися літературою. З Карпат привіз я цікавий матеріал, встиг упорядкувати його і тепер вже пишу. Боюсь, як звичайно, за кожну свою річ, але пишу, і хоч сиджу за столом не менше, як досі сидів, але, на диво, воно мені не шкодить (може поки що).

На зиму думаю їхати на Капрі. Вибрав я Капрі через те, що життя там дешевше, ніж по великих городах, та й в разі якого випадку буду не сам, знайдеться кому заопікуватися мною. Буду сидіти тут до холодів, а як тільки мороз потисне, поїду, бо, справді, в зимі я зовсім нещасний.

Жалко, що Ви не зовсім задоволені з подорожі. А от я Вам формально заздрю, що були на Кавказі. Та й взагалі мені легше милуватися природою, бо море хоч і гойдає, та не загойдує мене, не боюсь, а спеки — подай господи! Як би сонце не пражило, а я все кажу: коли б ще трошки! Боюсь тільки холоду — це одинокий мій ворог. Бувайте здорові. Не забувайте мене. Цілую й обіймаю Вас сердечно й живу надією побачитись. Засилаємо сердечний привіт вп. Юлії Миколаївні.

Ваш *М. Коцюбинський.*

147. До Леопольда Лукича-Будая

22 вересня 1911 р. 1911. 9. IX Чернігів.

Любий добродію!

Ви були такі ласкаві, що обіцяли прислати мені 10 відбиток оповідання «Сон». Зробили б мені велику ласку, коли б поспішили з висилкою обіцяних відбиток.

Чи [...] у 12 кн. «Вісника» Ви лишили місце для мого оповідання, яке має бути розміром до 3-х аркушів? Всього найкращого! Уклони Вам та Павлові Пилиповичу.

Ваш *М. Коцюбинський.*

148. До Володимира Гнатюка

25 вересня 1911 р. 12/25.IX 911. Чернігів.

Дорогий Володимире Михайловичу!

Цілую Вас і дуже дякую за пам'ять і добрі бажання. Хоч Ви сливе нічого не пишете в листі про себе, а проте я маю відомості (од Сергія Петровича), як Ви недобре поводились без мене, переїхавши до Львова. Се мене дуже прикро вразило, бо я був певний, що спочинок у Криворівні поправить Вам здоров'я.

Що то за біль голови у Вас, чи се біль не нервового характеру? Тепер Ви мене знов засмутили. Я все надіявся, що Ви таки надумаєтеся і зважитесь приїхати до нас разом з панею Вашою. Коли б я думав, що подорож пошкодить Вашому здоров'ю, я не наважився б намовляти Вас пускатись в дорогу, але я певний, що Вам нічого не станеться, що Ви доїхали б добре і добре спочили в Чернігові. А як би я радів! Як би добре мені було знов з Вами. Прошу Вас, обміркуйте ще раз сю справу і, коли тільки позволять сили, приїдьте. Про гроші не турбуйтеся, якось ми порадили б в разі потреби.

Скажу Вам щиро, мені так приємно було у Вашому товаристві, що минулі вакації надовго лишаться у моїй пам'яті, як час, коли я спочивав душею. Дуже я буду сумувати, коли не приїдете.

Паню Олену, очевидно, чекаємо петерпляче і я і жінка. Сергія Петровича постараюся побачити завтра і передам йому Ваші доручення.

Завтра виїду до Києва на 2—3 дні в своїх справах, а в суботу, 30/IX н. ст., буду вже вдома.

Весь час, як повернув з Криворівні, працюю щодня, більш-менш правильно. Пишу оповідання на основі своїх вражень з Карпат. Боюсь, хвилююсь, але пишу. Оповідання вийде трохи більшим, аркушів на $2^1/_2$—3. Хотів би, щоб до друку Ви прочитали його, але, певно, не встигну

переслати його Вам, бо обіцяв дати до XII кн. «Вісника». Не знаю, чи вдасться мені що зробити, а дуже хотів би. Може, на той рік пощастить мені зібрати більше матеріалу, і тоді матиму міцніший грунт під ногами. Жінці дуже подобається проект виїзду на літо до Криворівні — тож маю надію, що ми ще з Вами добре вигріємося на сонці над Черемошем.

На Капрі збираюся, аж настануть морози. Поки не дуже холодно, сидітиму вдома. Ще не раз до того часу напишу до Вас, тож будете все в курсі справ. Щире хочеться мені скінчити лист словами: до побачення, і то скорого, в Чернігові! Цілую Вас сердечно. Кланяємося Вам і вп. пані Олені — і чекаємо. Вітаю п. Іру, Олесю і Юрка.

Ваш *М. Коцюбинський.*

149. До Михайла Могилянського

4 жовтня 1911 р. 21/IX 911. Чернігів.

Дорогий Михайле Михайловичу!

Спасибі, що обізвалися, я дуже радий був дістати од Вас звістку. Приступаю зразу до самих противних для мене справ — грошових, щоб швидше скінчити. Мені здається, що я не маю потреби писати в контору «Знания», бо вона ж знає, що ми ділимося з Вами грішми. Що ж до того, як нам надалі ділитися, то я прохав би Вас деякий час не вносити зміни, себто ділитися по половині. Не сподіваюся, щоб наші зарібки були великі, але тепер при переході з старих умов життя на нові та при ліквідації деяких довгів — обставини мої склалися так, що кожна копійка дорога для мене. Чи згода? Повідоміть. Коли б Ви уважали, що мені конче треба написати про се «конторі» — то я напишу.

З рукописом «Сон» сталась маленька пригода. Амфітеатров пише мені, що я недобре зробив, пославши рукопис на руки В. А. Тихонова, бо він вже вийшов з редакції «Современника». Сьогодні пишу з цього приводу до «Современника», Амфітеатров з свого боку напише. Ось що він, межи іншим, пише:

«Если «Сон» появится раньше по-украински (а він уже появився, бо IX книжка «Вісника» вчора вийшла),

то издатель, пожалуй, упрется платить за него, как за оригинал, и я тогда смогу только отстаивать высшую переводную оценку». Рукописи просить пересилати конче йому в Fezzano.

Дуже просив би Вас, дорогий Михайле Михайловичу, якомога швидше перекласти «Що записано» і прислати мені, а я вже, перегляпувши переклад, одішлю його Амфітеатрову.

Почуваю себе поки що середньо. Праця моя посувається потрохи, мушу скінчити її і здати в редакцію до свого виїзду, бо інакше не буде за що поїхати. А тут на біду вона розростається, і дай боже, щоб я вбгав її у 3 аркуші друку. Їздив я до Києва, перебув там кілька днів і освіжився. Тепер знов сиджу в хаті на самоті, хоч я й звик вже до того. Пишіть до мене часом, я радо читаю Ваші листи. Бувайте здоровенькі. Цілую Вас сердечно, а Вашим кланяюсь.

Ваш *М. Коцюбинський.*

В[іра] І[устинівна] засилає всім Вам привіт.

150. До Володимира Гнатюка

16 жовтня 1911 р. 3/16.X 911. Чернігів.

Дорогий Володимире Михайловичу!

Листи Ваші дістав, а ті, що адресовані пані Вашій, доручив, як була у нас. Останній лист од Вас і картку Юркову одіслав їй до Миколаєва, вклавши разом у конверту. Пані Олена пробула у нас дуже недовго, неповних три дні, 27—29 ст. ст. м[инулого] м[ісяця]. Боюсь, що їй не подобалось у нас, коли була так мало, невважаючи на наші прохання залишитися довше. Може, через те так поспішала, що Чернігів малоцікаве місто, а, може, дорога втомила її і хотілось швидше додому. Поїхала вона звідси пароходом до Києва, а звідти залізницею до Миколаєва, щоб податись потім до Одеси. В Миколаєві мала вона заїхати до д. Гайдученка, судді, який запрохав її в листі до мене. Виглядала пані Олена дуже добре, краще, ніж в Криворівні, і весь час була здорова. Певно, Ви маєте вже новіші інформації од самої пані. А я отсе застудився, ді-

став інфлюенцу і не виходжу з хати. Що за літературна справа? Ви мене зацікавили, хоч натякніть. Як ся маєте? Що голова, чи ще часом болить? Цілую Вас сердечно. Жінка кланяється.

Ваш *М. Коцюбинський.*

151. До Михайла Могилянського

16 жовтня 1911 р. З/Х 911. Чернігів.

Дорогий Михайле Михайловичу! Рукопис перекладу «Що записано...» і картку Вашу, спасибі, дістав. Переклад одсилаю д. Амфітеатрову для «Современника». Про «Сон» нічого не знаю, хоч написав до редакції картку. Певно, він дійшов, куди слід. Як буду мати звістку, повідомлю Вас. Хотів би більше написати, та почуваю себе недобре, застудився і дістав інфлюенцу. Сьогодні скінчив своє гуцульське оповідання, вийшло невелике, аркушів три, не більше, але яке воно — ще не знаю. Певно, доведеться поправляти, переробляти навіть. Взагалі — я мало вдоволений з своєї роботи. Цілую Вас сердечно. Не забувайте Вашого

М. Коцюбинського.

152. До Хоми Коцюбинського

16 жовтня 1911 р. З/Х 911. Чернігів.

Дорогий Хомця! Всі наші і, натурально, і я, поздоровляємо тебе з іменинами, бажаючи щиро, щоб ти був здоров та щоб тобі добре у всьому велося. А Грипу і дітей поздоровляємо з іменинником.

Мама жаліється, що ти зовсім нас забуваєш, та й ми се почуваємо, хоч я всіх потішаю, що ти занятий і, певно, не маєш часу писати листів. Знаю це по собі, як часом трудно зібратись навіть одписати. Що ж там чути у Вас? Чи всі здорові і що поробляють? Як учиться Льоня? Коли будеш мати трохи вільного часу, напиши нам про себе та про свою сім'ю.

У нас все по-старому, тільки мама та Лідя частіше слабують. Не бережуться, застуджуються — і нічого з ними не вдієш. В моєму житті недавно сталась велика зміна: я покинув службу в земстві та й вже не буду більше служити. Я дістав од Українського літературного товариства пенсію (до смерті) по 2000 руб. на рік і буду займатися тільки літературою. Здоров'я моє таке погане, що вже не можу жити зимою в нашому кліматі і мушу виїздити на зиму за кордон, в тепліші краї. Дуже мені це прикро, бо доведеться щороку розлучатися з родиною на кілька місяців, та нічого робити. В кінці ноября, а може і раніше, поїду до Італії на весь холодний час, до весни. А все-таки добре, що все так склалось, бо мене не раз брав страх, що буде з нами, коли я не зможу заробляти на життя через слабість.

Літом, як ти вже знаєш, ми їздили з дітьми на місяць до Криму. Діти дуже задоволені, поправились трохи. Я з Криму поїхав ще за кордон, в гори, де зібрав трохи матеріалу для оповідання, над яким тепер сиджу по цілих днях, бо треба скінчити на термін, та й гроші потрібні мені на поїздку в Італію, бо пенсії при такому житті не стало б.

Ну, бувай здоров. Цілуємо тебе всі сердечно, а також Грипу і діточок. Напиши часом.

Твій *Муся.*

153. До Володимира Гнатюка

18 жовтня 1911 р. 5/18.X 911. Чернігів.

Що ж се Ви так турбуєтесь, дорогий Володимире Михайловичу? Мені се не подобається. Вам треба берегти себе і свої нерви, а Ви їх не жалієте. Розумію цілком, що дуже тяжко не мати листів, але треба зважити, що листи чогось йдуть од Вас і до Вас занадто довго. Наприклад, останню картку од Вас, писану 13-го, я дістав 17, себто на 5-й день.

Вчора послав я Вам картку, якою заспокоїв Вас. Пані Олена виглядала добре, мала гумор, ми все згадували Вас, пили за Ваше здоров'я, так що Ви мусили навіть одчути наші симпатії. Першого дня по приїзді (пані доб-

ре виспалася на пароході) ми провели з панею в родині Шрага. Здається, пані була задоволена, бо все хвалила Шрагів. На другий день оглядали український музей, а потому пані сама (не хотіла нас взяти з собою) поїхала у Троїцький монастир (кілометр од міста) і оглянула його та могилу Глібова. Оглянули ми місто, старинні вали, шведсько-козацькі гармати, дім Мазепи, старинний собор Мстислава — взагалі все наше минуле і сучасне. Увечері ходили до кінемотеатру. Третій день сиділи більше вдома та їли груші з власного саду, однесли на пошту картки до Вас і лист, бо я буквально виконав Ваше доручення: посадив пані Олену у крісло, дав папір і перо і просив написати ширше до Вас. Ви вже, певно, дістали все. По обіді $^1/_2$ на 5 вирушили всі троє (пані, жінка моя і я) на пристань, бо не було сили у нас затримати п. Олену довше, вона все рвалась додому. Але тут сталася нам пригода. Пароход дуже спізнився і ми мусили чекати його щось з 5 годин. О десятій пані вирушила до Києва пароходом «Лихой». На сьому пароході капітан і лікар мої знайомі, обидва українці, і я доручив їм паню та прохав берегти її і дбати про вигоди, що вони і почали при мені виконувати. Місця в дамській каюті було доволі, значить, можна було виспатись. В Києві мусила п. Олена поїхати на двірець і взяти білет до Миколаєва, щоб загостити у д. Гайдученка. Але про се писав Вам вчора.— Зараз принесли пошту. Дістав Вашу картку і бачу, що ви вже маєте картки од жінки (а лист?), і радію, що трохи заспокоїлись. Мені здається, що Вам не слід турбуватися, бо пані так добре орієнтується у нас, якби в Галичині. Всі її розуміють, т[ак] що вона може скрізь дати собі раду. Та й не в пустині ж вона, а серед своїх людей. Будьте спокійні, дорогий Володимире Михайловичу, не хвилюйтесь, не псуйте здоров'я. Все буде добре. Чому не пишете про здоров'я? Я хорий зараз на інфлюенцу, але то пусте. Цілую Вас.

М. Коцюбинський.

Жінка вітає.

154. До Віталія Боровика

28 жовтня 1911 р. 15/X 911. Чернігів.

Не гнівайтесь, дорогий Віталю, що я так рідко пишу. Так моє життя складається, що я вже задоволений, коли зможу одписати на лист — а на ініціативу, на те, щоб самому починати листування, часом попросту не виберу вільної хвилини. Недобре се, болить воно мене, але так воно є. От і тепер: збирався, збирався Вам написати — та й дочекався Вашої картки.

А я справді хотів похвалитися Вам, що вже кинув посаду і маю надію не служити більше ніколи. Несподівано цілком дістав я од Українськ[ого] літературн[ого] т[оварист]ва у Києві (існує легально) стипендію довічну, по 2000 руб. на рік, з умовою кинути службу, щоб мати можливість писати та виїздити на зиму в тепліші краї, бо вже справді зимою я не міг жити в нашому кліматі. Довго я вагався, чи приймати стипендію, невважаючи себе достойним приймати таку почесну поміч, але врешті здався на прохання т[оварист]ва. За місяць виїду за кордон, до Італії (певно, на Капрі), на цілу зиму, хоч як мені тяжко розлучатися з родиною на такий довгий час. Потішаюся, що буду там щось робити.

Літом ми їздили цілою родиною до Криму, до Сімеїзу, на місяць. Діти і жінки вернулись додому, а я з Криму поїхав за кордон, в глуху частину Карпат, і там пробув місяць, мандруючи верхи по горах та придивляючись до життя гуцулів. Зібрав трохи цікавого матеріалу і, повернувши додому, засів за стіл. Тепер саме кінчаю оповідання з гуцульського життя (називається «Тіні забутих предків»), так аркушів на три. Воно буде надруковане в XII кн. «Вісника» за сей рік.

Почуваю себе втомленим, бо довелось багато працювати, і радію, що може перед виїздом трохи спочину. Жінка і діти нічого собі, здорові, працюють, а мама і Лідя зовсім ні до чого не годящі, і вдома у нас вічний лазарет.

Чи добре, що Ви знов перейшли в «первобытное состояние»? Се ж знову доведеться блукати з місця на місце, а як же родина? Не уявляю собі. Напишіть докладніше. Цілую Вас сердечно, а Ви вже поцілуйте од мене Ваших. Всі наші приєднуються до мене.

Ваш *М. Коцюбинський.*

155. До Любові Ліницької

29 жовтня 1911 р. 16.X 911. Чернігів.

Високоповажана
Любов Павлівно!

Чую за собою таку вину перед Вами, що, певно, мені довго доведеться просити у Вас вибачення. В Києві я був такий занятий і заклопотаний, що не встиг лишити у Євгена Харламповича обіцяного Вам списку книжок, а повернувшись додому, мусив поспішати закінчити свою роботу і вже, прошу мені вірити, не мав вільної хвилини.

Простіть, будьте ласкаві. Подаю Вам заголовки книжок українських, які, на мою думку, Ви могли б прочитати не без приємності. З старших авторів я позволив би порекомендувати Вам «Оповідання» Марка Вовчка, тт. I і II, Куліша — «Чорна рада» і «Досвітки», Левицького «Кайдашева сім'я», «Бурлачка», «Микола Джеря», «Хмари» і інші. Особливо звертаю Вашу увагу на П. Мирного «Оповідання», т. I, а ще краще — т. II, де є прегарний роман «Хіба ревуть воли, як ясла повні?»

З молодших і середніх — варто прочитати Франка, напр. «В поті чола» і збірник віршів «Зів'яле листя», Стефаника — «Оповідання», Лесі Українки — «На крилах пісень», Самійленка — збірник «Україні» [...].

Коли б Ви познайомились тільки з рекомендованими авторами, я певний, Вам захотілось би ближче пізнати українську літературу, і Ви вже без сторонньої помочі розшукали б багато цікавого в ній.

Ще раз прошу вибачити, що так опізнився.

Всім товаришам приємної подорожі до Києва на пароході — мій привіт.

З високим поважанням

М. Коцюбинський.

156. До Максима Горького

30 жовтня 1911 р. 17.X 911. Чернигов.

Дорогой Алексей Максимович!

Прочел сейчас в газетах, что вследствие ухудшения здоровья Вы уезжаете па зиму в Каир. Хотя я и привык ко всяким, подчас нелепым, газетным уткам, связанным с Вашим именем, и, конечно, больше всего желаю, чтобы и последнее известие оказалось подобной выдумкой, а все же обеспокоен.

Как Вы себя чувствуете, дорогой Алексей Максимович? Очень прошу Вас — напишите мне несколько слов о себе, а если Вам некогда, то, быть может, Мария Федоровна будет так добра и известит меня о Вашем здоровье.

Уже то, что так долго нет продолжения «Окурова», беспокоило меня, а теперь я поневоле ставлю в связь одно с другим и тревожусь.

Собирался несколько раз писать Вам, но был очень занят, торопился закончить своих «Гуцулов», чтобы иметь возможность уехать на зимовку на Капри. Выеду в первых числах ноября, приблизительно 5—10, значит, скоро увидимся, а это наполняет меня самой искренней радостью. Я уже соскучился по Вас. Не стану объясняться Вам в любви, так как и без того Вы хорошо знаете мои чувства к Вам и к Вашему семейству.

Не могу сейчас больше писать, подавлен газетным известием. Сердечно целую Вас и желаю здоровья, только здоровья.

Дорогой Марии Федоровне с чувством уважения и преданности целую руку. Вся моя семья посылает Вам искренние пожелания поскорее оправиться и приветствует Марию Федоровну.

Ваш *М. Коцюбинский.*

Жду ответа с нетерпением.

157. До Володимира Гнатюка

11 листопада 1911 р. 29.X—11.XI 911. Чернігів.

Дорогий Володимире Михайловичу!

За десять днів виїду за кордон.

З Києва виїду певно 10 ст. ст. XI, значить, буду у Львові 11 чи 12-го. Дуже тішуся, що знов побачу Вас, хоч, на жаль, пробуду у Львові не більше як 2 дні, бо мушу спішити нагнати д. Леонтовича, з яким я трохи хочу довше побути. А Ви до того часу поправляйте своє здоров'я, щоб я застав Вас в гарному настрої. Не пишу більше, бо ж побачимося, а Ви до мого від'їзду (виїзд з дому 8-го) напишіть до мене хоч пару слів, хоч картку. Як Ви себе почуваєте тепер, бо щось з останнього листа Ви не дуже мені подобались. Як доїхала додому пані Олена? Чи добре?

Цілую Вас сердечно. До побачення. Ми всі низенько вклоняємося і вітаємо Вас та вп. п. Олену.

Чекаю одповіді.

Ваш *М. Коцюбинський.*

158. До Михайла Могилянського

17 листопада 1911 р. 4/XI 911. Чернігів.

Дорогий Михайле Михайловичу! Совісно мені, що не одписав Вам зразу на Ваш лист, і роблю се аж тепер, хапаючись та поспішаючи за всякими справами перед од'їздом. Дуже був занятий своїм оповіданням, але нарешті скінчив. Називається воно «Тіні забутих предків», розміром буде трохи більше 3 аркушів друку. Не знаю, чи воно вдалося мені, але коли б я хоч трохи переніс на папір колорит Гуцульщини і запах Карпат, то й з того був би задоволений.

8 с[ього] м[ісяця], себто за 3 дні, виїду за кордон, до Італії, на цілу зиму. Пишіть мені, поки що, так: Италия. Italia, Capri (Ferma in posta), M. Koziubinski.

«Що записано» одіслав до редактора в Італію, але одповіді не маю. Може б Ви були ласкаві, коли се зручно, зайти до редакції «Современника» і поспитати про долю обох оповіданнів. З дороги постараюся написати до Вас,

а поки що міцно цілую. Як себе почуваєте тепер, що поробляєте? Буду чекати листа од Вас. Вашим привіт.

Ваш *М. Коцюбинський.*

P. S. Коли б у Вас була яка пильна справа до мене, то напишіть в той самий день, як дістанете сього листа, на адресу: Австрия. Österreich. Галиция. Львов. Lemberg, ул. Супинського, 17, Наукове т[оварист]во ім. Шевченка, В. Гнатюкові (для мене). Бувайте здорові!

159. До Віри Коцюбинської

23 листопада 1911 р. 10.XI. Київ.

Дорога Вірунечко! Доїхав добре, коли не рахувати того, що не спав та що весь час проклинав фуфайку, так мені душно було. На щастя, не застудився, а можна було. Вчора був у театрі і дрімав, невиспаний, а у сні бачив Вас всіх, наче знов був удома, і од того була найбільша приємність. Сьогодні в Києві така гарна, тепла погода (10° вранці у холодку), що просто не хочеться виїздити, а білет уже в кишені. Виїду ввечері, по 9-й, а вдень буду у Львові. Почуваю себе добре, здоров, тільки починаю скучати вже за Вами. Як би я хотів мати у Львові звістку од тебе. Цілую тебе, маму, Лідю і дітей і прошу берегти здоров'я та не скучати. Ще цілую. *Муся.*

160. До Віри Коцюбинської

24 листопада 1911 р. 11.XI 911.
Десь під Волочиськом,
9 година ранку.

Дорога Вірунечко, я вже під'їздю до границі. В 3 год. дня буду у Львові. Вночі не спав, бо було багато дітей і не давали. Проте почуваю себе непогано. День сьогодні сірий, дощ, але не дуже холодно. Їду таким поїздом, що ніде, опріч Підволочиська, не було пересадок. Зі Львова напишу. Мною не турбуйтеся, я здоров, бережуся. Бережіть себе, щоб я Вами не турбувався. Цілую всіх і особливо тебе.

Твій *Муся.*

161. До Віри Коцюбинської

25 листопада 1911 р. 12.XI 911. Субота. Львів.

Дорога Вірунечко! Ти, певно, дістала вже 2 мої картки з дороги. Вчора о третій вдень приїхав до Львова, дуже змучений, бо не спав. Хотів виїхати сьогодні на ніч, але не рішаюся їхати вночі, щоб не змучитися, і через те виїду тільки завтра рано і буду у Відні на ніч. Дуже се незручно для мене, бо мушу їхати другою класою. Пальто куплю собі у Відні, там кращий вибір. Почуваю себе непогано, не застудився! Погода тут неможлива, вже другий день дощ не перестаючи ллє, і доволі холодно (+2°). Щоб не застудитися, нікуди не виходжу з хати. Все розмовляємо з Гнатюком, і я все заважаю йому працювати. Він тепер здоровший, хоч схуд. Од Леонтовича дістав телеграму, він вже на Капрі. Пише, що вже докучило йому їздити і що ми будемо разом недовго. Я заїду не раніше як 20-го, бо мушу спинятися бодай на ніч, щоб переспати. В кожному разі, не журіться мною, я бережуся. З дороги буду писати. А ти, Вірунечко, не забувай за мене, пиши частіше і присилай «Раду» і «Вісник». Гнатюки кланяються тобі і всім домашнім. Чи у нас всі здорові? Прошу берегтися і берегти маму. Цілую тебе міцно, а ти од мене поцілуй всіх.

Твій *Муся.*

Гнатюки прохають кланятися.

162. До Віри Коцюбинської

29 листопада 1911 р. 16.XI 911. Венеція.

Дорога Вірунечко! Вчора увечері приїхав я до Венеції, а сьогодні в 11 год. вечора їду до Рима. Рішив ніде не спинятися, бо дорога все-таки мучить, і чим скоріше приїду на місце, тим краще. В Римі буду завтра по другій годині, пробуду день і, певно, 19-го (в суботу) буду вже на Капрі. З Рима ще напишу. Їдеться мені добре, вчора була чудесна погода, сонце, а сьогодні в Венеції погано, туман, хмари, вогко, бо дме сироко. Хоч воно і не холодно— 10—11° тепла, цвітуть ще квітки, і люди

носять їх, але все ще тут не південь, і я навіть кашляю. Однако не турбуйсь, я не застудився і почуваю себе не гірше, як вдома. Неприємно, що Венеція така сіра, я ще такою поганою її не бачив. Спинився я в готелі Luna, коло площі св. Марка, готель добрий. Цілий ранок блукав, але по каналах не їздив, неприємно. Скучно без сонця, та ще в Італії. Скучно і за Вами. Що там діється, чи всі здорові? Чекаю листів на Капрі, а поки що цілую і обнімаю міцно. Бережіть маму, щоб не застуджувалась і не турбувалась. Цілую тебе. *Муся.*

163. До Олександри Аплаксіної

29 листопада 1911 р. 16.XI 911. Венеция.

Дорогой Шурок! Из Вены так и не удалось мне написать тебе. Был там всего один день и две ночи, захватался, торопился, покупал пальто — и сам не знаю, как ушел день, даже совестно, что растерял время. Вчера выехал из Вены утром через Земеринг в Венецию. Если бы ты могла представить себе, какая это чудная дорога! Все время в горах, верхушки которых покрыты снегом и ослепительно блестят на солнце (день был прекрасный, светлый и теплый); масса зелени, ярких лугов альпийских, хвойных лесов, а покрасневшие лиственные деревья горят, как кораллы. Везде шумят зеленые реки, пенятся потоки и водопады, а в вагоне докучно трещит немецкий язык, которого я не понимаю. Единственные мои разговоры — с кондукторами, да и те по необходимости кратки. Впрочем, некогда заниматься людьми, природа приковывает внимание, и я весь день у окна. Наконец — Понтеба — и мы въезжаем в милую Италию. Тут я первому встречному пассажиру радостно кричу: добрый вечер, сударь! И мы увлекаемся разговорами. Однако теперь разговоры с итальянцами однообразны и малоинтересны — все приходится говорить о войне с турками, а это меня не так уж сильно задевает. В 11 часов ночи приехали в Венецию. Небо мрачно, все в тучах, туман и сыро. Дует сирокко, а тогда нет ничего сухого, все влажно — воздух, люди, улицы, табак, простыни и т. д. Сажусь с вокзала в гондолу и маленькими каналами отправляюсь в готель Luna, прекрасный готель,

устроенный с большим шиком. Черная вода плещет в гондолу, и сырость вызывает кашель. Ложусь во влажную постель (сухих нет во всем городе). Сегодня все серо и неинтересно. Проблуждал весь день по городу, но было скучновато без солнца. [...]

164. До Віри Коцюбинської

1 грудня 1911 р. 18.XI 911. Рим.

Дорога моя Вірунечко!

Поки доїхав до Рима (приїхав учора о 2 вдень), дуже змучився, бо їхав цілу ніч третьою класою і не спав. Зате мене тішило, що чим ближче до Рима, то все стає тепліше і зеленіше. Спочатку дерева були без листу, як у нас, а дедалі все більше і більше нагадувало наш октябрь, пожовклий лист горів на сонці. Під Римом вже стрічаються зовсім зелені ліси, на городах повно всякої зелені, цвітуть квітки, а в Римі так тепло, як у нас в кінці августа, повно квіток і свіжої зелені. Люди ходять без пальта, а я жалкував, що не взяв з собою літнього пальта. До самого вечора гуляв я по парках, в villa Borgese і Monte Pincio. Було дуже гарно, тепло і тихо. Стрівся тут з галичанином Томашівським, який назначений професором Львівського університету і працює тут у Ватіканських архівах. Сьогодні будемо разом обідати і блукати. Я все-таки здоров, хоч і втомлений. Переночую ще одну ніч і завтра рано їду до Неаполя і в той же день на Капрі, так що заїду на місце 19-го, а не 20, як думав. Радію, що застану од тебе листи. Як-то там вдома? Чи всі здорові? Чи все добре? Я тобі пишу часто, як-то ти будеш писати до мене? Чи часто? Не забувай, що я турбуюся і сумую за домом. Чи було що цікавого з пошти? Чи висилаєш «Раду»? Цілую тебе міцно, поцілуй од мене маму, Лідю і дітей. Знайомим, яким варто, уклін. Напишу вже з Капрі. Леонтович на Капрі чекає мене, я телеграфував йому звідси, коли приїду. Ще цілую. Твій *Муся.*

165. До Віри Коцюбинської

3 грудня 1911 р. 20.XI 911. Капрі.

Дорога Вірунечко! Вчора увечері приїхав я нарешті на місце. На пароході стрівся з Леонтовичем, і він забрав мене до себе на приватну кватиру. Але я стісняю його і завтра мушу кудись переселитися. Шукаю поки що помешкання, бо мені його не знайшли або знайшли непідходящі. Погода тут стоїть чудова, в пальто трудно ходити, і я дуже жалкую, що не взяв з собою літнього. Я здоров, тільки так утомився і знервувався в дорозі, що сю ніч не спав. Але то пусте, бо чую, що далі буду спати і все буде добре. Як знайду хату, зараз сповіщу тебе, а поки що пиши на ту саму адресу (Ferma in posta). Од тебе дістав 2 одкритки, дуже дякую. Це мене заспокоїло, бо я турбувався, чи всі здорові. Не можу зараз багато писати, треба бігти шукати хати, бо вдвох нам тісно, Леонтович уступив мені своє місце на ліжку, а сам спить на канапці. До готелю ж не хочу перебиратися. Біда, що тут мало хат з грубкою, і я боюся, щоб не довелося мерзнути в хаті. Пиши мені частіше, що цікавого — пересилай або переказуй. Леонтович кланяється тобі. Ну, бувай здорова, цілую тебе міцно, і ти поцілуй всіх наших і бережи, щоб не застудитися. Ще цілую. Твій *Муся.*

166. До Віри Коцюбинської

6 грудня 1911 р. 23.XI 911. Capri (villa Serafina).

Дорога моя Вірунечко! Лист твій з трьома листами перекладачів, спасибі тобі, дістав. Дістав і «Раду». Він (лист) мене заспокоїв, бо бачу, що Ви всі здорові, хоч ти і мало пишеш про кожного з членів сім'ї. Я, нарешті, маю пристановище, але чи надовго — не знаю. Олексій Максимович перетягнув мене до себе. Мені дали дуже гарну, чисту, навіть розкішну кімнату з окремим ходом в тому домі, де вони не живуть, а тільки обідають і де є кухня. Скляні двері виходять на великий балкон з видом на море, на сонячну сторону, так що коли є сонце, воно світить весь день до мене в хату. Але біда, що у тій хаті нема грубки — і може бути холодно. Коли поставлять

залізну грубку або куплять переносний камін, я зможу тут жити, а коли ні — доведеться перебиратись. У них же я столуюсь. Вранці дають мені в моїй хаті або в сусідній столовій каву з маслом, з докторським хлібом, подають і свіжий виноград, груші та яблука — все дуже парадно і смачно. О 1 годині обід, о 7 — вечеря. Так що з сього боку дуже все добре. Балкон мій виходить в квітник, де в повнім цвіту півники (iris), хризантеми, герань та ще якісь червоні квітки. В хаті у мене стоїть розкішний букет, наче літом. Взагалі хата моя парадна. На стінах гарні образи, меблі, фотелі, стіл, шафи, ліжко, шовкові ковдри (дві) — все біле і чисте. Три електричні лампи: посередині висить одна, над ліжком друга, на столі стояча. Все було б добре, спокійно, коли б тепло, але в хмарні дні доволі холодно, +12°, не більше. Коли я приїхав, була тут погода суха, тепла, весняна. Сонце пекло часом так, що мусив скидати пальто і то було душно. Певно, на сонці було +20°. Вчора подув сироко, приніс хмари, блискавку і дощі. Надворі 11 градусів тепла. Натурально, що тут все зелене, дико ростуть нарцизи і троянди, вони в цвіту. Кажуть, що цей місяць самий холодний, що в січні і в лютім буде тепліше. На острові пусто, приїжджих нема. Зараз тут живуть письменники Бунін і Ганейзер (я познайомився з ними), П'ятницький і ще якісь молоді письменники. З Леонтовичем бачусь щодня — і все це одіймає у мене час і трохи турбує мої нерви, так як дні проходять в розмовах, на людях. Погано сплю і не спочив по дорозі. Але так буде недовго. Леонтович скоро поїде, і я лишуся сам, буду вести нормальне життя і працювати.

От тільки ти мусиш писати до мене частіше, хоч небагато, але часто, бо я не буду спокійний інакше. Подумай, на цілу зиму лишаюсь сам, далеко од всіх Вас, це дуже тяжко, чую себе як на засланні. Пиши поки що так: Capri (prêsso Napoli), villa Serafina. З тої вілли, де я живу, треба йти до міста хвилин 20 або 15, але дорога доволі рівна. Живу я в самій безлюдній, тихій частині острова, де люди не їздять і дуже рідко ходять, так що тут можна мати повний спокій. Хата моя сповнена морем, навіть коли лежу або сиджу за столом — перед моїми очима безконечне море, а з двох боків, як рами, високі гори — Монте-Соляро і Кастельоне.

Я ще не прийшов до себе по дорозі, груди трохи болять, кашляю здорово і втомлений. Нічого не читаю, хоч

книжок і газет — скільки хочеш. Просто потребую спокою і самоти, але ще їх не маю. Через те не дивно, що я так бажаю швидше лишитись на самоті і вести нормальне життя.

Дуже мені прикро, Вірунечко, що ти втомляєшся працею, що маєш стільки клопоту. Що б я дав, щоб ти спочила трохи та була зараз зо мною! Але це тільки мрії. Як здоров'я мами, чи вона бережеться, чи дбають про неї? Як Лідя? Діти? Поцілуй од мене всіх міцно, тьотю теж. Шрагам, Жукам та Добровольському уклони. Пиши. Цілую тебе і обіймаю. Твій *Муся*.

Тобі кланяються всі тутешні.

167. До Віри Коцюбинської

9 грудня 1911 р. 26.XI 911. Саргі.

Дорога Вірунечко, вибачай, що пишу мало і не так часто, як би хотів. Ще два дні буду занятий Леонтовичем (я показую йому Капрі і багато ходжу), а тоді вже, коли він поїде, зачну своє нормальне робоче життя, буду вільніший і більше писатиму. Насамперед — я здоров, навіть кашляю менше і почав спати вночі. Погода тут дощова, але тепла, деякі фруктові дерева в цвіту на полях сходить фасоля і пшениця, помаранчі і мандарини достигають. Коли показується сонце — пече, як в маю. З Леонтовичем я говорив про гроші. Він вишле тобі до 20 декабря 500 руб., а других 500 трохи потому. Мій рік починається, здається, з іюня, але Леонтов[ич] мусить ще вияснити в Товаристві, бо й сам добре не знає. Твій лист і одкритки дістав, «Раду» теж 2 рази, нічого не приплачував. Про мене тут дбають і годують на славу, краще, ніж в готелі. За плату ще не говорив, а треба вияснити. Думаю, що багато не візьмуть, заробляти на мені не будуть. Дуже мене тішить, що всі вдома здорові та що діти добре учаться. Поцілуй їх од мене за се. Чому не напишеш більше за маму? Яка у Вас погода? Чи було що з пошти? Я ще не встиг дуже скучити за домом, але часами бувають невеселі моменти. Все-таки дуже тяжко без Вас всіх. Погано мені без літнього пальто, хоч купуй. Тепле пальто висить в шафі і я не знаю, чи доведеться

виймати його звідти, бо і в холодні дні мені душно в осінньому. Пиши до мене частіше. Я теж писатиму. Цілую тебе, маму і всіх. Знайомим уклін. Твій *Муся.*

168. До Віри Коцюбинської

11 грудня 1911 р. 28.XI 911. Capri.

Дорога моя Вірунечко, вже щось з три дні, як не маю од тебе листів і сумую. Третю посилку «Ради» дістав. Вчора поїхав Леонтович, і я вже вільніший, але такий утомлений, що не пишу до тебе довшого листа. З сьогоднішнього дня почну спочивати, вже навіть почав, бо спав 9 годин. Тут раптом подув холодний вітер, трамонтана, і стало холодно, себто не більше 9 град. тепла. Але на нашому боці тихо, бо сюди не доходять холодні вітри, і тільки як вийдеш вгору, до міста, дме дуже. Пишу цей лист при одчинених дверях на балкон. Думаю кілька днів спочивати, мало ходити, зайнятися кореспонденцією, бо ще нікому не одписав, читати, а вже потому сяду за роботу. Маю звістку, що в 1-й кн. «Современника» появиться моє оповід[ання] «Що записано в книгу життя», а в третій кн. (за март) — «Сон». Тут всі зацікавилися українською літературою, дякуючи перекладам моїх оповідань, і говорять мені компліменти. Прошу тебе, пришли мені по 1 прим[ірнику] моїх «Рассказов», т. I і II, а також, коли тобі нетрудно буде, пришли 1 кн. «Перша ластівка» (є в шафі в столовій) і український одривний календар на 1912 р. (купи у Судакової), бо мені скучно без нашого календаря. Я вже писав тобі, що до 20 дек[абря] Леонтович вишле тобі 500 руб., других 500 пізніше. Я ще не розмовляв з Марією Федорівною, скільки візьмуть з мене за хату і їжу, значить, ще не знаю своїх видатків. Я здоров, хоч почуваю себе ще не дуже добре через утому. Чи всі у нас здорові? Прошу дуже, бережи своє здоров'я і всіх домашніх. Нехай би дівчата пішли до дантиста. Одкладати не треба. Цілую тебе міцно, цілую маму, Лідю і дітей. Знайомим кланяюсь. Не забувай мене. Твій *Муся.*

169. До Михайла Могилянського

11 грудня 1911 р. 28/XI 911. Capri.

Дорогий Михайле Михайловичу!

Обидва Ваші листи я дістав уже на Капрі, бо вони не застали мене там, куди Ви їх адресували. Через те так пізно одповідаю. Тішить мене дуже, що ті «голоси», які я старався збудити у Вас, врешті прокинулись, бо маю підстави сподіватися, що то хороші голоси, голоси художника. [...] Мені дуже схотілось тоді перечитати Ваше оповідання в рукопису, але не вдалося, бо в Києві я був недовго, тільки переїздом, і не мав часу зайти до редакції та розшукати рукопис. Сподіваюся, однак, скоро прочитати його у «Віснику», [...] воно там появиться доволі скоро. Справді, мені дуже приємно було довідаться, що Ви знов вернулись до белетристики, і ще приємніше, що до української. Щиро вітаю Вас і обіймаю, як товариша по праці на одному полі, і сподіваюся, що перша спроба не буде останньою.

Я вже тиждень живу на Капрі, але весь час пройшов у мене дуже безладно, з великою утомою: тут був мій приятель, якого я мусив водити по Капрі — і через те не мав і хвилинки вільної. Вчора мій приятель поїхав додому — і я сподіваюся, спочивши трохи, розпочати свій робочий сезон. Оселився я у Горького (вони не хотіли мене пускати в готель), маю чудесну хату в кращій, тихішій і теплішій частині острова і всі вигоди, бо за мене так дбають, як вдома. Тут проживають зараз Бунін з жінкою, Ладижинський з Берліна та ще дехто з молодих російських письменників. П'ятницький ще тут, але скоро виїде до Петербурга. Амфітеатров писав Горькому, що Ваші переклади будуть скоро надруковані: «Що записано» — в январській кн. «Современника», а «Сон» — в мартовській. Скоро, здається, Амфітеатров приїде сюди, і я особисто з ним переговорю.

Пишуть мені з дому, що в нас уже зима (—9°) і сніг, а тут віриться мало в зиму. Все зелене, деякі фруктові дерева в цвіту, сонце припікає (на сонці 18—20°), квітки цвітуть не тільки в квітниках, але й на полі повно нарцизів, ціклямен і інш. На полях сходять біб, фасоля, пшениця, яку почнуть жати в марті, взагалі все нагадує весну. Взагалі добре.

Читав я в «Речи» Вашу статтю [...]. Олексій Максимович хвалив Вас: «Чуть ли не единственный человек, который знакомит русскую публику с украинской литературой — и прекрасно делает!». Мені здається, що тут все більше і більше цікавляться нашою літературою.

Боюсь, що я докучив Вам довгим листом, тому кінчаю. Прошу Вас дуже, обізвіться коли до мене, напишіть про себе, про свої роботи. Зробите мені велику приємність. Цілую і обіймаю Вас. Вашим привіт.

М. Коцюбинський.

Адреса: Италия. Italia. Capri (prêsso Napoli). Villa Serafina. M. Coziubinschi.

170. До Євгена Чикаленка

12 грудня 1911 р.

29.XI 911.
(Адреса: Италия. Capri (prêsso Napoli), villa Serafina. M. Coziubinschi).

Дорогий Євгене Харламповичу!

Вже кілька днів збираюся написати до Вас, і тільки сьогодні вдалося мені се зробити. Поки був тут Володимир Миколайович — ми все були разом, і час біг дуже приємно. Саме ж найприємніше було те, що В[олодимир] М[иколайович] почав писати і, коли можна судить з того, що він читав мені та оповідав, результати будуть добрі для нашої літератури. Конче треба, щоб Ви при стрічі з В[олодимиром] М[иколайовичем] ще з свого боку підбадьорили його, не дали йому прохолонути. Я познайомив В[олодимира] М[иколайовича] з Горьким, і вони подобались один одному, що мене дуже втішило. Позавчора Леонтович поїхав до Ніцци, а звідти до Києва, куди приїде так коло 10/XII. Мені дуже хотілось затримати його довше на Капрі, бо тут такі умови для праці, що він посунув би свою повість хоч до середини, а я тоді був би спокійний, що він її не покине, бо вже було б йому самому жалко покинути. Але всякі ділові листи і телеграми потягли його додому, і з мого плану нічого не вийшло.

Тепер на Капрі дуже гарно. Вдень температура на сонці доходить до +20° R, вночі не менше +11° R. Деякі фруктові дерева в цвіту, на полях сходить фасоля, біб,

пшениця, яку мають збирати в марті, дико цвітуть нарцизи і альпійські фіалки, в садах повно квіток. Часом подме вітер і принесе дощ, але дощ теплий, весняний і недовгий. Взагалі — поки що я задоволений з Капрі, і астма мене не мучить. Оселився я у Горького, який і слухати не хотів, щоб я десь інше оселився. Маю чудесну хату на сонце, всякі вигоди і спокій. Вілла, де ми живемо, в кращій, теплішій і тихішій частині острова, з видом на море. Тут тепер чимало російських письменників, які чогось почали цікавитися українськими справами та літературою і говорять нам компліменти. Може через те, що здалеку все видається кращим. Я ще не почав свого робочого життя, але збираюся і сими днями почну писати. Трохи втомлений переїздом та враженнями. Як же Вам живеться, дорогий Євгене Харламповичу? Чи здорові? Не забувайте мене, кожне слово Ваше дороге для мене, особливо на чужині. Маю до Вас прохання. Будьте ласкаві — вишліть мені переклад оповід[ання] Горького: «Ярмарок у Голтві», ц. 4 к. (оголошено в «Раді»). Видатки зверну, як побачимось.

Прошу переказати мій привіт вп. пані Вашій і нашим спільним знайомим, кому побажаєте.

Цілую і обіймаю Вас сердечно і ще раз дуже і дуже прошу не забувати Вашого

М. Коцюбинського.

171. До Володимира Гнатюка

12 грудня 1911 р.

12.XII 911. Capri
(prêsso Napoli), villa Serafina.

Не лайте мене, дорогий пане Володимире, бо я вже і сам себе лаю. Мій гріх проти Вас — не один гріх, я не міг за сей час обізватися не лиш до Вас, всі мої знайомі мали нагоду нарікати на мене. Весь час я мусив оддати Леонтовичеві, який був тут недовго, значить, треба було показати йому усю красу Капрі, усі куточки його, а се потребувало часу. Леонтович поїхав додому — і от я берусь за перо. Їхалося мені непогано, коли не рахувати того, що я сливе весь час не спав і дуже змучився. Заїздив до Відня, де ні з ким не встиг побачитись, бо була погана погода, до Венеції на день і на день до Рима, де побачився з д. Томашівським і з ректором Collegio ruteno. Вовка вже

нема в Римі, він заслаб і виїхав до Галичини. З Рима я поїхав впрост на Капрі. Оселився я у Горького, який ні за що не хотів мене пускати до готелю або в приватне мешкання. Вілла, де я мешкаю, в кращій, тихішій і теплішій частині острова. Маю чудесну кімнату на сонце, з видом на море, з окремим ходом і терасою. Годують, звичайно, добре, краще ніж у готелі, та й товариство маю (поки що — може, забагато його). Погода тут файна. Хоч часами вітер приносить дощі, але вони теплі, і сонце за півгодини все сушить. На сонці температура доходить до +20° R, в повітрі +16—17°, вночі +11°. Скрізь зелено, деякі фруктові дерева в цвіту, повно квіток, рож, нарцизів (цвітуть дико) і навіть фіалок та ірисів. На полях сходить фасоля, біб, пшениця, яку мають збирати в марті, взагалі, повне враження весни. У мене в хаті щодня свіжий букет з літніх квіток. Не знаю, чи довго так буде, але поки що добре. Вчора увечері повіяла трамонтана, холодний вітер, але нині вже сонце і тепло. От би Вас сюди! Опріч Горького (який кланяється Вам) — є тут ще інші російські літератори — Бунін (академік, себто член академії), дуже гарний поет і белетрист, та інші. Я вже запросив обох їх дати щось до збірника в честь Франка, і обидва радо згодилися, значить, треба буде в свій час послати їм запросини. Поки що я ще не працюю, дуже втомлений. Пишу листи і читаю, а вечори проводимо в безконечних розмовах.

Не раз я думаю про Вас, як-то Ви там, чи здорові, чи працюєте? Звичайно, умови у Львові для Вас зовсім погані в зимі — і було б добре, коли б Ви могли хоч самий поганий час перебути десь в іншому місці.

Тільки що дістав картку д. Танчаківського з Вашою приписко́ю. Як-то він знайде мене і де його шукати? Я, звичайно, чим зможу, допоможу йому, аби тільки побачились. Що нового у Львові? [...]

Взагалі, коли зможете, пишіть до мене, бо я все ж на чужині і потребую рідного слова.

Сердечно вітаю паню Олену, Ваших дітей, Роздольських, Кревецького, Залізняка, Мочульського і інших знайомих. Цілую Вас.

М. Коцюбинський.

Адреса: Italien. C a p r i (prêsso Napoli), villa Serafina M. Coziubinski.

172. До Віри Коцюбинської

13 грудня 1911 р. 30.XI 911. Capri (villa Serafina).

Дорога Вірунечко, спасибі за фотографію. Хоч і недобре всі вийшли, але мені так приємно було побачити Вас всіх. Конче сфотографуйтесь ще раз і пришліть мені, не одкладай тільки. Досадно мені, що я не встиг поздоровити Юрка в день його родин. Цілую його міцно, цього 15-літнього мужчину, і тішить мене дуже, що він розуміє, нарешті, як треба відноситись до своїх обов'язків, та старається серйозно працювати, добре учитись. Скажи йому, що це робить мені велику приємність, бо коли вже тепер він так працює над собою, так добре учиться, то це дає надію, що з нього вийде розумна і працьовита людина. Щоб не забути, одповім тобі перше на твої питання: на Капрі тепло, вдень часом душно в пальто, вночі +11—12° R. Вітри бувають, але не надовго. Дощі теж не такі, як у нас, а короткі, і після них нема вогкості і болота, а тільки стає чистіше, бо острів вимивається. Вчора привезли для мене з Неаполя керосинову грубку, дуже гарну, без запаху, і я, коли схочу, можу підняти температуру повітря в хаті до +16—17°. Зимою, як кажуть, дуже холодно не буває, дньом ніколи не буває морозу, хіба вранці, та й то не більше —1°. Цілу зиму цвітуть квітки, скоро буде молода картопля, огородні овощі, артишоки і деякі фрукти. Як бачиш, не страшно. Часами тільки хвилюється море, і пароходи не пристають, і доводиться сидіти без пошти, але недовго, день, два найбільше. Війна ніяк тут не почувається, тільки з газет знаємо про неї та хіба менше приїжджих — от і все. Словом — ти в Чернігові так же одчуваєш італійську війну, як і ми тут. До росіян капрійці так само добре відносяться, як і перше. Взагалі тут чудесний, спокійний і чесний народ, з яким добре жити. З росіян тут живе дуже багато, але я не знайомлюся з ними, нецікаво, та й часу не буду мати. Знайомлюся тільки з тими, хто буває у Горького. Недавно оселився тут один галичанин, слабий на туберкульоз, якого я знаю з Карпат, родич Гнатюка. Він до мене заходить.

Ти хочеш знати подробиці про моє здоров'я. Я здоров, все менше і менше кашляю, серце часом болить і почуває втому, але це результат дороги і ненормального життя по приїзді на Капрі. Тепер все буде краще, бо з завтрашнього

дня почну працювати, значить, буду жити нормально. Шлунок весь час дуже добрий, а се теж не дрібниця при хорому серці. Читати маю що, газет російських більш ніж треба, штук 15, так що нічого не присилай. «Киевск[ая] мысль» теж є. Всі листи, що ти прислала, дістав, «Раду» дістаю, нічого не приплачую, чекаю нових чисел і «Вісника». Дуже мені прикро, що ти знов впала та побилась. Як твоя рана? Чи дуже болить, чи гоїться уже? А як нога? Бідна тьотя, уявляю собі, що вона переживала. Маму поцілуй за її поцілунок і попроси, щоб не застуджувалась та не псувала собі нервів. Прошу тебе доглядати, щоб грубку у маминій хаті добре топили, щоб їй не було холодно. А як Лідіне здоров'я?

Оксаночку поздоровляю з успіхами по географії. Так я зрадів, наче сам дістав 5. А Рома який молодець! Пише без помилок диктовки! Просто не віриться. Чому ж Ірка не похвалиться мені нічим? Певно, і у неї все йде добре. Я дуже скучаю за всіма Вами та нарікаю на своє здоров'я та на свою долю. Хоч пишіть частіше. Поки що вів я життя безладне, нічого не робив — і се мене мучило. Тепер почну працювати і, може, буде не так тяжко без Вас. Цілую тебе, Вірунечко, і всіх наших. Тьотю теж. Знайомим, кому варто, уклін.

Твій *Муся.*

173. До Віри Коцюбинської

13—14 грудня 1911 р. 1 чи 2.XII 911. Capri (villa Serafina).

Щось я розгубив дні без календаря, дорога Вірунечко, і не знаю, чи сьогодні 1 чи 2-е. Здається мені, що я не дуже часто пишу до тебе, але ти ще рідше пишеш. Та я не маю чим похвалитися. Якось ніяк досі не можу почати нормальне життя, і дні проходять у мепе без толку і некорисно. Може через те і настрій не дуже добрий, а, може, настрій недобрий і через те, що я почав скучати за домом. Буває так, що все покинув би і вернувся до Вас, та спиняє мене тепло капрійське. Бувають тут чисто весняні дні, як у нас у маю; астма ні разу не мучила мене тут, серце не болить, але почуваю якусь душевну утому. Все, може, через те, що не пишу ще. Мало не всі дні проходять на людях, в розмовах, і я втомлююсь. Але я покла-

ду сьому кінець і певний, що буду краще почувати себе. Не турбуйся. Що ж там дома? Чи всі Ви здорові? Хотів би хоч одним оком поглянути на Вас. Чи ти дістала всі мої листи? Як будеш висилати книжки, дуже прошу тебе, одшукай в шафі (здається, з лівого боку, як стати лицем до неї) маленьку книжечку в коричневій полотняній оправі. Біда, що не пам'ятаю заголовка, але зміст такий: про виклад віри в Копенгагенському університеті. Спочатку передмова Франка, а далі програма викладу релігії. Пришли мені цю книжечку. Не забудь прислати одривний календар на 1912 р., про який я просив. На Капрі тепер дуже пусто, всі готелі порожні, бояться, певно, війни і не хотять приїздити, хоч се дуже смішно, бо війна звідси так само далеко, як і з Чернігова. Ну, бувай здорова, обіймаю тебе і цілую. Поцілуй маму, Лідю і дітей, знайомим уклін, кому сама схочеш. Тобі кланяються теж. Ще цілую. Пиши, не забувай *Мусю*.

174. До Віри Коцюбинської

20 грудня 1911 р. 7.XII 911. Capri.

Дорога Вірунечко, на сей раз пишу тобі картку, а потому більшого листа, бо не мав вільної хвилини. Весь час ми гуртом читали новий роман Андрєєва «Сашка Жигулев» — історія чернігівського розбійника Савицького. Річ не вдалась Андрєєву, слаба. Потому Бунін читав свої нові оповідання — і я навіть не гуляв у ті дні. Хоч жаль, бо погода стояла така тепла і ясна, що, сидячи за столом у себе, я мусив скидати піджак, хоч двері настіж. Розуміється, скинув всякі фуфайки і ходив у город без пальто. Тільки що дістав твого листа, [...] дуже дякую. Не турбуйся, я здоров, грубка у мене є, годуюсь добре, і навіть почав писати. Заявив, що не можу багато оддавати часу компанії, бо мушу гуляти та працювати, і сьогодні уже самі мене випроводжають на прогулку. Вчора брав ванну — добре, що все вдома. Бюрові історії мене анітрохи не турбують, бо все було «по закону». Нехай мама не турбується. Коли ти не посилала ще моїх опов[ідань] по-російськи, то не посилай, бо «Знание» прислало їх мені сюди. Решту, про що я просив, прийшли. Всі листи твої, здається, дійшли до мене. Спасибі, що описуєш все, що діється вдома. А я все-таки скучаю і так хочеться, щоб швидше настав

великдень. Коли побачиш Могилянського, спитай, чи дістав він мого листа, посланого до Петербурга. Подай йому мою адресу. Я почуваю себе непогано, хоч часом кашель вертається. Сподіваюся, що далі все буде краще. Поки що цілую міцно тебе і всіх. Пиши. Твій *Муся.*

175. До Віри Коцюбинської

23 грудня 1911 р. 10.XII (субота) 911. Capri.

Дорога Вірунечко! Ти завше цікавишся моїм здоров'ям; через те, щоб покінчити сю скучну історію, насамперед пишу про нього. Взагалі — я здоров, серце болить дуже рідко (всього два рази за весь час) та й не сильно. Астма мене не мучить. Бронхіт теж поменшав. От тільки й біди, що почуваю себе чогось втомленим. Я так думаю, що для здоров'я духа мені часами потрібна самотність. Коли я самотній, я почуваю себе спокійним і навіть багатшим. А товариство мене втомляє, тим більше, що я, як ти сама знаєш, одвик од нього. Тепер, останніми днями — я менше буваю на людях; хоч трапляються вечори, коли О[лексій] М[аксимович] читає свої нові речі — і тоді я знову у товаристві. Мій день сходить так: встаю у $8^1/_2$, о 9 п'ю каву (властиво — молоко) з маслом і з докторським хлібом і заїдаю мандаринами, фігами, сухим виноградом або яблуками. Потому зараз сідаю за роботу (пишу оповідання — великодні свята, пам'ятаєш, розповідав) і працюю до 1 год. О першій обід, який з розмовами і з читанням газет тягнеться до 3 год. Тоді іду гуляти. Часом гуляю з знайомим галичанином. О 5-й вертаюсь додому і читаю до 7. Од 7 до 9 вечеря — і тоді знову пишу до $11^1/_2$, в 12 спати. Дві останні ночі погано спав. Позавчора була буря вночі, а в сінях у мене телефон. Забули повісити ручку, і од бурі телефон скажено дзвонив три години та не дав спати. Вчора не було пошти. Пароход прийшов, але з'їхати на берег не можна було, і всі пасажири ночували на пароході та цілу ніч слабували морською слабістю. Сьогодні дощ, гроза, грім і блискавка. Однак тепло, а в нашій стороні тихо. В найбільший вітер я все ж можу гуляти за горою в затишному місці. Та й дощі не страшні. Звичайно, ходжу без калош, їх оглядають в передній італійці, як яке диво. Тут після дощу тільки чистіше. Весь

час дуже тепло. Дами ходять по вулицях в літніх костюмах, і тільки кілька приїжджих мужчин носять пальто. Але й приїжджих так мало, що готелі пустують. Післязавтра тут різдво. Всі роблять один одному подарунки. У Горького вже стоять подарунки, які приносять йому: лялька в чудесно вишитій сукні і в фаті, як молода, але під сукнею, замість тіла, ціла гора фіг; вино — у великих і малих пляшках,— домашнє полотно і т. інше. Тільки мені ніхто нічого не подарує і я нікому. В понеділок у нас обідають Буніни, і ми всі підемо до церкви стрічати святки, які, кажуть, обходять тут дуже парадно. Ти знаєш, що тут цвітуть ще дроки, такі самі, як ми бачили в Сімеїзі. Зрідка, в тихих місцях, знов зацвітають мірти. Взагалі доволі гарно, хоч і гірше, як літом. Найкраще те, що все зелене і свіже, як весною, а пригріє сонце — то й справжнє літо.

От тобі моє скромне і доволі одноманітне життя. Нарікаю тільки, що дні короткі, не стає мені часу, мало читаю, не займаюсь італійською мовою, а треба б. Може, з часом розтягну дні.

Часто думаю про Вас, буваю з Вами, а потому ще сумніше мені. Напиши мені, Вірунечко, про вечори дитячі, як вони забавляються і чи є в них те, чого я найбільше бажав. Як би мені хотілось посидіти з Вами хоч один вечір! Напиши мені, як твоя нога, чи загоїлась рана? Як здоров'я мамине і Лідіне? Поцілуй їх од мене, а маму попроси, щоб не хвилювалася та берегла здоров'я. Дітей прошу дбати про бабу. Чому дівчата не підуть до зубного лікаря? Не можна запускати. Чи дістала гроші од Леонтовича (500 р.)? Цілую тебе міцно і обіймаю, Вірунечко. Поцілуй всіх наших і тьотю. Твій *Муся.*

176. До Віри Коцюбинської

25 грудня 1911 р. 12.XII 911. Capri.

Дорога Вірунечко! От ми вже і одсвяткували різдво. Цілий тиждень знайомі обмінювались подарунками, які виставляють на цілі святки на столи. У моїх хазяїв стоять десятки букетів, вино у великих відерних бутлях і в пляшках, солодкі ляльки, начинені фігами, серветки, фрукти, вишиті туфлі, ліхтарі і т. ін. Навіть хтось і мені прислав

букет троянд і фіалок з листком паперу, на якому написано: «Molti felici augúri і bon Natale» — «Багато добрих бажань і гарного різдва». Але хто прислав — не знаю. Увечері, на святвечір, зібралися до нас гості, прийшли Буніни (його жінка — небога Муромцева) з небожем, який перекладає Діккенса, поет Черемнов з матір'ю та ще один молодий письменник з нареченою. Стіл був заставлений всякими стравами — шинка під турецьким флагом і індик під італійським, холодні закуски, вино, квітки і торти. Велася жива бесіда, спочатку письменники вилаяли всіх своїх товаришів, потому похвалили один одного, словом — все йшло як слід. Коло 12 годин ночі пішли ми до церкви. Ніч тиха, зоряна, тепла, святочна ніч. В церкві (костелі) повно людей, шість ксьондзів ревуть, органи грають оперні мотиви, а серед богомільної публіки, в церкві, бігають маленькі собачки та вичісують бліх. Вже як ми йшли до церкви, гори тріщали од петард, які щохвилини вибухали вогнем. Тепер на самому порозі церкви стріляли петарди — і дим од них влітав до церкви та мішався з димом кадильниць. По 12 служба божа скінчилась, і публіка висипала на площу. І тут тільки почалась справжня парада. Хлопці почали пускати петарди і всякі тріскучі вогні. Летить така петарда в повітрі, тріскає над головою і, окружившись вогнем, наче золотими кучерями, падає на землю, кружиться і стріляє, наче з рушниці. Діти біжать на вогонь, топчуть його ногами, лізуть у саме пекло — а над ними летять вже сотні петард і стріляють між публікою так, що лякають жінок, та й чоловіки тікають. Дим наповняє площу, вона вся в огнях, дихати нічим, і гвалт стоїть неможливий. Вже не сотні, а тисяча, може, петард вибухають в повітрі і під ногами, серед вогню і диму мелькають тільки чорні силуети дітей — і здається, що то не забава, а справжня війна. Усі веселі, щасливі, у мужчин в петельках квіти, а дами з букетами. Збоку чуєш серед неможливого гвалту якийсь безпомічний голос російського обивателя: «Ах, боже мой! и ни одного городового!».

Така забава тягнеться цілу годину. Тріщить площа, стріляють гори, а зорі над нами такі великі, наче ракети. Врешті з вузенької вулички з склепінням, як з катакомби, показалась процесія: цілий ряд ліхтарень на довгих палках, за ними йдуть «дзампоньєри» (пастухи з Абруци) і грають стару, як християнство, «новену» на своїх інструментах: козі і дерев'яній дудці. За ними маленький

кучерявий хлопчик несе повний квіток кошичок, а в ньому лежить гола дитинка — Христос (лялька). Над хлопчиком несуть круглий єгипетський парасоль з довгою бахромою, а далі з співом йде публіка. Переходять через площу, серед диму і тріску петард, і щезають у церкві. За півгодини з другої вулички виходить ще одна, більша процесія, з ліхтарями, свічками, музикою й співом — і тільки та різниця, що Христа несе не хлопчик, а пайстарший на Капрі столяр, який грає ролю Іосифа. Ну, думаю, добрі порядки: тут сеї ночі діва Марія родила двійню! Але ходжу за процесією по вулицях, і мені весело. Під ногами стріляють петарди, і дим лізе у рот. Так ми забавлялись до 3 години ночі, а на другий день встали пізно. Погода тут гарна, дні теплі, зате по ночах буває вітер і вже два дні не маємо пошти, пароходи не можуть пристати. Навіть сього листа не знаю, коли пошлю. Я здоров, пишу потрохи, скоро кінчаю оповідання. Воно маленьке, але незабаром почну другé. Нетерпляче чекаю обіцяного тобою великого листа і посилки, а поки що цілую тебе міцно. Чи всі здорові? Як ти себе почуваєш? Поцілуй од мене всіх наших і не забувай *Мусю*.

14.XII. Не міг послати тобі цього листа, дорога Вірунечко, бо не йшли пароходи. Сьогодні прийшов пароход, але не приніс мені од тебе ні слова. 5-го ти писала, що вишлеш 6-го листа і посилку, а нічого нема — і це мене турбує. Не може ж лист йти 8 днів. Я здоров, але невеселий. До того ще сьогодні препогана погода, цілий день дощ, гуляти не можна і вогко. Цілий день горить у мене грубка. Як би мені хотілось бути з Вами разом. Жалкую, що поїхав у чужий край.

Ти мене питала про П'ятницького. Він тут, але скоро виїде до Петербурга. Я бачився з ним всього 2 рази, бо він ходить до нас тільки в справах. Обідаю я разом з хазяями, тільки вранці п'ю каву сам і ні з ким не бачуся до 1 години. Скоро у мене буде сусід, оселиться в тому домі, де я,— Модест Ілліч Чайковський, рідний брат композитора і автор книжок про нього та інших. Кажуть — симпатичний дідусь.

Ну, цілую ще раз, бо треба оддавати листа на пошту. Як здоров'я мами? Чи поправилась Лідя? А що тітка? Поцілуй од мене всіх діточок. Ще цілую. Твій *Муся*.

177. До Михайла Жука

27 грудня 1911 р. 14.XII 911. Capri.

Дорогий Михайле Івановичу!

Не гнівайтесь, прошу, що я так довго не писав. Багато часу одняв у мене Леонтович, якому я мусив показувати Капрі, а потому я діставав з дому звістки, що Вас нема у Чернігові, що Ви зайняті виставою образів.

Певно, Ви вже знаєте од Віри Іустинівни, як я живу і що зо мною. Оселився я у Горького (попросту не пустили мене нікуди од себе), що має й хороші й невигідні сторони. Одна з невигод — те, що товариство займає у мене багато часу. Спокуса велика — поговорити, побути разом з цікавими людьми (тут буває письменник Бунін, Черемнов і інші) — а через те часами грішиш проти роботи. Друга невигода — життя в родині, бо позбавляє де в чому самостійності. Виїздячи з дому, я собі марив, що зможу запросити Вас до своєї хати на місяць, тепер се незручно зробити в чужому домі. Однак се не повинно спиняти Вас, Ви повинні зібратись і приїхати на Капрі. Різниця в видатках буде невелика, рублів на 10, а се дурниця; щось намалюєте тут і покриєте лишок видатків. А приїхати варто. Тут так чудесно, що цілком забуваєш про зиму, сніг і морози. Як тільки покажеться сонце, стає тепло, як по весні, температура доходить до +20° R. Скрізь зелено, свіжо, цвітуть квітки і в квітниках і дикі, цвітуть дерева, на полях сходить фасоля, пшениця, по городах садять капусту і біб. Словом, маєте враження весни, і за сей місяць, що я тут пробуваю, термометр ніколи не показував нижче +10°, навіть уночі. Приїжджих мало, багато публіки боїться війни, але тут її так само помітно, як і в Чернігові. Отже, збирайтесь і приїздіть, я певний, що навіть за невеликі гроші Вам буде тут непогано.

Хоч з того, що я тільки писав, Ви уявляєте собі, що я змарнував час, проте трохи не так. Я вже написав тут одно оповідання та збираюся друге писати. Звичайно, я міг би більше зробити, аніж зробив, але перший місяць завжди труднішний.

Як же там живеться Вам? Чи здорові? Як очі? Робите що, пишете, може? Вашу рукопись я передав до редакції «Неділі», чи маєте вже одповідь?

Буду дуже радий, коли напишете про все. Моя адреса така: Италия. Italia. Capri (prêsso Napoli), villa Serafina. M. Coziubinschi. Найбільше хотів би, щоб Ви зважились приїхати сюди. Зберіться з одвагою й їдьте. Не пожалуєте потому, а гроші, потрачені на дорогу, вернуться Вам, бо тоді швидше заробите. Ну, бувайте здорові, веселих свят. Цілую Вас сердечно. Привіт вп. мамі Вашій і Настасії Григорівні. Чекаю листа.

Ваш *М. Коцюбинський.*

178. До Леопольда Лукича-Будая

28 грудня 1911 р.

28.XII 911.
Capri (prêsso Napoli),
villa Serafina, Italia.

Любий добродію! Звертаюся до Вас з великим проханням вислати мені сюди коректу мого оповідання «Тіні забутих предків». Мені конче треба переглянути її. Поверну швидко. Як ся маєте? У нас тут гарно, весна, а не зима, температура на сонці до +20° R, квітки, дерева в цвіту і ходимо без пальта. Буду радий, коли напишете пару слів. Уклін од мене Павлу Пилиповичу. Чи професор повернув вже з Петербурга? Бувайте здорові, веселих свят!

Ваш щирий *М. Коцюбинський.*

179. До Іллі Шрага

29 грудня 1911 р.

16.XII 911.
Capri (prêsso Napoli),
villa Serafina, M. Coziubinski.

Дорогий Ілля Людвіговичу!

Давно я збирався написати до Вас, а зібрався тільки сьогодні. А тим часом мені хочеться знати, як Вам живеться, що з Вами і коло Вас. Буду дуже Вам вдячний, коли напишете до мене.

Я задоволений з Капрі. Оселився у Горького (вони не хотіли нікуди пускати мене од себе), маю добру хату на сонце і всі вигоди. І товариство маю. Тут пробуває тепер рос[ійський] письменник Бунін і др. Може навіть

занадто багато товариства, і це мене втомлює часом, бо звик я до самотнього життя, але стараюся більше сидіти у своїй хаті за столом і вже встиг написати одно оповідання.

Але що найбільше чарує на Капрі — то се природа. Тут так зелено й тепло, що забуваєш, що десь на світі зима. Удень на сонці маємо тепер до +20° R, вночі не нижче +10°. Ходимо без пальта, я працюю при одчинених на терасу дверях.

Дерева, трава — все таке свіже й зелене, як у нас у маю, скрізь маса квіток не тільки у квітниках, а й диких. Навіть деякі дерева в цвіту. Весело тепер побувати на полі або на городі. Сходить пшениця, яку мають збирати в марті, на городах садять капусту (розсаду), сходить фасоля і біб. Взагалі — весна. Тільки часом подме холодний вітер і захвилюється море. Тоді на день на два ми одрізані од цілого світу, бо пароходи не можуть пристати. Але се буває дуже рідко, і взагалі погода погана не тримається більше 2-х днів. При таких умовах з моєю астмою можна ще жити. Признаюсь, трохи скучаю за домом, хотілось би не раз бути з Вами, попрацювати з дітворою (як вона Вам подобається, чи що виходить і в якій мірі?) — та мушу терпіти. Щодня труять мене російські газети, наше життя (маємо тут більше 20 газет і всі журнали) — щось гнітюче, страшне і тупе, якийсь кошмар, а не життя. Особливо помітно, коли рівняєш з культурою італійців та з тими формами життя, в яких люди працюють [...].

Дуже був би вдячний Вам, дорогий Ілля Людвіговичу, коли б Ви написали мені про себе, про те, що цікавого знаєте, про всіх Ваших. Я все-таки почуваю себе на чужині. Бувайте здорові, веселих свят Вам і всім Вашим.

Сердечно бажаю Єлисаветі Ісаківні здоров'я та всього найкращого, як і цілій родині Вашій. Цілую Вас. Не забувайте Вашого *М. Коцюбинського.*

180. До Віри Коцюбинської

29 грудня 1911 р. 16.XII 911. Capri.

Сьогодні дістав од тебе, дорога Вірунечко, одкритку з 10-го XII, і коли рівняю з попередньою, од 5-го XII, думаю, що пропав один твій лист і посилка. 5-го ти

писала: «Завтра (6-го) заготовлю тобі посилку величезну. Сама, мабуть, встигну завтра (6-го) і листа великого написати», «я ще шлю тобі одні запросини». Коли ти все це послала межи 5 і 10 дек[абря], то я нічого не дістав. Хоч напиши мені, що то були за запросини і від кого і яку посилку ти послала. Певно, ти вислала простим листом — от і пропало, що дуже досадно. Добре б такі речі посилати заказним. Не дістаючи листів од тебе 5 днів,— я турбувався, чи все вдома благополучно, і тільки сьогодні заспокоївся. Вчора послав тобі листа, а сьогодні пишу сих кілька слів. Не турбуйся мною, я здоров. Погода сьогодні у нас гарна, сонце і тепло, а перше був сильний вітер, тільки не на нашій віллі, а вгорі. Там валило людей з ніг, а тут нічого. Тільки що скінчив оповідання. Воно ще ніяк не називається. Невелике, сторін на 10 друку, на тему, про яку я розказував тобі: великодні свята. Не буду посилати ще нікуди, нехай вилежиться, легше буде переробити. Тим часом думаю писати друге оповідання — яке — ще сам добре не знаю, але часу втрачати не хочу. Марія Федорівна і Олексій Максимович кланяються тобі, вони раз у раз прохають передавати тобі привіт. Оксанку поздоровляю з успіхами по географії — а всіх разом цілую. Пиши до мене хоч потрошки, аби частіше. Мені не скучно діставати од тебе листи. Цілую тебе міцно. Твій *Муся*.

181. До Володимира Гнатюка

30 грудня 1911 р.

30.XII 911.
Capri (prêsso Napoli),
villa Serafina.

Дорогий Володимире Михайловичу!

З Новим роком! Обіймаю, цілую і бажаю здоров'я та сил для нових праць. Мої щирі бажання й поздоровлення пані Олені і всім Вашим. Листа (в одповідь на Ваш) напишу пізніше, бо саме завалений кореспонденцією і мушу спокутувати давні гріхи. «Нашу політику» ще не читав, бо д. Танчаківський як забрав читати, то тільки нині

приніс. За обіцяне — спасибі. Прошу переказати мій привіт п[анст]ву Роздольським та д. Мочульському. Вітаю їх з Новим роком!

Цілую Вас сердечно.

Ваш *М. Коцюбинський.*

182. До Володимира Гнатюка

31 грудня 1911 р. 31.XII 911. Capri.

Дорогий Володимире Михайловичу!

Як Ви мене турбуєте своєю мовчанкою. Три тижні минуло, як я написав до Вас, а відповіді не маю. Чи Ви здорові, чи не сталось чогось лихого? Д[обродій] Танчаківський теж вислав дві картки до Вас — і знов нічого. Прошу дуже вп. пані Олену написати мені хоч кілька слів, коли Ви не можете, бо я неспокійний. Сердечно бажаю Вам і Вашій родині веселих свят.

Ваш *М. Коцюбинський.*

Адреса: Italien, Capri (prêsso Napoli), villa Serafina, M. Koziubinschi.

183. До Віри Коцюбинської

31 грудня 1911 р. 18.XII Capri.

Дорога Вірунечко! Тільки що дістав твою картку з 13-го. Турбує мене, що мама нездорова. Прошу її берегтись, не їсти того, що шкодить. Напиши, як вона себе почуває. А твій лист і чужий, в якому були од когось якісь запросини, певно, пропав, як пропав «Вісник» і інше, що ти посилала. А може, ти ще не посилала? Напиши. Я, заразившись тутешніми звичаями, послав Вам різдвяний подарунок, дві поштові посилки з капрійськими мандаринами, сухим виноградом і з лялькою з фіг. Напиши, чи дійшли і в якому стані. Боюсь, що десь на дорозі розтягнуть. Леонтович телеграфував мені, що перевів тобі 500 карб. Чи дістала? Я здоров, завтра починаю нове опо-

відання, яке буде називатися «Подарунок на іменини». Зміст розкажу потому. Своє перше оповідання я вже скінчив. Товариство у мене виключно російське і по-італійськи, на жаль, не розмовляю, тільки як ходжу до міста або до парикмахера. Завтра тут Новий рік, і весь вечір слухаю серенади. У нас тепло, як сядеш на сонці, то шкура злазить з лиця, так пече. А ночі доволі холодні; розпалюю свою грубку, і в хаті тоді 15° R. Цілую тебе і всіх наших міцно. Твій *Муся*.

184. До Віри Коцюбинської

4 січня 1912 р. 22.XII 911. Capri.

Пишу тобі, дорога Вірунечко, сьогодні кілька слів, щоб Ви там не турбувались мною. Позавтра напишу довшого листа. Я здоров. Жодних перемін нема, пишу потроху, коли не заважають (а се буває таки), щодня гуляю. Тут тепер доволі холодно, хоч морозів не було, а все ж на сонці можна і без пальта посидіти. Зате коли вітер подме з Неаполя, тоді хоч не показуйся в місто. У нас тихіше.

Чи ти дістаєш мої листи? Я од тебе, здається, не дістав одного великого й посилки з календарем. Певно, пропали. А може, ти вислала посилку недавно і ще не встигла дійти? Напиши. Я сьогодні фотографувався, коли будуть готові картки — пришлю. За три дні у Вас свято, а мене з Вами не буде. Хотів би я, правда, бути з Вами і в будень, та мушу терпіти. Може, замість мене дістанете солодку посилку на самі свята, коли десь на пошті або в таможні не захотять полакомиться. Напиши, як і коли дійшли посилки і чи цілі. Бажаю Вам веселих свят і всіх міцно цілую. Оксанці велике спасибі за лист. Чи задоволена вона з квіточок, що вкладаю в листи? Я хтів би вкласти цілий букет, та боюсь, щоб не замерз в дорозі. Не забудь поздоровити з святками од мене тьотю. Як мама? Чи поправилась? Поцілуй її од мене. Ще раз цілую. Не забувай, прошу, *Муся*.

Ура! Тільки що з пошти принесли посилку.
Усе ціле! Спасибі!

185. До Віри Коцюбинської

7 січня 1912 р. 25.XII 911. Різдво.

П'ять днів нема од тебе листів, дорога Вірунечко, а я скучаю і тривожусь. Може б що й мав сьогодні, та пароход не пристав, бо на морі буря. Дме сильний, але теплий вітер, і море так шумить, що навіть крізь зачинені двері чутно у хату. Боюсь сьогодні гуляти, трохи застудився, знов кашляю і болять зуби. Звичайно, все це дурниця, і якби не вітер, не сидів би у хаті.

Дивно, що вдень я здоров, нічого не болить і рідко кашляю, а як тільки ляжу у ліжко, зараз починається кашель і зо 2 години сильно болять зуби. Потому все це минається, і я засипаю, тільки сплю мало. Не можу похвалитися, щоб мені добре працювалось. Якась голова в мене несвіжа, і все, що я написав, сильно не подобається мені, ще більше, ніж те, що писав вдома. Здається, що це останній раз так надовго розлучаюся з Вами. Не хочу більше, бо утрачаю настрій, а в роботі це найважніше. От пишу тепер оповідання, тема мені подобається, а пишеться дуже погано, неможливо просто, не маю навіть певності, чи надрукую.

Тема оповідання проста. В родині поліцейського надзирателя (околодки) завтра святкують іменини єдиного сина, гімназиста 1-го класу. Мати купила синові пароходик, а батько придумав повести сина завтра на місце, де будуть вішати дівчину одну, щоб син побачив таке, чого другі діти не можуть бачити, щоб міг розказати потому про цю подію. На другий день рано вони (батько з сином) їдуть на місце кари, і коли син побачив, кинувся до дівчини, обняв їй коліна і почав кричати: не треба, не дам! і грозити катові. Звичайно, переполох, гімназиста забрали, і батько везе його додому, наляканий, щоб це не пошкодило йому по службі.

Просто, але тут би можна багато зробити, коли ж не йде.

А тут, на Капрі, все нові й нові люди, літератори міняються, як в калейдоскопі. Хтось приїде й од'їде, а мені тільки заважають. Вчора до мене звернулась редакція одного з нових великих журналів, що буде з нового року виходити в Петербурзі («Мысль»), з проханням дати їм щось до першої книжки. Я обіцяв дати переклад свого гуцульського оповідання, і так як не встигну вже послати

для перекладу Могилянському, то вони самі знайдуть перекладача з коректури, аби постигнути помістити в першій книжці. Вони теж прохали мене зорганізувати їм український одділ в журналі, бо вони хотять познайомити російського читача з українською літературою, культурним життям, історією і т. д. Я їм подав деякі адреси наших письменників і сам понаписую листи. Взагалі, дякуючи мені, тут виявляють великий інтерес до всього українського, все українське пеначе в моді, чи надовго і щиро — не знаю.

Я вже тобі писав, що посилку твою нарешті дістав. Чи дістала мої посилки (2) і чи все ціле? Думаю, що вони так само будуть довго йти до Вас, як і твоя, себто тижнів зо 2. «Раду» дістаю, спасибі тобі, і не доплачую. Чи вийшла XII кн. «Вісника»? Пришли. Чи Юрко поїхав до Москви? Як там живеться Вам, чи всі здорові? Як мама і Лідя? Поцілуй всіх од мене, а також тьотю. Напиши знов більшого листа, я з такою цікавістю читаю твої листи. Не забувай мене. Цілую тебе міцно, Вірунечко. Знайомим кланяюсь. Що нового у Вас? Ще цілую.

Твій *Муся.*

186. До Леопольда Лукича-Будая

7 січня 1912 р. 25.XII 911. Capri.

Любий пане добродію!

Дуже прохаю Вас можливо швидше вислати мені коректу мого оповідання «Тіні забутих предків» і то у д в о х п р и м і р н и к а х. Коли вже вислали один примірник, то прошу з а р а з в и с л а т и д р у г и й, бо мені конче треба мати її у двох, а ще краще у 3-х примірниках. Був би дуже і дуже вдячний, коли б не одмовились зробити мені сю ласку. Адреса: Италия. Italia. C a p r i (prêsso Napoli), villa Serafina. M. Coziubinschi. З Новим роком, всього найкращого. Ваш *М. Коцюбинський.*

Уклін Павлові Пилиповичу.

187. До Оксани Коцюбинської

9 січня 1912 р. 27.XII 911. Capri.

З Новим роком, дорога Оксаночко! Бажаю, щоб ти була здорова, весела, та щоб тобі добре велося в гімназії.

Так мені неприємно, що буду стрічати Новий рік не з Вами. В 12 годин під Новий рік я вип'ю за тебе, а ти згадай мене — так ми наче разом стрінемо його. Як будеш мені писати, пришли в конверті трохи снігу, бо я не бачив, а я тобі, як схочеш, пришлю трошки моря.

Цілую тебе міцно, дитино. *Тато.*

188. До Леопольда Лукича-Будая

11 січня 1912 р. 29.XII 911.
Capri (prêsso Napoli),
villa Serafina.

Любий добродію! Вашого листа і коректу, спасибі, дістав і разом з сим посилаю коректу назад.

Коректа, як самі знаєте, лиха, через те дуже прошу Вас звернути увагу, щоб друкарня зробила всі зазначені поправки, а потім, будьте ласкаві, самі сконтролюйте, чи все зроблено добре. Я прохав Вас вислати мені зараз ще 2—3 прим[ірники] оповідання в коректі, але тепер прошу зробити се після того, як друкарня поправить коректу, бо так, як є, трудно читати. Дуже прошу не спізнитися з висилкою. Всього найкращого!

Ваш *М. Коцюбинський.*

189. До Костянтина П'ятницького

Січень 1912 р.

С Новым годом, многоуважаемый Константин Петрович! Здоровья и всего лучшего! Не везет мне, был у Вас уже 2 раза и все не заставал.

1912

190. До Михайла Могилянського

14 січня 1912 р. 1.I 912. Capri (villa Serafina).

З Новим роком, дорогий Михайле Михайловичу! Насамперед будьте здорові — од цього багато залежить — а тоді побажаю ще Вам багато такої праці, яка дала б Вам задоволення. Може б ми тоді частіше стрічались з Вами на спільнім шляху — в українській літературі.

Не читав Ваших нових оповідань, а чогось здається мені (і думаю, що не помиляюсь), що в них багато м'якого тону, української лірики, сонця. Бо все це Ви привезли до Петербурга з України — і там, на півночі, мусять голосніше бриніти голоси півдня. Нетерпляче чекаю, коли Ваші оповідання надруковані будуть, і я зможу їх прочитати. Ви знаєте, мені особливо приємно, що Ви вернулися до белетристики, не раз сам я зважувавсь докучати Вам, щоб Ви писали.

Я теж потрохи працюю — не похвалюсь, щоб дуже добре, все чогось нездужається, та й люди одіймають у мене багато часу. За місяць я встиг написати одно невелике оповідання, а друге кінчаю. Поки що — дуже незадоволений їми і не знаю навіть, чи надрукую. Хіба вдасться переробити. Досадно, що сонце так світить, а я сиджу за столом та серджусь, що погано виходить. Як тільки скінчу се оповідання, думаю зробити спробу написати щось про Капрі — се мають бути дрібнички, враження, картинки, сонце, море, природа і трошки людини, яка усе те любить. Тоді радикально зміню режим. Буду ходити й збирати собі матеріал, поки сонце світить, а працювати буду тільки увечері. Може се дасть кращий настрій і кращі результати.

А тут у нас безконечні літературні вечори. Бунін прочитав щось з 5 своїх оповідань (деякі дуже сильні), Горький теж читав два вечори, та ще молоді автори, яких тут немало. Словом — література за обідом і по обіді, за вечерею і по вечері розмови, суперечки, читання і знов читання. Воно цікаво — тільки мене втомлює трохи і одриває од стола, а я чим більше старіюсь, тим більше тягне мене до праці.

Читаю, що в Росії зима, а мені не віриться. Тут так тепло, зелено, гарно, весь острів цвіте, люди ходять без пальта і сьогодні хотіли навіть обідати на терасі, тільки через те не обідали, що мені зуби болять і я протестував. А можна б, морозу ще не було досі, навіть найменшого, а вдень так припікає, що я засмалююсь, коли виходжу на сонце. От би Вас сюди!

Напишіть мені часом. Сповістіть, межи іншим, коли буде надруковане у «Віснику» Ваше оповідання і чи переробили «Наречену»? Цілую Вас сердечно. Вп. пані Вашу вітаю з Новим роком.

Ваш *М. Коцюбинський.*

191. До Віри Коцюбинської

15 січня 1912 р. 2.I 912. Саргі.

Спасибі тобі, дорога Вірунечко, за добрі бажання на Новий рік. Дякую мамі, Ліді і діточкам. Мені так приємно було дістати Ваш лист якраз під Новий рік, та ще з ялинкою. Я повішав ялинку в столовій на лампі і запросив на свято всіх. Так і у нас була ялинка, правда, маленька, з одним золотим волоском, але чернігівська ялинка.

Стрічали ми Новий рік літературним читанням. Бунін читав нам нове оповідання, а потому, в 12-ій годині, ми пили шипуче вино, поздоровляли один одного, але було скучно і в'яло, не клеїлось щось, і розійшлися рано. Я мав ще ту приємність, що в мене боліли зуби. Але я їх вже полічив — і тепер легше, хоч сьогодні не виходив з дому, бо трохи морозило. На Новий рік мої «почитателі» прислали мені цвітучий вазон орхідей, з хорошим листом — і тепер той вазон стоїть у мене на столі. Збирався до

П'ятницького і до Прахових з новорічним візитом, але замість того витягли мене в сінематограф, де дивився якусь скучну драму і вентилятор дув мені [в] рот. Скільки пригадую, щороку на Новий рік доводиться бувати в сінематографі. Хоч мені трохи і нездоровиться, але я працюю, висиджую свої години за столом — вже чи там добре, чи недобре виходить. Сими днями кінчаю друге оповідання і радикально міняю життя. Буду гуляти з самого рання, аж до обіду. А це не через те, що хочу лінуватися, а для роботи. Хочеться мені написати щось про Капрі, природу, сонце, море, людей і трошки про себе. От будуть всякі дрібниці, але, може, вони здадуться комусь. Думаю собі: хто його знає, чи попаду коли ще на Капрі, а тим часом грішно дивитись на цей чудесний острів і нічого не написати про нього. З готових оповідань одно даю до «Ради», а друге має піти у «Дзвін», збірник, який має вийти у Києві. Правда, я дуже мало зароблю на них, далеко менше, ніж у «Віснику», але що ж — коли обіцяв. Про Капрі готую для «Вісника».

Ти питаєш мене, чи поправився я. Не думаю. І їм добре, і сплю — а не поправляюсь чогось. Не знаю. Певно, трудно мені поправитись.

Ще ти хотіла знати, що тут цвіте. Отже: іриси, нарцизи, троянди, фіалки, кани, геліотроп, кручені паничі, скабіоза, вербена, мімоза, гвоздики, сальвія, барвінок і всякі інші. Трудно згадати. Чи дістали посилки і чи цілі? Бувайте здорові. Цілую тебе міцно, Вірунечко. Поцілуй всіх наших. Олек[сій] Мак[симович] дуже зрадів листу Оксанчиному. Ще цілую. Твій *Муся.*

192. До Костянтина П'ятницького

17 січня 1912 р.

Добрый день, дорогой Константин Петрович!

На днях как-нибудь забегу к Вам, очень уже хочется повидаться с Вами.

Ваш *М. Коцюбинський.*

193. До Віри Коцюбинської

21 січня 1912 р. 8.I 912. Capri.

Дорога Вірунечко! Недавно послав я тобі більшого листа, а сьогодні пишу одкритку. Вчора дістав твою од 1-го, в якій пишеш, що нарешті дістала посилки. Ну і свинські порядки у нас. За фрукти ніде пошлини не беруть, а тут взяли так багато та й ще розкрали. Якби був знав, не посилав би, але мене запевнили, що за фрукти не платять. Я заплатив тільки за пересилку посилок. За твою посилку я доплатив 8 коп. Чого мої листи здаються тобі чудними? Може через те, що я часто дуже скучаю за домом, лаю себе, що поїхав. Єдина потіха — се Ваша фотографія, яку я щодня розглядаю. Хоч мені тут і добре, але я дуже сумую без родинного тепла. Все ж на чужині, по цілих днях сам, і може через погані нерви погано пишеться мені. Скінчив вже і друге оповідання. Тепер перероблюю перше, щоб послати до «Ради». Незадоволений я з своєї роботи, якось не виходить у мене. Але думаю знов писати нове, може таки щось удасться. У мене й дня нема без праці, сиджу за столом 7—8 годин, в тому тільки й розривка. Застудив собі зуби, часті флюси, які не дають спати. Доведеться йти до дантиста. Але все це пусте, аби добре писалось, аби час швидше збіг, щоб я нарешті всіх Вас побачив. Погода у нас нерівна, вітри часом, дощі, але тепло. Недавно був такий день, як у нас в липні, пішов гуляти і мусив скинути пальто та й то упрів. Щодня години 2—3 я гуляю в той час, що і вдома. Звик вже. Шлунок у мене добрий, не слабував ні разу. От тільки нерви, часами серце і груди болять. Чому ти ніколи не напишеш про себе? Чи твоя нога перестала боліти, чи дає себе знати? Пиши мені більше, я тільки й радості маю, що твої листи. Це навіть наші помітили. Цілую тебе і всіх міцно.

Муся.

194. До Олександри Аплаксіної

22 січня 1912 р. 9.I 912.

[...] Я уже закончил второй рассказ, который называется «Именинный подарок»! В двух словах содержание такое:

В семье полицейского надзирателя (околодочного) готовятся праздновать завтра именины единственного сына — гимназиста первого класса. Этот сын — гордость семьи, «ученый», с перспективой, которая рисуется в воображении родителей в блестящих красках. Мать купила сыну в подарок игрушку, пароходик, и накануне именин родители мирно обсуждают предстоящее торжество. Но отец не удовлетворяется незначительным подарком. Он так любит сына, что хочет сделать ему значительный сюрприз, чтобы мальчик мог вспоминать завтрашний день и доброго отца долго, на всю жизнь. Он сообщает жене, что повезет сына завтра посмотреть казнь. Вешают девушку. Мать это вначале пугает, но потом нравится идея, и она завидует сыну, т. к. и сама хотела бы посмотреть, как вешают. Сына укладывают спать рано, а на другой день будят на рассвете, и отец его везет, не говоря, куда. Приезжают. Мальчик остается с извозчиком над обрывом, а отец отправляется вниз, на службу. Сначала мальчик, которому все видно, не понимает, что это такое, но извозчик объясняет ему и приводит его в трепет и ужас. Когда уже собираются вешать, мальчик бросается вниз и с криком: «Не надо! Не дам!» обнимает колени девушки. Конечно, замешательство, испуг, гнев, отец оттаскивает сына и тащит его на прежнее место, сын умоляет отца остановить казнь, но ничего не добившись, бросает ему ругательство: хулиган, селедка, за что его бьют. Едут обратно домой. Отец мрачен, подавлен, думает о неприятностях по службе, о возможности увольнения сына из гимназии и все же чувствует вину перед сыном. А мальчик всхлипывает и думает отцу отомстить: «Постой, будешь ты знать, когда я тебе повешусь». Конечно, это грубая схема, а ты все же напиши мне, удачно ли я выбрал ее. Я так расписался о своем рассказе, что занял весь листик. Но, пожалуй, это самое важное в моей жизни здесь — больше всего впечатлений за столом. Два дня я не гулял из-за зубов, да и сыро, все время дожди, грозы, но тепло. Еще не было холодов, надеюсь и не будет уже. Остров по-прежнему цветет, никакой разницы с тех пор, как я приехал. Только новые цветы зацвели: канны, резеда, хризантемы (в цветниках, конечно), да лимоны начинают обильно цвести. На обед всегда подают зелень, молодую фасоль, горошек, салат, цветную и обыкнов[енную] капусту — словом, как летом. Даже скучно, что не увижу настоящей зимы, снега. [...]

195. До Євгена Чикаленка

22 січня 1912 р.

9.I 912.
Capri (prêsso Napoli),
villa Serafina.

Дорогий Євгене Харламповичу!

Дуже я зрадів Вашому листу (з 3/I) і дякую за поздоровлення новорічні, які я дістав. Прошу переказати мою подяку підписаним на картці, бо, не знаючи адресів, не можу особисто подякувати кожному зокрема.

Націоналістичний кек-вок, очевидно, принесе нам чимало прикростів, але, з другого боку, ми дещо й виграємо. Я маю на думці такий факт. З січня у Петербурзі почне виходити великий російський місячник, який, межи іншим, поставив собі метою боротися з людожерним націоналізмом в такий спосіб, щоб підняти на своїх сторінках і освітити можливо краще національні змагання недержавних народностів, насамперед української. Редактори того журналу довго радились зо мною, і ми прийшли до того, що місячник буде давати як статті, що виясняють українське питання з принципіального боку, так і всякий інформаційний матеріал, який повинен знайомити російську публіку в кожній книжці з культурними здобутками нашого народу, а також з літературою (в перекладах) і з укр[аїнською] штукою. Я подав редакції цілий список наших письменників і публіцистів, до яких вона має звернутися у сій справі. [...]

Разом з сим листом посилаю Вам рекомендованою бандероллю своє оповідання «Лист». Якщо знайдете його можливим, то надрукуйте в «Раді».

Хотів би я мати коректу, але може се незручно зробити, бо далеко посилати. Тоді прохав би звернути увагу того, хто буде вести коректу, щоб вона зроблена була докладно, без перемін (щодо змісту), як в рукописі.

Ще одно прохання, коли оповідання буде приняте Вами: попрохайте зробити для мене кілька відбиток і прислати сюди, на Капрі.

В картці з новорічними бажаннями (чи дістали?) прохав я висилати «Раду» мені на Капрі. Скучно без укр[аїнської] газети.

Користуюсь, що тут у нас тепло, що можу дихати,— і працюю потрохи. Закінчив ще одно оповідання (трохи

більше) і збираюся писати третє. Незадоволений з того, що написав, але попробую переробити.

Хоч те, що Вам посилаю, й дрібничка і мені совісно Вас турбувати, але я так високо ціню Ваш смак, що мені дуже цікаво було б знати, як Ви віднеслися до тої дрібнички. А може її й зовсім не варто друкувати?

Сподіваюся одповіді.

Од щирого серця цілую Вас.

М. Коцюбинський.

Вп. Юлії Миколаївні сердечний привіт і подяка за пам'ять.

196. До Володимира Гнатюка

24 січня 1912 р.

11/24.I 912.
Capri (prêsso Napoli),
villa Serafina.

Дорогий Володимире Михайловичу!

Якось так біжить мені час, що я його не помічаю. Здається, недавно бачився з Вами, недавно писав, а тим часом коли пригадаєш, таки довгенько. З одного боку, се добре, бо я таки скучаю за домом, а з другого — й не дуже, бо робота йде мляво. Крадуть мій час люди, спільні обіди, вечері, літературні читання, які одбуваються часто. Минає вечір, другий і третій, лягаєш пізно, встаєш нерано, а ще треба ж і прогулятись, бо без гуляння я б згинув. От на роботу і листування лишається небагато. Проте не гадайте, що я лінуюсь. Ніколи я не хотів стільки зробити, як власне тепер, а що працюю завжди поволі і дуже поволі, то за $1^1/_2$ місяці встиг написати два невеликих оповідання. Одно з них (менше) послав до «Ради», а друге, переробивши, пошлю до «Дзвона». [...]

Тепер хочу щось написати про Капрі. Мусить у тому бути трохи сонця, моря, людей та й мене. Не знаю ще, чи вийде що з того, але вже зробив початок. Врешті не те мене тривожить, що я так мало написав, а те, що написане не вдовольняє мене, що треба б краще обробляти й виконувати речі, бо важна не кількість, а якість. Багато заважає мені і те, що я слабую. Звичайно, я можу хоч дихати тут, бо нема холодів, а проте все чогось

слабую, серце погано працює та й застудив зуба. Часом попадаю у такий пригнічений настрій, що й світ немилий.

Тут у нас буває часом багато людей (по щирості, забагато для мене), переважно письменників. Цікаво, що певна група російських літераторів засновує в Петербурзі великий місячник, в якому, межи іншим, буде провадити боротьбу з реакційним націоналізмом в той спосіб, що хоче підняти питання (і найширше освітити його) про націоналізм[1] недержавних народностей, насамперед української. Практично будуть містити в кожній книжці інформаційні статті про здобутки нашої культури, а також статті принципіального характеру та переклади наших письменників. Чому б Вам не написати, наприклад, про діяльність Науков[ого] товар[иства], виложивши коротко історію його, або про те, що зроблено в сфері етнографії? Се був би дуже корисний матеріал, редакція охоче його помістила б, та й Ви дещо заробили б. А написати Вам нетрудно, все добре знайоме, про яке Ви не раз вже писали. Справді, напишіть і пришліть на мої руки, а я вже передам, куди слід, бо редактори того місячника просили мене дуже допомогти їм зорганізувати український одділ. А може, ще яку цікаву й потрібну тему виберете собі. Статті мають бути невеликі, так коло аркуша або й менше.

Картку Вашу й прохання передав д. Танчаківському, а чи він написав до Вас довгого листа — не знаю. Він чогось кисне, часто слабує, але тепер нічого, хвалився сьогодні, що йому добре.

Погода у нас добра, бувають вітри, часом, але рідко, дощі, найбільше ж сонця і тепла. Острів цвіте і зеленіє. Морозу ще не було та й, певно, вже не буде. Напишіть, як Ви себе почуваєте. Певно, краще, бо є чутка, що у Вас морози, сухо. Не рахуйтеся листами й пишіть. Мій привіт вп. пані Олені і дітям. Знайомим кланяюсь, а Вас цілую.

М. Коцюбинський.

Комедія Невестюка подобалась мені. Є живість, він міг би писати, але ба... надії мало. Дуже Вас прошу,

---

[1] В цьому випадку йдеться про національно-культурні питання.— *Ред.*

пришліть мені (коли можна — скоріше) таку етнографічну програму (здається, переклад з англійської мови), яку я переглядав у Вас в Криворівні. Вона в жовтій обгортці. Там зведені і пояснені вірування всяких народів. Кошти поверну.

197. До Віри Коцюбинської

25 січня 1912 р. 12.I 912. Capri.

Тільки що дістав од тебе, дорога Вірунечко, одкритку і «Раду» (№№ 2, 3, 4). Спасибі тобі. Буду одповідати тобі на всі питання, щоб чого потому не забути: оповідання моє (друге), здається, зовсім цензурне. Воно вилежується тепер, а я тим часом пишу потрохи свої враження з Капрі. Се така робота, що її можна писати і з початку, і з кінця, і з середини, бо буде ряд маленьких оповіданьок-картинок. Думаю рівночасно розпочати і друге оповідання, думаю, що зможу писати дві речі разом. Ще теми не маю, але постараюсь знайти. Мене тепер втомлюють менше, бо я кілька раз заявив, що приїхав сюди не для забави, а для роботи. Через те мене і лишили в спокої, і я більше буваю на самоті. У нас весь час тепло (бачив яблуню у цвіту!), але часом не доводиться гуляти, бо боюсь вітру на горах, або як сьогодні — коли цілий день дощ. Гримить, дощ ллє, блискавка, але тепло. Якби не вітер до того — пішов би гуляти. По обіді сидів і читав «Раду» та «Сніп». Ну, знаєш, поки не читав тої нової газети, я думав, що Міхновський мудріший і що він має більше смаку.

Вчора я був у комічній ролі: одкривав новий готель. Один знайомий купець (Моргано) збудував величезний готель, найбільший на Капрі, обставив його розкішно і запросив усіх нас одкрити його готель. Водили нас скрізь по всіх кімнатах, все показали, а потому запросили на чай. Добре, що хоч недовго було і не зважились запросити іншої публіки, значить, менше було церемонії.

Все ще докучають мені зуби, хоч менше вже. Особливо, коли їм щось тепле і коли лягаю спати. Не йду до лікаря, бо трохи легше.

Я вже, здається, списував тобі свій день (мало не всі вони однакові). Але з листів твоїх бачу, що ти не перестаєш цікавитись, значить, я, певно, неясно писав. Розка-

жу ще. Встаю по 9-й, п'ю каву (з докт[орським] хлібом, маслом і фруктами) в сусідній з моєю кімнаті — столовій. П'ю сам, до обіду нікого не бачу, бо мої хазяї живуть в другому домі. Це виглядає так:

До 1-ї години сиджу за столом, обідаю і за обідом читаю газети, а потому $2^1/_2$ або часом о 3 розходимось. Я тоді йду гуляти і гуляю сам до 5 години, заходжу до парикмахера, по тютюн, на пошту за марками, взагалі за всякими справами. О 5 або $5^1/_2$ я вже вдома, пишу листи, читаю книжки до 7. Тоді вечеря і вечірні газети, а в $8^1/_2$ чи в 9 знов іду до своєї хати, а хазяї до своїх, і сідаємо за роботу. Працюю до 12, а тоді спати. Хіба часом буває літературне читання, тоді йду до кабінету і там сиджу. Отак сходять мої дні. Здається, мало гуляю. Як будуть кращі, тихіші дні, буду ходити вранці. Мені властиво треба, щоб зібрать матеріал для заміток про Капрі. Сливе ні з ким не знайомлюся і ніде не буваю, хоть знайомі тут є і тягнуть до себе. Але їм добре, вони вільні, а в мене робота, і кожен день мені дорогий. Ще якби не скучав за домом, то було б добре, але дуже скучаю. Я і не думав, що так мені трудно розставатися з Вами. Про що я не написав ще? Може, що й забув, а ти нагадай, я тобі напишу. Дуже радий, що Юрчик вернувся здоровим і задоволеним. Чи дістав він мою картку, послану недавно, 5-го чи 6-го? Спасибі за обіцянку прислати пальто. Коли встигнеш, пришли мені через Якубовича (а як ні, то заказною бандероллю) «Кобзар» Шевченка. У нас, здається, є два примірники. Ти подивись і вишли новіший. «Вісника» ще не дістав од тебе. Як здоров'я мамине? Поцілуй її од мене. Цілую тебе міцно, а ти поцілуй Лідю і діточок, а також Блоневську. Пришли новорічні привітання, од кого є, бо треба одписати. Цілую. *Муся.*

Пиши частіше, не забувай.

198. До Олександри Аплаксіної

27 січня 1912 р. 14.I 912.

[...] Со времени моего последнего письма никаких перемен не произошло. Вот разве в погоде: уже три дня идут дожди, но такие теплые, летние, что все благоухает после дождя, а от земли подымаются испарения и текут реки, совсем как летом. Если солнце блеснет — становится весело, радостно на душе. На днях я видел цветущую яблоню — и это было очень приятно. Жаль только, что не увижу снега в этом году, как-то странно совсем потерять зиму. За эти три дня мало гулял, дожди мешали. Сижу в комнате и пишу (впечатления от острова) или читаю. Весь стол и все полки завалены книгами — все интересные новинки. Не помню, писал ли я тебе, что один из своих написанных здесь рассказов я послал в «Раду» (обещал, ничего не поделаешь). У Вас в бюро получается «Рада», значит, ты прочтешь его, напечатают в январе, вероятно. Напиши мне свои впечатления от рассказа, хотя наперед приготовлен к тому, что будешь меня ругать, т. к. вещь незначительна и сделана неудачно. [...]

199. До Віри Коцюбинської

28 січня 1912 р. 15.I 912. Capri.

Дорога Вірунечко! Чекав листа, а дістав од тебе тільки «Вісник» і «Раду». «Ради» мені більше не посилай, бо редакція почала посилати мені її сюди — і я маю щодня свіже число. Боюсь, щоб тобі не перестали висилати. Напиши про се. Я здоровий тепер, зуби перестали боліти, біда тільки, що не можу гуляти. Вже чотири дні такий сильний дощ, що не можна і з хати вийти. Правда, не холодно, але вітер і дощ. Зате більше читаю. Прочитав Толстого, нового письменника Пришвіна, Френсена і др. Одно оповідання послав до «Ради», друге починаю переробляти. Час йде, а похвалитися роботою не можу. Все мені здається, що мало працюю, що недобре у мене виходить. Досадно, що не можу тобі читати того, що написав, ти єдиний мій критик, якому я вірю і на смак якого покладаюсь. Гляди ж, напиши мені свої враження од опові-

данпя «Лист», яке, певно, буде надруковане в «Раді». Боюсь, що будеш лаять мене, ну, та я до того приготовлений вже заздалегідь. Чи ти дістаєш всі мої листи? До мене мало хто пише, забувають мене, але, може, се й краще. Навіть Михайло Іванович не одписав, але ти йому не нагадуй, захоче, напише. Скривдили його, бідного, ні слова про його образи. Се несправедливо, ти його потіш од мене, бо се ж очевидна несправедливість. Колись він дочекається таки оцінки. Чому ти рідко присилаєш довші листи? Я хоч і знаю, що мало маєш часу, але мені так приємно, коли дістаю од тебе більшого листа. А ти мене не балуєш. Я послав привітання з Новим роком Добровольському, чи він дістав? Як ти себе почуваєш? Чи зовсім здорова? Напиши про маму, Лідю, дітей. Скоро напишу більшого листа, а поки цілую тебе міцно і всіх. Олекс[ій] Максим[ович] і Марія Федорівна вітають тебе і всіх наших. Твій *Муся*.

200. До Віри Коцюбинської

31 січня 1912 р. 18.I 912. Capri.

Дорога Вірунечко!

Посилаю тобі сього листа так, щоб ти могла дістати його 24-го, в наш день. Міцно цілую тебе і бажаю, щоб той день пройшов для тебе веселіше, ніж він, напевно, пройде для мене, далеко од тебе і од цілої родини. Ще цілую.

Я так скучив за тобою й за домом, що радий, коли минає день. Дуже хочеться мені побачитись з Вами і, коли б знав, що холодів більше не буде, приїхав би скоріше, ніж ми рахували з тобою.

Поздоровляю тебе і всіх з іменинницею. Оксані пишу окремо. Я, моя дитино, здоров, ти не турбуйся мною. Все було б добре, коли б не зіпсувалась погода. От уже тиждень, як щоденні дощі. Сонця нема, а доволі виглянуть сонцю — зараз стає дуже тепло. Ще недавно, 15 с[ього] м[ісяця], ходив я вранці над море до своїх знайомих (двоє молодих російських письменників) і пив чай на балконі, без пальто, розуміється, і було так душно, що я упрів. А за годину поллявся такий сильний дощ, що не можна

було і виглянуть з хати. А все ж добре, не холодно. Почали цвісти мигдалі.

Живу я дуже тихо, скромно і одноманітно. В гості сливе і не ходжу — часом зайду на хвилинку до Буніних або до Прахових — та й все. Почав більше читати. Ти знаєш, що товариство мене втомлює — от я й тікаю од людей, а самому мені ніколи не скучно, завжди знайду якусь роботу. Найбільше ж люблю гуляти — і то на самоті,— але се рідко вдається, бо, з одного боку, робота, а з другого — погода — перешкоджають. Навіть стараюсь не сидіти довго за обідом і за вечерею. Часом мої хазяї бувають в поганому настрої, гиркаються потрохи, а мені неприємно — і я тікаю до себе, тоді й вони забираються в свій дім. Здається, я все розказав тобі про себе. Коли тебе щось спеціально цікавить — питай, а я буду одповідати. Мені було б приємно, коли б ти хоч стільки писала про себе і про всіх наших, як я про себе. Мене все цікавить, ти пам'ятай, що я радий всякій дрібниці, коли вона відноситься до когось з Вас. Здається, в попередньому листі прохав я тебе не присилати «Ради», бо я дістаю її од редакції. «Вісник» присилай (12 кн. дістав, спасибі). Теж прохав тебе вислати рекомендов[аною] бандероллю «Кобзар» Шевченка, новіший: у нас, здається, є 2 примірники. Зараз я займаюся обробленням другого оповідання. Прочитав — і аж сумно стало, так воно погано написане. Мушу цілком переробити. А тоді почну третє — тільки сам ще не знаю яке. Ще тема не зовсім ясна. Пишу маленькі картинки капрійської природи й людей, але се межи іншим. Ти просила висилати «Современник». Конче пришлю, як тільки сам буду мати, бо я не знаю, чи посилають вони своїм співробітникам. Скоро пришлю свої фотографії, щоб Ви побачили мене на Капрі. Як здоров'я мамине і Лідіне? Чи ти зовсім здорова, чи добре почувають себе діти? Знайомим уклін. Подай адресу Боровика і Німцевичів, Коломійченка і всіх, хто поздоровляв мене. Цілую тебе міцно, Вірунечко. Твій *Муся.*

201. До Віри Коцюбинської

7 лютого 1912 р. 25.I 912. Capri.

Пишу тобі знов, дорога Вірупечко!

Чи ти дістала всі мої листи і фотографію? Боюсь, що мої листи десь пропадають, не доходять до тебе, а ти дорікаєш мені, що я мало пишу тобі. Тепер я буду у себе помічати, коли послав тобі листа, а ти пиши мені, од якого числа дістала од мене, тоді я перевірю. Доволі тобі сказати, що на три моїх листи я дістаю тільки один од тебе. Що ж се значить? Почуваю себе добре, здоров, працюю. Сьогодні закінчу переробку свого оповідання «Подарунок на іменини» (я його наново переробив) і почну писати щось інше, що саме — не знаю ще.

Новин у мене ніяких, день тягнеться за днем одноманітно. Погода періста, то дощ, то сонце, часті вітри. Часом не пускає погода гуляти — тоді маю час читати. Чи ти прочитала вже моє оповідання «Лист» і яким воно тобі здалось? Чи дістала І кн. «Вісника»? Пришли мені її. Що нового в Чернігові?

Дуже хотілось би, щоб март був теплий, тоді я швидше вернувся б додому. Тут уже почали цвісти польові квітки, шафран, фіалки і всякі інші. Стало тепліше, але часто буває неспокійне море, пароходи не ходять і бувають дні, коли ми сидимо без пошти. Напиши мені коли більшого листа. Як здоров'я мамине і Лідіне, що роблять діти? Чи бувають у нас вечірки з танцями. І чи діти добре забавляються? Все я хотів би знати, а ще більше — побачити Вас. Цілую тебе міцно. Цілую маму, Лідю, дітей. А що Блоневська? Твій *Муся.*

202. До Михайла Могилянського

7 лютого 1912 р. 25/I ст. ст. 912.
Capri (villa Serafina).

Дорогий Михайле Михайловичу!

Я Вам дуже вдячний за Ваші клопоти та звістки. Очевидячки, Ви зробили найкраще, і ще раз моя Вам подяка.

Цікавить мене стаття Струве у «Рус[ской] м[ысли]», але, на жаль, досі ми не дістали першої книжки. З Ва-

шого листа і з «Ради» бачу, що се щось гидке, але од «национального лица» Струве я нічого й не сподівався іншого. Ця людина погано пахла для мене ще в період його чистоти й слави. Ми вже так багато маємо сліпих ворогів, що одним більше чи менше — байдуже. Нехай лютують — а ми по рецепту: не вважай на врожай, сій жито, хліб буде.

Дуже мене цікавлять — се вже з другої опери — Ваші українські оповідання. Жду — не дождуся, коли вони появляться у «Віснику».

Ви якось питали мене, яким способом дістати Вам гонорар за переклади «Сна» і «Що записано». Я писав Амфітеатрову у сій справі, а він мені одповів, що з 27 дек[абря] зрікся редагувати «Современник», мої оповідання визначив на I і II кн. журналу, одіслав обидва в набор, але як тепер буде, не знає. Може б Ви були ласкаві, навідались до редакції «Современника» і дізналися, коли вони надрукують оповідання, і прохали од мого імені вислати мені гонорар, а ми вже з Вами поділимося, бо я певний, що вони більше заплатять, ніж за переклад. А може Ви придумаєте якусь іншу комбінацію, тоді повідоміть мене. Амфітеатров збирається видавати новий журнал, а з «Современника» вийшов через всякі непорозуміння з співробітниками і з видавцем.

Як же Вам живеться тепер? Чи пишете що нове?

Я потроху працюю, але починаю більше гуляти, бо тут вже весна, цвітуть мигдалі, дикий шафран і повно фіалок та хризантем. Трудно вдержатись в хаті, і я грішу. Одна потіха, що гуляючи обдумую дещо, а в негоду кілком сиджу за столом.

Ну, бувайте здорові. Цілую Вас сердечно, а Вашим кланяюсь. Напишіть до мене.

Ваш *М. Коцюбинський.*

203. До Віри Коцюбинської

9 лютого 1912 р. 27.I 912. Capri.

Дорога Вірунечко! Дістаю твої тривожні одкритки і вже сам не знаю, що робити. Я пишу дуже часто, а тим часом ти не дістаєш моїх листів. Невже мені посилати їх

рекомендованими? Дуже дорого. Може ти нічого не даєш почтальонові, і він затримує, або викидає? Не знаю, яка причина, тільки я не винен у Вашій тривозі, і мені дуже се прикро, що Ви нарікаєте всі. Тепер не знаю навіть, що ти знаєш з того, що я писав, і чого не знаєш. Сьогодні дістав одкритку від тебе і «Кобзаря». Дуже тобі дякую. Чекаю більшого листа. Перед сим я писав до тебе 25, а дітям — Оксані і Юрі — 26[-го].

Тебе найбільше цікавить моє здоров'я. Взагалі воно добре, я задоволений, кажуть, що поправився навіть. Нічого вже не болить, сливе не кашляю, астма не мучить. Звичайно, бувають дні, коли я почуваю сердечну втому, погано сплю, не маю апетиту і стаю в'ялим, нездатним до роботи, але се буває рідко, та при моїй слабості без сього не обійдеться. Так що се пусте і не повинно тебе турбувати. Я тебе слухаю і стараюся менше працювати.

Вже два дні, як я скінчив переробляти своє невдале оповідання, і тепер спочиваю, себто нічого не пишу, а гуляю й читаю (читаю II і III т. Толстого).

Журнали я маю теж, «Вестник Европы» саме лежить зараз у мене. Погода у нас дуже періста, день гарний, а день дощ і вітер. От і сьогодні: вранці було чудесно, сонячно, тепло, я гуляв зо 2 години, а по обіді як знявся вітер та дощ, так і досі (11 год. вечора) не перестає. Море шумить, але се нічого не значить: завтра може бути тихо й чудесно, або дощ на три дні. Словом — погода чисто весняна, бо тут вже почалась весна.

Якубович ще не приїхав. Думаю, що він буде розчарований, коли має замір на мене: я не зможу часто ходити або їздити з ним, бо маю роботу. От треба переписати оповідання і вислати його [...] для «Вісника», бо хочу просити авансу (за один аркуш), інакше не буде з чим вернутись додому. Та й треба ще написати щось — і то конче. Не знаю чого, але робота йде помалу, хоч я багато сиджу за столом. Не вдається мені щось моє писання, я все незадоволений. Аж заздрісно: тут люди так гарно пишуть, а в мене усе погане.

З людьми в останні часи бачуся мало, нових знайомих не маю. Здається, скоро приїде сюди Шаляпін, але напевне не знаю. Треба тобі сказати, що в останні часи я жию дуже одноманітно, без особливих вражень, на самоті, і тільки й маю вражень, що од природи, коли погода пускає гуляти. Так що й описати тобі не маю чого. До-

кладні відомості про моє життя будеш мати од Якубовича, бо він мене побачить у всій моїй обстанові.

Чи ти дістала фотографії мої? Напиши свої враження од мого оповідання в «Раді». Мені здається воно дуже мізерним, хоч Чикаленко хвалить, а «Рада» його рекламувала, аж мені соромно було. Кінчаю, бо йду спати. Цілую тебе сердечно. Пиши до мене, не забувай. Як здоров'я мамине? Цілуй її од мене. Діток і Лідю цілую. Твій *Муся.*

204. До Віри Коцюбинської

13 лютого 1912 р. 31.I 912. Capri.

Дорога Вірунечко! Позавчора дістав твою одкритку. Спасибі тобі, але я все сподіваюся довшого листа. Чи ти дістаєш мої листи? Мені здається, що я часто пишу, тільки чи доходить все до тебе? Дуже я радий, що мій «Лист» не показався тобі зовсім нікчемним. А може, ти боїшся тільки засмутити мене? Не бійся, я не такий ніжний і легко переношу критику. Кілька днів вже нічого не роблю, спочиваю і читаю. Але треба знов братися до роботи, хочу переписати та послати оповідання до «Вісника». Думав дати його до «Дзвону», але коли ще вийде той збірник, а тим часом мені потрібні гроші, бо не буде за що вернутися додому. З «Современником» робиться справді чудне щось. Амфітеатров несподівано одмовився од редагування, і я тепер не знаю навіть, чи надрукують мої оповідання, які призначені були на I і II книжки. Журналу я не бачу, сюди не присилають. Я здоров. Вчора був на весіллі нашого садовника, в листі опишу. Якубовича і досі нема тут. Певно, забарився в дорозі, а може, ще й не виїхав. А я хотів би дістати літнє пальто, бо часом душно. Хоч 2—3 останні дні доволі холодний вітер. Чи ти дістала фотографії і чи добре дійшли? Чи дістали діти мої картки? Я хотів би все знати про Вас, бо дуже вже скучив за домом і рвуся до Вас дуже. Коли б швидше вже свята, щоб потепліло, і я міг нарешті вернутися. Тобі кланяються всі. Як здоров'я мамине? Пиши до мене частіше і більше, бо я чогось все неспокійний.

Цілую. Твій *Муся.*

205. До Віри Коцюбинської

16 лютого 1912 р. 3.II 912. Capri.

Дорога Вірунечко! А обіцяного великого листа нема і досі! Ти вже цілий місяць збираєшся писати його. Останню картку од тебе дістав я з 27, а сьогодні картку од Жука і комп[анії]. (Межи іншим, подякуй од мене Жукам і всім, хто підписався).

Я, моя дитино, здоров, тільки останніми часами дуже занятий всякими дрібницями і щось 4 дні не виходив з хати. В Москві має виходити з початку року (певно, з февраля) великий рос[ійський] журнал «Заветы», і редакція журналу взяла у мене те оповідання, що друкується тепер у «Віснику». Рукопис послали перекладати до Лондона, а оце недавно прислали мені переклад на перегляд (перекладає Ф. Волховський). Ти знаєш, яка це трудна для перекладу річ, дякуючи місцевому колоритові та гуцульській мові. Отже, щоб поправити переклад, я мусив сидіти 4 дні та мучитися. Та й то переглянув тільки половину (він буде друкуватися в 2-х книжках) і, нарешті, завтра одсилаю в Москву до друку. Ще чекає на мене приємність з другою половиною, але що ж діяти, може, хоч трохи зароблю. Опріч того пропав у мене один день. Приїздив Шаляпін. Приїхав яхтою з Монте-Карло, де він тепер співає, так щось коло третьої години вдень, а ми як засіли компанією, то розійшлись тільки о 6 год. ранку, бо о 7 він мусив назад од'їздити. Весь час він то розказував (дуже гарно, художньо говорить), то знайомив нас з новою оперою «Хованщина». Він (Шаляпін) такий милий і цікавий чоловік, що несамохіть вибачаєш йому всякі його свинства. З ним приїздив молодий чоловік — міліонер Терещенко (київський), який служить директором в Петерб[урзькому] оперному театрі (імперат[орському]).

Ще один вечір пропав у мене. Наш садівник женився і запросив нас на весілля. Треба було йти. Купив я йому в подарунок краватку й пішов (знов з цілою нашою компанією). Весілля одбувалось в кав'ярні. Дві невеликих хати, з високими стелями в формі склепінь (арок), прибрані флагами і зеленню. Народу стільки, що нема чим дихати. Садовлять мене під стіну, але так тісно, що якась дама (здається, прачка, бо має сильно червоні руки) половиною сидить мені на коліні і так гріє, що я ледве

дихаю. Але терплю. Сусідка потішає мене, що їй теж погано сидіти, і кладе свою руку мені на коліно. Терплю, бо у нас починається з нею цікава розмова, всякі сплітки про гостей, наречену і т. інше. Два мандоліністи і скрипач безперестану грають. Починаються танці. Круглий гладкий звощик танцює тільки з своєю жінкою, танцює добросовісно, вірно. Але се не подібно до танців, бо дуже тісно. Наче раки в горшку киплять. Молода — суха і дуже негарна — весь час мовчки сидить в кутку. Обносять якимись сухими калачиками, печеними для економії вдома з 2 сорту муки. Вони сухі, кришаться, і скоро вся одежа у мене і волосся моєї сусідки в кришках. Якась стара жінка, літ 90, підтанцьовує і плеще в долоні. Рот завалився, наче од землетрусу, а в чорну шпару цікаво заглядають з одного боку ніс, з другого — борода. Вона зігнулась удвоє, але весела і жвава в своїй рожевій одежі і старинних великих ковтках. Починається тарантелла — і стара йде танцювати. Взагалі — це самий комічний номер. Європейські костюми так не підходять до тарантелли, що роблять танець смішним. Маленький кравець в чорній тужурці з круглими полами танцює з перекупкою помаранчів. Виймають з кишені брудні хустки од носа і, склавши косинкою, крутять над головою. Обносять вермутом (солодким вином). На таці, яку несе хитрий селянин, що радий, коли хто не хоче пити, стоять повні чарки, а ззаду ходить дівчина з повною пляшкою. Якісь двоє дівчаток 5—6 літ вже зовсім п'яні і просять монету. Виступає льокай з сінематографа і співає під музику у 18-й раз ту ж саму пісню захриплим голосом. Я питаю молоду, чому вона не танцює, а вона мені одповідає, що вона з кладовища. І справді, наш Луїджі наче викопав її з домовини. Так ми пріли і дивились на танці і пили вино до 11 години. Цікавого мало. Ти питаєш мене, що я читаю. Толстого в берлінському виданні, кінчаю III том. Газети переглядаю щодня регулярно. «Кие[вскую] м[ысль]», «Речь», «Одес[ские] новости», «Рус[ское] слово», «Биржев[ые] ведом[ости]», а решти не читаю. Ще закордонні. Взагалі тут стільки газет, журналів і книжок, що просто часу нема навіть у руки взяти. Як в читальні або в бібліотеці.

Ти хочеш знати про П'ятницького. Він ще і досі збирається до Петербурга. Якось він опустився, ходить часто брудний, нічого не читає. З Марією Фед[орівною]

в сварці, сливе ніколи не буває, навіть у справі. Тільки приходив, як приїздив Шаляпін, послухати його. Я часом бачуся з ним. Ну, пора кінчати, бо вже пізно, по 12 вночі, треба спати. Невиспаний. А вдень не було часу писати.

Чи ти таки коли напишеш до мене більшого листа? Сьогодні дістав од Якубовича відкритку з Петербурга. Виїде за кордон 1-го чи 2, значить, буде днів за десять. Цілую тебе, Вірунечко, а ти поцілуй маму, Лідю, дітей і тітку. Знайомим кланяйся. Чи дістала Лідя і всі діти мої картки?

Твій *Муся.*

206. До Євгена Чикаленка

16 лютого 1912 р.

3/16.II 912.
Capri (prêsso Napoli),
villa Serafina.

Дорогий Євгене Харлампповичу!

Певно, Ви вже повернули з Петербурга, і мій лист буде чекати на Вас. Як же Вам їздилось і чи вдалося пристроїть в університет сина? Мене се цікавить. Що чували нового? Я знаю тільки те, про що в газетах друкують. Сливе ніхто до мене не пише, хоч я і не лінуюсь і більше посилаю листів, ніж дістаю. Це вже так, як в московській приказці «долой с глаз — и из сердца». Ну, та нічого, на великдень збираюсь додому, то може знов намуляю очі. Хоч мене вже й тягне на Україну — і здорово тягне, але я все ж страшенно радий, що втік од холодів і міг вільно дихати, не слабувавши ні разу за цілу зиму. Здається тільки мені, що я мало зробив (пишу третє оповідання), але се має свої причини. Задумав я більшу річ, роман, але він потребує деяких студій, яких не можу зробити, сидячи за кордоном. Опріч того, почав багато читати, а це теж потрібне для того, хто сам думає щось писати. Потішаю себе, що вдома працюватиму більше.

Спасибі Вам, що надрукували моє оповідання, і, коли можна, просив би вислати мені сюди, що там мені за нього належить, бо я саме сиджу без грошей, і кожна копійка тепер для мене дорога дуже. Відбиток, обіцяних Вами, я теж не дістав.

Простіть, що турбую такими дрібницями. Поклоніться од мене вп. Юлії Миколаївні. Як вона почуває себе?

Цілую Вас сердечно і обіймаю.

Ваш *М. Коцюбинський.*

207. До Віри Коцюбинської

20 лютого 1912 р. 7.II 912. Capri.

Дорога Вірунечко! Шість днів не було од тебе звістки — я тривожився дуже і нарікав. Нарешті, вчора увечері дістав картку з 31-го. А листа обіцяного і досі нема, от уже місяць, як ти збираєшся його написати. Я таки більше пишу тобі. Вже 2 дні, як тут Якубович. Я так зрадів одкриткам, мені так було приємно побачити всіх Вас. Поки що — оддаю багато часу Якубовичеві, але скоро не зможу, бо буде робота. Вчора цілий день був на повітрі і сонці, аж засмалився і оп'янів од повітря. Їздили на човні оглядати гроти, а по обіді на Анакапрі. Вчора увечері у нас були блини з гостями і грамофон з Шаляпіним. Було скучно, я хотів спати. Сьогодні сиджу за столом, переписую опов[ідання] «Подарунок на іменини», бо треба послати до Києва, щоб взяти аванс на дорогу додому. З останньої одкритки бачу, що ти не всі листи дістала мої. Про «Заветы» я писав тобі давно і двічі. Не знаю, хто подав звістку в газети, певно, сама редакція журналу. Очевидячки, вони дорожать моїм іменем, бо я не обіцяв ближчої участі, а тільки часом буду давати щось. Я вже писав недавно, що там буде друкуватись переклад «Тіні забутих предків». У нас вже третій день стоїть весна, а дехто каже, що літо. Так тепло і гарно. Я здоров, серджуся тільки, що мені заважають працювати. Певно, удома буду краще робити, ніж тут. Цілую тебе міцно, Вірунечко. Пиши. Поцілуй всіх. Чи здорові? Твій *Муся.*

208. До Леопольда Лукича-Будая

22 лютого 1912 р.

9.II 912.
Capri (prêsso Napoli),
villa Serafina.

Любий добродію! Посилаю Вам для «Вісника» рекомендованим рукопис свого оповідання «Подарунок на іменини» і прошу звістити мене, чи дістали. [...] Прохав я вислати мені сюди «Вісник» і одбитки. Чи дістали мої картки? Чи заплачені гроші (мій гонорар) за «Тіні» д[обродійці] Леонтович? Всього найкращого!

Ваш *М. Коцюбинський.*

209. До Віри Коцюбинської

22 лютого 1912 р.

9.II 912. Capri. № 1.

Дорога Вірунечко! Нарешті дістав од тебе великого листа. Спасибі! Тепер заспокоївся. Дійшла і Оксанина картка під № 2. Не пишу сьогодні багато, бо дуже хапаюся. Одсилаю своє оповідання до «Вісника» і пишу всякі листи в справах, через що не зможу сьогодні одповісти тобі на твої питання. Опріч того, Якубович займає у мене багато часу. Скоро напишу тобі більшого листа, а тепер хочу сказати, що я здоров, багато гуляю, мало пишу — а взагалі незадоволений з себе. Мені треба більше працювати і менше оддавати себе знайомим. Якубович каже, що я поправився. Він підманює мене їхати з ним до Неаполя і ще кудись, але я не згоджуюсь.

Погода у нас от уже 5-й день пречудова, весняна, дуже тепло, сонячно, вітру нема. Просто не віриться, що у Вас 20° морозу. Буду, як хочеш, номерувати листи, коли часом не забуду. Чи дістали всі діти мої картки, а також Лідя! Цілую тебе міцно, поцілуй маму і дітей, і Лідю.

Ще цілую. Твій *Муся.*

210. До Павла Тичини

22 лютого 1912 р.

9.II 912.
Capri (prêsso Napoli),
villa Serafina.

Любий пане Павле!

Дуже Вам дякую за Ваш сердечний лист і прошу вибачити, що одповів не зараз. Так у мене складаються справи, що все чогось часу нема. Та й, мені здавалось, не варто було писати Вам на масницю, бо, певно, Ви кудись виїздили на той час.

Я теж частенько згадую Вас і тих товаришів Ваших, з якими мені довелось познайомитись. Передайте їм всім привіт, а тим, що підписали картку до мене, й подяку.

Живеться мені тут добре, почуваю себе краще, а все ж рвуся додому і, як тільки стане у нас (на Україні) тепліше, зараз виїду звідси. Думаю, що на великдень буду вже вдома.

На Капрі весь час дуже гарно, зелено, тепло. Найнижча температура зимою і то вночі було 8°R тепла, а вдень доходило і до +22° R, наче у літі. Зараз справжня весна, дерева в цвіту, повно квіток (хоч вони цвіли цілісіньку зиму).

От би де Ви могли малювати та писати вірші. А я хоч віршів не пишу, проте працюю потрохи і багато читаю, бо під руками велика бібліотека та багато газет та часописів на всяких мовах. Ви пишете про переклади оповідань українських авторів на мову російську. А мені здається, що корисніше було б перекладати з російського на українське, бо таким чином перекладач краще познайомив би ся з українською мовою, і такі переклади здалися б нам. У нас, наприклад, дуже слаба література для дітей, і коли б хто зробив переклад кращих російських творів для дитячої лектури, можна б було видати навіть.

Бувайте здорові. Сердечно бажаю Вам усього найкращого.

Ваш *М. Коцюбинський.*

211. До Олександри Аплаксіної

22 лютого 1912 р. 9.II 912.

[...] Как же прошла твоя масленица? Я веселился, как умел. Здесь недели три ходили по улице маски, львы, рыцари и др., а последние два дня по вечерам на площади устраивались большие маскарады. Было масок не меньше 200. Лодки с рыбаками и с лампами, на которых рыбаки трезубцами ловили рыбу, китайцы, негры, английские лорды, мужчины, переодетые женщинами, букеты, огороды, рыбы, птицы и тому подобное, не перечесть. Вся площадь превратилась в один большой зал, в громадный маскарад под открытым небом. Крик, шум, веселье и тарантелла. Везде стучат кастаньеты и деревянные башмаки, горят огни, море ритмично шумит, звезды дрожат на весеннем небе — и всем радостно и хорошо. Я кутил. Зашел с компанией в кафе и выпил огромную кружку настоящего мюнхенского пива, а потом пошел в синематограф. Вот как я кутил. Да! Еще были у нас блины с гостями, и пел Шаляпин, на этот раз, к сожалению, только в грамофон.

Приехал Якубович — и я пустился во все тяжкие. Ежедневно совершаем большие прогулки (после обеда, от 2-х до 6 часов), ездили по морю, осматриваем гроты, ездили на Анакапри, смотрели тарантеллу, а сегодня отправились под парусом в море, по направлению к Африке, поднялся ветер, и мы не могли долго пристать к берегу и я, кажется, простудил зубы. Вообще он меня утомил, но, откровенно говоря, я рад прогулкам, хотя бы вынужденным, т. к. стоит поразительно чудная весенняя погода. Порой кажется, что сейчас лето, и Якубович только смеется, когда его уверяют, что еще зима. И, правда, это слово звучит здесь комично.

Вчера вечером моя комната заполнилась людьми: Бунин читал свою повесть «Суходол», которая будет напечатана в «Вестнике Европы». Очень красиво написанная вещь, хотя философия для меня неприемлема, и мы вчера долго, до 2-х часов ночи, спорили. Накурили так, что целый час не мог избавиться от табачного дыма. [...]

212. До Володимира Гнатюка

23 лютого 1912 р.

23.II 912.
Capri (prêsso Napoli),
villa Serafina.

Дуже мене турбує, дорогий пане Володимире, що Ви нічого не пишете. Чи Ви здорові, чи не сталося чого прикрого? Дістав число газ. «Вперед» і книжку, за що складаю Вам сердечну подяку. Але не заспокоюся, поки не дістану од Вас звістки. Живеться мені непогано, часом слабую, але взагалі почуваю себе краще, дякуючи тому, що тут не було через цілу зиму холодів, а тепер справжня весна. Останнє навіть вже не подобається мені, бо не дає працювати, і я часто вилажу на сонце. Обізвіться ж до мене. Мої привітання й уклін вп. пані Олені і діточкам. Цілую Вас щиро.

М. Коцюбинський.

213. До Михайла Жука

23 лютого 1912 р.

10.II 912. Capri.

Сумно мені було читати Вашого листа, дорогий Михайле Івановичу. Ось вона — наша некультурність! Але ми самі винні — слабо ми робимо українську культуру — і б'ючи себе в груди, я не раз кажу: мій гріх, мій великий гріх. Не журіться про те, працюйте для штуки — а вже потому все розберуть, усе оцінять. Дуже радий, що видаєте книжку. Самі чи яке товариство? І де? Чи буде віньєтка? Сподіваюся дістати од Вас примірник і все-таки вірю, що Ваші вірші будуть мати успіх. Погано Ви зробили, що не вибрались сюди. Треба було все можливе зробити для сього. Вибачайте, що на сей раз пишу мало, дуже ніколи, а не хтів одкладати одповіді. На великдень, певно, побачимось, а поки що сердечно бажаю Вам і Вашим усього найкращого.

Ваш *М. Коцюбинський.*

214. До Михайла Могилянського

23 лютого 1912 р.

10.II 912.
Capri (prêsso Napoli),
villa Serafina.

Дорогий Михайле Михайловичу! Спасибі за листа, я завжди радію, коли дістаю його од Вас. Недобре тільки, що так часто слабуєте. Вже краще пишіть оповідання, я думаю, що се корисніше для нас усіх. Скоро, певно, прочитаю «Стріл», бо ось-ось незабаром дістанемо II кн. «Вісника». Звичайно, було б добре, коли б усі 3 опов[ідання] пішли разом [...]. Ви знаєте, я ще не бачив першої книжки «Вісника», хоч там надрукований початок моєї повісті. Чи книжка в дорозі пропала, чи контора неакуратна. Коли дістану відбитки своєї повісті, пришлю Вам, що[б] було за що лаяти.

Чи бачили вже I кн. «Украинской жизни», що видається в Москві? Мені вона подобалась і я радію, що буде орган, який хоч трохи освітить українське питання запамороченій нашими «приятелями» російській публіці.

Щодо «Современника», то я дуже прохав би Вас, коли се Вам нетрудно і не неприємно, зайти до редакції, розпитати про долю моїх оповідань (а Ваших перекладів), вияснити справу з їх друкуванням і з гонораром і тоді написати мені. Зробите мені велику ласку. Тут, на Капрі, певні, що замір Амфітеатрова видавати журнал не здійсниться, що се тільки добрі надії, не більше. Хоч тут і дуже добре мені живеться (заважають трохи люди, хіба), але збираюся швидко додому. Думаю приїхати на великдень. На літо у мене стільки замірів, що не знаю, чи вдасться виконати. Хочу поїздити по Волзі, хочу пробути з місяць у Карпатах і з місяць на селі. Але, певно, не все так буде, як тепер уявляється, бо треба попрацювати трохи. Сподіваюся побачитись з Вами в Чернігові. Зараз у нас справжнє літо. Така чудова погода, так тепло і зелено, що слово «зима» робить комічне враження. Ну, бувайте здорові. Дуже прошу, не забувайте мене, пишіть, нетерпляче чекатиму од Вас звісток. Привіт і уклони Вашим.

Обіймаю Вас. *М. Коцюбинський.*

215. До Йосипа Дроздова

23 лютого 1912 р.

10.II 912.
Capri (prêsso Napoli),
villa Serafina.

Дорогой Иосиф Гаврилович!

Сердечное Вам спасибо за Ваше хорошее, доброе письмо, которое доставило мне много радости и лучших воспоминаний о Вас. Благодарю и за подарок — Вашу брошюру. Я уже читал эту статью в «Современном мире». Оттиски Ваших работ я передал Алексею Максимовичу, и он просил благодарить Вас за память. Грустно мне только, что Ваше желание издать статью Вашу в «Знании» не осуществимо: «Знание» на основании печального для него опыта категорически отказалось от издания каких-либо брошюр и ограничило свою деятельность выпуском беллетристических произведений и больших научных трудов. Вообще, надо сказать, что в деятельности «Знания» произошли значительные перемены к худшему. Алексей Максимович фактически вышел из издательства. К. П. Пятницкий, единственный хозяин фирмы, вот уже третий год живет на Капри, забросил дела, и издательство, предоставленное само себе, руководимое только конторой, терпит денежные затруднения и влачит существование. Невеселые дела, о которых Алексей Максимович и говорить равнодушно не может. Но это между нами. Быть может со временем все наладится. Если «Современ[ный] мир» и на этот раз не напечатает Вашей статьи, Алексей Максимович предлагает Вам прислать статью, по его мнению, очень интересную — для нового журнала «Заветы», какой начнет в скором времени выходить в Москве. Статью можно прислать по его (А[лексея] М[аксимовича]) адресу, стоящему в начале моего письма. Вот какие дела! Как же Вы поживаете, дорогой Иосиф Гаврилович, как себя чувствуете, хорошо ли перенесли зиму? Мне живется неплохо, благодаря чудесному теплому климату. Работаю понемногу, но уже собираюсь домой, на пасху, верно, буду дома. Сердечно желаю Вам всего наилучшего и посылаю привет Вашей супруге.

Ваш *М. Коцюбинский.*

Помочь Ив[ану] Мих[айловичу] купить Вам панаму мне не удастся, т. к. на Капри нельзя купить ее (маленькое

местечко), а надо купить в Риме. Но Ив[ан] Мих[айлович] и сам справится отлично. Оттиски своих рассказов пришлю Вам или привезу.

216. До Віри Коцюбинської

24 лютого 1912 р. 11/II 912. Саргі. № 2.

Дорога Вірунечко! Хотів написати тобі довгого листа — та не дали. З одного боку Якубович, з другого — приїхав редактор журналу «Заветы» і довелось вести всякі розмови. Щось не клеїться у них з журналом, мав вийти з січня, а може вийде в квітні, або і восени. Скоро напишу тобі про все, що тебе цікавить, а тепер хочу послати хоч картку, щоб ти не турбувалась. Я здоров, в останні дні нічого не писав, окрім листів, але завтра думаю почати нове оповідання, в якому будуть описані поміщики, властиво одна родина.

Щось і мене забувають: «Вісника» мені не прислали. Написав до редакції, питаюся, чому не присилають. Написав і до Леонтовича про гроші, прохаючи швидше вислати тобі 500 руб. Тільки ж це останні до іюня, треба, щоб нам стало. Сьогодні я дістав твою картку і од дітей. Поцілуй їх за те, що згадали мене. Заважає мені трохи погода: така чудова, що не хочеться сидіти в хаті. Ще ранком, до 2-ї, не виходжу, але потому приходить Якуб[ович] і тягне гуляти до вечора, а ввечері гості або сінематограф. Ні, таки вдома краще працюється, менше люди докучають. За 10 днів виїде звідси Якуб[ович], я передам через нього фіг, сиру трохи капрійського і може шишок піній з кедровими горішками. Але ще не знаю, чи вдасться. Дуже радий, що вдома усі здорові. Цілую Вас всіх, а особливо тебе, Вірунечко. Пиши до мене частіше. Як мамине здоров'я? Поцілуй її од мене. Мої хазяї кланяються тобі. Твій *Муся.*

217. До Віри Коцюбинської

26 лютого 1912 р. 13.II 912. Саргі. № 3.

Дорога Вірунечко! Нарешті зібрався я одписувати на всі твої питання в довшому листі з 3-го с[ього] м[ісяця]. Отож по порядку, в якому питаєш: моє друге оповідання одіслав я до «Вісника», але коли надрукують — ще не знаю. Сьогодні дістали ми (тільки не я) першу кн. «Современника», де поміщено одно з моїх оповідань — «Що записано», а також рецензія на II т. моїх оповідань. «Сон» помістять, певно, у III кн., а, врешті, не знаю. Я сам не помічаю, щоб я особливо поправився, хоч їм і сплю добре. Якубович каже, що я виглядаю краще, ніж в Чернігові. Часами бувають болі в грудях, як схопить, то хочеться кричати, але ненадовго. Я бережуся, але все ж чогось кашляю, особливо по ночах. Взагалі ж можу сказати, що я здоров. Почав писати третє оповідання і маю ще виправити другу частину перекладу для «Заветов». З цим журналом, певно, доведеться чекати до осені, значить, грошей тепер не буде.

В хаті у мене ставлять такі квітки: ірис, фіалки, фрезія, гвоздики і т. інше. Масницю провели ми доволі скучно. В останній день ходили до сінематографу, а потому на площу, де забавлявся народ. Було багато масок, штук 200 (китайці, рицарі, араби, човен з рибалками, мужчини, переодягнені жінками, букети, городи, англійці і т. інше). Словом, був такий маскарад під одкритим небом, як у нас в залі. Потому пішли гуртом в кафе і пили мюнхенське пиво. А раз у нас були млинці, доволі добрі з ікрою, і т. і., але було скучно, грамофон завели, а все-таки гості розійшлися рано. Часом читали нові оповідання Буніна. Я своїх речей нікому не читаю, бо ніхто їх не зрозумів би, та я й не люблю, як ти знаєш.

Горький написав дуже гарне оповідання «Три дні», а потому ще 7 російських казок, дуже ядовитих, але остроумних і гарних. Взагалі він чудесно пише тепер. Бунін теж написав багато — все гарні речі. Він доволі симпатичний, трохи суховатий, як академік, і страшенно працьовитий. П'ятницький ніяк не може виїхати до Росії, якось опустився, у нас не буває, а має все нецікаві знайомості. Нічого, здається, не робить і не читає, взагалі опустився. Я бачусь з ним рідко, бо коли не зайду, все не застаю вдома. Гнатюк пише до мене рідко. Він знов

був дуже слабий на плеврит. Як заслаб на різдво, то тільки тепер встав з ліжка. Про Франка нічого особливого не знаю. Здається, його здоров'я не перемінилось на краще. [...]

З мартовської книжки редагуватиме «Вісник» цілий комітет, в який входить Олесь, Черняхівська, Леонтович, Сірий і ще хтось. Не знаю, як вони справляться з своєю задачею.

З Якубовичем я возився доволі. Катались на морі під парусом. Їздили в гроти, на Анакапрі, гуляли і гуляємо скрізь. Сьогодні він не прийшов, боявся мені докучати. Йому Капрі дуже подобається. Сюди приїхав Миролюбов, редактор «Знания» і «Заветов». Ми довго розмовляли з ним, межи іншим, про мій гонорар. Він все плакався, що у них нема грошей, але ми все ж договорились, що за перекладні речі мої, які вже друкувалися по-українськи, мені будуть платити по 70 руб. за аркуш (перекладачеві вони платять окремо), а за ті, які ще не друковані, більше, я думаю — рублів по 200 за аркуш. Побачимо.

Тягне мене додому. Хоч тут і гарно, але я вже дуже скучив. Збираюся приїхати на великдень, коли вже не буде морозів. А ти мені, Вірунечко, пиши, яка у Вас погода, чи сильні морози. Здається, я одповів на всі твої питання, тільки дуже безладно, бо хапаюся писати. Хочу закінчити ще хоч одно оповідання тут та зробити записи з Капрі. Поцілуй маму од мене і скажи, що ми скоро побачимось, нехай тільки береже своє здоров'я, не слабує.

Цілую діточок і Лідю, знайомим кланяюсь.

А тебе цілую окремо і обіймаю. Не забувай мене, мені дуже сумно самому. Все одинокий та одинокий, а як ще з дому нема листів, як ти мовчиш, то вже зовсім погано.

Твій *Муся.*

218. До Віри Коцюбинської

1 березня 1912 р. 17.II 912. Capri. № 4.

Вибачай, дорога Вірунечко, що пишу сьогодні так коротко: випроводжав Буніних, які поїхали до Америки, і Черемнових. Мій гість докучає, люди мені заважають, через те часом мало у мене часу. Я здоров, почуваю себе

непогано, хоч вже дуже хочу додому. Погода стала чудова, все зазеленіло ще більше, маса польових квіток. Вже три дні не маю листа од тебе і турбуюся, чи всі здорові. «Вісника» мені ще не прислали, може таки пришлють, бо нагадував. Пише Чикаленко, що приїде сюди його слаба дочка, може вже й приїхала, доведеться розшукувати, знов клопіт. Скоро напишу листа, а поки міцно цілую тебе і всіх. Твій *Муся*.

219. До Віри Коцюбинської

2 березня 1912 р. 18.II 912. Саргі. № 5.

Сьогодні дістав од тебе, дорога Вірунечко, дві одкритки і листа, в якому писали і діти. Дуже тобі дякую. Дивно, що всі листи збіглися разом. Десь, певно, лежали на пошті. Вчора я послав тобі картку. Не буду одповідати на деякі питання, які ставиш в останніх листах, бо я одповів на них в попередньому довгому листі. Насамперед скажу про своє здоров'я та про свою роботу. Перше краще за друге. Я почуваю себе непогано, серце болить рідко, задихаюсь тільки тоді, як лізу на гору. Всі кажуть, що я виглядаю непогано. Якубович тобі розкаже про мене, він виїздить завтра і 1-го марта буде уже в Чернігові. Робота моя щось йде недобре. Знову довелося покинути її через те, що мусив виправляти другу частину російського перекладу гуцульського оповідання. Сидів над ним цілих чотири дні. Перекладено доволі погано, хоч перекладчик старався. Але він не знає гуцульської мови — та й взагалі дуже трудно його перекласти. Олексій Максимович намагався помогти мені щодо російської мови, але я не згодився, щоб не оціймати у нього часу. Сьогодні одіслав рукопис. Опріч того, Якубович мені заважав. Я його познайомив з моїми хазяями — і сам не рад. Ну його зовсім, неприємна людина, була тільки дисонансом у товаристві. Ти про се нікому не кажи, щоб не пішло яких пліток, як приїду, розкажу подробиці. Сьогодні прийшла до мене В. Чикаленко. У нещасної дівчини сухоти, виглядає неможливо, але симпатична, як всі діти Євгена Харламповича. Я її теж познайомив. Вона з сестрою думають перекладати і видавати на свої гроші кращі п'єси європейського репертуару для української сцени. Натурально,

це їм найзручніше, бо знають аж 4 мови — англійську, французьку, німецьку і італійську, та й українську знають. За тиждень вони виїздять додому. Як бачиш, все мені публіка докучає, одриває од діла. Я вже думаю, що вдома я краще б працював, бо можу замкнутись у чотирьох стінах. Почав я писати оповідання про такого поміщика, який під час аграрних рухів сам говорив селянам, що земля їхня, а потому зрадів, коли прийшло військо його боронити. Почав і думаю конче скінчити його тут, а також трошки пописати Капрі, може, вдома щось зроблю з цим матеріалом. Хочеться мені скоріше додому. Коли буде тепло у нас в Чернігові, ти напиши. Мені здається, що я міг би виїхати звідси 14—15 марта, щоб бути вдома на великодні свята, значить, ще місяць не будем бачитись. Але біда, що не маю грошей на виїзд і розплатитися з Марією Федорівною. Я дав їй 400 лір, але думаю, що ще доведеться дати з 200, себто коло 80 руб., та на дорогу треба. За оповідання в «Раді» я дістав 37 руб. та написав, посилаючи рукопис нового оповідання, [...] прохаючи авансу. Але не сподіваюся на більше, як 100 руб. У мене лишилось ще 25 руб., разом буду мати 162 руб. [...] Чи ти дістала гроші від Леонтовича? Я давно написав до нього про се, як тільки дістав од тебе звістку, що гроші потрібні. Ну, й подлі ці грошові справи, терпіти їх не можу. Та буде про них.

Через Якубовича послав я Вам дві коробки фіг, одна смажених, а друга простих, капрійський сир і 4 шишки піній. Шишки треба кинути у піч, щоб вони розкрились, тоді там будуть смачні горішки. От що: конче напишіть мені в с і, що кому купувати. Бо я б у д у купувати всім подарунки і краще, коли буду знати, що хто хоче. Ромі музику трудно купити, бо дорого коштує. Щось інше.

Погода у нас дуже гарна, весна, багато польових квіток, дерева цвітуть.

Не забудьте написати про подарунки. Тільки щоб всі сказали: ти, діти, мама, Лідя і тітка. «Вісника» і мені прислали. Я написав. Моє оповідання в «Современнике» так подобалось моїм хазяям, що вони нахвалитись не можуть.

Нема вже де писати, бо як грубий лист, то треба 2 маркй. Цілую тебе міцно, а ти поцілуй маму, Лідю і діточок. Як здоров'я Юркове? Дітям напишу потому. Пиши. Твій *Муся.*

220. До Олександри Аплаксіної

3 березня 1912 р. 19.II 912. Capri.

[...] Чувствую себя, дорогая, хорошо, не болею, работаю. Мешают мне только. Якубович отнял у меня довольно много времени. На свою беду я познакомил его с Горьким и потом сам пожалел, т. к. Якуб[ович] внес диссонанс в наше общество своим черносотенством и только конфузил меня. Евреев, по его мнению, надо стеснить еще больше, всяких сектантов усмирять при помощи полиции и т. под. Было дико и неловко слушать его, и было мне стыдно и досадно за такое знакомство. Ну, да бог с ним! Уехал — и слава богу. На другой раз буду осторожнее [...].

Теперь появилась новая знакомая, претендующая на мое время и внимание,— симпатичная барышня, моя давняя знакомая, очень милая девушка. Просто беда! Думал, что, уехав так далеко от Чернигова, освобожусь от обязательств к знакомым и буду свободнее для работы, а выходит еще хуже. Ты как будто насмехаешься надо мной, когда пишешь, что я много сделал за зиму. А между тем я очень мало написал, всего два небольших рассказа, и думаю закончить третий.

Для четвертого же успел только собрать материал. Это очень мало, поразительно мало, и я краснею, когда вспомню о такой слабой производительности. Кажется, в бюро Вы получаете журнал «Современник». В I кн. напечатан перевод моего рассказа и помещена рецензия на II том моих рассказов в русском переводе. Если тебя интересует, взгляни. Этот рассказ так понравился моим хозяевам, что они оба плакали и всем расхваливают напропалую мою вещь. А мне стыдно за нее, настолько плох перевод!

Я уже, голубка, скоро собираюсь домой. В средине марта выеду, по всей вероятности. Хочу поехать от Неаполя до Одессы пароходом — удобнее, спокойнее и интереснее, т. к. опять побываю в Сицилии, в Греции, на о. Крите, в Турции и даже в Аравии, ибо пароход на двое суток заходит в Смирну, и я рассчитываю на два дня отправиться из Смирны на верблюдах в пустыню с арабами. Конечно, морем долгое путешествие, но дешевле и удобнее: не надо гостиниц и ресторанов, все тебе есть и можно во время переезда даже писать [...].

221. До Віри Коцюбинської

5 березня 1912 р. 21.II 912. Capri. № 6.

В неділю (позавчора) послав тобі листа, дорога Вірунечко, а сьогодні пишу одкритку, бо нічого нового не сталось за сей час і нема чого описувати. Я тепер більше живу думками про поїздку додому [...]. Але ще не дуже турбуюся, ще є час, бо пробуду на Капрі ще зо три тижні. Я здоров, тільки часами дуже болять груди, і кашель докучає по ночах. Ну, та се пусте, я не звертаю уваги, і се не заважає мені працювати. Пишу третє оповідання, хочу швидше скінчити, щоб мати час на матеріал (капрійський) для четвертого. Читаю потрохи — Стріндберга, Шоу, Андрєєва. Нові речі О[лексія] М[аксимовича] ще не вийшли з друку, одно опов[ідання] буде в «Вестнике Европы». Могилянський мені писав, що І кн[ига] «Современника» конфіскована. Дуже жаль. Чи, може, в Чернігові її дістали? «Вісника» і досі нема. Забули мене цілком. Грибоїдовська премія приємна, але не дуже так, бо це вже не перша, яку дістав Ол[ексій] М[аксимови]ч. Він тобі все кланяється, я тільки забуваю передавати. Неприємно мені, що Юрко слабує. Коли б ще гірше не застудився. Попроси його од мене поберегтись. Як здоров'я мамине, як вона перенесла таку сувору зиму? А Лідя? Напиши. Тепер, в останні часи, я, здається, дістаю всі твої листи. Писати з другого боку одкритки тобі не можна, у мене другий тип одкриток. Я вже писав тобі, що Якубович виїхав додому і що я передав через нього для Вас солодкого й сиру. Ну, бувай здорова, пиши, не забувай, нам'ятай, що скучаю. Поцілуй всіх наших. Що кому купити?

Твій *Муся.*

222. До Віри Коцюбинської

6 березня 1912 р. 22.912. Capri.

Дорога Вірунечко, тільки що дістав твій лист з 15-го і дитячі (Юрковий та Оксанчин), за що всіх Вас цілую міцно. Дивно тільки, що листи твої ідуть так довго: одкритка з 13-го попала на чернігівську пошту аж 15-го, а я дістав її 21, себто на 7-й день, а лист од 15 аж на

8-й день! Що се таке? А ще дивніше, що Ви нарікаєте на мене, а тим часом я пишу часто, далеко частіше, ніж ти.

Чи не пропадають мої листи? Як би про се дізнатись? Я вже думав номерувати листи, чи що. 24-го ти повинна дістати листа, а Оксана відкритку. 25 ти повинна дістати відкритку і фотографії (окремо). Напиши, чи все дістала? Дуже це неприємно: ви там, а я тут часом турбуюсь, а листи тим часом десь пропадають. Кому вони цікаві? Ну, доволі сердитись. Дуже радий, що всі вдома здорові. Я теж почуваю себе далеко краще, не слабую, працюю, то і нерви стали спокійними. Нового оповідання ще не пишу, переробляю написане, а тоді вже візьмусь за нову роботу і напишу тобі, над чим працюю. Почав більше читати, книжок маю багато, всі белетристичні новинки. В гості нікуди не ходжу і навіть не щодня гуляю, бо тут дощі. Теплі весняні дощі, часом з великим вітром і бурею. Наближається весна, за місяць все буде в цвіту. А я вже мрію про те, що скоро побачимось. Цілую тебе, Вірунечко, міцно. Поцілуй маму, Лідю, дітей. Твій *Муся.*

Чи дістала гроші 14 р. 50 к. од «Знания»?

223. До Михайла Могилянського

6 березня 1912 р. 22.II 912. Capri.

Дорогий Михайле Михайловичу! Наші листи розминулись в дорозі, і, певне, Ви вже дістали мій лист, тому і не повторюю написаного вже. Переклад з Олеся, на мій смак, зроблено чудесно, я оддав його Олекс[ію] Макс[имовичу], але, здається, він ще його не прочитав. В першій кн. «Современника», яку ми дістали, надруковано «Що записано...» і рецензія на II т. моїх оповідань у Вашому перекладі. Як би нам дістати гонорар і взагалі вияснити справу? Чи Вам незручно зробити се? Пробуду я тут вже недовго, в середині марта думаю виїхати (морем з Неаполя до Одеси) до Чернігова. Я вже, здається, писав Вам про свої плани на літо, але ще не знаю, що вдасться виконати з тих планів. Незабаром прийде II кн. «Вісника» з Вашим оповіданням. Чекаю нетерпляче і зараз напишу Вам свої враження. А Ви не забувайте мене і пишіть.

Цілую Вас сердечно. *М. Коцюбинський.*

224. До Віри Коцюбинської

8 березня 1912 р. 24.II 912. Capri. № 7.

Дорога Вірунечко! З того часу, як ти сама кидаєш листи, я почав діставати їх частіше. Дуже дякую, що ти мене не забуваєш. І як тобі не совісно писати, що я вже одвик од Вас. Я тільки те й роблю, що думаю про всіх наших, з мене навіть сміються, що я живу думками вдома. Чим ближче до виїзду звідси, тим більше бере мене нетерплячка. Так би і перелетів через море додому. Зараз у нас препогана погода, дощ, вітер і холод, не можу навіть вийти прогулятися і через те болить голова. Вже три дні я не виходжу. Вранці і ввечері працюю, а по обіді читаю. До першого марта думаю закінчити своє оповідання (буде, здається, називатися «Коні не винні»), а решта часу до од'їзду думаю писати тільки по вечорах, а вдень буду збирати капрійський матеріал, коли, звісно, погода дозволить. Ще не знаю саме, в який день виїду, бо не маю розпису пароходів. Як дізнаюся, напишу. Моє оповідання «Подарунок на іменини» буде надруковане в IV кн. «Вісника» [...]. Чи ти дістала од Леонтовича гроші? Я вже давно писав до нього про се. Напиши, може треба нагадати йому. Чи ти дістаєш всі мої листи? Як здоров'я Юрине? Мене він турбує. Пиши про всіх, про погоду (це мене дуже цікавить). Чи не дістала ще «Вісника»? Мені не присилають, а я нагадував тричі. Цілую міцно тебе, а ти поцілуй всіх. Що кому купити?

Твій *Муся.*

225. До Володимира Гнатюка

8 березня 1912 р.

8.III 912.
Capri (prêsso Napoli),
villa Serafina.

Дорогий Володимире Михайловичу!

Не лайте мене за пізню одповідь на Ваш лист, бо я вже і так засмучений тим, що Ви знов слабували. Для мене очевидно, що Ви не бережетесь, не слухаєте, певно, добрих порад і наражаєтесь на небезпечність. Пам'ятай-

те, що Вам треба найдовше жити (діти, наука, суспільність), а коли жити, то треба мати потрібний minimum здоров'я. Отож хоч моєї щирої ради послухайте: бережіть себе!

Одповідь Вам затримало ще й те, що я сподівався приїзду сюди редактора рос[ійського] місячника «Заветы», з яким хтів поговорити про Ваші плани. Отже, д. Миролюбов так зацікавився Вами, що взяв у мене Вашу адресу і хоче до Вас писати. На жаль, видання місячника одкладається, здається, на осінь.

Книжку Гама, спасибі Вам велике, дістав, вона дуже була потрібна Горькому [...].

Ну, тепер трохи про себе. Натурально, я збираюся до Криворівні, але чи не стане що на перешкоді, не маю певності. Поки що будемо думати, що знову будемо разом у горах, а се мене тим більше тішить, що тепер при повороті додому не зможу побачитись з Вами, бо думаю їхати морем з Неаполя до Одеси. Щось мені здоров'я трохи псується, дуже груди болять й кашляю багато; боюсь їхати залізницею, щоб не втомитись дуже, а на морі спокійніше й вигідніше. Та й дешевше, а се має для мене вагу, бо хоч я й написав тут кілька оповідань, а грошей ще не дістав. Про море ще не писав, але збираю матеріали і думаю написати спеціально для Вас. Хоч в гості нікуди не ходжу, але гості ходять до мене і забирають у мене багато часу. Весь час бринить на Капрі українська мова, бо приїздять земляки, а тепер маємо раптом трьох (Танчаківський виїхав, рад не послухав) і можемо справити шевченківський вечір. Однак і сі троє швидко розбіжаться по всіх усюдах: я, певно, виїду за 2—3 тижні, панна Чикаленко за тиждень, а про третього добродія не знаю, він тільки що приїхав.

Останніми днями у нас погана погода, дощ, вітер, холод, а перед тижнем було так тепло, як в літі, можна було ходити в літній одежі. Весна (вона вже тут наступила) мало чим одріжняється од зими, бо і зимою тут було зовсім зелено, цвіли весь час квітки і навіть дерева, а трава була така свіжа, як у маю.

Сподіваюся, що Ви хоч разок напишете ще сюди. Якось мене забули люди, не пишуть, навіть на листи не одповідають, а «Вісника» за сей рік ще не бачив, хоч аж тричі писав до редакції з проханням прислати. Ну, що ж, сам винен, коли людям такий непотрібний і нецікавий. А Ви

по своїй доброті вже не забувайте за мене. Кланяється Вам Горький.

Привіт сердечний високоп[оважаній] пані Вашій, Вашим дівчатам і Юркові. Знайомим прошу кланятися од мене.

Цілую Вас сердечно.

Ваш *М. Коцюбинський.*

226. До Надії Кибальчич

11 березня 1912 р.

27.II 912.
Capri (prêsso Napoli),
villa Serafina.

Високоповажана пані!

Прошу вибачити, що не зараз одповів на Ваш лист. Звістка в газетах трохи прибільшує мою участь в новому російському журналі «Заветы». Проте, я говорив про Вас з редактором журналу, який саме тепер приїхав на Капрі, і він думає, що робота для Вас могла б у них знайтися. Неприємно тільки, що видання журналу одкладають, здається, на осінь. В кожному разі, позволю собі порадити Вам безпосередньо списатися з редактором «Заветов», покликавшись на мене, і вияснити, яку саме роботу Ви могли б робити. Подаю Вам його адресу: V. Mirolubov, Spezia. Ferma in posta. Називається він Віктор Сергійович.

Жалкую дуже, що хоч нам близько, не можу особисто побачитись з Вами і висловити Вам своє поважання і симпатії, а також подяку за Ваші твори, які я люблю і ціню.

З високим поважанням

М. Коцюбинський.

227. До Віри Коцюбинської

12 березня 1912 р.

28.II 912. Capri. № 8.

Дорога Вірунечко, не повезло мені трохи: десь, певно, вітер пройняв мене, і я схопив бронхіт, два дні не виходжу вже з хати, але мені сьогодні легше, жару нема,

і я навіть гуляв на балконі. Трохи ослаб, але се пусте. Неприємно, що мусив на два дні перервати роботу, але сьогодні трохи писав. Ти не турбуйся, коли я згадую про се, то тільки через те, що збирався написати сього листа вчора ще, але не міг.

Я вже писав тобі, що хочу поїхати додому морем, бо дешевше і спокійніше, і менше втомлюся, бо не буде безсонних ночей по вагонах, клопоту з готелями, звощиками і пересадками. Є тільки одна неприємна сторона поїздки морем: не встигну додому на свята. Італійські пароходи тепер не ходять до Одеси, бо Турція не пропускає їх через Дарданелли. Лишаються російські і німецькі. Але російські ходять рідко, один раз на півтора місяця, і тільки німецькі два рази на місяць: 2 і 23. Другого марта (себто за три дні од сьогодні) я вже не встигну виїхати, остається 23 марта. Так я і виїду з Неаполя. До Одеси пароход прибуває 3 апреля, бо в дорозі він десять днів. Значить, вдома я можу бути не раніше, як 8-го апр[еля]. Дуже мені се прикро, бо я хотів би якмога швидше приїхать, але нема ради, хіба їхати залізницею, а мені дуже не хочеться. Знаю, що перевтомлюся. Врешті, як ти порадиш, ти ще встигнеш одписати на сей лист, коли б я навіть виїхав по залізниці 15—16 марта.

Новин у мене нема ніяких, добрі знайомі забули про мене, не пишуть. Тільки од Леонтовича дістав телеграму, що він вислав тобі гроші і з проханням не виїздити з Капрі занадто рано, бо організм, звиклий до тепла за зиму, може в наших холодах потерпіти. [...] А я, знаєш, навіть трохи радий, що не виходив з хати: по цілих днях лежав і читав. Читав Стріндберга, англійця Б. Шоу і польського — Жулавського. Дістав ще три романи Бласко Ібаньєса, але навряд чи встигну прочитати, бо як почну виходити, то не буде часу, бо треба попрощатися з Капрі, з морем і з скелями. Може, назавжди.

Чи тобі висилають «Вісник»? Мені — ні. Писав тричі, але вони сорому не мають. А може ще пришлють. Сподіваюся од тебе сьогодні листа. Як здоров'я мамине? Нехай бережеться, попроси її. Я так боюсь марта, боюся, щоб хто вдома не застудився. Цілую всіх міцно, а тебе особливо. Пиши. Я скоро напишу знову.

Твій *Муся.*

228. До Віри Коцюбинської

15 березня 1912 р. 2.III 912. Capri. № 9.

Я вже одужав, дорога Вірунечко, і вчора навіть гуляв. Змарнів трохи і обезсилив, бо мав жар, але тепер швидко поправлюсь. Сьогодні кінчаю своє оповідання, яке не міг швидше скінчити через застуду, і останні дні до од'їзду буду гуляти та грітись на сонці. Я вже писав тобі, що приїду додому коло 8 апр[еля], бо поїду морем. Погода у нас стоїть чудова, розвивається виноград, все зацвітає, словом — весна. Завтра пошлю тобі першу кн. «Современника», яку нарешті дістав. Дістав і обидві книжки «Вісника», які теж незабаром пришлю. Маю до тебе просьбу: пришли з а р а з насіння огірків. Зроби з паперу торбинку і пришли заказною бандероллю. Тут нема огірків, і Марія Федорівна хоче зробити спробу. Вона дуже прохає тебе прислати їй насіння. До речі, обоє вони кланяються тобі і кожен раз дякують за пам'ять про них. Чи був уже у вас Якубович і чи доставив те, що я послав? Чи дістала од Леонтовича гроші? А мені з грошима доволі погано, не знаю навіть, чи стане на дорогу. Хоч я й матиму сто рублів од редакції «Вісника» за оповідання, що піде в IV кн., але сього мало, бо з тих, що лишилось, знов частину оддав за стіл. Я досі не знаю, скільки візьмуть з мене за тих 4 місяці, що я тут жив. Та ще й прислузі треба щось дати. Тепер вже мені ніхто з знайомих не докучає, всі роз'їхались, і я більше можу читати і сам гуляю, що мене тішить, бо прогулки на самоті найбільше корисні для мене. Переживаю природу і думаю про свої літературні плани. Чи всі вдома здорові? Цілую тебе і всіх. Дуже скучаю за Вами. Пиши частіше. Твій *Муся.*

229. До Леопольда Лукича-Будая

15 березня 1912 р. 2/15.III 912.
Капрі (prêsso Napoli),
villa Serafina.

Любий добродію!

І і II кн. «Вісника», а також 6 прим[ірників] відбиток дістав. Я не тільки не гніваюсь на Вас, а навпаки, дуже вдячний, що виконали моє прохання. Все вислане Вами

раніше (1 кн. і 3 пр[имірники] відбиток), очевидячки, десь пропало, бо не дійшло до мене.

Маю до Вас нові прохання:

1) прошу висилати «Вісника» з III книжки вже до Чернігова;

2) велика просьба вислати мені коректу опов[ідання] «Подарунок на іменини», яке піде, [...] до IV книжки, бо мені к о н ч е треба його переглянути. Я пробуду на Капрі ще 18 днів, до 20-го ст. ст. сього місяця, і коли оповідання складено вже, прошу вислати його зараз, а пайпізніше треба оддати на пошту, щоб я ще дістав його тут, 14 ст. ст. сього місяця. Коли ж не встигнете до 14-го, то посилайте до Чернігова, де я буду в перших днях квітня. Коректу прошу вислати в двох примірниках, один хочу залишити собі.

Посилаю Вам разом з сим розписку про те, що я дістав на рахунок гонорару за «Тіні» 250 р. [...]. Дуже Вам дякую за звістку про те, що читачі приймають добре опов[ідання] «Тіні»... Мені ще ніхто не писав про се. Останні дні почуваю себе недобре, застудивсь, певно. Мій щирий привіт Павлові Пилиповичу. Всього Вам найкращого!

Ваш *М. Коцюбинський.*

230. До Віри Коцюбинської

17 березня 1912 р. 4.III 912. Capri.

Я вже зовсім здоров, дорога Вірунечко, зараз їду гуляти і сам однесу цю картку на пошту. Тепер я все гуляю до свого од'їзду звідси, погода добра, тепло. Вчора увечері дістав твою картку од 26-го. Вже скоро побачимося. Звідси я виїду 20, а 23 з Неаполя, як я вже писав тобі.

Чи не могла б ти вислати мені грошовим листом 50 рублів. Боюсь, що в дорозі може не стати мені грошей, а се дуже неприємно. Тратити по-пустому не буду, коли що лишиться — привезу. Натурально, коли можеш, коли ти дістала од Леонтовича гроші. Якщо будеш висилати, то зроби се зараз, бо грошовий лист іде довго, днів 8—9. Отже, щоб я дістав, мусиш здати на пошту 11, найпізні-

ше 12 (краще 11-го). Останній же лист (простий) можеш кинути на пошту 15-го, більше не пиши, бо не застане. Я вже скінчив своє оповідання, виправляти буду вдома. Вчора послав тобі «Современник» (I кн.), чи дістала? Чи довіз Я[кубови]ч сир і чи подобається? Що він розказував, чи задоволений моїм виглядом? Я тепер нічого не роблю, тільки гуляю й читаю. Вечорами буду писати капрійські картинки, як матеріал. Такий задоволений, що нікого з знайомих нема і я без обов'язків. Можу бути на самоті. Щось ти мало пишеш мені про маму і Лідю. Як їхнє здоров'я? Чому досі не написала, що кому привезти? Я ж буду однаково щось купувати, то вже краще таке, що хочеться мати. Наші кланяються тобі. Цілую тебе міцно. Поцілуй всіх. Твій *Муся.*

231. До Віри Коцюбинської

18 березня 1912 р. 5.III 912. Capri. № 10.

Дорога Вірунечко! Вчора чи позавчора (от забув!) послав я до тебе одкритку і просив з а р а з вислати мені 50 руб. грошовим листом. Ці гроші я тобі поверну. Могилянський писав мені, що він взяв вже у «Современнике» гонорар за моє оповідання «Що записано в книгу життя», всього 86 руб. Частину він лишив собі за переклад, а рублів 60 чи трохи більше перешле тобі, я написав до нього, прохаючи се зробити зараз. Я здоров, поправився після слабості і ходжу гуляти, хоч сьогодні сиджу, бо погода неможлива, дощ і вітер. Стараюся не застуджуватись, а коли і застуджуюсь, то не од того, що освіжаю хату, а так коли-не-коли на скрізному вітрі. В своїй хаті я ніколи не курю, у мене чисте повітря, курити виходжу в коридор. Жду нетерпляче парохода, хочеться вже додому і коли б не боявся застудитися після теплого клімату, поїхав би залізницею. Сьогодні я послав тобі книжку Буніна. Чи дістала? А «Современник» я теж вислав. Чому ти не пишеш, які подарунки мені привозити в с і м? Я все питаю, а одповіді нема. Чекаю обіцяного рекомендованого листа, може там щось буде. Сьогодні була телеграма, що журнал «Заветы» почне виходити з квітня, значить, і моя річ піде в перші книжки. Це добре, бо буде трохи грошей. У мене нічого нового нема.

Більше живу твоїми листами та читаю книжки. Нічого не пишу. Скінчив. Жаль, що не буду з Вами на великдень, але що ж мені діяти, страшно застудитися і втомитися. Ну, цілую міцно. Твій *Муся*.

232. До Михайла Могилянського

18 березня 1912 р.

5/18.III 912. Capri, villa Serafina.

Дорогий Михайле Михайловичу!

Тільки що прочитав Ваше оповідання «Стріл», і воно дуже подобалось мені. Особливо ясним стає завдання оповідання, коли дочитаєш до кінця. Кінець Вам особливо удався, оповідання задумано і виконано щасливо. Трохи б треба почистити мову — мова ж у белетристичному творі — половина, коли не більше, краси його. Ну та се річ набувна, напишете ще кілька оповідань і опануєте мовою. Я хотів би прочитати ще кілька Ваших оповідань, мені здається, що в такій коротенькій речі Ви не змогли ще виявити багатьох прикмет Вашої манери і вдачі, що інші річі одкриють нам нові сторони авторової психіки і темпераменту. Через те, зрозуміло, що я чекаю нетерпляче нових Ваших оповідань і тішуся, що Ви не покладаєте пера і не вгашаєте в собі охоти до праці на полі белетристики, не новому, правда, для Вас, але, на жаль, так несподівано закинутому на кілька літ.

Пишіть, дорогий Михайле Михайловичу, я певний, що Ваша робота марно не загине, що вона дасть щось для Вас і для нашої літератури. Од щирого серця вітаю Вас. Мені дуже приємно було стрітися з Вами на одному полі і навіть в одному журналі.

Одповідь Вашу Струве я теж читав. Вона написана добре, серйозно і подобалась не тільки мені, а й моїм знайомим. «Рада» реферувала її, чи бачили?

Вірші Олеся щось не подобались Ол[ексію] М[аксимови]чу. Він ще не казав мені, чи візьме їх, але мені здається, що ні. Коли дізпаюсь, напишу Вам.

Знаєте, я вже збираюся додому. 20 марта виїду з Капрі, а 23 — з Неаполя пароходом на Одесу, куди прибуду 2 квітня; вдома ж буду 6—7 квітня. Вибрав подорож мо-

рем, як спокійнішу і дешевшу, що має зараз для мене немале значення.

Спасибі Вам за клопоти з «Современником». Звичайно, краще, коли хтось безпосередньо зноситься з конторою, і хоч би я міг не турбувати Вас, але сподіваюся, що Ви вибачите мені.

Така досада, що Ви не вислали грошей зараз сюди! А я сиджу без грошей і турбуюся, з чим виїду. Написав до Чернігова, щоб жінка вислала хоч 50 руб., а знаю, що й вона сидить без грошей. Так все склалось погано, бо чи встигне Віра Іустинівна позичити десь і прислати? Будьте ласкаві, невважаючи на розцінку контори, одрахувати собі відповідно нашій умові (30 карб. за аркуш друку) і решту, скільки там лишиться, *зараз одіслати* Вірі Іустинівні, бо вона сидить без гроша. Ще раз дякую Вам. Сердечно цілую.

Не забувайте Вашого *М. Коцюбинського.*

233. До Віри Коцюбинської

21 березня 1912 р. 8.III 912. Саргі. № 11.

Сьогодні дістав твого великого листа, дорога Вірунечко, і дуже дякую за нього. Карточки дітей дуже хороші, вони зробили мені велику приємність, тільки ту, де діти в костюмах, зараз забрав собі Олексій Максимович і не хотів мені оддати. Так що лишіть мені другу таку, бо я хочу її мати. Неприємно, що Ви всі чекаєте мене на великдень, а я приїду пізніше. Мені вже і самому так хочеться додому, як ніколи, та що ж робити. Святки доведеться провести на морі, в дорозі, і потішаюся тільки тим, що на Капрі лишилось мені бути ще тільки 12 днів, здається, вони скоро повинні збігти. Думав я і тішився, що вже ніякі знайомі не будуть докучати мені, а тим часом знову нова знайомість. Тут розшукав мене один українець, київський поміщик, міліонер, який приїхав з Єгипту, і тепер щодня докучає мені (хоч він симпатичний), просить гуляти, бо сам не знає італійської мови. Погода стоїть у нас не дуже добра, вітри, часті дощі, хмарно, хоч не холодно. Я почуваю себе непогано, часто тільки од вітру болять груди. Про подорож по Волзі була

розмова, але се проект тільки, та й годі, скоріше мені хочеться до Криворівні з тобою і з дітьми. Я про се не писав, бо є час обговорити. Чи ти дістаєш мої листи? Чекаю од тебе грошей і боюсь, щоб ти не спізнилась, бо і один день зробить різницю. Чи дістала журнал і книжку? Я ще буду висилати, щоб не возитись. Чому не написала, кому що привезти, що мамі, Ліді, Блоневській. Чекаю листа од дітей. Я тепер нічого не роблю, читаю або гуляю. Дуже неприємно, що Лідя слаба.

Ну, бувай здорова. Цілую міцно. Твій *Муся.*

234. До Віри Коцюбинської

24 березня 1912 р. 11.III 912. Capri. № 12.

Вже п'ятий день не маю од тебе листа, дорога Вірунечко (останній, рекомендований, був з 2.III), і турбуюся. Тільки що дістав одкритку од Оксанки, яка кинула її 5-го. А мені знову не повезло, знову десь застудився, астма мучить мене щодня, і я ослаб. Три дні не виходив, бо була дуже погана погода, а сьогодні сонце, і я рішив вийти. Не знаю, що зо мною. Цілу зиму був я здоров, поправився, а тепер навесні почуваю себе недобре. Вже нічого не п'ю, курю мало, 4—5 папірос на день, а помагає мало. Треба швидше додому, може вдома поправлюсь. Ти, однако, не турбуйся, ще за тих 9 днів, що мені лишилось бути на Капрі, я, певно, поправлюсь і приїду додому здоровим. Боюсь тільки, чи встигнеш ти вислати мені гроші, бо вони дуже довго ідуть, не менше, як десять днів. Коли вислала 11-го, то ще дійдуть, а як пізніше, то я не певний. Посилаю тобі ще одну книжку бандероллю, далі знову буду висилати, щоб не возитись з багажом. Тепер я рахую дні, все хочеться швидше додому, і аж тоді заспокоюся, як сяду на пароход, бо вже буду знати, що їду. Чому ти не напишеш, що привезти дітям?

Я тільки знаю про тебе, Юрка і Оксанку.

Пиши до 15-го прості листи, бо 20 я вже виїду звідси. Як там ви всі поживаєте? Бережіться марта, не застуджуйтесь. Я теж буду берегтися. Скоро напишу, а поки що цілую міцно.

Твій *Муся.*

235. До Віри Коцюбинської

25 березня 1912 р. 12.III 912. Capri. № 13.

Тільки що дістав твого великого листа, дорога Вірунечко, і дуже дякую. Даремно тільки Ви всі так налякалися: коли буде яка, хоч найменша, небезпека їхати морем, я не поїду. Розпитаюся добре в пароходній конторі, перше ніж їхати. Мене ніхто не намовляє, навпаки, радять не їхати морем, але мені хочеться через те, що буде дешевше: 45 руб. з їдою до Одеси, не треба пересідати, можна спати і швидше доїхати, бо коли їхати залізницею, то треба спинятись в Венеції, у Відні, у Львові, що займе багато часу і грошей. Врешті, побачу і даю тобі слово, що коли хоч трохи небезпечно, поїду по залізниці, хоч це буде коштувати мені два рази стільки, як морем, і дуже втомлюся. На морі ж можна весь час сидіти на сонці, бо тут же не така погода, як у Вас в Чернігові. Зараз весна, сонце пече, як літом, а на морі весь час південь, а не північ. Я вже поправився і, хоч ослаблений трохи, починаю гуляти. На Капрі лишилося мені прожити тиждень, і я вже думками в дорозі. Звичайно, постараюся ніде довго не затримуватись, то, може, і швидше приїду, ніж 8-го. Може, 2 або 3-го. Я буду писати з дороги. Чи ти дістаєш всі мої листи і бандеролі? Вишлю ще, щоб не возитися. Нетерпляче чекаю на гроші і на Ваші бажання, що кому купити. Не турбуйтесь мною і бережіться, щоб я застав Вас здоровими. Наші кланяються всім Вам, а я цілую. Твій *Муся.*

236. До Віри Коцюбинської

27 березня 1912 р. 14.III 912. Capri. № 14.

Дорога Вірунечко, вчора не було од тебе обіцяного листа, може буде сьогодні. Пишу тобі, щоб не турбувалася мною. Я поправляюся, починаю гуляти і навіть засмалився на сонці. Вже сливе не кашляю. Погода у нас чудова, і я дуже жалкую, що може не доведеться мені їхати морем, а все через те, щоб Вас не турбувати. Коли поїду залізницею, то може справді швидше буду вдома. Тоді сподівайтеся мене межи 30 марта і 1 апр[еля]. Ще напишу про се докладно з Неаполя, де про все розпитаю.

Посилаю тобі 4 кн. «Вісника». Чи ти дістала мої бандеролі? Всі послав рекомендованим.

Як то Ви там, чи всі здорові? Я боюся марту, щоб хто не застудився. У мене новин нема ніяких, ніхто не пише. Я нічого вже не роблю, тільки гріюся на сонці. На Капрі пробуду ще днів 6, не більше, аби дочекатися грошей од тебе. Як буду виїздити з Неаполя, подам тобі адресу, куди писати, щоб я мав звістки з дому, ще поки заїду. Турбує мене, що Ви не пишете, що кому привезти. Посилаю тобі уклони од моїх хазяїв. Поцілуй од мене всіх наших, а я тебе цілую. Твій *Муся.*

237. До Віри Коцюбинської

29 березня 1912 р. 16.III 912. Capri. № 15.

Дорога Вірунечко! Ну, я вже рішив: поїду залізницею. Дочекаюся тільки грошей од тебе — і виїду. Тільки доведеться мені їхати другою класою, а це буде дорого коштувати. Третьою не рішаюся, бо думаю їхати без остановки з Неаполя до Відня, а це значить — дві ночі в вагоні. Про морську подорож перестав думати, бо в газетах тривожні звістки з Дарданелл. Я здоров, хоч серце у мене в останній місяць таки доволі значно погіршало, часті і болючі припадки астми. Я вже і не втомлююся, менше курю, не п'ю вина і кави, нічим не турбуюся, а тим часом все ж недобре. Треба буде у Відні або у Києві піти до доктора, бо тут доктори погані. Ти тільки не турбуйся, нічого дуже поганого нема, і я зовсім не хочу, щоб здалеку Вам все здавалось гіршим, ніж є. Дуже хочу швидше додому, якби міг, зараз би виїхав, але мушу чекати грошей. Мені неприємно, що ніхто не сказав мені, що йому купити. Я однаково буду купувати, тільки трудніше буде мені. Вчора дістав твою карточку з 10-го, з якої бачу, що ти не дістала наче мого довгого листа. Чого вони пропадають, кому цікаві наші домашні справи? А може, сьогодні дістану од тебе звістку, дуже хотів би. Сьогодні у нас хмарно, і я нікуди не йду гуляти. Буду лежати й читати. Читаю «Собор», роман Ібаньєса. Чи ти дістала всі мої бандеролі? До скорого побачення. Цілую тебе міцно, а ти цілуй наших.

Твій *Муся.*

238. До Леопольда Лукича-Будая

30 березня 1912 р. 17/30.III Саргі. 912.

Любий добродію! Посилаю Вам разом з сим рекомендованим коректу опов[ідання] «Подарунок на іменини». Дуже прошу Вас пильно переглянути, чи зроблять в друкарні всі мої поправки, бо складено, як самі бачите, не дуже добре. Будьте ласкаві, пошліть мені до Чернігова кілька примірників оповідання в коректі після поправок, не чекаючи, аж вийде книжка «Вісника». Буду дуже вдячний. За 3—4 дні виїду звідси додому.

Веселих свят і всього найкращого! Мій щирий привіт Павлу Пилиповичу. Прошу йому переказати, що я гроші дістав.

Ваш *М. Коцюбинський.*

239. До Михайла Могилянського

30 березня 1912 р. Саргі. 30 п. с. III 912.

Дорогий Михайле Михайловичу!

Картку Вашу дістав і за обіцянку вислати Вірі Іустинівні гроші дуже дякую. Я виїду до Чернігова сими днями і буду чекати Вашого листа. Натурально, коли мене не затримає слабість, бо я весь час дуже слабий, сильні сердечні припадки і харкаю кров'ю от уже 3 тижні.

Ваш *М. Коцюбинський.*

240. До Євгена Чикаленка

30 березня 1912 р. 17.III 912. Саргі.

Дорогий Євгене Харламповичу!

Очевидячки, я зараз почав виконувати Ваше доручення, але мені дуже не повезло: ще з кінця лютого я занедужав і весь час, аж досі, почуваю себе погано, мушу по кілька днів лежати і не виходити з хати. Сердечні припадки стали частими, як ніколи, астма мучить, і після

кожного припадку я кілька днів одхаркую кров'ю. Що це за новина, не знаю, але дуже вона знесилила мене, і я вже не знаю, як доїду додому. Збирався виїхати сими днями, щоб звернутися до лікаря у Відні, бо місцеві лікарі препогані. Думав виїхати морем, але в газетах пишуть, що в Дарданеллах небезпечно і деякі пароходи вертають з дороги. Через те поїду залізницею і так коло 28—29 с[ього] м[ісяця] буду в Києві. Дуже хотів би побачитись з Вами, може й застану.

Д[обродій] Яновський не сам, з ним його знайомий українець. Ми, натурально, познайомились доволі близько, і він заходить до мене, коли я не можу піти до нього. Свої враження перекажу Вам, як побачимося. Коли б тільки живим доїхати, бо припадки сердечні бувають такі сильні, що я трачу часом притомність. Ну, та якось буде. Прошу нікому з чернігівців, коли б так трапилось, не розказувати про мою слабість, щоб не турбувати мою родину.

От і зараз щось починається зо мною. Кидаю листа. Цілую Вас сердечно.

Ваш *М. Коцюбинський.*

241. До Олекси Волянського

30 березня 1912 р. Capri, Italia. 30.III 912.

Сердечно вітаю Вас, високоповажаний пане добродію, і Вашу симпатичну родину в день великодних свят. З особливою приємністю згадую свій побут у Криворівні і нашу знайомість. Чи дійшла до Вас моя картка на різдво?

Я вже повертаю додому, до Чернігова. Ще раз вітаю!

З високим поважанням

М. Коцюбинський.

242. До Віри Коцюбинської

31 березня 1912 р. 18.III 912. Capri.

Недобре вийшло, дорога Вірунечко, що ти мене не послухала і не вислала гроші «денежным письмом», як я тобі писав, хоч би 12-го. Гроші не могли б пропасти, бо

почта дає розписку, значить, одповідає за гроші. Я раз у раз дістав іменно грошовими листами. А тепер я не знаю, як бути. Олексій Мак[симо]вич виїхав на святки до сина, а у Мар[ії] Фед[орівни] грошей нема. Треба мені якось викручуватись та не знаю, як. Думаю виїхати до Неаполя 20 вдень. Буду писати з дороги. Я здоровший, почуваю себе непогано, хоч доведеться їхати другою класою (по залізниці). З Відня і зі Львова напишу. Сподіваюся мати од тебе одкритки ще три дні, сьогодні, завтра і післязавтра. Буду вдома перед 1 апр[еля], а може 1-го. Все ти будеш знати з моїх листів — і все буде залежати од того, як я себе буду почувати в дорозі і чи подовгу буду спинятись. Цілую тебе міцно, цілую всіх. До скорого побачення.

Твій *Муся.*

243. До Віри Коцюбинської

1 квітня 1912 р. 19.III 912. Capri.

Пишу тобі, дорога Вірунечко, останнього листа з Капрі. Завтра виїду до Неаполя, звідки напишу. Гроші я дістав. Ти тільки, як дістанеш цю одкритку, зараз вишли п'ятдесят руб. (50 р.) на ім'я Марии Пешковой (Капрі), грошовим листом («денежное на пятьдесят рублей»), адресу знаєш. Тільки не одкладай, бо гроші для мене позичені. Чи ти дістала гроші од Могилянського? Він писав, що висилає. Насіння огірків, спасибі тобі, дістав. Чи ти дістаєш «Раду»? Ховай номери, особливо з 15 марта, бо я вже їх не читав і не дістав. Почуваю себе добре, вже здоровший. Їду другою класою по залізниці, спинюся у Відні, у Львові і в Києві. Натурально, ніде не буду засиджуватись, буду поспішати додому, але в який саме день приїду, ще не можу сказати, бо трудно вирахувати. В кожному разі, думаю, що ще до 1 квітня, а може, і по першім. Так уже хочеться бути разом, скучив страшенно, так і рвуся. А Ви не застуджуйтесь і веселіться на свята. Цілую тебе і всіх міцно.

Твій *Муся.*

244. До Володимира Гнатюка

1 квітня 1912 р. 19 ст. ст. III / 1.IV. 912. Capri.

Бачу, що Ви загнівалися на мене, дорогий Володимире Михайловичу, бо не одповідаєте на мій лист, мовчите. Не хочу думати, що Вам так погано, щоб не могли написати хоч пару слів. От зо мною було дуже погано, та і тепер недобре, збирався вмирати, але одклав, бо хочу побачитись з Вами на великодні святки. Вже не поїду морем, а все через ті кляті Дарданелли, засіяні мінами, перед якими тікають пароходи. Завтра виїду до Неаполя, перебуду там день-два і до Відня. У Відні теж мушу спочити зо два дні, а тоді до Львова на короткий час, бо мої діти пищать од невдоволення, що вже 5 місяців не бачили мене, та й я скучив. Отже — нема того поганого, щоб на добре не вийшло, бо дякуючи туркам побачуся з Вами. Значить — бувайте здорові, скоро побачимось, хотів би застати Вас у добрім здоров'ї. Веселих свят! Моє щире поважання Вашій пані і привіт дітям.

Ваш *М. Коцюбинський.*

245. До Віри Коцюбинської

3 квітня 1912 р. 21.III 912. Неаполь.

Пишу, як бачиш, дорога Вірунечко, вже з Неаполя, куди я вчора увечері приїхав. Значить, я вже в дорозі, вже їду додому! Завтра вранці (а коли не вдасться, то увечері) їду до Відня. З дороги ще напишу. Вчора я не дістав от тебе листа, певно, 15-го не писала. Почуваю себе так собі, але не слабий, все ж мушу їхати другою класою і це дуже підрізало мої фінанси. Я вже тобі писав, щоб ти вислала Мар[ії] Фед[орівні] 50 руб. (Maria Peschkof], але коли ще не посилала, то вишли їй не 50, а 57, бо я так позичив. Тільки не одкладай, бо мені совісно дуже затягати довг. І так для мене мусили десь позичати. Мене тут стріли знайомі і дбають про мене. Хочу конче виїхати завтра вранці, бо тоді в дорозі до Відня тільки одна ніч і два дні. Погода сіра, не дуже тепла, ходжу в пальто. Дуже радий, що хоч не кашляю, не за-

студився. Чи ти дістаєш всі мої листи? Не турбуйся мною. Сподіваюся добре доїхати і швидко бути вдома. Цілую тебе і всіх. Твій *Муся.*

246. До Віри Коцюбинської

4 квітня 1912 р. 22.III 912. Болонья.

1 год. ночі, значить, уже 23-е. Сьогодні увечері буду вже у Відні, недалеко од Вас. Їдеться мені добре, до самого Відня без пересадки і є вагон-ресторан. Почуваю себе краще, ніж на Капрі, бо трохи одужав. У Відні перебуду зо 2 дні, потому у Львів і додому, так що сподіваюся бути вдома найпізніше в суботу, 31-го. Не турбуйся мною, все добре. Бережіть тільки себе, щоб не застудитися. Погано писати в вагоні, трясе, хоч їду 2-ю класою. З Відня і зі Львова напишу ще, буде 2 картки до мого приїзду. Коли не приїду до суботи, то в суботу стрічайте на пристані. Цілую всіх міцно. Твій *Муся.*

247. До Віри Коцюбинської

6 квітня 1912 р. 6.III 912. Відень.

Дорога Вірунечко! Я вже близько від Вас. Вчора вночі приїхав до Відня, на вокзалі стрів мене Горошовський (вони кланяються тобі) і забрав до себе. Їхалося мені добре, навіть спав у вагоні. Почуваю себе зовсім добре, мало втомився. Здоров. Перебуду ще тут завтра, а в понеділок рано до Львова. Зі Львова напишу. Чи дістала ти мою картку з Болоньї? Тут неможливо погана погода, вітер, дощ, в Галичині випав сніг. Але заким заїду додому, сподіваюся, що буде добра погода. Приїду не раніше суботи, бо у Львові теж треба переднювати. Боюся їхати без перериву, щоб не втомитись дуже. Хотів піти до лікаря тут, але мені настільки краще, що я залишив думку про лікаря. Як-то там Ви? Дуже мені прикро, що не буду мати од тебе листа, бо вже не встигнеш, але скоро побачимось. Коли б встигла, напиши до Києва на ім'я Чикаленка (Благовещенская, 56, соб[ственный] д[ом]). Але не знаю, чи встигнеш. Ну, бувай здорова. Цілую тебе і всіх міцно. Твій *Муся.*

248. До Володимира Гнатюка

8 квітня 1912 р. 8.IV 1912. Wien.

Komme abends Schnellzug.

Kociubynskyi.

249. До Віри Коцюбинської

9 квітня 1912 р. 9.III 912. Львів.

Дорога Вірунечко, вчора вночі приїхав до Львова і, певно, завтра поїду до Києва. Значить, буду вдома в п'ятницю або в суботу пароходом. Їхалось мені добре, тільки дорого обійшлось, бо, щоб не їхати вночі, довелось брати білет 2 класи та їздити кур'єрським. Але грошей, може, стане і не буду більше позичати. Чи ти вислала 57 р. Марії Федорівні?

Я доволі здоров. Натурально, змучений дорогою і знову кашляю, але не дуже. Коли б уже швидше додому! Чи Ви там всі здорові? Спинився у Гнатюків, пані Олена слаба лежить у ліжку, Гнатюк теж не дуже міцний. Думав я піти у Відні до лікаря, але не ходив, бо були святки. До скорого побачення! Це вже останній лист. Цілую міцно тебе і всіх наших.

Твій *Муся.*

250. До Леопольда Лукича-Будая

15 квітня 1912 р. 2.IV 912. Чернігів.

Любий пане добродію!

Починаю думати, що Ви не дістали мого листа з Капрі, висланого разом з коректою оповідання «Подарунок на іменини». В тому листі прохав я Вас вислати мені третю книжку «Вісника» вже до Чернігова. Знаю, що вона давно вже вийшла, а тим часом я не застав її вдома. Будьте ласкаві, вишліть її мені, а також відбитки опові-

дання] «Подарунок...», про які я теж писав Вам з Капрі. Жалкую, що через втому й слабість не міг особисто побачитись з Вами у Києві. Всього найкращого.

Ваш *М. Коцюбинський.*

251. До Костянтина П'ятницького

17 квітня 1912 р. 4/17.IV 912.
Чернигов, Северянская, 3.

Сердечное спасибо вам, дорогой Константин Петрович, за Ваше доброе отношение ко мне и за память. Ваша открытка доставила мне большое удовольствие и утешение, тем более что пришла она в Чернигов в такое время, когда я чувствовал себя очень плохо. Делаю усилия поправиться, т. к. болеть некогда, ждет работа.

От всей души желаю Вам всего хорошего и искренно целую Вас.

Прошу передать прилагаемую открытку m-lle Цере.

Ваш *М. Коцюбинский.*

252. До Володимира Гнатюка

20 квітня 1912 р. 7.IV 912. Чернігів.

Дорогий пане Володимире!

Не писав до Вас досі через те, що не мав фізичної змоги. Ще в Києві тримався я якось (більше нервами), а як приїхав додому, то й зліг у ліжко. Тільки вчора звівся на ноги, але ще не скоро зможу вийти з хати, так застудився в дорозі. Занадто різка переміна стріла мене в Росії, сніг, холод, завії. Схопив інфлюенцу, а се для мого серця зовсім недобре, сердечні атаки стали і сильними і частими. Навіть писати трудно мені, так знесилів, а хочеться хоч коротенько обізватися до Вас, подякувати за Вашу гостинність і за все добре. Посилаю Вам у сьому листі три рублі (сподіваюся, що не пропаде) і ще раз дякую за порятунок. Напишіть до мене хоч картку, сповістіть про себе і про пані Олену. Як її здоров'я, чи одужала вже, чи встала з ліжка?

Як пані Роздольська? Кланяйтесь їй від мене і передайте мій жаль, що я не міг побачитись з нею.

Снуємо з жінкою плани на літо у Криворівні, коли я буду мати можливість знов бути з Вами. Тішуся дуже. От вже й втомився. Простіть, що не пишу більше сим разом. Цілую Вас сердечно, кланяюсь пані і дітям. Всі наші засилають цілій родині Вашій щирий привіт.

Ваш *М. Коцюбинський.*

253. До Михайла Могилянського

21 квітня 1912 р. 8.IV 912. Чернігів.

Дорогий Михайле Михайловичу!

Як бачите, повернув я вже додому, але дуже нещасливо: весь час хорий, серце попсувалося гірше, ніж досі, та й застудився в дорозі. Не виходжу з хати і більше лежу. Поспішав додому, бо в марті мені так було недобре, що мав враження, що вже не побачу своїх.

Чекаю тільки, поки трохи одужаю і зараз поїду до Києва радитись з лікарями. Ну, доволі вже про здоров'я, не хочеться згадувати про нього, і так обридло. Спасибі Вам за лист з 3/IV, який тільки що дістав. Одповідаю на Ваші питання. «Вісник» виходить з IV кн. справді під іншою редакцією. [...] Вести журнал буде комітет з 5 душ: Олесь, Лаврів, Черняхівська, Леонтович і ще хтось п'ятий (забув), про що, здається, буде оголошено у 5 кн. [...]

«Бюллетени литературы» я бачив ще на Капрі, бачив і замітку про своє оповідання.

Спасибі, що довідались про «Сон». Я теж хотів би, щоб він пішов раніше, і думаю, що Вас послухає Баранцевич. Я чув, що «Современник» переходить до д. Ляцького і змінить свою фізіономію. А може вже й перейшов. Коли ще раз будете в редакції, то будьте ласкаві, коли се Вам зручно тільки, попрохати од мене, щоб мені вислали ту книжку, де буде моє оповідання. Щодо «Знания», то я давно збирався написати Вам, щоб Ви брали собі все, що буде мені належатися і не ділитися зо мною. Я хотів би мати тільки рахунок. Може не завжди будуть такі мізерні результати розпродажі книжки. Мені і так соромно, що я повинен Вам так багато, а виплата йде

так поволі... Чи чули Ви про новий журнал «Заветы», що має виходити в Москві з цього місяця? Редакція взяла у мене оповідання «Тіні забутих предків», і хоч я прохав, щоб вони звернулися до Вас з проханням перекласти, а згоди не було, бо вони хотіли дати заробити своїм людям, і перекладав Волховський. Ну, цілую Вас сердечно і кланяюсь Вашим. Пишіть.

Ваш *М. Коцюбинський.*

254. До Михайла Могилянського

6 травня 1912 р. 23/IV 1912. Чернігів.

Дорогий Михайле Михайловичу!

Спасибі Вам за листа од 12/IV. Не міг Вам зараз одписати та й тепер обмежуюсь тільки кількома словами. Я тільки що встав з ліжка, де довгенько пролежав слабий на плеврит. Боялись, що буде запалення легких, а це при мойому серці річ небезпечна. Все обійшлось добре, але ще не виходжу з хати і почуваю себе дуже ослабленим, ледве пересуваю ноги. Ще кілька днів мушу нічого не робити, а далі за роботу. Сими днями д. Х. пошле Вам книжку своїх віршів. Коли вважаєте можливим, може напишете про неї кілька слів, для молодого автора се важно. Літом я більше буду в Чернігові, поїду в Карпати на місяць в іюлі. Сподіваюсь побачитись. Пишіть; як зміцнію, одпишу ширше.

Ваш *М. Коцюбинський.*

255. До Володимира Гнатюка

7 травня 1912 р. 24/7.V 1912. Чернігів.

Дорогий Володимире Михайловичу!

Не міг зразу одписати на Вашого листа (за якого дуже дякую!), бо трапилась мені біда: заслаб на запалення олегочної і мусив весь час лежати у ліжку, та ще й під страхом, що буду мати запалення легких, а се при стані мого серця зовсім погано, і могли б ми не побачитись

більше. Однак якось щасливо минулось, і лікар дозволив мені сьогодні встати з ліжка. Почуваю себе настільки ослабленим, що й сей лист мучить мене ще. Дуже кашляю і не знаю, коли вийду з хати, бо погода препогана, зимно. Як тільки трохи поправлюся, поїду до спеціаліста до Києва, бо хоч кров'ю не плюю більше, але астма мучить мене дуже, часами вмитися не годен без атаку астми. Ну, та дурниці, до літа поправлюся, і ще ми з Вами у Криворівні погуляємо, бо поки що у нас з жінкою сталий замір на місяць бодай поїхати в гори.

Що з Вашою панею? Дуже мене турбує, що вона так довго лежить. Яка у неї хороба і що каже лікар? Привітайте її од нас і побажайте здоров'я. Спасибі Вам сердечне, що дбаєте про мене. Коли видаватись, то іменно в тій «Вид[авничій] спілці», яка вже випустила 5 моїх книжок. Тільки одно мене здивувало: за «Дебют» (в тій книжці теж нема нових оповідань) спілка сама запропонувала мені по 25 руб. за аркуш, а тепер пропонує по 20 руб. Чи се значити має, що я почав гірше писати? Видавати книжку зараз ще не можу, бо готового матеріалу аркушів на 9—10, а мені хотілось би видати трохи більшу. Може незабаром дещо напишу, тоді й видати можна. Книжечку для дітей видавати не варто, отже, сю справу можна вважати покінченою.

Як стоїть справа з підвищенням Вам пенсії? Пам'ятаю, мала зібратися комісія, але що вона зробила і як та коли справа зреалізується — хотів би я знати.

От вже й втомився сидіти, треба знову лягати. Простіть, що так коротко пишу. Держіться міцно, не слабуйте, бережіть сили. Цілую Вас сердечно. Наш привіт і уклін цілій родині Вашій. Цілую Вас.

М. Коцюбинський.

256. До Семена Іткіна (уривок)

Травень 1912 р.

...Простудился в дороге, схватил плеврит и пролежал в постели больше месяца. Теперь врач разрешил мне одеваться и выходить на воздух, но все же чувствую себя еще слабым... Как только оправлюсь, сейчас уеду за гра-

ницу, в Карпаты, к гуцулам, так очаровавшим меня своей первобытностью, своеобразным укладом жизни. Нужно посмотреть жизнь, посмотреть ей в глаза, поучиться и тогда сяду за работу и напишу повесть...

257. До Максима Горького

28 травня 1912 р. 15/V 912. Чернигов.

Дорогой Алексей Максимович!

Несмотря на обещание, я не писал Вам из-за болезни. Зато я все время был с Вами душою и (право, не сентиментальность!) скучал по Вас. Все время чувствовал, что мне Вас не хватает и многое отдал бы за возможность опять увидеть Вас.

Все ли по-прежнему Вы в плену у своего кабинета, все ли так мало гуляете? Надеюсь, что лето не даст Вам зарабатываться, что море, рыбная ловля предъявят свои права. Да, вся надежда моя на рыбу!

Читали ли Вы «Заветы»? Я их не видел, мне не прислали. Судя по содержанию первой книжки, напечатанному в газетах, можно думать, что все разговоры с обоими Викторами [...] застряли между книжными полками Вашего кабинета да там и остались. Как это ни странно, но у меня еще и тогда было такое предчувствие. Я только не хотел огорчать Вас своими сомнениями. Ведь широта взглядов, благородное отношение к людям, к какой бы национальности они ни принадлежали, удел немногих, избранных только. Большинство относится к этим вопросам ни тепло, ни холодно.

Над чем Вы теперь работаете, дорогой Алексей Максимович? Это с моей стороны не пустое любопытство. Здесь зачитываются Вашим рассказом «Три дня». Даже кислого, разочарованного в современной литературе читателя рассказ захватывает. А мне это так приятно, как будто я сам написал «Три дня».

Кстати, Вы как-то выразили ж[ела]ние послать что-нибудь, хотя бы небольшую заметку, в «Украинскую жизнь». Если Вы не раздумали, пошлите. Это очень важно для журнала и для нас всех.

Я уже начал работать. Написал два рассказа и хочу попытаться привести в порядок свои каприйские впечатления.

В середине июня думаю опять поехать к гуцулам, посмотреть жизнь, собрать материал для повести. Если бы была возможность, с каким удовольствием приехал бы я хоть на недельку оттуда на Капри!

Ну, будьте здоровы. Сердечно целую и обнимаю Вас. Гуляйте побольше! Вся семья моя посылает Вам свои приветствия и пожелания всего наилучшего.

Не забывайте Вашего

М. Коцюбинского.

Не можете ли Вы сообщить мне адрес И. А. Бунина?

258. До Вікторії Чикаленко

28 травня 1912 р. 15.V 912. Чернігів.

Дорога Вікторіє Євгеніївно! Не міг подякувати Вам за листа і за фіалки, бо саме лежав хорий на плеврит. Десь застудився в дорозі і провалявся у ліжку більш місяця. Зараз мені краще, взявся за роботу. Коли буду почувати себе непогано, поїду на літо в Гуцульщину. Але напевно не знаю, все залежатиме од стану здоров'я. Сподіваюся, що Вам добре на селі, що Ви почуваєте себе здоровою і працюєте. Жалко мені, що не можу одвідати Вас у Кононівці. А може. Бувайте здоровенькі! Сердечно вітаю Вас і Ваших.

Ваш *М. Коцюбинський.*

259. До Леопольда Лукича-Будая

28 травня 1912 р. 15.V 912. Чернігів.

Високоповажаний добродію!

Разом з сим посилаю в редакцію «В[існи]ка» обіцяне оповідання своє для VI книжки (за червень) під заголовком «Коні не винні». Дуже прохаю прислати мені коректу (до Чернігова), я не затримаю її, одішлю зараз на другий день. Мав я послати се оповідання Вам ще

для V кн., але занедужав на плеврит і пролежав цілий місяць у ліжку.

Книжку «Вісника» за квітень і три пр[имірники] відбитки з опов[ідання] «Подарунок», спасибі Вам, дістав.

Буду прохати прислати мені кілька відбиток і з цього нового оповідання і, коли можна, ще перед виходом книжки, бо вони дуже потрібні мені. Як ся маєте?

Всього Вам найкращого. Може б були ласкаві карткою сповістити мене, чи дістали посилку.

З високим поважанням

Ваш *М. Коцюбинський.*

260. До Михайла Могилянського

29 травня 1912 р. 16/V 912. Чернігів.

Дорогий Михайле Михайловичу!

Простіть, що трохи спізнився з одповіддю на Ваш лист. Я був дуже занятий, бо як тільки трохи поправився, мусив зараз засісти за роботу і до сьогоднішнього дня виготовити два оповідання: одно для збірника Полтавського товариства «борьбы с туберкулезом», а друге — для VI кн. «Літер[атурно]-наук[ового] вісника». Сьогодні здаю на пошту останнє оповідання і маю змогу написати до Вас.

Я цілком розумію Вас, коли пишете, що не маєте охоти дати рецензію на книжку Х. Я і тоді висловив прохання своє умовно.

Дуже було б добре, коли б Ви справді зібрались у Гуцульщину. Це освіжило б Вас, Ви могли б там спочити, як ніде. Подорож і пробування на місці на протязі 3 тижнів або місяця коштуватиме недорого, рублів 90—100, а може й менше, включаючи сюди видатки на паспорт. Я збираюся їхати в гори так коло 15 іюня.

Дуже було б добре, коли б ми могли виїхати разом. Але я заздалегідь повинен знати, що Ви поїдете, щоб замовити для Вас хату (через знайомого). Сподіваюся, що Ви вирішите це питання до свого приїзду до Чернігова (в кінці мая), і я буду знати про все, коли ми побачимося з Вами. До 15 червня я, певно, сидітиму в Чер-

нігові, хіба може на день-два поїду до Києва порадитись з лікарями, бо здоров'я моє все-таки не [в] доброму стані.

Чи не чули Ви, що з «Заветами». Я чогось не дістав книжки, хоч пишуть, що І кн. вийшла вже. Чи маєте які відомості з «Современника» про «Сон», коли його надрукують? Це для мене має значення з матеріального боку, бо на подорож у гори потрібні гроші.

Ну, до побачення, дорогий Михайле Михайловичу. Дуже буду радий. Привіт Вашим.

Ваш *М. Коцюбинський.*

261. До Ісаака Розенфельда

Кінець травня — початок червня 1912 р.

Милостивый государь,

охотно соглашаюсь на помещение перевода моего рассказа «Подарунок на іменини» в июньской книжке «Нового журнала для всех». Размер а в т о р с к о г о гонорара за этот рассказ представляю определить Вам. Просил бы только, как и на будущее время (если, конечно, соглашение между нами состоится), присылать мне для просмотра рукопись переводов.

Относительно остальных Ваших предложений скажу следующее:

я предпочел бы печатать некоторые из моих рассказов о д н о в р е м е н н о в Вашем журнале (перевод с рукописи) и в украинском при условии оплаты листа 125 руб. Вознаграждение переводчика в эту сумму не входит.

Рассказы, которые будут напечатаны раньше в Вашем журнале, а потом уже, через известное время, в украинском издании, оплачиваются Вами 200 руб. за лист.

Что касается предоставления Вашему журналу исключительного права на помещение некоторых моих рассказов, то это предложение для меня неприемлемо (если, конечно, я правильно понял смысл предложения — лишение меня права печатать предоставленный Вам рассказ в украинском подлиннике.).

Ответ на это письмо просил бы прислать до 15 июня, так как после 15-го я уезжаю за границу.

262. До Володимира Гнатюка

5 червня 1912 р. 23 ст. ст. V 912. Чернігів.

Дорогий Володимире Михайловичу!

Листа Вашого і картку дістав, дякую сердечно. Похвалитися здоров'ям не можу, серце все більше і більше псується, астма мучить частіше і взагалі сил небагато. Однак, все ж сподіваюся поїхати до Криворівні. Може, зо мною поїде жінка і старший хлопець, але ще не вирішили напевно. Збирається в гори і д. Мих[айло] Могилянський. Чи знайшлась би йому хата у Криворівні і чи міг би він де столуватись? (Я не маю на увазі Вас, бо знаю, що пані Ваша недужа і не могла б брати на себе клопоту з чужими). Напишіть і повідоміть, к о л и с а м е в и ї з д и т е. Я (або ми) думаю бути у Львові 2—3/VII вашого стилю, раніше не зможу певно вибратись.

Дуже Вам дякую за книжки й за Вашу пам'ять. Але я жодної не дістав. «Синю кн[ижечку]» певно пришлють ще, а друга десь пропала в дорозі. Радію, що Вашій пані ліпше вже. Бажаємо їй здоров'я та й Вам. Привіт од нас всіх. Цілую Вас.

М. Коцюбинський.

263. До Євгена Чикаленка

7 червня 1912 р. 25.V 912. Чернігів.

Чи Ви мене зовсім забули, дорогий Євгене Харламповичу, що ані приїхали з Юлією Миколаївною, як обіцяли, ані одповіли на мою картку, якою я повідомляв Вас, що заслаб на плеврит?

Я навіть не знаю, де Ви тепер пробуваєте, що з Вами.

З 10 мая мені настільки краще, що дозволили виходити на повітря, а проте й досі погано ходжу, погано дихаю, і астма щодня мучить мене.

А все ж таки я не гайнував часу (хоч і багато пропало його) і з тої пори, як міг сісти за стіл, дещо зробив. Написав невелику річ для полтавського збірника на «день білої квітки» (не знаю тільки, чи що вийде з його виданням, бо й досі не маю звісток), переробив і одіслав нове

оповідання для «Вісника» (певно піде у VI кн.) і зараз пишу одну річ, яку хочу скінчити до 15 червня, бо коло 15, як дозволить здоров'я, хочу поїхати в гори, в Гуцульщину, щоб зібрати матеріал для більшої повісті з гуцульського життя. Тепер я собі ставлю зовсім інше завдання, ніж в «Тінях забутих предків», хочу придивитися до гуцулів з іншого боку. Пробуду там певно з місяць, не більше, і, повернувши, засяду за стіл. Мав я замір поїхати кудись у наше село, там тепер ціле море цікавого, але мене спиняє виборний рік, нетрудно тепер і без вини придбати собі чимало клопоту. Хай може поїду на друге літо, бо кортить мене дуже.

Де Ви тепер пробуваєте? То з «Ради», то від Іллі Людвіговича довідуюсь, що Ви все у роз'їздах. Які у Вас плани на літо? Невже ми скоро не побачимось з Вами? А може б Ви таки виконали свою обіцянку й приїхали до Чернігова? Погода зараз чудова, для подорожі по Десні найкращий час. А вже яку зробили б приємність мені!

Кінчаю листа привітом: до побачення! — і то скорого. Цілую Вас сердечно. Вам і Юлії Миколаївні всі ми засилаємо щирий привіт.

Ваш *М. Коцюбинський.*

264. До Леопольда Лукича-Будая

12 червня 1912 р. 30.V 912. Чернігів.

Високоповажаний добродію!

Дуже дякую за коректу, яку я вчора дістав, а сьогодні одсилаю в контору «Вісника» рекомендованим.

Прошу Вас ще раз перечитати коректу і звірити, чи друкарня виправила всі мої поправки. Буду сподіватися, що Ви пришлете мені обіцяні відбитки.

Чи вже вийшла V кн. (за май) «Вісника»? Я не дістав ще.

За присилку листа від «Новой жизни» і за Ваш лист дуже дякую.

До побачення! Сподіваюся, що се мені вдасться в середині червня, коли Ви на той час будете у Києві.

З високим поважанням

М. Коцюбинський.

265. До Володимира Гнатюка

17 червня 1912 р. 4/17.VI 1912. Чернігів.

Сердечна Вам дяка, дорогий Володимире Михайловичу, за Ваш гарний та щирий лист. Питання про те, хто їде — вже вияснилося: приїду я з Юрком та д. Могилянський (сам). Жінку не вдалось мені намовити. Думаємо виїхати з Чернігова 28 н. ст., значить, будемо у Львові 30 увечері, або може й 1-го вечором.

Не можемо скорше вирушити не через брак грошей (за Вашу пропозицію ще раз од серця дякую), а з інших причин. В каждому разі, ми вже не застанемо Вас у Львові. Бо ще нам треба і у Львові перебути день-два, хочемо купити собі якусь літню одежу, бо у Вас тонша, ніж у нас. От що нам порадьте: у Ворохті, здається, трудно дістати фіру. Як же нам зробити, чи не могли б ми замовити її з Жаб'я або з Криворівні? До кого б нам телеграфувати зі Львова, щоб вислали фіру до Ворохти? Мені здається, що я міг би заїхати возом, коли б було добре сидіння. Виїхати я хотів би рано, значить, доведеться ночувати у Ворохті. Або, нарешті, можна виїхати і того самого дня, бо у Ворохті я певно спати не буду (перша ніч на новому місці). Вам ліпше можна рішити всі ці питання. Може б Ви порадили мені карткою, бо ще встигнете вислати її до Чернігова.

Дуже я тішуся, що буду з Вами. Хто знає, чи вдасться ще раз разом літувати: почуваю себе весь час погано, гірше, ніж досі.

Могилянського нема в Чернігові, він на селі, отже, особисто не може подякувати Вам за поміч.

Роблю се за нього і за нього приймаю всі умови. Він людина проста, невибаглива і приємна.

До скорого побачення! Не пишу Вам всяких подробиць, бо побачимося. За обіцяну поміч по збиранню матеріалів для повісті особливо дякую. Без вас я ледве чи що зробив би.

Ну, ще раз бувайте здорові. Привіт од мене і всіх наших Вам і Вашій пані. Хай тільки одужує і поправляється.

Цілую Вас сердечно.

М. Коцюбинський.

266. До Віри Коцюбинської

30 червня 1912 р. 17.VI 912. Неділя. Радзівілів.

Вчора послав тобі картку з Києва, дорога Вірунечко. Їдемо добре, я перший раз спав у вагоні, од 9 до 5 рано. Їдемо на Броди, а не на Підволочиськ. Юрко теж спав — взагалі все добре, навіть погода. Здорові, напились чаю, в Радзівілові будемо снідати, хоч трохи рано: 11 година. Пиши до мене, не чекаючи листів з Криворівні.

Чи Ви всі здорові? Цілую Вас. А як мама? Не забувайте. Цілую *Муся.*

267. До Віри Коцюбинської

2 липня 1912 р. 19.VI 912. Львів.

Дорога Вірунечко! Вчора не встиг написати до тебе. Так якось захапалися з покупками та з всякими справами. Спинилися у Гнатюків, але обідаємо і вечеряємо в ресторані, бо тут нема кому нас годувати, всі, окрім пані, виїхали в гори. Завтра вирушаємо і ми. Ми здорові поки що і почуваємо себе добре. Юркові дуже все подобається, а за обідом п'є пиво, як справжній німець. Погода стоїть добра. Тільки з гір пишуть, що почались дощі. Будемо їхати фаетоном, то в дорозі не страшно. Як же там Ви? Чи здорові? Як мама? З Криворівні напишу листа, а поки що міцно цілую тебе і всіх.

Муся.

Мих[айло] Мих[айлович] кланяється.

268. До Віри Коцюбинської

4 липня 1912 р. 21.VI 912. Ворохта.

Дорога Вірунечко! Вчора надвечір приїхали ми до Ворохти. Мало не цілий день дощ. Ночували тут і сьогодні рано, хоч дощ знову, їдемо до Криворівні. Я з панею у фаетоні, а решта — бричкою. Кажуть, дорога не зовсім добра. Ми здорові, спали і, коли б не дощ, були б

задоволені зовсім. З Криворівні напишу. Чекаю од тебе листів. Як здоров'я мамине? Як Ви всі живете і чи здорові? Пиши частіше, хоч відкритки. Чи не було листів? Ну, цілую тебе міцно і всіх наших.

Твій *Муся.*

269. До Віри Коцюбинської

5 липня 1912 р. 22.VI 912 (п'ятниця).
с. Криворівня.

Адреса: (Австрія. Галіція. Österreich; Galicien, Jasienów Górny, Ясенів Горішній, с. Криворівня).

Дорога Вірунечко! Нарешті можу написати до тебе листа. У Львові ми перебули 2 дні, бо пані Гнатюкова лічила зуби. Купив я собі літній костюм, сорочку і парасольку, а Юркові капці за 5 карб. Виїхали 20 вранці і зараз почався дощ, який не перестає й досі. У Ворохті ночували, а вчора виїхали вранці двома підводами: я з панею у фаетоні, а решта на візку. Хоч нас і мочило, але доїхали добре, оселилися у дяка, в тій хаті, де я жив торік. Ми з Юрком в більшій, а Мих[айло] Мих[айлович] через сіни. Але, здається, Юрко все описав. Я трохи втомлений дорогою і до неділі думаю спочивати та чекати погоди. Мусить же вона колись бути. Сердечних припадків не мав, тільки часами трохи задихався. Мені завжди в дорозі краще буває. Тепер чекаю на сонце, бо коли б до цеї краси та ще погода, то тут було б чудесно. Цілу дорогу я все жалкував, що ти не поїхала з нами, та й тепер жалкую. Прошу тебе, спочивай добре на вакації і не сиди вдома, роби собі і дітям всякі приємності, тоді і мені приємніше буде. Не забувай також нас, бо ми всіма думками вдома. Хоч уже тиждень сьогодні, як виїхали з дому, але од тебе нема ще листа, ані газет, хоч і те і друге могло б вже бути. Чи є що з пошти? Коли цікаве, пришли або напиши.

Гнатюка я застав здорового, він виглядає непогано. Досадує, що ти не приїхала, бо хоче познайомитись з тобою. Нас тут приймають дуже сердечно. Гнатюк обіцяє мене познайомити з різними гуцулами, од яких я можу зібрати матеріал для повісті, а Волянський (священик з

Криворівні) обіцяє взяти мене з собою на села. Тут ще нікого, опріч нас, нема, навіть родина Гнатюків не ціла, бо старша дівчина їх десь гостює у своєї подруги. Леся посилає нашим дівчатам свою фотографію і просить прислати їй ту карточку, де Іра з Оксанкою в маскарадних костюмах. Нехай зараз пришлють.

Турбуюся я, як мамине здоров'я, чи перестало боліти, чи не треба покликати ще Тимошка. Попроси маму, щоб більше їла і щоб сиділа в садку. Нехай Оксана піде до дантиста, а ти порадься про неї з Михаліною. Не откладай тільки, бо я турбуюсь. Що там Романчик і Лідя? Як ти проводиш свій час? Пиши до мене частіше, я ж пишу тобі часто.

Кланяються тобі кияни, львов'яни і криворівняни. А ми цілуємо міцно тебе і всіх наших. Пиши. Твій *Муся*.

270. До Олександри Аплаксіної

5 липня 1912 р. 22.VI 912. с. Криворівня.

[...] Приехал я на место только вчера вечером. Ехалось, как всегда, довольно плохо: я не умею спать в дороге и вот уже неделя, как я сплю не больше 4—5 часов в сутки. Устал, конечно, и недоволен погодой. Особенно наскучили дожди и холода в горах. Вчера и сегодня все время льет и температура не выше 6—7 градусов. Еще вначале, по выезде из Ч[ернигов]ва, было недурно, тепло и не очень влажно, т. ч. во Львове я с удовольствием ходил по улицам, делал покупки и посещал знакомых. А потом все испортилось, и день кажется годом. Даже красотой Карпат не могу любоваться: тучи закрыли горы, еловые и пихтовые леса кажутся мрачными, суровыми и неприветливыми. А Юрко в восторге, говорит, что и во сне не мог бы увидеть таких чудес. Со вчерашнего вечера я его почти не вижу, все он, несмотря на дождь, пропадает где-то в горах или в лесу и едва дозовешься его.

Если бы не холод и не дожди, у меня было бы лучшее самочувствие; сейчас же головная боль и недовольство. Конечно, погода должна поправиться, и все будет иначе, т. к. я смогу приступить к своей работе.

Поселился я на прошлогодней квартире, но в комнате было так свежо, что пришлось топить печи. Из знакомых почти никого еще нет и хорошо было бы, если бы никто не приехал: боюсь, что могут мешать мне, а я хочу поскорее собрать материал [...].

271. До Віри Коцюбинської

8 липня 1912 р.

25.VI 912. Понеділок, Кривор'івня.

Дорога Вірунечко! Ми дістали од тебе першу відкритку і три №№ «Киев[ской] мысли». Дуже тобі дякую. Живемо добре, зовсім здорові. Я досі не міг спати, але минулої ночі вже спав 8 годин і почуваю себе добре. Вчора почав працювати, збирати матеріал. Погода у нас стала добра, сонце, хоч ще не дуже тепло. Сьогодні Юрко з Мих[айлом] Мих[айловичем] і з дітьми Гнатюка пішов в екскурсію, в гори. Вернеться увечері. Взагалі Юрко дуже задоволений, захоплений навіть, щодня кудись ходить, їсть за двох і спить, як забитий. Виглядає дуже добре і в своїх костюмах не подібний до гімназиста. Тут ще нікого, опріч нас, нема. В неділю я маю їхати, коли буде погода, до Бистриця. Почав я краще ходити, не задихаюсь, серце не докучає і багато їм. Шкода тільки, що через погоду не можна ще брати сонячних ванн. Зате я задоволений з початку своїх студій. Дуже цікаві речі одкриваю і коли і далі так буде, то буде матеріал для повісті. Нетерпляче чекаємо твоїх листів, і коли Мих[айло] Мих[айлович] частіше дістає листи з дому — заздримо йому. Як же Ви всі, чи здорові, чи добре проходять у Вас вакації? Як здоров'я мамине? Чи перестало боліти? Чи є що з пошти, і що чути в Чернігові? Цілуємо тебе і всіх міцно. Не забувайте нас. Гнатюки кланяються. Ну, бувай здорова.

Твій *Муся.*

272. До Олександри Аплаксіної

9 липня 1912 р. 26.VI 912.

Австрія. Галіція. Öesterreich. Galizien. п. Ясенів Горішній, с. Криворівня.

[...] Живется мне хорошо, несколько напряженно и нервно, но это пустяки. Вначале я плохо спал, теперь уже сплю хорошо, должно быть устал после работы. С самого утра я уже отправляюсь в гости к знакомым гуцулам или завожу новые знакомства при всяком удобном случае: на дороге, у реки, в лесу и т. п. Народ очень словоохотлив, и моя записная книжка быстро наполняется. Выписал сюда из далеких сел двух давних знакомых, могущих быть полезными мне, а с воскресенья, т. е. с 1-го июля начнутся мои разъезды верхом. Если припоминаешь, мне хочется познакомиться со своеобразной философией гуцулов, с их взглядами на жизнь и любовь. Уже теперь чувствую под собой почву, т. к. оправдывается то, что я предполагал раньше в виде догадки. В свободные часы отправляюсь в горы или вдоль реки для знакомства с природой и опять заношу свои впечатления в записную книжку. Хожу в одиночку; Юрко имеет свою компанию и делает самостоятельно экскурсии. Знакомых пока немного, но и наличные претендуют на мое общество, но я не поддаюсь: без церемоний заявляю всем, что я приехал сюда не для личных удовольствий, а на работу. Погода поправилась. Дожди выпадают реже, тепло. А при хорошей погоде и я чувствую себя здоровым, имею великолепный аппетит, и работоспособность моя повышается. С внешней стороны жизнь моя очень однообразна. Вечно вращаюсь в кругу своих интересов специальных; все интересное, что дает поездка, ты узнаешь из повести, если удастся ее написать. [...]

273. До Віри Коцюбинської

11 липня 1912 р. 28.VI 912. Криворівня.

Дорога Вірунечко! Позавчора Юра вислав тобі одкритку, а перед ним я. Чи все дістаєш? Чи дістала рекомендованого листа? Я твій лист дістав і дуже дякую за нього, так приємно знати, що діється з Вами.

Бідна тьотя! Але справді, може, для неї лучче, що вона перестала вести таке тяжке життя.

Ми тут живемо добре, як нема дощу, але дощі перепадають мало не щодня, і це мені заважає, бо я не можу ані виходити, ані їздити на роботу. Але хочу конче поїхати в три місця: до Голов, до Бистриця, до Жаб'я, бо там маю таких знайомих, які мені можуть помогти. Зібрав трохи матеріалу і тут, але ще мало. Оця робота так мене захопила, що навіть не можу бути спокійним і любуватися природою. Кожна змарнована година мене болить. Може, трохи потому стану спокійнішим, як вже буду мати матеріал.

Я тепер дуже поправив свій шлунок — він в мене такий, який може бути тільки у зовсім здорового. Їмо мамалигу, гриби, суниці, чорниці, кисле молоко і мед. Юрі все дуже подобається. Він ходить по горах з Мих[айлом] Мих[айловичем], а я їм заздрю, бо не можу. Останні два дні докучала мені астма і болять груди, але то нічого. Почав краще спати і думаю, що все пройде. Коли тебе що особливо цікавить з нашого доволі одноманітного життя, то питай в листах, буду одповідати.

Дуже я радий, що мамі трохи легше, нехай тільки бережеться, не хвилюється, часто їсть і сидить в садку.

За гроші дуже дякую маму, але мені здається, що це непотрібно було робити, у мами є свої потреби. Але коли вона конче хоче, то краще покласти гроші на «сберегательную книжку», або на текущий счет в банк.

Кого мені жалко, то тебе, що ти з своїх вакацій зробила собі клопіт. Утомляйся менше і гуляй, другого літа сього року не буде.

«Киевск[ую] мысль» я дістав два рази, нічого не доплачував. Що з пошти? Пиши мені про все і не гнівайся, коли замість листів буду писати одкритки, бо якось все нема часу. Цілую тебе і всіх сердечно і міцно. Юрко хтів писати, але нема вже місця, і він напише завтра або позавтра одкритку. Ще цілую і чекаю од тебе звісток. Не забувай нас. Знайомі кланяються тобі.

Твій *Муся.*

274. До Віри Коцюбинської

14 липня 1912 р. 1.VII 912. Криворівня.

Дорога Вірунечко! Вчора увечері дістав твого рекомендованого листа і заспокоївся, бо, не дістаючи щось 4 дні звісток од тебе, почав турбуватися. Цілую Оксанку і Ірку за їх листи. А Рома не написав. Ми здорові, але нам докучають дощі, що йдуть мало не щодня, та холодні ночі. Через те я не можу вибратися нікуди в дорогу і скільки можу працюю на місці. Повиписував собі з других сіл знайомих гуцулів, але через дощі не йдуть. Про Юрка не пишу, він пише сам. Хочу просити тебе, коли дістанеш гроші з «Заветов», пришли їх мені на адресу Гнатюка (Володимира). Пиши до нас частіше, я тобі часто пишу. Цілую тебе міцно, а ти поцілуй всіх наших. Чи пересипаєш грубки? Ще цілую. Твій *Муся.*

275. До Віри Коцюбинської

16 липня 1912 р. 3.VII 912. Криворівня.

Дорога Вірунечко! Вчора увечері дістав твою одкритку з 29.VI, а газет не дістав (тільки 2 пачки прийшло). Дуже дякую, що не забуваєш нас. Тільки й потіхи, що з твоїх листів, бо весь час така неможлива погода, такі дощ і холод, що просто одчай бере. Найгірше, що я не можу рушитися і робити те, для чого поїхав. Тільки часом вдається зловити якого гуцула та трохи записати од нього, коли ще вміє оповідати. Досі я нікуди не їздив. Через погоду не можу навіть гуляти, а через це погано сплю, або навіть зовсім не сплю. Я здоров, трохи кашляю од вогкості, всі надії на сонячні ванни пропадають. Особливо неприємні дощі через те, що я буду змушений довше сидіти тут, бо без матеріалу не хочу виїздити звідси.

Юрко теж нудиться. Але він сам пише про себе. Приїхав Франко з синами, але я стараюся менше бачити його, бо з ним тяжко. Він ще гірше виглядає, ніж досі.

А тобі тепер неприємна робота з грубками! Коли б уже швидше скінчилось. Дуже мені неприємно, що в мами знову болить око. Чи вона добре їсть, чи сидить в

садку? А чому ти нічого не напишеш про Романа? Він навіть не підписався на спільному листі. Цілую тебе міцно і всіх цілую. Пиши ж. Твій *Муся.*

276. До Євгена Чикаленка

16 липня 1912 р.

Дорогий Євгене Харламповичу!

Сподіваюся, що Ви вже на Кавказі. А я тут бідую через дощі і холод. Погода псує мені плани, бо маю скрізь їздити, а мушу сидіти вдома. Вже дещо зробив, матеріал дуже цікавий, мене аж захоплює. Пробуду тут ще зо 3 тижні, не більше. А як Вам живеться? Чи задоволені, чи здорові? Був би радий мати од Вас хоч картку.

Сердечно цілую Вас. Юлії Миколаївні щирий привіт.

Ваш *М. Коцюбинський.*

3.VII 912. Криворівня.
Австрія. Галіція.
п. Ясенів Горішній, с. Криворівня, мені.

277. До Луки Гарматія

17 липня 1912 р. Криворівня, дня 17.VII 1912.

Дорогий пане добродію!

Насамперед, прошу вибачити мені, що я зважуюсь турбувати Вас, але справа, в якій я хотів би побачитись з Вами, настільки важна для мене, що я зважуюсь просити у Вас дозволу приїхати до Вас в Голови на один день на сьому тижні. Прошу мені одписати, чи Ви будете на сьому тижні вдома і чи дозволите мені завітати на коротко до Вас. Коли б Вам було незручно прийняти мене на сьому тижні, прошу визначити інший час, наприклад, на наступному тижні.

Я писав до Вас в тій справі, та не знаю, чи Ви дістали мою картку.

Прошу переказати мій привіт вп. родині Вашій.

З високим поважанням

М. Коцюбинський.

18-го. Вчора не вдалося послати листа, очевидно, на сьому тижні я не міг би приїхати, тому прошу повідомити, коли саме на тому тижні я міг би приїхати до Вас. Ще раз прошу вибачити за турботи.

Ваш *М. К.*

278. До Михайла Рудницького

18 липня 1912 р. 18.VII 912. Криворівня.

Дорогий пане товаришу!

Складаю Вам найсердечнішу подяку за дорогий для мене дарунок — Ваші книжки. Вони поможуть мені доповнити той незабутній образ, який назавжди лишився в моїй пам'яті.

Дуже хотів би я побачитись з Вами ще раз тут, в горах, і маю надію, що Ви не забули своєї обіцянки приїхати до Криворівні.

До побачення! Мих[айло] Мих[айлович] Могилянський просить передати Вам уклони. Щиро стискаю Вашу руку.

З високим поважанням

Ваш *М. Коцюбинський.*

279. До Віри Коцюбинської

20 липня 1912 р. 7.VII 912. Криворівня.

Чому се, дорога Вірунечко, нема від тебе листів? Вже 5-й день нічого не дістаємо, і я турбуюся, чи все добре вдома. Вчора ввечері дістали тільки 3 №№ «Киевск[ой] мысли», а більше нічого. А я пишу до тебе часто, недавно послали разом з Юрком листа, а потому картку. Ми здорові, але незадоволені з дощів, які йдуть щодня. Дуже вогко і холодно, що недобре для здоров'я і заважає працювати. Вчора я їздив конем до «бога», але зловив мене дощ і трохи промочив. В понеділок думаю зібратися до с. Голов на 2—3 дні, а потому поїдемо з Юрком до Вижниці, на Буковину, коли погода позволить. Юрко веде себе дивно: не хоче гуляти з гімназистами, яких тут має-

мо, а все ходить, або сам, або з Мих[айлом] Мих[айловичем]. Такий кундель, наче боїться людей. Однак не скучає і, здається, задоволений. Я вже починаю скучати за домом, особливо, як не маю роботи через дощі. Але тепер робота, здається, піде живіше, і я радію, що привезу додому матеріал для повісті, або хоч для оповідання. Пиши тільки ти до мене, щоб я не турбувався. Як мама? Як діти? Чому нічого не пишеш про Романа? Од Оксанки була одкритка з Боярки. Коли дістала з «Заветов» гроші, вишли на адресу Гнатюка. Цілую тебе міцно і всіх наших. Твій *Муся.*

280. До Віри Коцюбинської

22 липня 1912 р. 9.VII 912. Криворівня.

Дорога Вірунечко! Я так турбувався, не маючи щось 6 днів од тебе звістки. Нарешті, дістав твого листа, маминого і од дітей. Скоро напишу тобі довшого листа, а сьогодні тільки одкритку, щоб Ви знали, що ми здорові і нічого злого з нами не діється. Сьогодні поїхав додому Мих[айло] Мих[айлович], він зайде до тебе і розкаже про нас і наше життя. Все було б добре, коли б не дощі. Нема дня без дощу, вогко, сонця не видко, погода препогана. Дуже се мені заважає, бо не можу виїздити, ані гуляти навіть. Однак я повиписував собі потрібних людей і записую од них потрібний мені матеріал. Думаю пробути тут до 18—19, значить, ще днів з 10, і коли ти хочеш, щоб я щось купив, мусиш зараз вислати мені гроші на адресу Гнатюка (для мене). Це вигодніше, бо Гнатюка тут знають на пошті. Пришли рублів 40—50 та ще Юркових 10 р. Я вже два рази писав тобі про се, то будеш мати час, бо листи ідуть сюди щось дуже довго, часом днів 6, а грошовий може і більше. Скоро напишу листа до тебе, до мами і до дітей. Чи ти продовжуєш одпуск? Добре, коли б ти виїхала нам назустріч до Києва, так коло 22-го. Врешті, я ще напишу точно, коли будемо в Києві. Поки що цілую тебе, маму і дітей. Нехай мама береже своє здоров'я. Ну, до др[угого] листа. Твій *Муся.*

Посилають тобі поклони.

281. До Ірини Коцюбинської

29 липня 1912 р. 16.VII 912. Криворівня.

Дорога Іриночко! Дякую тобі дуже, що ти не забуваєш нас і пишеш. Дуже мені хочеться швидше побачити тебе, і я дякую мамі, що хоче виїхати з Вами назустріч нам до Києва. Я тільки чекаю, щоб трохи поправитись, і зараз виїду додому. Юрко пішов кудись в гори. Цілую тебе міцно.

Твій *тато.*

Поцілуй од мене маму. Завтра напишу.

282. До Романа Коцюбинського

29 липня 1912 р. 16.VII 912. Криворівня.

Дорогий Ромочко! Нарешті одписую тобі. Спасибі, що мене не забув. Юрко вчора дістав твою одкритку, але не може одписати, бо зранку пішов з великою компанією в гори і ще не вернувся. Завтра, певно, напише. Я тебе прошу, бережи бабу, доглядай, щоб вона їла і гуляла, і не хвилюй її. Поцілуй її від мене. Яка у Вас погода? У нас уже 3 дні дуже гарно.

Цілую тебе, твій *тато.*

283. До Віри Коцюбинської

30 липня 1912 р. 17.VII 912. Криворівня.

Дорога Вірунечко! Вчора я дістав твою картку з 13-го, де ти пишеш про гроші, а Юрко — твого листа. Спасибі тобі, бо ми вже турбувались, пишучи часто, а дістаючи рідко листи.

Мені не повезло трохи, я застудився, схопив бронхіт, до того прилучилася астма і серце, і було так погано, що мусили кликати лікаря. Але лікар поміг мені, я тільки два дні полежав у ліжку і тепер вже встав, трохи ослаблений, але здоровий і вигріваюся на сонці, бо відколи я заслаб, погода чудова. Хотів виїхати на сьому тижні,

а тепер мушу почекати, щоб прийти трохи до себе, і думаю виїхати в неділю, 22, а зі Львова 24, значить, 25 вранці буду у Києві. Дуже я був би радий і вдячний тобі, коли б ти виїхала з дітьми до Києва. Коли б що змінилося — напишу або телеграфую. Скучив я за Вами. Цілую тебе і всіх наших.

Твій *Муся.*

284. До Володимира Гнатюка

4 серпня 1912 р.

У вагоні з Ворохти до Станіславова. 4/VIII 1912.

Дорогий пане Володимире!

На диво, їхалось мені добре, бадьорно, погода сприяла. За рогачкою схопила нас гроза, буря з градом й заливним дощем. Мочило, прало й било цілу годину. Ми промокли трохи і мусили заїхати до лісничівки, де перечекали негоду. Натурально, втратили потяг і приїхали до Ворохти по 4-тій. Не було вже чого їсти. Юнгерові я дав 18 кор[он], хотів 20. Але то байка, найгірше, що перемучився і може чи не перестудився гірше. Д[обродій] Крип'якевич їде з нами до Станіславова. У Львові доведеться певно заїхати до готелю, бо трудно вночі когось колошкати. Цілую Вас всіх. Напишу завтра рано.

Кланяюсь.

М. Коцюбинський.

285. До Володимира Гнатюка

8 серпня 1912 р.

8.VIII 1912. Львів.

Дорогий Володимире Михайловичу!

До Львова зо всякими пригодами (не було жодного місця у всіх 3-х класах) і з опізненням приїхали якось. Ніхто нас не стрів, бо д. Федюшка чекав о 9, а потому ні. Взяли фіакра і поїхали до «Народної гостин[иці]», де, очевидно, я не спав ані хвилини, хоч атаку не було.

Не заїхали до Вас, бо було пізно і не могли ж будити Михайла так пізно. Сьогодні до лікаря не ходив, бо почуваю себе краще, і коли вночі не буде атаку, поїду додому, бо ліпше слабувати вдома, ніж у Львові. Погода нині чудесна.

Тут чимало приїжджих, є, здається, М. В. Лисенко, є пані Романович, Левінська з Кракова. Але все се мене не тішить, бо подумайте, який я перемучений. Сьогодні лягаю рано, може вдасться заснути хоч трохи. Д[обродій] Федюшка кланяється Вам. З Києва напишу знову (або як не зможу завтра виїхати, то зі Львова). Коли Ви дістанете для мене яку кореспонденцію з Чернігова, прошу н и щ и т и її, бо вона мені не потрібна. Кланяюся з Юрком всім Вам, Волянським, п. Бохенській і Крушельницькому.

Ваш *М. Коцюбинський.*

286. До Володимира Гнатюка

15 серпня 1912 р. 2/15.VIII 912. Чернігів.

Дорогий Володимире Михайловичу!

Чи дістали 2 мої картки з дороги? Третьої я вже не годен був написати. Ледве доїхав додому і надобре розхорувався. Ходили коло мене аж три лікарі, а помогли ще мало. Останню ніч спав перший раз і тому маю силу написати до Вас сих пару слів. До цілої моєї біди я мав десь застудити живіт і дістав острий катар шлунку. Може, почну поправлятись потрохи, хоч поки що се лиш надія.

А як там Ви, чи дужі, як пані? Ви мене забули, бо я од Вас нічого не дістав. Хочеться мені сердечно подякувати Вас і паню Олену за добрість та дбайливість про мене. Велика й сердечна подяка. Спасибі також д[обродіям] Волянським, д. Крип'якевичеві і всім, хто виявив свою симпатію до мене та помагав мені в лихій пригоді. Кланяюсь п. Бохенській, Крушельницькому, коли вони ще в Криворівні.

З посилок я дістав тільки останню («Етнографічний збірник») і ще одну — 2-гу, здається. Прошу Вас, рекла-

муйте ще 2 або, коли Вам повернули, вишліть, що можна, рекомендовано.

Вітаю всіх, а Вас цілую.

М. Коцюбинський.

Наші уклоняються Вашій родині.

287. До Ісаака Розенфельда

Кінець серпня — початок вересня 1912 р.

Многоуважаемый господин Розенфельд!

Ваше последнее письмо не застало меня дома, я тогда был еще за границей. Поэтому так и запоздал ответ.

Мне кажется, что соглашение между нами все-таки могло бы состояться. Принимая Ваше условие помещать одновременно некоторые мои вещи в украинском издании и одном из Ваших журналов, предлагаю установить такой порядок: мне почти всегда известно, когда моя вещь будет напечатана в оригинале. Посылая Вам рукопись перевода, я уведомляю, в какую книжку укр[аинского] журнала она идет. Предварительное ознакомление с оригиналом (в рукописи) сопряжено с такими неудобствами и затруднениями чисто технического свойства, что я просил бы Вас отказаться от этого.

Перевод с рукописи будет делать мой переводчик М. М. Могилянский, к которому я уже привык. Предварительно я просматриваю и исправляю его работу, т. ч. Вы получаете авторизованный перевод. Если цена, предложенная раньше мной, обременительна для Вас, то я согласен понизить ее до 150 руб. за лист, с вознаграждением из этой суммы переводчика. Иными словами, переводчику плачу я, а редакция журнала производит расчет исключительно со мной (по 150 руб. за каждый лист). Думаю, что эти условия вполне приемлемы для Вас.

В настоящее время я болен и не работаю. Свободных готовых вещей не имею. Надеюсь, однако, в ближайшем будущем сесть за обработку интереснейших материалов, собранных мною летом среди гуцулов, и тогда я сообщу Вам и размер вещи и приблизительный срок присылки рукописи.

Конечно, предварительно Вы извещаете меня, принимаете ли Вы мои условия.

288. До Леопольда Лукича-Будая

14 вересня 1912 р. 1.IX 912. Київ.

Високоповажаний добродію!

Не можу до Вас зайти сам, бо почуваю себе недобре. Я приїхав сюди до лікаря і міцно сподіваюся на гонорар за опо[відання] «Коні не винні», який Ви ласкаво обіцяли вислати мені в недовгім часі. Будьте ласкаві, передайте гроші моїй жінці — Вірі Іустинівні, яка занесе Вам сю картку. Всього найкращого.

М. Коцюбинський.

289. До Володимира Гнатюка

17 вересня 1912 р. Київ, 4/17.IX 912.

Дорогий Володимире Михайловичу!

Як бачите, сиджу у Києві і лічуся у професора. Не писав до Вас, бо та перша ніч, яку я проспав і по якій написав до Вас — була остатньою. Весь серпень і досі я хорий, не сплю, не їм, мучусь. Трудно навіть взятись за перо, щоб написати кілька слів. Навіть читати не можу. Лікар-професор радить мені терпіти і спокійно чекати, поки все минеться, бо нічого дуже небезпечного нема. Нині їду додому, а коли не буде краще, вертаю до Києва і лягаю до шпиталю. Скоро напишу до Вас і вишлю гроші. Вибачайте, що спізнився.

Як Ваше здоров'я та пані Олени?

Цілую Вас і Ваших.

М. Коцюбинський.

290. До Михайла Могилянського

24 вересня 1912 р. 11.IX 912. Чернігів.

Дорогий Михайле Михайловичу!

Жалкую дуже, що не міг перед Вашим од'їздом ще раз побачитись з Вами, бо несподівано мусив виїхати до Києва, так мені стало погано. Просидів у Києві цілий тиждень, лічився у проф. Яновського, а результатів жодних. Так само не сплю, не їм, мучуся і нічого не можу робити. Словом — інвалід, і не знаю, коли кінець буде сьому. А як же там Ви? Чи добре доїхали, що поробляєте, чим скінчилися городнянські справи? А до мене оце писав д. Миролюбов, прохав дати дещо для «Заветов». Я думаю, що «Подарунок на іменини» підійде, і коли він у Вас готовий, пришліть мені, будь ласка. Ще одно прохання: чи не вдало б ся Вам зайти до «Современника» та розпитати, коли надрукують «Коні»?

Цілую Вас сердечно. Привіт Вашим.

М. Коцюбинський.

291. До Наталії Кобринської

25 вересня 1912 р. 12/25.IX 912. Чернігів.

Високоповажна пані!

Велику приємність зробили Ви мені своїм дорогим для мене дарунком, а ще більше тим, що згадали про Вашого постійного поклонника. Сердечно дякую. Ми всі, цілою родиною, завжди згадуємо з великою приємністю той час, коли ми вітали Вас у своїй хаті. Не можу замовчати свого жалю, що Ви покинули белетристику. Чому?

Прошу вибачити, що пишу коротко: я тепер тяжко слабую і навіть з подякою за книжку дуже опізнився. Я і родина моя вітають і здоровлять.

З високим поважанням

М. Коцюбинський.

292. До Івана Крип'якевича

25 вересня 1912 р. 12/25.IX 912. Чернігів.

Високоповажаний добродію!

Дуже Вам дякую за пам'ять і за привіт з Криворівні. Весь час, відколи я приїхав додому, збираюсь подякувати Вам сердечно за дружню поміч в дорозі до Львова і за добрі відносини до мене. Однак тяжка слабість так мучила мене весь час (та й тепер не краще мені), що я не мав енергії взятись за перо. Але краще пізно, ніж ніколи. Як живете? Що робите тепер? Здоровлю.

Ваш *М. Коцюбинський.*

293. До Володимира Гнатюка

7 жовтня 1912 р. 24.IX 1912. Чернігів.

Дорогий Володимире Михайловичу!

Не знаю, з чого почати: чи дякувати, чи прохати вибачення за те, що довго не писав. Але вибачити мене Ви, певно, встигли вже, діставши мою картку з Києва, в якій повідомляв, що весь час, відколи виїхав з Криворівні, тяжко хорую і не можу і досі ніяк поправитися.

Отож краще дякувати — сердечно хочеться подякувати і поцілувати за все — за пам'ять, за листи, книжки, поздоровлення на іменини. Все я дістав, навіть того листа з Криворівні, що поданий був на пошту в Ясенові 24.VIII і йшов до мене цілий місяць. Але вернусь назад, до часу свого виїзду з Криворівні, щоб коротко оповісти Вам, що діялось зо мною аж досі.

Як тільки сів я «на юнгера», зараз почув себе ліпше, природа, рух і повітря підняли нерви і здавалось мені, що я одужую. Про пригоди в дорозі знаєте десь од д. Крип'якевича, з яким ми бідували разом, та й з моїх двох карток ще з австрійської території: з Станіславова і зі Львова. У мене таке враження, що Ви їх не дістали, хоч маю свідків, що я їх кинув до скриньки. У Львові мені було дуже погано, але я старався підбадьорити, підняв (яка була) енергію, щоб доїхати якось додому, бо не хотілося лягати у львівському шпиталі (що б я зробив тоді

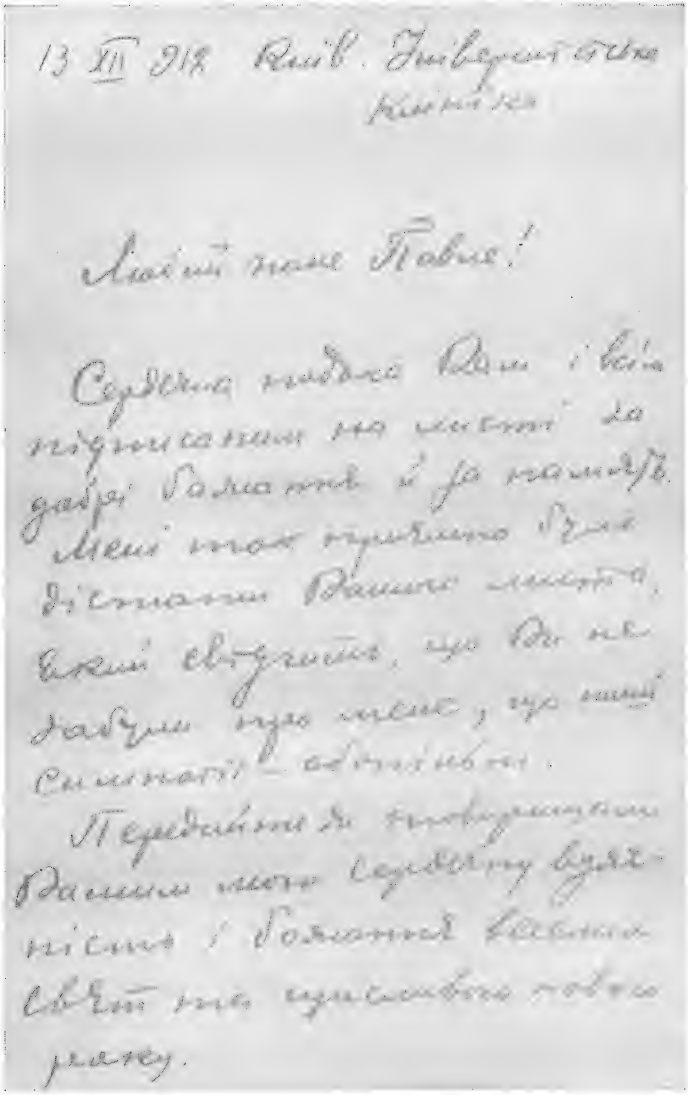
13 XII 918 Київ. Університетська
Книжка

Любий наш Павло!

Сердечна подяка Вам і Вашій
підписаним на листі за
добрі бажання й за пам'ять.
Мені так приємно було
дістати Ваше листо,
який свідчить, що Ви не
забули про нас, про наші
спільні — давні.

Передаємо Вам товариські
Вашим нам сердечну вдяч-
ність і бажаємо Вам
світ на щасливий повер-
нення.

Лист до Павла Тичини. *Сторінка автографа.*

з Юрком, особливо коли б слабість затяглася?), і якось дотягся до Києва, перемагаючи себе. Тут мене стріли жінка і діти і зараз забрали додому, де я можу мати і лікарів і добрий догляд. От і почали мене лічити і чим далі лічать, тим мені гірше. Не сплю (хіба 1—2 год. за ніч), нічого не можу їсти, астма так мучить, що розказати трудно, а за всякими ліками і світу божого не бачу: дня мені не стає, щоб все те ковтнути. Перемучився я так місяць і поїхав до Києва, до спеціаліста-професора. Що мене коштувало і нервів і грошей (40 корон кожні оглядини), заким я достукався до того божка та міг користуватися його порадами. Ну, та й що ж? Ковтаю нові ліки, а здоров'я по-старому лишилося. Так само не сплю ні вдень, ні вночі, не можу нічого їсти, та ж астма. А ослаб так, що ноги заплітаються, голова не робить, навіть читати не можу. Робота лежить, а я мучуся бездіяльністю і проклинаю життя. Коли буде інакше — не знаю, лікарі самі дивуються, що слабість така уперта. От Вам — з егоїзмом слабого — опис мого існування. І соромно і гидко так займатися здоров'ям, та що вдієш, коли мене цілком придушило, не лише тіло, але й дух. Ну, годі, годі...

Як-то Ви себе почуваєте, слабші за мене силами, але багатші, здається, духом? Що дала Вам Криворівня — плюс чи мінус? Чи можете тепер працювати і чи дбаєте вже про те, щоб у Вашій канцелярії поставили грубку, аби не повторилася торішня історія? Коли не поставлять коштом Т[оварист]ва, я готовий збирати тут жертви на грубку, щоби врятувати життя і здоров'я нашого вченого і секретаря Т[оварист]ва Гнатюка.

Згадав про гроші і соромно мені стало, що так запізнився з пересилкою довга Вам. Тільки вчора жінка вислала переказом на Вашу адресу 35 руб. (88 кор[он] 89 гел[ерів]) — але біда в тім, що я забув, скільки саме корон передав мені д. Федюшка. У нього певно записано, і коли я одіслав менше, то прошу мене повідомити і не гніватись за таку погану пам'ять.

Незабаром (І.Х) треба одсилати оповідання для збірника Франкового, а я не можу навіть сказати, коли зможу сісти за роботу. Що мені робити? Дуже велика прикрість. Напишіть мені, як здоров'я пані Олени, як Ваші діти? Юрочка цілую. Наші вітають сердечно Вас і вп. пані.

Цілую і обнімаю Вас.

М. Коцюбинський.

294. До Олекси та Марії Волянських

7 жовтня 1912 р. 24.IX 912. Чернігів.

Високоповажане добродійство!

Сердечна подяка за пам'ять і за милий для мене привіт з Криворівні. Фізично не міг одписати, бо весь час хорий, не сплю, не їм і тільки дивуюсь, як ще жию на світі. Недавно повернув з Києва, куди їздив до ліпших лікарів, але нічого не помагає. Як трохи буде ліпше, напишу до Вас ще, а тепер бажаю всього найліпшого.

Вам щиро відданий
М. Коцюбинський.

295. До Миколи Федюшки

13 жовтня 1912 р. 30 ст. ст. IX 912. Чернігів.

Дорогий товаришу!

Волів би й я одповідати на Ваш лист при кращім здоров'ї та годі дочекатися. Мені все гірше і гірше, серце перестає робити, ноги розпухли і не можу ходити навіть. Але все те байка, аби була можливість хоч щось робити, хоч би читати, врешті, а то й сего не годен, бо голова як в тумані по тяжких ночах.

Ваш лист приніс мені мало приємного: Ви також жалієтесь на здоров'я, на очі. Побережіть себе, Ви ще молоді, перед Вами стільки ще праці.

Дуже Ви заінтересували мене своїм двотижневиком, яким хочете «робити опозицію». Але кому? Яким напрямкам суспільним чи політичним? Цікавлюсь. Може б Ви прислали мені проспект видання (коли вже маєте) або перше число часописі.

В Києві, як певно чули вже, має виходити «Сяйво» з дуже цікавою (принаймні для мене) програмою. Але оголошення про той журнал в «Раді» робить комічне і, навіть, неприємне враження. Редакція з радістю оповіщає, що «вже приймається передплата» і ані словечка про те, коли має виходити часопись. Хвалиться, що беруть участь кращі письменники і не подає ні одного імені, опріч прізвища редактора «Корольчук», яке у нас — порожній звук.

Словом — нема довір'я до нового органу друку, нема охоти поспішатися з передплатою. Чи не знаєте Ви, що це за диво, «Сяйво» оте?

Про з'їзд письменників я так само нічого не чую нового. Думаю, що він не одбудеться, бо для організації його треба праці, енергії, дбайливості, а не самих слів. А ми багатші на слова, ніж на діла.

Коли побачите д. Яцкова, подякуйте йому од мене за ту приємність, яку я дістав, читаючи початок його «студії» — «Блискавиці». Мені дуже подобалась манера письма, прекрасна обсервація і прозорість, легкість малюнка. Я дуже радий, що ся річ удалась йому і що по довгій перерві він так щасливо знов виступив у «Віснику».

Що Ви тепер поробляєте? Що пишете? Я ще більше цікавий на чужу працю, коли сам нічого не можу робити. Буду Вам вдячний, якщо при вільному часі згадаєте Вашого хорого знайомого й прихильника й напишете пару слів.

Волод[имиру] Михайловичу перекажіть разом з привітом, що я не зараз одпишу йому, бо маю ще мало сили.

Усього найкращого. Сердечно обіймаю.

Ваш *М. Коцюбинський.*

296. До Максима Горького

22 жовтня 1912 р. 9.X 912. Чернігів.

Дорогой Алексей Максимович!

В письме к Марии Федоровне я подробно объясняю причину своего долгого молчания, хотя все-таки Вы должны были получить мой привет с Карпат, посланный на Капри в конце июня.

Плохо мне, дорогой Алексей Максимович: болею упорно, продолжительно и жестоко; хуже всего — не могу работать. На днях остается испробовать героическое средство — лечь в лечебницу на продолжительное время и предоставить себя на съедение всяким специалистам, для чего на днях отправляюсь в Киев.

Ваше письмо порадовало меня: как бы хорошо было, если бы Вам удалось осуществить свою программу в «Современнике»! Это было бы то новое и значительное,

потребность чего сознается теперь многими. Я, конечно, всей душой сочувствую и готов помочь. Сегодня же списываюсь кое с кем относительно нужного Вам материала и, как только получу ответ, сейчас же сообщу Вам. Уверен, что к указанному сроку Вы будете иметь обе статьи.

Нового рассказа у меня нет, все лето я не писал. В Карпаты я ездил на студии, поработал много и удачно, собрал в высшей степени интересный материал для повести, но все это лежит сейчас под спудом и не знаю, когда в состоянии буду приняться за работу. Конечно, с удовольствием пришлю Вам первую вещь, какую напишу.

А как я соскучился по Вас и по Вашим вещам! После «Трех дней» я уже ничего не читал, хотя стороной слышал, что Вы работали летом. Обрадуйте меня какой-нибудь новинкой, если она появилась в Берлине раньше, чем в России, Вы ведь знаете, какое громадное наслаждение доставите мне.

Слышал также, что в «Укр[аинской] жизни» напечатана Ваша отповедь на анкету журнала, и горю нетерпением познакомиться с ней, но как назло последняя книжка «Укр[аинской] ж[изни]» застряла где-то в дороге и придется ждать несколько дней.

Решаюсь напомнить Вам (Вы сами просили об этом) обещание Ваше прислать какую-нибудь вещь для юбилейного сборника в честь Франка. Как раз наступило время, и рукописи поступают по адресу: Австрия, Львов (Lemberg), ул. Супинського, 21, Наукове т[оварист]во ім. Шевченка, Ів[анові] Кревецькому. Не напомните ли об этом и Ив[ану] Алек[сеевичу] Бунину?

Очень бы мне хотелось увидеть Вас хоть на короткое время. Кажется, я сразу выздоровел бы от одной встречи. Не забывайте меня, дорогой Алексей Максимович. Мой постоянный адрес — г. Чернигов. Хочется мне знать, как Вы чувствуете себя, здоровы ли, чем заняты.

Вся семья моя посылает Вам горячий привет и добрые пожелания.

Целую и обнимаю Вас сердечно.

Ваш *М. Коцюбинский.*

297. До Олени Гнатюк

7 листопада 1912 р. 25.X 912. Чернігів.

Високоповажана пані!

Ваша картка і лист д. Євшана, який теж рівночасно звістив мене про недугу Володимира Михайловича, засмутили мене несказанно. Я думаю, що, опріч застуди, тут була причиною і іритація. Але, як би там не було, справа настільки поважна, що її не можна так залишити. Як тільки Вол[одимирові] Мих[айловичу] буде краще, він м у с и т ь виїхати на зиму в тепліші краї. Я думаю, що ми всі маємо обов'язок дбати про се. Як він тепер себе почуває? Мені теж треба кудись виїздити, але страшно подумати навіть, бо стан здоров'я такий, що не можу виїхати до Києва, де маю лягти до шпиталю, чи надовго — не знаю. Поцілуйте од мене В[олодимира] М[ихайлови]ча, най швидше одужує. Наші всі бажають йому здоров'я і кланяються Вам.

За «синю кн[ижечку]» дуже дякую. Пишіть до Чернігова, мені дошлють. Я ще напишу з Чернігова чи з Києва.

Ваш *М. Коцюбинський.*

298. До Віри Коцюбинської

7 листопада 1912 р. 25.X 912.
Биб[иковский] бульвар, № 17,
клиника пр[оф]. Образцова,
2 год. дня.

Дорога Вірунечко, не знаю, чи піде сьогодні ця картка, бо певно о 3-ій год. ніхто сьогодні до мене не прийде через смерть Лисенка, а як і прийшов би, то кине картку не раніш, як о 6[-ій]. Сьогодні я нікого з лікарів не бачив, Образцов заскочив на хвилину, пощупав пульс, серце і сказав повторити те саме лікарство [...]. Мене од лежання [...] болить голова, думаю поговорити з турком, може щось порадить. Нового нічого. Не турбуйтеся мною. Лежу спокійно і читаю книжку. Як здоров'я мамине і дітей? Цілую всіх. Твій *Муся.*

299. До Віри Коцюбинської

8 листопада 1912 р. 26.X 912.

Дорога Вірунечко, вчора писав до тебе. Сю ніч не спав, кашляв і утомив серце. Лікарі кажуть, що мій кашель залежить од серця. Кров застоюється в легких і через те такий неспокій вночі. Образцов видумав якесь средство для мене од кашлю. Всі лікарі, служащі і прислуга дуже добре відносяться до мене, дбають, здається, більше, ніж за других.

І Стражеско, і Образцов казали сьогодні, що у мене з серцем трохи лучче, пульс кращий [...]. Ноги трохи одтухають. Казали лежати. Їм я більше, ніж вдома, бо соромно докучати тут з стравами так, як докучав Ліді. Вчора було у мене багато гостей. Євг[ен] Харл[ампович], Сергій, Стешенко, Леонтович, який приніс квіток і книжок. Я спокійний, стараюся одужати, чекаю твоїх листів. Як здоров'я мамине і всіх? Поцілуй од мене. Як ти доїхала? Завтра, певно, матиму звістки з дому. Бережіться і не слабуйте. Цілую. *Муся.*

300. До Максима Горького

8 листопада 1912 р. 26 ст. ст. X 912. Киев.

Дорогой Алексей Максимович!

Получили ли Вы и Мария Федоровна мои письма, посланные недавно из Чернигова?

А меня перевезли, наконец, в Киев и уложили в клинику, как «тяжелого сердечника». Однако я нахожу, что иногда чудесно этак побаловаться! Какие великолепные люди посещают меня ежедневно, приносят мне все, что я люблю — цветы, книги, самих себя. В окно смотрится то же солнце, которое и Вас греет,— и оттого кажется еще теплее и ласковее. [...]

Как поживаете? Напишите и пришлите, если что напечатали. Обрадуете.

Мой адрес: Киев, Бибиковский бульвар, № 17, Университетская клиника проф. Образцова, мне. Целую обоих Вас сердечно и жду вестей.

Ваш *М. Коцюбинский.*

Вчера было мне очень плохо, огорчила смерть близкого человека — Н. В. Лысенко.

Вл[адимир] Ник[олаевич] Леонтович приветствует Вас.

301. До Віри Коцюбинської

9 листопада 1912 р.

27.X 912. Київ,
Бибик[овский] бульвар, № 17,
клініка пр[оф]. Образцова.

Це вже третю одкритку пишу до тебе, дорога Вірунечко, а од тебе нічого нема, хоч сьогодні могло б бути. Тривожусь. Чи всі здорові? Як мама? Нехай мама бережеться та й всі бережіть її. Вчора увечері [...] дали якісь каплі на сон. Я, звичайно, не спав, чим всіх здивував, але ніч провів незвичайно спокійно, навіть і разу не кашлянув. Почуваю себе непогано, всі 3 доктори задоволені з мене, пульс і серце трохи спокійніші, ноги одтухають. Держать мене у ліжку, дають ту ж саму мікстуру, видумують страви (хоч їсти ще не можу), взагалі всі дбають про мене. Принесли мягку подушку. Показалося, що прислуга у когось украла її для мене. Од 3 до 6 ходять до мене гості і носять квітки. Стоїть уже на столі аж 10 хризантем різних кольорів і гладіолуси. Цілую всіх і тебе дуже. Чекаю звісток. Завтра напишу. Твій *Муся.*

Ура! Переводять сьогодні в окрему хату!

302. До Михайла Могилянського

9 листопада 1912 р.

27/X 912.
Киев, Бибиковский бульвар, № 17.
Университетская клиника
проф. Образцова, мепі.

Дорогий Михайле Михайловичу!

Велике спасибі Вам за рукопис перекладу і за листа. На жаль, я ще й досі не маю сили переглянути переклад і одіслати Миролюбову. Перевезли мене до Києва і поклали (буквально) в клініку. Кажуть, дуже погане серце і од того всі мої слабості. Чи поправлюся і чи скоро — не знаю.

Найгірше, що нічого не можу робити. Як Вам живеться? Не забувайте мене, пишіть до Києва. А може, ред[акція] «Соврем[енника]» вишле мені сюди книжку з оповіданням? Цілую Вас сердечно.

Ваш *М. Коцюбинський.*

303. До Віри Коцюбинської

10 листопада 1912 р. 28.X 912. № 4.

Вчора дістав таки твою одкритку, дорога Вірунечко, дякую дуже, бо заспокоївся, що Ви всі здорові. Пиши більше, тобі ж легше ходячи, ніж мені лежачи. Вчора увечері мене перевели в окрему хату (№ 9), подвійну, велику, але буду я там сам, нікого більше не пустять. От першу ніч я й спав доволі спокійно і довго (годин 4), менше кашляв, і астми не було. Ноги потроху одтухають. Однак сьогодні почуваю себе не дуже добре, нудить (од мікстури, яку сказали покинути). Дозволили їсти виноград і груші. Симиренко хоче прислати мені добрих груш. Новин за один день нема, гості бувають. Поцілуй од мене маму і всіх наших.

Цілую тебе.

Муся.

304. До Віри Коцюбинської

11 листопада 1912 р. 29.X 912. Київ. № 5.

Дорога Вірунечко! Вчора дістав твою другу одкритку і рекомендованого листа. Дуже дякую. Сьогодні був у мене Белкінд і передав одкритки та марки. Через нього нічого не передаю. Все, певно, буде ціле, пальто лежить в комоді.

Я почуваю себе непогано. Вже 2 ночі потрохи спав, першу ніч 4 год. і минулу — 3 год. Після безсонної ночі я завжди почуваю себе краще (нерви), ніж після сну, бо тоді вдень наступає реакція. Лікарі про мене дбають. Часом в день буває в мене 5 лікарів (Образцов, Стражеско, Рафієв (той 2—3 рази в день), Соф'їн і Петровський). Лічать мене тільки од хороби серця, а од шлунка — ні, бо

кажуть, що всі мої слабості од серця. Стежать за пульсом, диханням, мочою, дають сердечні мікстури і порошки, часом на ніч наркотику — та й все. Біда тільки, що всі сердечні средства впливають на шлунок, мене пудить і треба покидати всякі ліки на деякий час. Шлунок через те не дуже добрий. [...] А Образцов сказав сьогодні їсти фрукти. Тільки їх треба самому купувати, а нема кому доручити. Все сподівався Леонтовича, а він третій день не показується. Був сьогодні Чикаленко, Вол[одимир] Шухевич, Боровик (кланявся тобі). Боровик служить в Одесі, служба спокійна, бере 2000 руб., задоволений.

Хата моя вентилюється теплим повітрям весь день. Повітря, здається, непогане. Про мед спитаю пізніше (це я одповідаю на останню одкритку, яку тільки що принесли). Щодо їжі, то не завжди добре буває. Хоч сестра (Віра Дмитрівна) і старається, але для мене окремо не можуть готувати, і трапляється, що деяких страв я не можу їсти. Часом замінюю, добиваюсь кислого молока і т. ін. Взагалі роблю все, що можу. Турок обіцяв, що за 2 тижні поставлять мене на ноги, а мені не віриться. Ну, бувай здорова. Побажай здоров'я мамі, Ліді і дітям. Знайомим — уклін. Цілую всіх і дуже тебе. Твій *Муся*. Пиши.

305. До Віри Коцюбинської

13 листопада 1912 р. 31.X 912. Київ. Палата № 9, 2 год. дня. № 7.

Одповідаю на твою картку з 29, дорога Вірунечко. Тепер мої картки скупі, як і життя моє. Вчора заходили Євг[ен] Харл[амповичі], Леонтов[ич] і Сергій. Леонтов[ича] я щось 4 дні не бачив, бо він слабував. Приніс мені хунт винограду, 5 груш і трохи ікри. Виноград не кращий, ніж у Чернігові, і все не видається мені дуже смачним. Але трохи з'їв на ніч. Спав годин з 4, не дуже спокійно: болять зуби, десь схопив флюс. [...] Їм фрукти, тільки обережно, через 2 години по лікарстві, бо йод не мириться з фруктами. Молока п'ю більше, враці 2 склянки за раз і вдень ще зо дві, може дійду до 3-х—4-х. Їм увечері кисле. Ноги так само одтухають, але ще не зовсім. Не дозволяють вставати. Лікарі бувають щодня. Образцов хвалиться, що він мій товариш по нещастю, бо хорий на серце.

Всі до мене уважні, лікарі, сестри і прислуга. Самопочуття так собі. Вчора і сьогодні хочеться спати вдень. Часом дрімаю. Багато читаю. Чи всі здорові вдома? Цілую всіх і тебе. Пиши. Не забувай. Твій *Муся.*

306. До Віри Коцюбинської

14 листопада 1912 р. 1.XI 912. Київ. 2 год. дня. № 8 листа.

Я не знаю, моя дитино, через що ти не дістала моєї одкритки. Щодня я пишу більш-менш в один час, після візитацій, щоб можна було написати про новини, коли вони будуть, і більш-менш одночасово оддаю вкинути в скриньку. Ти ж бачиш — я навіть номерую листи — і коли що пропадає в дорозі — видко зразу. Твої листи я дістаю, здається, всі і дуже тобі дякую. На твої питання стараюся завжди одписати. У мене новин мало. Сю ніч не спав, болів зуб (флюс), а сьогодні болить голова і слабість. Лікарі нічого нового не кажуть, держать мене на йоді. П'ю більше молока, сьогодні вже 5-ту склянку та ще вип'ю. Їм потроху фрукти, виноград, груші. Найлегше їсти груші, приємніші, ніж виноград, тільки вони тут дорогі. [...] Ось і все. Чи ти заплатила Утєвському? Заплати конче. А зібрали що для Гнатюка? Чи всі здорові? Нехай мама бережеться. Цілую всіх і тебе.

Твій *Муся.*

307. До Володимира Гнатюка

14 листопада 1912 р. 1/14.XI 912. Київ.

Дорогий Володимире Михайловичу!

Чув я про Вашу біду, чув, що лежите, й особисто не хотів Вас турбувати. Писав до пані Олени, але вона мені не одповіла. Як ся маєте тепер? Чи встаєте вже з ліжка, чи не показується кров? Конче треба їхати Вам на зиму в теплі краї. Не осміхайтеся скептично. Воно ж якось мусить так скластися. Мені також не дуже добре. Вже скоро два тижні, як я лежу (літерально) в університ[етській]

клініці у Києві і коли встану — ніхто не відає. З серцем дуже погано, не працює, лініве. Напишіть мені, як можете, про себе на адресу: Киев, Бибиковский бульвар, № 17, Университ[етская] клиника пр[оф]. Образцова, палата № 9.

Сердечно вітаю пані Олену (як здоров'я?) і прошу її, коли Вол[одимир] Мих[айлович] не зможе, написати мені про стан його здоров'я.

Цілую і обіймаю Вас.

М. Коцюбинський.

308. До Віри Коцюбинської

16 листопада 1912 р. 3.XI 912. Київ. 1 год. дня. № 10.

Дорога Вірунечко! Нарешті ти дістала разом аж 3 моїх листи. Значить, не тут вони пропадають, а пошта неакуратна. Не турбуйтеся, коли який день не дістанете листа, хоч я щодня пишу: зо мною нічого не станеться, бо мені все лучче і лучче, я поправляюся. Сю ніч не спав, мучили зуби, хоч на ніч ставили компрес і давали щось полоскати. Вчора Образцов одмінив йод, бо я дуже погано переношу його, дістав нежить, хрипоту, болі за ушами. Тепер посадили на якесь сердечне средство. П'ю багато молока, шлунок уже три дні — дуже добрий, певне, помагають фрукти. До мене приходять гості, вчора була Русова, Чикаленко, Черняхівські, принесли квіток.

А все ж скучно лежати, скучно за домом, і я нетерпляче чекаю твого приїзду. Може привезеш трохи груш і яблук. Як здоров'я мамине і всіх наших? Цілую міцно всіх і тебе, Вірунечко.

Муся.

309. До Віри Коцюбинської

17 листопада 1912 р. 4.XI 912. 10 год. ранку. Київ. № 11.

Вчора увечері дістав твого листа, дорога Вірунечко. Ніч у мене була трохи краща, флюс проходить, і я спав години 3—4. Все ще не доволі, але сподіваюся тепер спати. Самопочуття — нічого собі, часом чую утому — без

причини. Одповідаю на твої питання: смак у мене кращий, язик не такий білий, хоч міняється: один день чистіший, на другий — гірший. Їм я так: рано о 8 год. 2 скл[янки] молока гарячого з сухарями. О 10 год. рано якась кашка, капуста або знов молоко, потому їм фрукти (вони поправляють мій шлунок). О 1-й год. дня обід, суп — з'їдаю все. Другу страву (риба, каша, горох з морквою або ще щось таке) їм вже неохоче і недоїдаю, а на третє, солодке — киселі, желе, мус — з'їдаю. Потому фрукти. О 5 год. дня кисле молоко, о 8 солодке — і все. Лікарі кажуть, що мені краще,— і правда. Про Гнатюка чув од одного галичанина, що йому погано, цілий місяць лежить. До мене приставили 3-х студентів, але якихсь неуків і нецікавих. Вони мене мало турбують. Вчора був Шраг у мене, він розкаже про мене. Нетерпляче чекаю тебе. Дуже скучаю. Хоч мене всі балують і носять гостинці.

Цілую всіх і тебе.

Твій *Муся*.

Чи заплатила Утевському?

310. До Михайла Могилянського

17 листопада 1912 р. 4.XI 1912. Київ.

Спасибі Вам, дорогий Михайле Михайловичу, за Вашого листа. Мені, хорому, особливо приємно було його дістати. Здоров'я моє потроху поправляється, але дуже потроху, і я не маю надії, щоб мене скоро пустили з ліжка. Лікарі кажуть, що маю дуже перевтомлене серце, яке одмовляється працювати. Але все ж йде на краще, бо 6 днів лежання — а вже загубив 13 хунтів своєї ваги (зійшла вода з ніг). Про Гнатюка я чув, що хоч йому легше, а все ж ще не встає з ліжка. «Наречену» Вашу недавно перечитав, подобалась більше, ніж перше оповідання. [...]

Цілую Вас сердечно.

Ваш *М. Коцюбинський*.

311. До Олександри Аплаксіної

17 листопада 1912 4.XI 912. Киев. Университ[етская] клиника. Письмо № 2.

[...] В газетах пишут, что здоровье мое улучшается, и на этот раз известия довольно правдоподобны. Мне действительно лучше, моя голубка. Астма почти оставила меня, аппетит улучшается, и я с гордостью сообщаю врачам, что выпиваю до 7 стаканов молока в день. Сердце спокойнее и охотнее принимает мелкие радости жизни: луч солнца в окне, букет цветов, принесенный друзьями, человеческую ласку и внимание. А на отсутствие последнего я не могу пожаловаться. Все так нежно, с таким вниманием относятся ко мне, не жалея ни времени, ни средств даже, что я вечно пребываю сконфуженным и готов провалиться сквозь землю. А все-таки врачи держат меня в постели, запрещают волнения, движения — все, чем проявляется жизнь. Начинаю понемногу спать. Работать еще не могу, но много читаю. Знакомлюсь с новым для меня писателем Джеком Лондоном, американским Горьким, работавшим в качестве чернорабочего на золотых приисках в Аляске. У нас Лондону сделали рекламу Андреев и Куприн и, по-моему, совершенно напрасно. Это писатель типа Брет-Гарта, только без его таланта и поэтичности. Порой удается написать ему удачный рассказ, интересный по своей экзотической обстановке, но в романах он скучен, однообразен. Вокруг меня лежат новинки книжного рынка, и я предвкушаю много удовольствия от ознакомления с ними. Хочу воспользоваться также университетской библиотекой и почитать по ботанике и зоопсихологии, т. к. в последнее время я совершенно отстал в этих любимых мною науках. Не подумай, однако, что я собираюсь лежать здесь всю зиму. Как только позволят мне встать с постели, укачу домой — и за работу. Планов относительно поездки на юг не имею еще, как-то трудно мне теперь вообразить, что будет. [...]

312. До Віри Коцюбинської

18 листопада 1912 р. 5.XI 912. Київ. 10 год. ранку. № 12.

Дорога Вірунечко! Одповідаю на твої питання (остатні): 13 хунтів я загубив через те, що зійшла вода з ніг. Лікарі кажуть, що вона була і вище, тільки непомітна. Опухоль не зовсім зійшла, трохи лишилась коло кісточок. Я міряю ногу: то було 24—25, тепер 21—22, вгорі замість 35—33 — тепер 30—30½. Як погана ніч, зараз ноги трохи припухають. Я не схуд, бо їм більше, ніж вдома. Вчора описував тобі, що їм. [...] Я сливе не ходжу, тільки вранці і увечері встаю, щоб умитися тощо. Не дозволяють вставати. Трохи ослаб од лежання, докучило. М'яса зовсім не їм, не хочу. Яєць теж не їм. Флюс мій пройшов, але сплю препогано і дуже мало. Важко дихаю по ночах [...]. Вдень — вчора і сьогодні — почуваю себе так собі, не дуже бадьоро. Вчора мене мучили, кололи. Брали кров з вен, Фаворський просив зробити аналіз крові. Довго не могли знайти вени і кололи болюче, глибоко і довго. Ну, та пусте. Читаю не так багато, нема книжок. Щось 2 т. Лондона, сборн. «Знания», а тепер № 10 «Фіордів», дістав Саєнко. А од Романа я не дістав одкритки. Чи всі здорові? Чекаю тебе нетерпляче — привези [...] кілька хусточок. Може ми з тобою поїдемо додому? Цілую всіх міцно і тебе, Віруня.

Твій *Муся.*

313. До Віри Коцюбинської

19 листопада 1912 р. 6.XI 912. 2 год. дня. Київ. № 13.

Дорога моя Вірунечко! Сьогодні не маю чим похвалитися. Ціла ніч пропала, спав не більше ½ години, мучила астма. Та й вдень погано дихаю. Ноги трохи більше опухли [...]. Важився сьогодні. Прибуло 4½ хунти, що теж недобре. Мені б треба худнути, кажуть. Жалівся сьогодні Стражеску й Образцову, а вони кажуть, що з серцем у мене краще, добрий пульс. Температура низька — 35,9. 5 днів я був тільки на одному лікарстві (легкому сердечному), сьогодні Образцов змінив лікарство з завтрашнього дня. Він завжди сам визначає лікарства.

Вставати не дозволяють. Лежу й лежу без кінця. До мене навідуються найчастіше Євг[ен] Харл[ампович] (кланяється тобі і просить, щоб ти до них заїхала, як приїдеш), Сергій і Микола, Леонт[ович], який балує мене фруктами, ікрою, квітками. Щодня буває кілька чоловік. Нетерпляче чекаю твого приїзду. Привези з собою мою фотографію в білому костюмі (для Леонтов[ича]), знайдеш у великій шафі, середні двері, внизу. Чи здорові всі наші? Як мама? Цілую всіх. Знайомим уклін.

Твій *Муся.*

314. До Володимира Гнатюка

26 листопада 1912 р. 13/26. XI 912. Київ.

Як я зрадів дуже, побачивши нарешті Ваше власноручне письмо, дорогий Володимире Михайловичу! Розумію, що до поправки ще далеко, а все чогось мені було так приємно, наче я сам одужав. Слухайте! голубчику, здобудьтеся, врешті, на філософську позицію, чи заткніть вуха й заплющте очі, як уже хочете, а не зважайте тільки на всякі свинства, не іритуйтеся, не псуйте собі здоров'я. У Вас ще є краща мета в житті! Вам треба бути здоровим і працювати, а решта — дрібниці. Як себе почуваєте тепер, чи вже ходите бодай по хаті? Мене прикували до ліжка і не кажуть, коли дозволять навіть сидіти. Мені все ще дуже недобре, на поправку щось мало надії. Досі не сплю і не їм. Схуд, змарнів, в голові якийсь кисіль, часом читати не годен навіть, але за обіцяну книжку все ж дуже дякую. Вовк ще нічого не прислав мені. Певно, пришле. Як там Ваші? Чи пані Олена здорова? Кланяюсь і здоровлю її, а також діток. А Вас сердечно цілую і прошу берегтися, щоб швидше одужати.

Не забувайте

Вашого *М. Коцюбинського.*

315. До Михайла Могилянського

27 листопада 1912 р.

14/XI 912.
Київ, Бибик[овский] бульв[ар], 17,
клин[ика] проф. Образцова,
палата № 9.

Я вже одписав Вам коротко на Ваш лист, дорогий Михайле Михайловичу, а тепер знов пишу кілька слів. [...] Що коло Вас чувати? Чи здорові? Що дізналися з «Современника»? Коли ж піде оповідання? Московське «Книгоиздательство писателей» хоче, щоб я друкував дальші томи у нього. Як радите? А я все лежу, все мені погано, і не знаю, коли ісправлюся. Вашим уклони.

Цілую сердечно.

Ваш *М. Коцюбинський.*

316. До Віри Коцюбинської

29 листопада 1912 р.

16.XI 912. Київ. 2 год. дня.

Дорога Вірунечко! Не знаю, що сталося вдома, що вже три дні не дістаю хоч би коротенької звістки. Турбуюсь дуже — і як ще сьогодні нічого не буде, доведеться телеграфувати до когось, запитати. Коли ж все благополучно і тільки через лінощі мені не писано, то хай їм стидно буде так забувати про мене, хорого. Адже повен дім людей, які вміють писати. Я все ще почуваю себе недобре, хоч трохи краще. Спав уночі години 4, не менше, зуби трохи менше болять, хоч в роті — наче рана, і їсти нічого не можу, навіть фруктів. Живу молоком, один зуб навіть випав у мене, та я задоволений, бо однаково довелось би рвати. Ці 2 дні нікого у мене не було, тільки накоротко — Сергій. Сливе нічого не читаю, голова болить. Поцілуй од мене всіх наших. Цілую тебе міцно. Не забувай.

Муся.

Пам'ятник на могилі М. Коцюбинського в Чернігові.

317. До Віри Коцюбинської

2 грудня 1912 р. 19.XI 912. Київ. 2 год. дня.

Дорога Вірунечко! Здоров'я моє потроху поправляється. Коли б не біль зубів, не нариви на деснах, які мене страшенно мучать, я б поправлявся ще швидше. Сеї ночі знов спав з перервою через зуби годин 2. А все ж ніч була добра, і вдень я дрімаю. [...] Апетит появляється, часом хочу їсти і нічого не можу, опріч супів, кашок, молока. Навіть булку мушу розмочувать. Фруктів зовсім не їм, вони всі погнили. Стражеско обіцяв дозволити мені за кілька днів сидіти, але мій ординатор просить мене не спішити, каже, що я конче мушу лежати. [...] Гроші з «Вісника» пошлють тобі. Жалкую, що не попросив лишити мені 21 крб., які треба внести 27[-го]. Як воно буде?

Чи всі здорові? Цілую маму, Лідю і дітей, а тебе особливо. Твій *Муся.*

318. До Віри Коцюбинської

3 грудня 1912 р. 20.XI 912. Київ. 2 год. дня.

Дорога Вірунечко, вчора увечері дістав твою одкритку й Оксанчину. Нетерпляче чекаю сьогодні обіцяного листа. А три дні я справді не дістав ні слова. Може, десь пропали одкритки, бо я дістав лиш великого листа од всіх дітей. Я знову спав сеї ночі. Правда, боліла голова і докучали зуби (вони все ще так само болять), але все ж спав 4—5 год. [...] Почував би себе непогано, коли б не біль голови та зубів. Маю часом апетит і не можу їсти. Ноги так само. Лежу так само, ще не дозволяють ходити. Турбує мене, чим я заплачу 27[-го] в клініці, бо ж всі гроші з «Вісника» одішлють тобі. Порадь якось. Напиши мені адресу Жука, я все забуваю вулицю і дім. Пришли картку галичан, треба подякувати. Юрко помиляється: двох книжок він не вернув. Чи є 6 кн. «Заветов»? Од Базилевича забери книжку Самійленка «Україні». Цілую всіх Вас міцно. Дуже скучаю за всіма.

Твій *Муся.*

319. До Василя Степаненка

3 грудня 1912 р.

20.XI 912.
Київ, Університ[етська] клініка
пр[оф.] Образцова, палата 9.

Дорогий Василю Пилиповичу!

Сердечна дяка Вам за привіти і подарунок, який передала мені Віра Іустинівна. Як Ваше здоров'я? Як себе почуваєте тепер? А я лежу. Вже місяць лежу і ще не видко, коли дозволять хоч би сидіти. Дуже це скучна робота — лежати. Така досада, що не можу побачити Вас, живучи в Києві. Мій сердечний привіт Вам і вп. пані Вашій.

Ваш щирий *М. Коцюбинський.*

320. До Віри Коцюбинської

4 грудня 1912 р.

21.XI 912. Київ. 2 год. дня.

Дорога Вірунечко! Чекав од тебе довгого листа, а дістав одкритку. Але і за се спасибі. Знов мав доволі добру ніч, спав не менше 5 годин, і зуби менше боліли. Взагалі поправляюсь потрохи, серце і печінка стали меншими, пульс добрий, краще їм. Сьогодні їв навіть виноград, який наполовину попсувався, а груші всі викинув. Вчора увечері Стражеско показував мене студентам і читав їм лекцію. З неї я зрозумів, що мені ліпше тепер, ніж було, про це сказав мені і Фаворський, який тільки що був у мене. Каже, що пульс у мене зовсім не той, що був раніше, а перше був дуже поганий. Радив лежати. [...] Сьогодні місяць, як я з дому, і так мене тягне додому, що страх. Як там здоров'я мамине. Лідіне і всіх? Поцілуй всіх од мене, нехай бережуться і не слабують. Знайомим уклін. Цілую тебе міцно.

Твій Муся.

321. До Михайла Могилянського

4 грудня 1912 р. 21.XI 912. Київ.

Дорогий Михайле Михайловичу!

Спасибі Вам за листа А я знов одповідаю Вам коротенько, бо листа мені ще трудно написати: лежу, як камінь, не позволяють навіть сидіти. Хоч трохи і легше мені, але про якусь роботу годі поки що думати. Читаю, от і вся моя робота. [...] Маю до Вас прохання: 1) напишіть мені, чи К. П. П'ятницький уже в Петербурзі, 2) попрохайте по телефону Ф. К. Вовка, щоб він вислав мені (до Чернігова) ту «синю книжечку» (етнографія), яку Гнатюк переслав мені через нього. Кланяйтесь Вашим. Цілую Вас. Не забувайте

Вашого *М. Коцюбинського.*

322. До Віри Коцюбинської

5 грудня 1912 р. 22.XI 912. Київ. 2 год. дня.

Дорога Вірунечко! Цеї ночі я спав ще більше, годин 6. Зуби не так болять, але все ще в роті поопухало, і ранки не загоюються. [...] Сьогодні важився. Став знов легшим на $^3/_4$ хунта. Відколи лежу — загубив уже $18^3/_4$ хунта. Вдень чогось все дрімаю, особливо до обіду, т. що і читати не можу. Сьогодні дозволили мені сидіти $^1/_2$ години, але я і без дозволу щодня сидів побільше, бо треба ж умитися, зробити туалет, поснідати, поголитися. Язик лільки чогось поганий, білий, обложений. До мене тепер мало хто ходить, більше Сергій. Вчора був якийсь учень художньої школи, мені не знайомий. Як то ви там живете? Може б ти часом написала листа, коли тобі нетрудно. Цілую всіх наших. Цілую тебе міцно.

Твій *Муся.*

Пам'ятай, що 27[-го] треба платити в клініку.

323. До Віри Коцюбинської

6 грудня 1912 р. 23.XI 912. Київ. 2 год. дня.

Дорога Вірунечко! Вчора Оксанка повідомила мене (дякую їй і цілую), що ти таки розпочала писати до мене довшого листа. Значить, сьогодні буду його мати. Неприємно, що мама все слабує, а мені про се не пишуть. Я і так турбуюся маминим здоров'ям. Попроси її, щоб береглася, не застуджувалась і не гурбувалась дуже, а домашніх попрохай, щоб дбали про неї. Я і сю ніч спав, годин 5, може, зуби потрохи гояться, але дуже помалу — я все ще запух і не можу їсти твердого [...]. Публіка тепер ходить до мене дуже мало, зате більше читаю. Дні проходять одноманітно, без вражень, знаю тільки те, що пишуть в газетах. Чи прислали тобі гроші з «Вісника»? Як зробити, щоб заплатити в клініку 27 с[ього] м[ісяця] 21 р.? Подякуй за мене Юрочкові і Оксаночці за листи. Поцілуй од мене маму, Лідю і дітей. Знайомим уклони. Цілую тебе, Вірунечко, міцно, міцно. Твій *Муся.*

324. До Віри Коцюбинської

12 грудня 1912 р. 29. XI 912. Київ. 12 год. дня. № 1.

Дорога моя Вірунечко! Я почуваю себе краще. Ввечері вчора температура 36,8. Сьогодні вранці — 36,2. Значить, плеврит вже нема зовсім. Спав годин 5, вночі не боліло[...]. Серце, кажуть, веде себе доволі добре, шлунок поправляється, значить, скоро знов буде краще.

Що ти видумала? Не хочу і слухати. Не хочу я твого Ліхнякевича ні з яблуками, ні без яблук, не хочу і фруктів, коли ти сама їх не привезеш. 6-го вранці приїдь, конче, щоб посидіти до неділі. Заяви Черненкові, чи хоч би в управу, нехай вирахують з тебе за 2 дні, коли хочуть. А ти м у с и ш приїхати, ти мені потрібна, тоді привезеш і гроші в клініку. Привези з собою повні відомості про стан нашої каси, я думаю, що вона не в блискучому стані. Нам треба порадитись і чимсь запомогти біді. Краще тепер це зробити особисто, ніж потому листуватись. Але без тебе я сього не зроблю.

Див. № 2.

29 (Четвер)
№ 2. (Див. № 1).

Пам'ятай, що і ти сама і точні відомості про нашу касу дуже мені потрібні. Я тебе десь пристрою, щоб тобі не платити в готелі. Або в Євг[ена] Харл[амповича], або, може, в Шеметка. Ти мені стільки питань задаєш, що я не встигаю одповісти, бо як було мені гірше, то не міг писати. Зуби ще не загоїлись, ще є ранки, ще запухло де-не-де, але легше вже. Вчора приходили до мене Шеметок і обоє Черняхівських. Принесли домашньої булки, якої і їсти не можу. Єв[гена] Харл[амповича] нема знов, виїхав у свій маєток, але скоро повернe. Леонтович 2 чи 3 рази заходив, а ось уже 2 дні не був. Не знаю, чи здоров. У них уже починається дезинфекція. Ну, ще допишу, як одбуду Образцова. (Приймаю сьогодні digitalis од серця). Тільки що був Образцов. Заспокоїв, що все скоро покращає, щось кинув Мустафі і пішов. Та я й сам бачу, що все буде краще. Нехай мама не турбується мною, я поправлюсь до різдва напевно. Ще танцювать буду на ялинку. Ноги у мене добрі тепер. Ну, поцілуй од мене всіх, а я тебе міцно цілую. До побачення. Твій *Муся*.

А читати часто не маю чого.

325. До Івана Нечуя-Левицького

12 грудня 1912 р

29.XI 912
Київ, Бибиковск[ий] бульвар, 17.
Клиника пр[оф.] Образцова,
палата № 9.

Високоповажаний Іване Семеновичу!

Жінка написала мені з дому, що Ви прислали мені свою книжку «Криве дзеркало». Сердечно дякую за пам'ять про мене і за подарунок. Дуже мені досадно, що я так недалеко од Вас, а не можу Вас побачити. Вже другий місяць лежу в клініці, слабий на серце і навіть сидіти ще не можна.

Як Ваше здоров'я і що поробляєте?

З високою повагою до Вас

М. Коцюбинський.

326. До Михайла Жука

12 грудня 1912 р.

29.XI 912.
Київ, Бибиковск[ий] бульвар, 17,
клиника пр[оф.] Образцова,
палата 9.

Дорогий Михайле Івановичу!

Вже кілька днів, як я збирався написати до Вас, бо дістав адресу, та мені було гірше і я не міг. Як же там Ви всі поживаєте? Чув, що Ваша вп. мама була слаба, але тепер одужала. Поздоровіть її од мене. Як там Ваша дружина і діти? Що поробляєте, чи скінчили малюнки до вистави? Про себе нема чого писати, певно В[іра] І[устинівна] все розказала. Ніяк не одужаю, здоров'я хитається то в один, то в другий бік, а на місці не стане. А я до Вас з великим проханням, коли приймаєте. «Видавнича спілка» має видати (хоч би й зараз) мою книжечку новіших оповідань і хоче мати віньєту. Формат книжки — як і всі мої видання у Спілці. Я говорив, [...] що хотів би Вас просити. Вони радо пристають. Можуть заплатити Вам 15—20 руб. (звичайно, 20). Хоч це дуже мізерна цифра і мені соромно писати Вам про сю історію, а все ж я звертаюся до Вас. Віньєта може бути в 2—3 фарби, чи як порадите? Цілую Вас. Вп. Настасії Григорівні уклони.

Ваш *М. Коцюбинський.*

327. До Василя Кравченка

12 грудня 1912 р.

29.XI 912.
Київ (Бибиковский бульвар, 17,
Университет[ская]
клиника проф. Образцова,
палата № 9).

Дорогий Василю Григоровичу!

От приємну несподіванку зробили мені своїм листом і своїми згадками. Я знов пережив ті приємні хвилини, коли бачив Вас близько, такого завжди радісного, молодого і жвавого, або спокійну, розсудливу і добру Олімпіаду Михайлівну. Не журіться ж і тепер, якось-то воно буде. Жалко мені, що не можу хоч ще раз по-

слухати, як Ви читаєте своє, бо читаєте Ви дуже гарно, до того ж і написане все було цікаве, от я і слухав уважно, бо інакше не можна було слухати.

Не можу написати до Вас довшого листа, лікарі забороняють. Другий місяць держать в постелі, навіть сидіти не вільно. Часами трохи краще, то знов гірше, кінця немає. Цілую Вас сердечно.

Уклони і привіт Олімпіаді Михайлівні.

Ваш *М. Коцюбинський.*

328. До Володимира Гнатюка

12 грудня 1912 р. 29 ст. ст. XI 1912. Київ.

Дорогий Володимире Михайловичу!

Цілую і обіймаю Вас за звістки. Ваша картка додала мені бадьорості на 100 кінських сил, а я тепер потребую хоч би... мишачих. Дуже мене тішить, од душі, як дитина, радію, що Ви вже сидите (аж по 4 години!) і краще себе почуваєте. Бережіться тільки, живіться добре, не іритуйтесь, пам'ятайте про себе, науку, дітей, ну — та й про нас, грішних, трошки. А мені також дозволити сидіти по $^1/_2$ години раз на добу, але я не встиг сісти, як заслаб знов на запалення олегочної (вже мені краще), та ще шось з животом сталось таке незвичайне, що професори тратять голови, а мене заспокоюють лише вприскуванням морфіни. Нема мені долі. Не то гуцульське життя, а світ весь забудеш, який він.

Тепер трохи ліпше. Більше писати не годен. Другим разом. Цілую. Уклони пані Олені і дітям.

Ваш *М. Коцюбинський.*

329. До Максима Горького

14 грудня 1912 р.

1 декабря 912.
Киев. (Бибиковский бульвар, 17.
Клиника пр[оф.] Образцова,
палата № 9).

Дорогой Алексей Максимович!

Клянусь доступным мне клочком серого неба, которое, вероятно, голубеет над Вами, что я собирался сейчас же ответить Вам, но «злой рок» преследует меня по неподвижным пятам и разрушает все планы. Умудрился схватить в постели плеврит и еще какую-то очень болезненную гадость — пришлось даже морфий впрыскивать,— вообще — свинство. Уже разрешили было мне по ½ часа сидеть в кресле, я так радовался, и вдруг — опять у разбитого корыта.

Скверно. Но о болезнях довольно.

Воображаю, как Вы энергично готовитесь к плаванию на «Современнике», вербуете команду, собираете припасы, разводите пары. А я, конечно, рад помочь Вам, чем могу. [...]

Прекрасное место Вашего письма по поводу смерти Лысенко тронуло меня очень. Разрешите мне, дорогой Алексей Максимович, поделиться печатно с украин[скими] писателями этими несколькими строками. Они очень хороши.

С нетерпением жду обещанных «Сказок». Знаю, что они принесут мне много радости в моей «палате».

Алексеичу и Бор[ису] Алек[сандровичу] я еще не успел ответить на их письма, но они молчат, полениваются, должно быть. Кланяюсь им.

Чувствую, что написал Вам нечто бессвязное. Но пусть, неважно. Важно лишь (для меня, конечно), чтобы Вы знали, что вдали есть кто-то, кто любит Вас искренне, думает о Вас, рвется к Вам всей душой. Целую Вас. Как здоровье?

Многоуважаемой Марии Федоровне привет и добрые пожелания.

Не забывайте Вашего *М. Коцюбинского.*

330. До Віри Коцюбинської

15 грудня 1912 р. 2.XII 912. Київ. 2 год. дня.

Дорога Вірунечко! Мені краще. Спав, хоч і не дуже спокійно, температура нормальна (36,1—36,2)[...]. Печінка трохи велика і душить, а то було б зовсім непогано. 2 дні не приходить вже Образцов, заходить лиш на хвилинку до 2 тяжко слабих і кудись щезає. Стражеско все ще хорий. Але се не важно на короткий срок. До мене мало хто приходить, квіток вже не носять, докучив я. Але я не скучаю, читаю собі. Вчора була Андрієвська і принесла галузку білого бузку. Леонтович в Києві, але вже 4 дні не був, занятий. Євг[ена] Харл[амповича] ще нема. Годують мене погано, пожаліюся тобі, як приїдеш. Чи ти дістаєш мої листи і коли? Я твої акуратно на 3-й день. Чому нічого не одповідаєш про приїзд до Києва? Завтра пришлю мамі папір до поліції, як[нрзб.].

Приїзди, Вірунечко, а поки що пиши. Цілую тебе міцно, а ти поцілуй маму і всіх наших. Ще цілую. Не забувай мене. Твій *Муся*.

331. До Віри Коцюбинської

16 грудня 1912 р. 3. XII 912. Київ. 2 год. дня.

Дорога Вірунечко! Тільки що дістав одкритку твою з 1-го (а сьогодні 3). Подивився на чернігівський штемпель, там стоїть 2-е. Нічого не розумію. Значить, ти пишеш одного дня, а кидаєш на пошту на другий. Передивився кілька попередніх одкриток — те саме. А я думав, що то пошта винна.

Почуваю себе так собі. Сплю не дуже спокійно, тяжко дихаю часом, прокидаюсь і кручуся. Рухи втомлюють мене, як вже давно не втомлювали[...]. Але температура і пульс нормальні. Печінка велика і мучить. Сьогодні з'явився по інфлуенці Стражеско. Каже — серце нічого. Образцов думає, що тепер піде на краще, але через що так думає — не знаю.

Годують мене недобре. Учора я не витримав і поговорив з сестрою. Вона каже, що старається і так догодити слабим, але то не від неї залежить, а від поганих

порядків. А все-таки обіцяла давати ті страви, які я можу їсти, принаймні. Вчора до мене на ½ години заходив Леонтович. Він дуже занятий, приїхав з заводу його директор, і він все бігає по городу у всяких справах. Євген Харлампович не показується. Або ще не вернувся з села, або Юлія Миколаївна ще хворе. Певно, тобі незручно буде до них заїхати. Я все сподівався, що зайде Шемет, і я у нього поспитаю. Може, сьогодні виясню. В найгіршому випадку заїдеш до готелю, а на другу ніч десь пристроїшся, напр[иклад] у Софії Федорівни, там мало людей і місце знайдеться напевно.

Подаю форму паперу для мами:

Его благородию Господину Приставу (I чи II, забув) полицейской части г. Чернигова

Вдовы титулярного Советника
Гликерии Максимовны Коцюбинской,
живущей в г. Чернигове,
по Северянской ул. в д. № 3.

Имею честь просить Ваше благородие выдать мне удостоверение о неимении с Вашей стороны препятствий на выдачу мне из Черниговской казенной палаты расчетного листа для получения пенсии в 1913 году.

— декабря 1912 г. Гор. Чернигов.

Підпис.

Як будеш їхати, захопи з собою перші 3 кн. «Заветов», де є моя повість: тут мене прохали. Лондона привези. Спасибі тобі. Я знаю, що тобі не дуже зручно їздити так часто до мене. Але ти краще не обдурюй в бюро, ніхто не повірить, а заяви прямо, що їдеш... Нехай вирахують за 2 дні. Як там мама? Хоч би довше написала про неї, але тепер розкажеш. Поцілуй її од мене міцно, нехай не тривожиться мною. Лідю і дітей цілую, знайомим кланяюсь. До побачення, Вірунечко, цілую тебе міцно. Твій *Муся*.

332. До Михайла Жука

22 грудня 1912 р. 9.XII 912. Київ.

Спасибі Вам, дорогий Михайле Іваповичу, за листа і за згоду. [...] Ми обміркували, що віньєта має бути в 2 фарби (як третьою — Ви можете покористуватись кольором паперу). Колір паперу Ви вибираєте самі і даєте про се знати мені. Гонорар — 20 карб.

Зміст кн[иги] буде такий: «Тіні забутих предків». «Сон». «Лист». «Подарунок на іменини». «Хвала життю». «Коні не винні». «Що записано в книгу життя». Книжка буде мати заголовок «Тіні забутих предків».

Очевидячки, я Вас не в'яжу темою віньєти, але мені здається, що віньєта може бути зв'язана не тільки з даною книжкою, але взагалі з характером автора, або й з нічим не зв'язана. Чи так? Як ся маєте з родиною? Кланяюсь. Я трохи ліпше. Цілую.

М. Коцюбинський.

333. До Михайла Могилянського

23 грудня 1912 р. 10.XII 912.
Київ, Університетська клініка.
Бібіков[ський] бульвар, 17,
отд[еление] проф. Образцова.

Сердечно дякую Вам, дорогий Михайле Михайловичу, за звістки і за листа. Що тільки забули Ви повідомити, чи розмовляли Ви по телефону з Ф. К. Вовком, аби він вислав мені до Чернігова «синю книжечку» (етнограф[ічний] матеріал, виданий по-укр[аїнськи] і по-пімецьки і присланий до мене через музей Гнатюком). Простіть, що я турбую Вас такими дрібницями, але не знаю адреси Вовка. Що ж се «Современник»? І Вам і мені гроші потрібні тепер, а він все дурить. Вже 5-й день, як мені трохи краще, але все ще лежу у ліжку і коли встану, коли випустять звідси — не знаю. Отак змарнував мало не півроку, а що ся приємність коштує! Просто біда. Пишіть хоч одкритки, буду дуже вдячний. Не забувайте Вашого *М. Коцюбинського.* [...]

334. До Віри Коцюбинської

25 грудня 1912 р. 12.XII Київ. 2 год. дня.

Дорога Вірунечко! Твою картку, яку ти кинула 10-го вранці, я дістав вчора (11-го) увечері. Спасибі. Сьогодні почуваю себе теж добре. Спав, хоч і неспокійно, але спав, маю апетит і смак, а це найважніше. Пульс і t-га такі самі, без зміни [...]. Словом, все добре. Не приймаю жодних лікарств, опріч крапель з конвалії, сьогодні Образцов хотів щось приписати, але, побачивши, що все добре, одклав, бо каже, що ще в організмі багато digitalis'у.

Вчора був у мене Ілля Людвігович, але дуже коротко. Пришли мені, Вірунечко, листи «Книгоиздательства писателей» і Миролюбова. Мені треба знати, де тепер Миролюбов, щоб послати йому рукопис. Чи всі здорові? Цілую всіх і тебе, Вірунечко, міцно. Твій *Муся.*

335. До Віри Коцюбинської

26 грудня 1912 р. 13.XII 912. Київ. 2 год. дня.

Дорога Вірунечко! Спасибі за лист, який я вчора дістав. Миролюбову вже одписую. Дістав вчора і картку твою од 4.XII, яка ходила чогось в [нрзб.] і ще кудись. От порядки! Почуваю себе добре. Правда, почав трохи гірше спати, але Образцов потішає, що і він так само спить. Пульс і t-га такі самі. [...] Апетит добрий, все з'їдаю, що дають, язик чистіший, шлунок зовсім добрий. Лікарств не дають — нехай, кажуть, серце вчиться само справлятись. Самопочуття добре. Вчора заходив Евг[ен] Харл[амповичі], Леонтовича, певно, нема ще. А позавчора був «старый дѣв». Сиджу в кріслі коло години, тепер менше лежу. До «Заветов» напиши ще раз. Книжки 8 «Зав[етов»] не присилали? «Вісника» вже прочитав. Тільки що дістав твою бандероль. Спасибі. Фрукти їм, купив мармеладу, який мені дозволили. Дуже радий, що вдома не слабують. Добре, коли б на різдво ми всі були вкупі і здорові. Попроси маму, щоб постаралася. Цілую всіх і тебе, Вірунечко.

Твій *Муся.*

336. До Павла Тичини

26 грудня 1912 р.

13.XII 912.
Київ. Університетська клініка.

Любий пане Павле!

Сердечна подяка Вам і всім підписаним на листі за добрі бажання й за пам'ять. Мені так приємно було дістати Вашого листа, який свідчить, що Ви не забули про мене, що наші симпатії — обопільні. Передавайте товаришам Вашим мою сердечну вдячність і бажання веселих свят та щасливого Нового року.

Мені тепер трохи краще. Вже кілька днів, як мені дозволили сидіти по $^1/_2$ години в кріслі, почав потроху спати і їсти. Коли так піде і далі, то, може, тижнів за 2—3 приїду на кілька днів до Чернігова, щоб податись звідти у теплі краї. Доведеться, думаю, їхати до Єгипту.

Ну, бувайте здорові!

Ще раз спасибі. Веселих свят. Обіймаю Вас.

М. Коцюбинський.

337. До Володимира Гнатюка

26 грудня 1912 р.

13/26. XII 912.
Київ, Бибиковский бульвар, 17,
Университетская клиника
(отд[еление] пр[оф.] Образцова),
палата № 9.

Дорогий Володимире Михайловичу!

Я вже починаю думати, що мої листи не доходять до Вас, бо Ви не обзиваєтесь, тим часом зо всіх боків мені хваляться (і з Петербурга, і з Києва), що Волод[имир] Мих[айлович] сими днями писав. Тільки й потіхи, що коли писав — значить, може писати. З дому мене повідомили, що дійшов «Етнограф[ічний] збірник», за що цілую Вас сердечно. Як же Ваше здоров'я? Чи виходите з хати, чи можете щось робити? Як самопочуття? Мені сими днями (3—4 дні) трохи ліпше, і я таки можу сидіти, нарешті, в фотелі по $^1/_2$ години. Краще сплю і їм потроху. Коли так піде і далі, то за 2—3 тижні можу поїхати додому. Не забувайте мене, пишіть хоч пару слів, Ви ж знаєте,

як мене все цікавить і обходить, що діється з Вами. Як здоров'я пані Олени? Чому не напишете, адже я не раз питаю. Привіт їй. Здоровлю Вас і Вашу родину з святками і бажаю щасливого Нового року. Сердечно цілую й обіймаю.

Ваш *М. Коцюбинський.*

338. До Віри Коцюбинської

27 грудня 1912 р. 14.XII 912. Київ. 2 год. дня.

Спасибі, дорога Вірунечко, за лист з додатком листа Вересаєва: я дістав його вчора увечері. Почуваю себе трохи гірше, ніж вчора, бо цілу ніч не спав: не спалося, та й годі. Вже приймав на ніч і вночі бром — не помагає. Думаю, що тут винна і духота в хаті. Надворі тепло, а палять, і в хаті нема регулятора, температура доходить вночі 17—18 гр. Через те втомлений сьогодні і наче з меншим апетитом їв. Але все-таки з'їв усе, що дали, і чув смак[...]. Сьогодні був Стражеско, каже, що у мене вигляд здорової людини, що серце добре працює і що на різдво або найдалі на Новий рік можна мені їхати додому. Позволив більше сидіти, але ще не ходити. Властиво — все добре. Вчора були Євг[ен] Харл[амповичі], Леонтов[ич] [...]. Кажуть, що я добре виглядаю. Цілую всіх наших і тебе, Вірунечко. Пиши.

Твій *Муся.*

339. До Віри Коцюбинської

30 грудня 1912 р. 17.XII 912. Київ. 2 год. дня.

Дорога Вірунечко, от в тім і біда, що твої листи доходять до мене аж на третій день. Чи й мої так? Картки — твоя і од дітей з 15-го — дістав я аж сьогодні. Вчора нічого не дістав з дому. Я вже писав про ці чудні історії з листами до тебе, а тепер все більше запевняюся, що листи наші йдуть кудись на цензуру. І кому це цікаво знати, скільки у мене мочі, або твоє питання про мій язик? Просто дивно. Я почуваю себе добре. Спав цеї ночі спокійно (коли я не сплю, то не через астму, бо вона мене не му-

чить тепер, а через другі причини, напр[иклад], неспокійно в клініці), все нормально, апетит добрий, з'їдаю все, що дають. Вдень часом дрімаю, напр[иклад], сьогодні, але недовго, хвилин 10—15. Шлунок добрий, язик чистіший. Почав довше сидіти в кріслі, менш утомлююсь. Сил більше. Сердечних ліків не дають. Чекаю твого приїзду нетерпляче, сама побачиш, який молодець з мене. До дітей скоро напишу. А як там мама і Лідя? Поцілуй всіх. Цілую тебе. Твій *Муся*.

340. До Віктора Миролюбова

1 січня 1913 р.

19.XII 912. Киев.
Университетская клиника.

С Новым годом, дорогой Виктор Сергеевич! Сердечно желаю Вам здоровья и всего лучшего, что только может порадовать Ваше сердце.

Вы, вероятно, получили мою открытку из Киева и уже знаете причину моего молчания и неаккуратности.

Оправляюсь так медленно и туго, что едва, с большим напряжением, просмотрел рассказ свой и одновременно с этим письмом посылаю Вам рукопись заказной бандеролью.

Просил бы, как особого одолжения, напечатать рассказ возможно скорее. Шесть месяцев я болею (и это письмо пишу в постели), ничего не работаю и не зарабатываю; каждая копейка теперь дорога для меня.

К Новому году имею надежду оставить клинику. Придется уехать на юг, в Египет, по всей вероятности, но Вы можете писать всегда по моему постоянному адресу: г. Чернигов, Северянская ул., соб[ственный] д[ом], № 3.

Как же Ваше здоровье, помог ли Давос и как переносите зиму в Альяссио? Хотел бы иметь от Вас весточку. А как дела с «Заветами», хорош ли тираж?

Воспользовались ли Вы адресами украинских писателей для привлечения их в журнал? Советовал бы Вам обратиться (не помню говорил ли я Вам о нем) к беллетристу Владимиру Николаевичу Леонтовичу (Киев, Александровская ул., соб[ственный] д[ом], № 21). Он бы мог дать Вам интересные вещи. [...]

Ожидаю от Вас известий, а пока сердечно жму Вашу руку и от души желаю вам доброго здоровья.

Уважающий Вас и преданный

М. Коцюбинский.

P. S. Где теперь К. П. Пятницкий? Мне очень нужен его адрес.

341. До Леопольда Лукича-Будая

1 січня 1913 р.

Високоповажаний добродію!

Як ся маєте? Давно я Вас бачив та й, певно, не скоро ще буду мати змогу навідатись до Вас. Посилаючи коректу,[...] користуюсь з нагоди, щоб побажати Вам веселих свят й щасливого нового року. Ще раз — усього найкращого! Вп. Павлові Пилиповичу уклони й привіти!

З високим поважанням

М. Коцюбинський.

Київ, Університ[етська] клініка.
19.XII 912.

342. До Олександри Аплаксіної

2 січня 1913 р. 20.XII 912.

[...] Я, как уверяют врачи, на пути к выздоровлению. Субъективно же не могу похвалиться хорошим самочувствием. Почему-то не тверд на ногах, менее тверд, чем был неделю назад. Какая-то слабость во всем организме. Врачи улыбаются и уверяют меня, что это так кажется. Может быть и кажется, только уж слишком упрямо и долго. Сплю опять лучше и ем больше. Особенно много уничтожаю фруктов и думаю, что фрукты разорят меня, тем более, что ничего не зарабатываю. Хотя это не совсем правда: уже три дня, как я понемногу занимаюсь: просмотрел перевод рассказа своего для журнала «Заветы» и продержал корректуру своей новой вещи («На острове») для «Літерат[урно]-науков[ого] вісника». Устал отчаянно от этой такой легкой работы, делал бесчисленное количество антрактов — но все же кончил. «На острове» пойдет в ян-

варской книжке. Теперь очередь за всякими деловыми письмами (а их немало.) Я, кажется, писал тебе о том, что ухожу из «Знания» и буду печатать следующие тома в Москве, в «Издательстве писателей». Там условия гораздо выгоднее, и меня очень просят войти в этот издательский кружок. Недавно очень мило писал Вересаев. Вот и придется собирать рассказы, разбросанные в разных русских журналах, кое-какие заказать перевести, входить в переписку с «Знанием», с переводчиками и т. п. Я уже не доволен, что согласился.

Вчера поздно вечером явился ко мне один из моих врачей — Стражеско, самый большой в Киеве специалист по сердечн[ым] болезням и заявил, что он приехал ради меня (у них теперь терапевтический съезд и вчера вечером была встреча врачей и концерт, а Стражеско — секретарь съезда и докладчик). Он остался мною доволен, нашел, что сердце работает очень хорошо и обещал к новому году разрешить мне уехать. Если, конечно, не будет осложнений. [...]

343. До Андрія Дуляка

8 січня 1913 р. 26.XII 912. Київ.

Любий пане Андрію!

Спасибі, що не забуваєте мене. Вашу картку мені переслали сюди, до Києва, де я лежу, дуже слабий на серце, в Університетській клініці вже 3-й місяць. Поздоровляю Вас з жінкою з різдвом і з Новим роком. Щастя, здоров'я й чого собі бажаєте. Не забувайте завше прихильного до Вас *М. Коцюбинського.*

Моя адреса: Бибиковський бульвар, 17,
Университетская клиника пр[оф.] Образцова.

344. До Володимира Гнатюка

10 січня 1913 р. 28 ст. ст.
XII 912. Київ.

Дорогий та любий Володимире Михайловичу!

Листа Вашого нарешті дістав. Він був у дорозі 8 день, 4 з них у Києві, і дійшов до мене з ясними прикметами перлюстрації. Кому се цікаво знати, які у Вас літературні плани та як стоїть здоров'я — не відаю. Нині дістав картку і бодай коротко одписую, бо ще сил небагато. Тішуся, що Вам хоч трохи краще, що Ви можете виткнутися на повітря. А я вже третій місяць лежу і нічого не відаю, що буде зі мною. Здоров'я раз ліпше, раз гірше (власне, тепер поганий період). Ну, та будемо надіятися на кращі часи. Здоровлю Вас з родиною і бажаю од серця кращого Нового року, ніж як був попередній. Цілую Вас сердечно і прошу вибачити, що пишу коротко, бо щось нездужається.

Ще цілую.

Ваш *М. Коцюбинський.*

345. До Михайла Могилянського

10 січня 1913 р. 28.XII 912.
Університетська клініка.

Дорогий Михайле Михайловичу! Од щирого серця поздоровляю Вас і вп. родину Вашу з Новим роком і бажаю, щоб він приніс Вам якнайменше клопоту і якнайбільше радості та здоров'я.

Чи Ви возгнівались чого на мене, чи що з Вами діється, що не одповідаєте на дві мої картки? Мушу все писати до Вас коротко, бо нема сил, слабую.[...]

Всього найкращого.

Ваш *М. Коцюбинський.*

346. До Михайла Жука

11 січня 1913 р. 29.XII 912. Київ.

З Новим роком, дорогий Михайле Івановичу! Бажаю Вам бути здоровим, розвинути енергію і зробити в 913 щось таке, щоб 912 поблід од заздрощів. Прохаю теж по-

здоровити од мене і побажати всього пайкращого в Новому році вп. мамі Вашій та Настасії Григорівні.

Як Вам живеться і як працюється? Чи дістали Ви мою другу картку з заголовком книжки і зі змістом її?

Щиро обіймаю Вас.

Ваш *М. Коцюбинський.*

347. До Івана Нечуя-Левицького

11 січня 1913 р. 29.XII 912. Київ.

Високоповажаний і дорогий Іване Семеновичу!

Щиро поздоровляю Вас з наступаючим Новим роком, бажаю Вам здоров'я й усього найкращого! Дякую сердечно за пам'ять про мене та за передані книжки, які я вже прочитав і якось перешлю Вам. Тішить мене, що Ви все працюєте, і цікавить дуже Ваша граматика. А от я не можу нічого робити, третій місяць лежу в клініці, а тяжко слабую вже $^1/_2$ року. Бувайте здорові!

Ваш щирий *М. Коцюбинський.*

Читати маю що. Дуже дякую за добрі бажання.

348. До Максима Горького

11 січня 1913 р. 29.XII 912.
Киев, Университ[етская] клиника.

Дорогой Алексей Максимович!

Целую, обнимаю и желаю в новом году быть здоровым и так же удачно работать, как и в прошлом.

Спасибо за Ваше хорошее письмо и за «Сказки». Оба издания получил беспрепятственно и сейчас же прочитал с редким наслаждением. Сколько там любви к человеку, сколько знания его души и понимания природы. Чудесная, солнечная книга! И если я не напился после прочтения ее (как когда-то обещал Вам), то причиной этому vis major. Не теряю надежды вместе с Вами распить в честь «Сказок» бутылку «Capri bianco».

А я все продолжаю лежать — ряд небольших подъемов и глубоких падений — и не знаю, когда окрепну настолько, что получу разрешение дохнуть свежим воздухом.

Обращаюсь к Вам, дорогой Алексей Максимович, за советом и решаюсь беспокоить потому, что мне не удалось узнать адрес К. П. Пятницкого. Дело в том, что Константин Петрович — вот уже больше года прошло — не обращался ко мне ни лично, ни письменно с предложением от «Знания» издать третий том моих рассказов. Между тем московское «Книгоиздательство писателей» предлагает мне печататься у него на более выгодных условиях (п. 1). Вот я, за невозможностью разыскать Константина Петровича, обращаюсь к Вам с просьбой разрешить мои сомнения — не будет ли с моей стороны некорректностью переход от «Знания» к «Писателям».

Хотя мне неведомы Ваши побуждения, но все же ободряет тот факт, что и Вы печатали свои «Сказки» не у себя, а в Москве.

Как жаль, что я не с Вами! Я, буквально, тоскую по Вас и по Капри. Прошу передать И. А. Бунину и Вере Николаевне мой искренний привет и добрые пожелания. Алекс[ёю] Алекс[еевичу], Борису Алекс[андровичу] и Ивану Егоровичу пишу. Кончаю письмо, устал, что заметно и по почерку. Еще раз целую Вас от всего сердца. Не забывайте

Вашего *М. Коцюбинского.*

1913

349. До Хоми Коцюбинського

14 січня 1913 р.

1.I 913.
Київ (Бибиковский бульвар, 17.
Университетская клиника,
отд[еление] проф. Образцова).
Палата № 9.

Сердечно цілую дорогих Хомцю, Грипу і діточок та поздоровляю з Новим роком. Будьте здорові й веселі, нехай у Новому році краще Вам живеться, ніж у старому.

А я вже третій місяць лежу в клініці, тяжко слабий на серце. Ще як їздив літом за кордон, то там заслаб. Вже $^1/_2$ року погано мені. Часами трохи краще, мали пустити мене додому на Новий рік, а тепер мені гірше і лишаюся тут сам не знаю на скільки. Бувайте здорові. Цілую Вас всіх. Ваш *Муся.*

350. До Віри Коцюбинської

15 січня 1913 р.

2.I 913. Київ. 11 год. ранку.

Вчора дістав 2 листи твої (1 через Юркевич) і відкритку. Спасибі велике за листа і за солодке. Спасибі також дітям за їх листи. Хочу одписати — і знов сиджу без марок. Як тільки куплю, одпишу всім, а тепер цілую. Я все ще лежу в постелі, хоч мені краще. Сплю, маю апетит — вчора з'їв повний обід — цілого рябчика, їм фрукти і солодке. [...] Лікарі кажуть, що все мусить пройти, що я слабую не од шлунка, а шлунок од серця. В твоїх листах знайшов слово, якому дуже зрадів. Ти щось питаєш — може, привезти? («Современник»). А я дуже хочу, щоб ти приїхала, тільки боюся та совісно мені прохати тебе, знаючи, що дорога тебе мучить, що тобі

незручно часто їздити, що ти не хтіла б втрачати час і розлучатися з дітьми. А все-таки, коли ти сама надумалась приїхати, коли мені тоді чекати? Напиши, буду нетерпляче чекати. Може, на 6-е? Боюся сподіватися. А «Современ[енник]» привези. Чи вислали з редакції гроші і скільки? Пишу в 11-ій, бо з лікарів, певно, ніхто не прийде. Цілую міцно всіх. Не забувайте мене. Твій *Муся.*

Ілюстр[ована] «К[иевскую] м[ысль]» вишлю поштою.

351. До Віри Коцюбинської

16 січня 1913 р. 3.I 913. Київ. 11 1/2 год. ранку.

Вчора нічого не було од тебе, дорога Вірунечко, сьогодні вранці теж нема. Я спав уночі,[...] самопочуття непогане. Взагалі знов, здається, поправлюся. [...] Був учора Образцов, слухав, дивився, потішав, лікарств, опріч одного слабенького сердечного, не хоче давати. Все сподівається, що серце само справиться. Вчора була п. Добронізська, забрала свою сукню і жалкувала, що вона їй непотрібна, бо завтра виїздить додому. Чи дістали діти мої одкритки з малюнками (4) і з новорічними поздоровленнями. До мене мало хто ходить, всі заняті ялинками, маскарадами і всякими святочними приємностями. Може, воно й лучче, бо менше утомлююсь. Коли ж ти приїдеш — та чи приїдеш? Чи вислала гроші для клініки. Вчора вже приходили по них. Мені дозволена позичка в 500 руб., про яку я тобі говорив. Як треба буде виїздити, то буде за що. Як то там Ви? Дуже скучаю. Чи всі здорові? Як мама? Цілую всіх і тебе, Вірунечко. Чи було що з пошти? До мене ніхто не пише. Ну, до завтра. Чи дістану що од тебе? Твій *Муся.*

352. До Михайла Жука

17 січня 1913 р. 4.I 913. Київ.

Дорогий Михайло Іванович!

Вчора дістав Вашу картку і дуже дякую, що не забуваєте. Як живете в Новому році?

Окладинку до книжки прошу вислати на мою адресу. Очевидячки, я не одповідаю за смак моїх видавців — мо-

же, вони будуть незадоволені, а може, навпаки. Присилайте, побачимо.

Лікарі знайшли, що стан мого здоров'я гірший, через те лишають мене в клініці на необмежений час. Досадно. Бувайте здорові, привіт Вашим.

Ваш *Коцюбинський.*

353. До Віталія Боровика

17 січня 1913 р.

4.I 913. Київ (Бибиковский бульвар, 17, Университетская клиника, отд[еление] проф. Образцова, палата 9, мені).

З Новим роком, дорогий Віталю!

Будьте здорові та міцні духом! Поздоровляю сердечно паню Олену й діточок Ваших. Усього їм найкращого!

А я стрічав Новий рік у ліжку, звідки і досі, вже третій місяць, не вилажу. Взагалі мені краще, ніж було до клініки, один час і зовсім добре було: мені дозволили вже цілу годину сидіти, а потому погіршало, лікарі лишають мене в клініці на необмежений час. А вже була мова про те, що на святки я можу їхати додому.

Найгірше, що не можу працювати, страшенно несвіжа голова.

Як же там Вам живеться? Чи всі здорові?

Не забувайте Вашого *М. Коцюбинського.*

Цілую Вас.

354. До Михайла Могилянського

17 січня 1913 р.

4.I 913. Київ.

Дорогий Михайле Михайловичу!

Дуже Вам дякую, що обізвалися. Бо, знаючи Вашу акуратність, я почав уже турбуватися, чи здорові Ви. Простіть за клопоти, які, хоч невільно, зробив Вам своїм оповіданням. Нова редакція «Современника» щось погано починає з своїми співробітниками. (Олек[сій] Максим[ович]

запросив мене писати). Коли дістанете гроші, то одішліть їх в Чернігів, на адресу Віри Іустинівни. Переклад опов[ідання] в «Укр[аїнській] хаті» не читав, але останнє опов[ідання] Ваше у «Віснику» дуже сподобалось мені. Та й попередні цікаві. Є гріхи проти мови. Пишіть, не забувайте Вашого *М. Коцюбинського.*

P. S. Здоров'я моє погіршало, і лікарі лишають мене у клініці на необмежений час.

355. До Віри Коцюбинської

17 січня 1913 р. 4/I 913. Київ. 1 год. дня.

Дорога Вірунечко! Вчора (3-го увечері) дістав твою одкритку з 1-го. Спасибі. Я почуваю себе краще, спав добре[...]. Не бійся, я бережусь, нічого шкідливого не їм, тим більше, що больничні страви докучили мені неможливо. Сьогодні думаю встати з постелі і трохи походити та посидіти. Більше тижня я не вставав. Вчора я дістав од тебе 23 карб., спасибі. Доведеться тобі якось доставити мені гроші на слідуючий тиждень. Чи привезеш, чи перешлеш? Я вже боюся прохати тебе приїхати, знаючи, як се тобі незручно, але дуже хотів би побачитись.

Мені дуже тяжко нічого не робити, а робити не можу. Певно, через те, що голова несвіжа, нема руху, свіжого повітря, вражень. Мусив перервати лист, бо зайшов Стражеско. Слухав, слухав мене і каже, що таки справді не можна мене випускати. Серце переболіло за останній тиждень — і тепер ще знати сліди того. «Неустойчивое равновесие» — каже. Полежте. Каже, що вигляд у мене добрий, печінка на своєму місці. Взагалі — нічого. Що вдома нового? Чи всі здорові? Це щось незвичайне, що листи з Чернігова йдуть аж 3 дні. Що з ними роблять, заучують напам'ять, чи що. Посилаю бандероллю різдвяне число «Ілюстр.». Поцілуй од мене всіх. Цілую тебе. Твій *Муся.*

356. До Віри Коцюбинської

18 січня 1913 р. 5.I 913. Київ. 10 год. ранку.

Дорога Вірунечко! Листа твого і Оксанчиного од 3-го дістав вчора увечері, значить, на другий день. «Огонька» ще не дістав. Листи твої, хоч і спізняються, але, здається, не пропадають. Я потрохи поправляюся, коли не розклеюся знов. Вчора вставав і сидів, дрімаючи зо дві години в кріслі. Вночі спав,[...] самопочуття і апетит нічого собі. Сьогодні важився: придбав 4 хунти[...]. Цікавий я, чи приїдеш ти завтра, як обіцяла. Пишеш невиразно. На святках перебуваю більше сам, всі люди заняті своїми приємностями, і як хто приходить, то рідко і накоротко. Заходить Володимир Мих[айлович], Володимир Миколайович (ще рідше), Євг[ена] Х[арламповича] нема вдома, виїхав кудись. Листів ніхто не присилає, хіба картки з поздоровленням. Але я не нарікаю. Найгірше мені, що не можу працювати. Голова дурна, затуманена, часто болить од лежання та больничного повітря. Навіть картку тобі написати — нема фантазії, змінити фрази трудно. Чекаю од тебе звістки, коли ти приїдеш. Я все сподіваюся, що завтра з Юрком. Ви сьогодні, щасливі, будете їсти кутю, а мені доведеться тут молоко, яке вже дуже докучило. Чи всі здорові? Поцілуй всіх од мене. Знайомим уклін. Цілую тебе, Вірунечко.

Твій *Муся.*

357. До Віри Коцюбинської

19 січня 1913 р. 6.I 913. Київ. 11 год. дня.

Дорога Вірунечко! От і святки минули, а я все ще не вдома, а ти все-таки не приїхала. Вчора я нічого од тебе не дістав, ні листа, ні «Огонька». Здоров'я моє доволі добре: спав,[...] апетит є, хоч не дуже великий, бо докучили тутешні страви. Вчора прийшов до мене д-р Рафієв і розказав, що вони довго радилися про мене з Стражеском. Стражеско такої думки, що серце у мене значно поправилось, що на мене тепер погано впливає одноманітність клінічного життя, брак повітря і вражень. Що коли я буду довго тут лежати, то це мене не поправить. Тому мені

краще їхати додому і нікуди д а л е к о не виїздити на південь, щоб не втомитись. Вдома я повинен берегтися втомлюватись, їсти щось важке. Мушу лічитися, коли б мені було гірше, тими ліками, які я тут приймав, стежити за собою. Що я вже знаю і способи лічення і режим свій. Завтра вони прийдуть до мене і зроблять консиліум і план. Звісно, я пробуду тут деякий час, щоб звикнути до повітря. Я тобі все напишу. Чи всі здорові вдома? Як мама? Поцілуй всіх. Цілую тебе, Вірунечко.

Твій *Муся.*

358. До Віри Коцюбинської

21 січня 1913 р. 8.I 913. Київ. 11 год. ранку.

Дорога Вірунечко! Спав добре, апетит добрий [...] Вчора і Образцов, і Стражеско дуже хвалити мене, і обидва радили почати прогулки надворі. Тільки С[тра]жеско не хоче, щоб я підіймався на сходи. От ми і виробили такий план: сьогодні я зранку одягся в костюм, буду гуляти по коридору, а завтра вийду надвір і, може, навіть поїду на звощику. Назад винесуть мене на кріслі, щоб не ходити по сходах.

От я буду здоров і звикну до повітря, можна буде їхати додому. Тоді все тобі напишу, коли приїздити за мною. Зараз у мене сидить Хомця. Приїхав, щоб побачитись. У них вдома всі здорові. Вчора дістав відкритку тільки од Оксани. Цілую її і дякую. Поцілуй од мене всіх. Цілую тебе, Вірунечко. Не забувай мене, пиши. Цілую ще раз. Що нового з почти?

Твій *Муся.*

359. До Віри Коцюбинської

24 січня 1913 р. 11.I 913. Київ. 11 год. дня.

Дорога Вірунечко! Хапаюся послати тобі цього листа, щоб ти завтра дістала його. Вчора я цілий день був в постелі, щоб трохи спочити. Почував себе добре, як і сьогодні. Спав, можу їсти [...]. Сьогодні вже на ногах, одяг-

пений, буду гуляти по коридору, а о 3-їй поїду на звощику. Заплатив я в клініку по 16-е і думаю, що ще раз платити не треба вже. Отож, прошу тебе, приїдь в неділю увечері, перебудеш тут 2 дні, а потому, в середу, 16-го, поїдемо додому. Звичайно, коли я несподівано не заслабну. Але маю надію, що ні. Коли б ти не встигла в неділю, чекаю тебе в понеділок. Спинитись можеш у Ш[емет]ів, коли тебе прохали. Здається, що з моїм здоров'ям йде таки на поправку. Шлунок маю добрий, хоч все їм. Сиджу без ліків от уже 10 днів, а серце працює, справляється. Як будеш їхати, не забудь, що мені треба заплатити прислузі і що ми вертаємо II класою. Цілую всіх і тебе, Вірунечко.

Твій *Муся.*

360. До Олени Гнатюк

25 січня 1913 р. 12.I ст. ст. 913. Київ.
Унів[ерситетська] клініка.

Високоповажана пані!

Сердечно дякую за поздоровлення. Цілим серцем бажаю і Вам здоров'я, щоб Вам виросли гарно діти, щоб чоловік був здоровий. Я ще в клініці, було мені погано, але кілька днів вже ліпше, мені дозволили навіть на кілька мінут виїздити на місто. Може на наступному тижні поїду додому. Поцілуйте од мене пана Володимира. Я йому дуже вдячний за його бажання написати 3-х томову повість. Дітям привіт.

З високим поважанням

Ваш *М. Коцюбинський.*

361. До Михайла Жука

3 лютого 1913 р. 21.I 913. Київ.

Дорогий Михайле Івановичу!

Малюнок Ваш, спасибі, дістав. Він мені дуже подобається з декораційного боку, але символу Вашого ніяк не можу зрозуміти. Сьогодні В[іра] І[устимівна] однесла його тій особі, яка доглядає за друкуванням книжки, і просила

вислати Вам 20 руб. Я ще од себе напишу [...], але вже з Чернігова, бо завтра, як вже ніщо не стане на заваді,— вирушимо.

Здоров'я моє доволі неміцне, от ледве-ледве пишу до Вас кілька слів. Уклони Вашим.

Ваш *М. Коцюбинський.*

362. До Михайла Могилянського

7 лютого 1913 р. 25.I Чернігів.

Дорогий Михайле Михайловичу!

Простіть, що аж тепер одповідаю на Ваш лист з 14 с[ього] м[ісяця]. Я все збирався переїхати додому, виписав до Києва В[іру] І[устинівну], але у мене якраз почалась серія сердечних припадків, потисли морози, і тільки оце два дні, як мені вдалося переїхати додому з тим, щоб зараз залягти в ліжко.

З поданого Вами справоздання «Знания» бачу, що справи стоять дуже погано і що я не скоро виплатив би Вам свій довг за переклади.

Якесь московське «Книгоиздательство писателей» звернулося до мене з пропозицією друкуватись у них. Я одповів, що міг би згодитись лиш на І п[ункт] їхніх умов (видатки всі приймають на себе, а авторові дають 35—40 пр[оцентів] з продажної ціни). Хоч, правду кажучи, я не мав надії, щоб вони прийняли мене по сьому пункту, вигодному для них тільки тоді, коли автор дуже відомий і розпродаж книжки в короткому часі обезпечена, але вони мене прийняли. Вже через тиждень після свого листа я мав дуже милі одповіді од секретаря видавництва і од Вересаєва, який стоїть у них в голові. Та годі було зараз щось робити, не було здоров'я. Тепер я пишу до д. Ф. Волховського з проханням дозволити друкувати у III т. свій переклад («Тіні...») і звертаюся оце до Вас з проханням і за порадою. Того, що маємо вже перекладене: «Тіні», «Сон», «Що записано в книгу», «Подарунок на іменини», «Коні не винні»,— мало для тому, треба ще щось додати: я думаю — «Лист», «Хвала життю», «На острові» (коли встигну скінчити), та ще щось старого. Я думав би «Дорогою ціною» або дещо з «Хо». Як Ви думаєте?

Потім — я дуже просив би Вас не одмовитись зробити нові переклади, бо у мене є бажання скомбінувати так, щоб з доходів од III т. скоріше виплатити Вам довг за перші 2. Може якось пішла б книжка, може б, читаючи т. III, згадав дехто, що є 2 перші.

Прошу одписати мені до Чернігова, бо хоч лікарі посилають мене на південь, але я ще з великими труднаціями можу перейти з хати в хату, а про дорогу нічого й думати, хіба як окріпну трохи.[...]

Як ся маєте тепер? Чи здорові? Як Ваші? Кланяюсь їм. Чекатиму одповіді.

Саме тепер друкує у Києві («Видавнича спілка») шосту книжку моїх оповідань, куди ввійде те, що написане в останні часи.

Цілую Вас сердечно. Чекаю одповіді.

Ваш *М. Коцюбинський.*

363. До Євгена Чикаленка

9 лютого 1913 р. 27.I 913. Чернігів.

Дорогий Євгене Харламповичу!

Не зараз написав до Вас по повороті додому, як обіцяв: дуже втомила дорога. Як заліг в ліжко, то спав три дні й три ночі, наче ведмідь у берлозі, а коли прокидався, то почував себе прекрасно. Останні два дні мені гірше, але я не журюся, бо такий характер моєї слабості. Лікарі на прощання пророкували мені це. Як я був вдячний Вам та вп. Юлії Миколаївні, що Ви приїхали мене провожати. Це була така приємність, що я й досі живу нею. Спасибі Вам обом за все і особливо за проводи. Як ся маєте? Чи здоровенькі? В[іра] І[устинівна] засилає подяку й уклони. Цілую сердечно.

Ваш *М. Коцюбинський.*

364. До Михайла Могилянського

19 лютого 1913 р. 6.II 913. Чернігів.

Дорогий Михайле Михайловичу!

Простіть, одповідаю пізно, бо лежу вже цілий тиждень. Знов мені дуже погано. Дякую щиро за згоду перекласти деякі мої оповід[ання]. Я рішуче проти «П'ятизлотника», таке воно примітивне. Краще «Дорогою ціною», там є техніка, окремі картини, правдива (невидумана) екзотика. Тільки треба перекладати не з попсованих російських видань, а по львівському, в томику моїх оповід[ань] «Видавничої спілки» «У грішний світ». Можете дістати в Петербурзі, свого примірника не можу прислати. Можна б, в разі потреби, зробити купюри, по згоді межи нами розуміється. Добре, коли б поспішити з виданням, щоб захопити зимовий сезон. «Лист», і «Хвала життю» висилаю рівночасно бандероллю. Умови видавництва такі: «автор получает по 30—35% с номинальной цены каждого экземпляра книги по мере ее продажи». Пишіть. Я не можу більше писати, ослаб. Всі ми кланяємося Вам і Вашим. «На острові» не скінчене.

Ваш *М. Коцюбинський.*

365. До Володимира Ґнатюка

19 лютого 1913 р. 6.II ст. ст. 913. Чернігів.

Дорогий Володимире Михайловичу!

Певно, я передчуваю, коли Вам гірше, бо й я так часто лежу в ліжку, що скорше можу згадати ті години, коли я на ногах. Смутять мене дуже звістки про Ваше здоров'я, переживаю я їх тяжко кожен раз і найгірше, що людина безсильна під кожним зглядом щось переробити. Не маю чим потішити і я Вас. Доїхав я додому щасливо, зараз ліг до ліжка і спав три дні і три ночі. Думав — от почну поправлятися. А тим часом знов пішло на гірше, вже тиждень не встаю з постелі, не сплю, не їм, тільки

стогну. Про якусь роботу або виїзд у теплі краї і думати смішно, бо я й по хаті не годен перейтися. Пора вже настала, здається, обертатися в дерево або в порох. Що ж, і то добре, шкода тільки гуцульського матеріалу, бо дурно загине. А може таки ще побачимось з Вами та будемо сміятись з своїх теперішніх гадок.

Пишіть! Цілую Вас сердечно. Всім Вашим привіт.

М. Коцюбинський.

366. До Михайла Могилянського

4 березня 1913 р. 19.II 913. Чернігів.

Дорогий Михайле Михайловичу! Простіть, що я так довго не писав до Вас: три тижні лежу не встаючи, не сплю, не їм і приймаю тяжкі муки, без надії, що за се одпустять мені гріхи. [...]

[...]. Щодо мене, то я уперто проти «П'ятизлотника». Може перекласти «Невідомий», він же пройшов недавно у збірці «Дебют»... Я підрахував: вийде стор[інок] 180 найбільше, а се малий томик. Що б ще перекласти? Боюсь Вас турбувати, але був би дуже вдячний, коли б поговорили по телефону з «Заветами», коли вийде «Подарунок на іменини»? Цілую Вас сердечно і вітаю Ваших.

Ваш *М. Коцюбинський.*

367. До Володимира Гнатюка

5 березня 1913 р. 20 ст. ст. 913. Чернігів.

Частіше мене засмучують звістки од Вас, а на сей раз дещо й потішило. Справді, тішуся несказанно, що Ви будете мати спочинок та на довший час одійдете од всяких неприємностей. Також сердечно віншую Вас з обранням, таким почесним для всіх нас, українців. Розуміється, більше бажано, щоб свої люди вміли цінити Вас як слід, але деяка сатисфакція мусить бути і в пошані чужих. Два

ці факти — відпустка і обрання членом учен[ого] Віденського тов[ариств]а — зробили мені велику приємність. Зробіть третю Ви і напишіть, що Вам краще. Зо мною дуже погано. Три тижні лежу в ліжку і не встаю, знову не сплю і не їм, та дуже мучуся болями. Про подорож на південь нічого й думати. Я зовсім ослаб і ледве пишу до Вас. Мій привіт Вашій родині. Наші уклоняються. Цілую Вас.

Ваш *М. Коцюбинський.*

Про Милорадовича нічого не знаю.

ДОДАТКИ

1. До Марії Грінченко

9 травня 1910 р. 26 квітня 910. Чернігів.

Високоповажана Маріє Миколаївно!

Тяжко вражені незамінимою втратою Бориса Дмитровича, висловлюємо Вам своє співчуття. Нехай буде потіхою Вам, як і всій Україні, що він був серед нас, що його велика праця, його велика любов до народу не згинуть ніколи, і в них він ще довго житиме серед вдячних нащадків.

З високим поважанням

М. Коцюбинський,
Віра Коцюбинська.

2. До Об'єднаного комітету по спорудженню пам'ятника Т. Г. Шевченку у Києві

27 липня 1910 р.

Дякуючи за честь, яку зробив мені Комітет обранням в члени жюрі для оцінки проектів пам'ятника Т. Г. Шевченку, повідомляю, що я згоджуюсь взяти участь в роботах жюрі.

Запізнився з одповіддю через те, що живу зараз за кордоном, а не в Чернігові, куди адресовані були запросини.

З високим поважанням

М. Коцюбинський.

Capri, Italia, 14/27. VII 1910.

3. До Миколи Сумцова

16 жовтня 1910 р.

Високоповажаний Миколо Федоровичу!

В день ювілею славної наукової діяльності Вашої щирим серцем вітаємо Вас, яко українського вченого і яко громадського діяча.

Довголітня наукова праця Ваша була переважно присвячена Україні і її народові, а останніми часами Ви надали їй і національну форму; велика честь і щира подяка належить Вам, яко першому професорові, що почав викладати, в межах російської України, науку українською мовою. Щиру пошану викликають і Ваші твори — наукові й популярні,— складені українською мовою: вони мають і матимуть велику вагу в історії відродження українського народу.

Вітаючи Вас, вельмишановний Миколо Федоровичу, щирим серцем приєднуємось до загального пошанування Вашої світлої діяльності, бажаємо Вам ще довгого віку, ще довгої праці на користь і славу України!

3 жовтня 1910 р. Чернігів.

З доручення чернігівських земляків *Ілля Шраг,*

Михайло Коцюбинський.

4. До правління Чернігівського міського громадського банку

Не раніше 17 листопада 1910 р.

Имею честь покорнейше просить правление банка отсрочить мне уплату процентов по залогу дома до января 1911 года. В январе мною будут уплачены все недоимки сполна.

5. До контори товариства «Знание»

18 квітня 1911 р.

В контору товарищества «Знание»
(С[анкт]-П[етер]б[ург], Невский, 92).

М. М. Могилянскому причитается получить за перевод 1-го тома моих рассказов 390 руб. и за перевод 2-го тома 330 руб., которые и прошу выплачивать ему из следуемых мне сумм на условиях, изложенных в моем с ним соглашении, по предъявлению этого соглашения в контору «Знания». 5 апреля 1911 г. г. Чернигов.

М. Коцюбинский.

6. До Максима Горького

10 серпня 1911 р. 10.VIII 911.

Привет из Карпат и лучшие пожелания!

М. Коцюбинский. Волод. Гнатюк. С. Устименко. Микола Сабнко. Ост. Вовк. Олена Гнатюкова. [нрзб.] *Волянский, О. Танчаковский.*

7. До редакції газети «Рада»

25 березня 1912 р. 12/25.III 912.

Високоповажані добродії!

З того дня, як дістанете цю картку, прошу не висилати більше «Ради» на Капрі, бо 20 я вже виїду додому.

Дуже дякую за висилку газети і щиро вітаю всіх п. товаришів.

М. Коцюбинський.

8. До Об'єднаного комітету по спорудженню пам'ятника Т. Г. Шевченку у Києві

13 грудня 1912 р.

До «Объединенного комитета по сооружению в г. Киеве памятника Т. Г. Шевченко».

Дякуючи за честь, яку зробив мені Комітет обранням в склад жюрі, повідомляю, що я згоджуюсь взяти на себе обов'язки члена жюрі і, коли тільки одужаю до того часу, прийму участь в засіданні 21.XII с. р.

З високою повагою

М. Коцюбинський.

Київ, Університетська клініка.
30.XI 912.

9. До Об'єднаного комітету по спорудженню пам'ятника Т. Г. Шевченку у Києві

2 січня 1913 р.

20.XII 912. Київ,
Университетская клиника.

В «Комитет по сооружению в Киеве памятника Т. Г. Шевченко».

Невважаючи на всі мої сподівання і надії, стан мого здоров'я не дає мені змоги прибути 21 [сього] м[ісяця] на зібрання жюрі, про що з жалем повідомляю комітет.

З високим поважанням

М. Коцюбинський.

ПРИМІТКИ

1910

1. До Володимира Гнатюка

Вперше надруковано: Листи до Володимира Гнатюка, стор. 119—120.

Подається за автографом: ЧМК, А-493.

Гнатюк Володимир Михайлович (1871—1926) — видатний український учений-фольклорист, етнограф і мовознавець, з яким М. Коцюбинського єднала багаторічна дружба. Листування між ними тривало з 1898 по 1913 р., було досить інтенсивним і стосувалось широкого кола питань творчої та громадської діяльності, їх особистих взаємин тощо.

Дякую і за обидва збірники...— «Етнографічний збірник», т. 25, Львів, 1909; «Матеріали до української етнології. Том XII. Гаївки. Зібрав Володимир Гнатюк», Львів, 1909 (див. лист В. Гнатюка до М. Коцюбинського від 18.XII 1909 р.— Збірник III, стор. 61). Зберігаються в особистій бібліотеці М. Коцюбинського (ЧМК, № 881, 909).

...збірник, виданий в Липську...— «Das Geschlechtleben des ukrainischen Bauernvolkes. Folkloristische Erhebungen aus der russischen Ukraina. Aufzeichnungen von Pavlo Tarasevskyj. Einleitung und Parallelennachweise von Volodymyr Hnatjuk. Vorwort und Erläuterungen von Eriedrich S. Krauss», I. Teil, Leipzig, 1909. Збірник за синю оправу умовно названий В. Гнатюком «синя книжечка». Зберігається в особистій бібліотеці М. Коцюбинського (ЧМК, № 362).

Криворівня — карпатське село на березі Черемоша (тепер Верховинський р-н Івано-Франківської обл.), місце відпочинку багатьох українських культурних діячів. М. Коцюбинський побував у Криворівні влітку 1910, 1911 та 1912 рр.

...сердечні поздоровлення Мих[айлові] Михайловичеві...— Мочульському (1886—1940). З М. Мочульським, українським літературознавцем, критиком і перекладачем ліберально-буржуазного напряму М. Коцюбинський познайомився 1905 р. в Науковому товаристві ім. Шевченка у Львові. М. Мочульський мав намір написати дослідження про письменника і, щоб одержати біографічний матеріал, листувався з ним (див.: М. Мо-

чульский, К биографии М. М. Коцюбинского.— «Украинская жизнь», 1916, кн. 10-11, стор. 85—95).

...панству Роздольським...— Роздольський Осип Іванович (1872—1945), український етнограф і фольклорист, перекладач творів грецьких класиків та німецьких письменників українською мовою, а українських (Лесі Українки, В. Стефаника, С. Васильченка та ін.) — німецькою, тоді учитель української гімназії у Львові. Роздольська Ольга Олександрівна (1878—1960), дружина О. І. Роздольського. З подружжям Роздольських М. Коцюбинський познайомився під час зупинки у Львові, коли їхав на Капрі 1909 р., і зустрічався щоліта в 1910—1912 рр. в Криворівні. О. Роздольська залишила спогади про письменника, в яких, зокрема, писала: «...коли Коцюбинський був у Горького на Капрі, ми одержали поздоровлення від обох письменників» (див.: журнал «Жовтень», 1956, № 5, стор. 51). Текст поздоровлення невідомий.

...Козловський Всеволод (1878—?) — тоді член правління Наукового товариства ім. Шевченка (НТШ) у Львові, створеного групою українських діячів ліберально-буржуазного напряму 1893 р. НТШ видавало твори українських письменників, наукові праці та матеріали. На ряді видань позначився вплив антинаукових буржуазно-націоналістичних концепцій.

2. До Хоми Коцюбинського

Вперше надруковано: Твори, т. VIII, 1931, стор. 91—92.

Подається за автографом: ЧМК, А-1007.

Коцюбинський Хома Михайлович (1870—1956) — брат письменника, тоді акцизний контролер у м. Славута Волинської губернії (тепер Хмельницької обл.), з 1935 р. директор літературно-меморіального музею М. Коцюбинського у Чернігові. Листування з Х. Коцюбинським тривало з 1905 по 1913 р., мало епізодичний характер, стосувалось, як правило, родинних справ.

Грипа — Агрипина Яківна Коцюбинська (1864—1958), перша дружина Хоми Коцюбинського.

...мама...— Гликерія Максимівна Коцюбинська (1837—1917), мати письменника; з 1897 р. М. Коцюбинський з матір'ю, дружиною, дітьми та сестрою Лідою жив у Чернігові.

Лідя — Лідія Михайлівна Коцюбинська (1869—1916), сестра письменника.

Оля — Ольга Михайлівна Коцюбинська (1877—1922), сестра М. Коцюбинського, вчителька, переслідувалась царською поліцією за підпільну революційну діяльність.

3. До Андрія Дуляка

Вперше надруковано: Твори, т. VIII, 1931, стор. 92—93.

Подається за першодруком.

Автограф невідомий.

Дуляк Андрій Андрійович (1877—1933) — селянин з с. Лопатинці Ямпільського повіту на Поділлі (тепер Шаргородський р-н, Вінницької обл.), з яким М. Коцюбинський познайомився і заприятелював у 1891 р. За порадою письменника, А. Дуляк робив фольклорні записи; 98 з них вміщені Б. Грінченком у книзі: «Этнографические материалы, собранные в Черниговской и сосед-

них с нею губерпиях, т. III, Песни, Черпигов, 1899». Листувався з письменником з 1900 по 1912 р.

Спасибі Вам за новини з Лопатинець.— М. Коцюбинський має на увазі лист А. Дуляка від 26.XII 1909 р., в якому той писав, що від сахарні в Лопатинцях зостались тільки руїни, навіть сліду немає від розкішного парку, лишився тільки той дім, в якому жив М. Коцюбинський; що сільські читачі цікавляться оповіданнями письменника, а «Fata morgana» то, як то кажуть, береться з бою — саме лучче зацікавило се їх оповідання» (ЧМК, А-1577).

«Село» — щотижнева українська ілюстрована газета ліберально-буржуазного спрямування, виходила у Києві з 1909 по лютий 1911 р. М. Коцюбинський для «Села» нічого не написав, незважаючи на настійне прохання редакції.

Щодо книжок...— Йдеться про видання: «Історія України-Русі. Написав Микола Аркас», 1908. Аркас Микола Миколайович (1853—1909) — український композитор і історик. На згаданій книзі позначився вплив буржуазно-націоналістичних концепцій.

...хочу скінчити роботу...— другу частину повісті «Fata morgana».

4. До Альфреда Єнсена

Вперше надруковано: Твори, т. 6, 1962, стор. 157—158.

Подається за мікрофільмом автографа: ІЛ, м/ф № 40.

Автограф зберігається: Швеція, Стокгольм, Королівська бібліотека, відділ рукописів, депозит 141.

Єнсен Альфред (1859—1821) — шведський історик, славіст, поет і перекладач; автор багатьох праць з української літератури, популяризатор творчості Шевченка. У квітні 1909 р., перебуваючи у Чернігові, познайомився з Коцюбинським. Листування між М. Коцюбинським і А. Єнсеном тривало з травня 1909 до кінця 1912 р., стосувалося справ перекладу та популяризації в Швеції творів Коцюбинського.

Спасибо Вам великое за газетные вырезки.— Маються на увазі вирізки з газет «Skånska Aftenbladet», «Dagens Nyheter», які помістили прихильні рецензії на збірку творів М. Коцюбинського шведською мовою під назвою: «I vilt Aktenskap», «Stockholm, 1909. Вирізки зберігаються в ЧМК, № 1394 в. п., № 1395 в. п.

5. До Євгена Чикаленка

Вперше надруковано: Твори, т. VIII, 1931, стор. 93—94.

Подається за автографом: ЧМК, А-1093.

Чикаленко Євген Харлампович (1861—1929) — український поміщик-меценат; субсидував «Киевскую старину» та «Раду». Пізніше, під час революції 1917 р.,— активний діяч буржуазно-націоналістичного руху; з 1919 р.— емігрант. З Є. Чикаленком М. Коцюбинський познайомився наприкінці 90-х років в Одесі. Із зростанням популярності письменника Чикаленко намагався залучити його до співробітництва в газеті «Рада» (див.: Твори, т. VIII, 1931, стор. 238—239). Однак у «Раді», незважаючи на настійливі домагання Є. Чикаленка та їх багаторічне знайомство, М. Коцюбин-

ський надрукував лише нарис «Як ми їздили до Криниці» (1908, 21 грудня, № 291) і новелу «Лист» (1912, 22 січня, № 18). Листування М. Коцюбинського з Є. Чикаленком тривало з 1901 по 1913 р.

...самосуд багатих селян восени 905 року над бідними...— Йдеться про події в с. Вихвостові на Чернігівщині, де куркулі вчинили самосуд над п'ятнадцятьма селянами, які закликали до поділу панської та куркульської землі між біднотою.

...я все зробив, про що Ви писали.— У лютому 1910 р. Є. Чикаленко просив М. Коцюбинського сприяти поширенню газети «Речь» із статтею про переслідування царизмом української мови (ЧМК, А-2383).

«Речь» — газета, орган партії кадетів; видавалась у Петербурзі в 1906—1918 рр.

...своє оповідання...— «Fata morgana».

Перешори — село в Ананьївському повіті Херсонської губернії (тепер Ананьївський р-н Одеської обл.), де був маєток Є. Чикаленка.

Юлія Миколаївна — Садик, дружина Є. Чикаленка.

6. До Євгена Чикаленка

Вперше надруковано: Твори, т. VIII, 1931, стор. 94—95.

Подається за автографом: ЧМК, А-1094.

...одбув свої обов'язки в окружн[ому] суді...— У 1910 р. М. Коцюбинський був обраний старшиною присяжних засідателів Чернігівського окружного суду.

7. До Євгена Чикаленка

Вперше надруковано: Твори, т. VIII, 1931, стор. 95.

Подається за автографом: ЧМК, А-1084.

8. До Хоми Коцюбинського

Вперше надруковано: Твори, т. VIII, 1931, стор. 96.

Подається за автографом: ЧМК, А-1008.

...тьотя...— Блоневська Марія Максимівна, сестра матері письменника, прообраз тітки з раннього оповідання М. Коцюбинського «Дядько та тітка».

9. До Хоми Коцюбинського

Друкується вперше.

Подається за автографом, який зберігається у З. Х. Коцюбинської-Єфіменко (Київ).

Датується на підставі поштового штемпеля: Чернігів, 24.IV 1910 р.

Лист адресований Хомі Коцюбинському; в адресі письменник зробив уточнення «для діточок», маючи на увазі дітей брата — Зою, Олексія і Ніну. Коцюбинська-Єфіменко Зоя Хомівна (нар. 1904 р.) — нині радянський літературознавець, автор книг про М. Коцюбинського; Коцюбинський Олексій Хомич (1902—1965) — інженер; Ніна Хомівна (нар. 1906 р.) — працівник народної освіти.

10. До Віри Коцюбинської

Вперше надруковано: Твори, т. IV, 1951, стор. 195—196.

Подається за автографом: ЧМК, А-842.

Коцюбинська (уродж. Дейша) Віра Устимівна (1863 — 1921) — з 1896 р. дружина М. Коцюбинського.

В. У. Коцюбинська — дочка дворянина-службовця; після навчання у Петербурзі на Бестужевських курсах завідувала громадською бібліотекою та читальнею у Чернігові; за розповсюдження нелегальної літератури зазнала переслідувань з боку царської жандармерії, в 1910 р. служила в статистичному бюро Чернігівського земства. Листування М. Коцюбинського з Вірою Устимівною почалось 1896 р. В 1910—1913 рр. у зв'язку з частими подорожами письменника за кордон і тривалим лікуванням у Києві листування було дуже жваве. За цей період збереглися 163 листи. З них у цьому томі вміщено 131 лист. До видання не ввійшли 32 листи письменника з лікарні.

На журі ледве пішов...— М. Коцюбинський у 1909—1912 рр. входив до складу журі по розгляду проектів пам'ятника Т. Г. Шевченку в Києві. 15 травня 1910 р. відбулось засідання журі. В протоколі засідання, підписаному і Коцюбинським, зазначено: «По рассмотрению всех представленных проектов названного памятника жюри единогласно пришло к заключению, что ни один из них в представленном виде не может быть премирован и приведен в исполнение» (ЦНБ, II, 28 662, арк. 216).

...удвох з Леонтовичем...— Леонтович Володимир Миколайович (1866—1933), український письменник (виступав під псевдонімом В. Левенко). Політичний діяч буржуазно-націоналістичного напряму, поміщик-меценат. Після Великої Жовтневої соціалістичної революції — емігрант. Листування М. Коцюбинського з Леонтовичем тривало з 1903 по 1912 р. Листи М. Коцюбинського не збереглися.

...заходив до Русових...— Русов Олександр Олександрович (1847—1915) — український земський статистик, фольклорист, етнограф і буржуазно-ліберальний громадський діяч. Русова (уродж. Ліндфорс) Софія Федорівна (1856—1940) — дружина О. О. Русова, культурно-освітня діячка буржуазно-націоналістичного напряму. В 1876—1879 і 1895—1899 рр. Русови жили в Чернігові, були знайомі з М. Коцюбинським.

Лисенко Микола Віталійович (1842—1912). З видатним композитором М. Коцюбинського поєднувала спільна праця на ниві розвитку української культури. Листування між ними тривало з 1898 р. до смерті М. Лисенка. Листи М. Коцюбинського до композитора невідомі.

Науменко Володимир Павлович (1852—1919) — український буржуазний філолог, журналіст і громадсько-політичний діяч, в 1893—1907 рр. редактор журналу «Киевская старина» (з 1907 р.— «Україна»), належав до Старої громади в Києві, відзначався консервативними, а потім буржуазно-націоналістичними поглядами.

Яновська Любов Олександрівна (1861—1933) — українська демократична письменниця, авторка реалістичних оповідань, брала участь в альманасі «З потоку життя» (Херсон, 1905), упорядкованому М. Коцюбинським та М. Чернявським.

...в редакції «Вісника»...— Мається на увазі художньо-науковий і публіцистично-громадський щомісячний журнал «Літературно-науковий вісник», заснований 1898 р. Науковим товариством імені Шевченка. До 1906 р. мав демократичний напрям. З 1907 р. напрям журналу почав змінюватись від ліберально-буржуазного, буржуазно-націоналістичного — до профашистського.

М. Коцюбинський з 1902 по 1913 р. друкувався у цьому журналі.

...до «Просвіти»...— «Просвіта», культурно-освітня громадська організація, заснована 1868 р. у Львові. На початку XX ст. товариства засновувались буржуазно-ліберальною інтелігенцією в Петербурзі, Києві, Одесі, Чернігові та інших містах. Більшість товариств була під впливом українських буржуазних націоналістів. Чернігівська «Просвіта» існувала з 1907 по 1911 р. У 1907—1908 рр. її очолював М. Коцюбинський. За розпорядженням чернігівського губернатора був виключений із товариства (ЧМК, А-2450).

Базилевич Василь Олександрович — чернігівський лікар, член «Просвіти».

Луценко Іван Митрофанович (? — 1919) — одеський лікар, знайомий Коцюбинського з часів роботи в Одеській філоксерній комісії. У суспільно-політичному житті дотримувався буржуазно-націоналістичних поглядів.

Юрко — Коцюбинський Юрій Михайлович (1896—1938), старший син письменника, тоді вчився в Чернігівській гімназії; з 1918 р. український радянський військовий, державний і партійний діяч.

Роман — Коцюбинський Роман Михайлович (1901—1938), молодший син письменника, згодом журналіст.

11. До Віри Коцюбинської

Вперше надруковано у скороченому вигляді: ЛНВ, 1919, т. 74, кн. 4-6, стор. 37, повністю — Твори, т. IV, 1951, стор. 196—197.

Подається за автографом: ЧМК, А-843.

Петровський — лікар-невропатолог.

Фаворський Іван Васильович — київський лікар-терапевт.

Богданка — Шкуркіна-Левицька Феодосія Степанівна (1863—1945), вчителька, працювала в Чернігівському сирітському земському будинку, була членом «Просвіти», приятелька родини Коцюбинських. Залишила спогади про письменника, в яких писала зокрема: «Богданка — це моє підпільне назвисько і так мене називали в родині Коцюбинських навіть діти... На превеликий жаль, не збереглися листи, які він (М. Коцюбинський.— *Ред.*) писав до мене, з них особливо дорогими для мене були листи з Капрі» (див.: «Спогади про Михайла Коцюбинського», ДВХЛ, К., 1962, стор. 71—73).

Требинська Марія Миколаївна — знайома М. Коцюбинського, вчилась у 70-х роках XIX ст. в Чернігівській гімназії.

12. До Віри Коцюбинської

Вперше надруковано у скорочепому вигляді: ЛНВ, 1919, т. 74, кн. 4-6, стор. 38, повністю — Твори, т. IV, 1951, стор. 197.

Подається за автографом: ЧМК, А-844.

13. До Віри Коцюбинської

Вперше надруковано у скороченому вигляді: ЛНВ, 1919, т. 74, кн. 4-6, стор. 38—39; повністю — Твори, т. IV, 1951, стор. 198—199.

Подається за автографом: ЧМК, А-845.

Присилай мені «Раду»...— Мається на увазі щоденна українська ліберально-буржуазна газета, яка виходила у Києві (1906—1914). Події суспільно-політичного життя висвітлювала в буржуазно-націоналістичному дусі. Див. також прим. до листа 5.

...мою книжку в чеському перекладі.— «Z hlubin duše», Ukrainsky napsal Mychajlo Kočubynskyj, se slovenim spisovateloyym přeložil V. Charvat, uvod napsal H. Boczkowski. Telč. «Ceskě expedice».

Тільки у вересні Г. Бочковський сповістив письменника про вихід книжки у Празі і про те, що автору надіслано два примірники (ЧМК, А-1211). Зберігаються в особистій бібліотеці М. Коцюбинського (ЧМК, № 10, 11).

З Г. Бочковським М. Коцюбинський листувався в 1908—1912 рр. у справах перекладу своїх творів чеською мовою. Доля листів М. Коцюбинського до Г. Бочковського не відома. 11 листів Г. Бочковського до письменника зберігаються в ЧМК, А-1205—А-1215.

14. До Віри Коцюбинської

Вперше надруковано: Твори, т. 6, 1962, стор. 166.

Подається за автографом: ЧМК, А-846.

Чи екзамени добре ідуть?— Діти М. Коцюбинського Юрко та Роман складали іспити в Чернігівській гімназії.

15. До Альфреда Єнсена

Вперше надруковано: Твори, т. 6, 1962, стор. 166.

Подається за мікрофільмом автографа: ІЛ, м/ф № 40.

Автограф зберігається: Швеція, Стокгольм, Королівська бібліотека, відділ рукописів, депозит 141.

16. До Віри Коцюбинської

Вперше надруковано у скороченому вигляді: ЛНВ, 1919, т. 74, кн. 4-6, стор. 39—40; повністю — Твори, т. IV, 1951, стор. 199—201.

Подається за автографом: ЧМК, А-847.

Абдул-Гамід — Абдул-Хамід II (1842—1918), турецький султан 27 квітня 1909 р. скинутий молодотурками за участь в організації контрреволюційного перевороту.

17. До Віри Коцюбинської

Вперше надруковано у скороченому вигляді: ЛНВ, 1919, т. 74, кн. 4-6, стор. 40—41; повністю — Твори, т. IV, 1951, стор. 201—202.

Подається за автографом: ЧМК, А-848.

Невже Роман вже гімназист?— В 1910 р. син письменника вступив до підготовчого класу Чернігівської гімназії.

...моя чеська книжка...— Див. прим. до листа 13.

18. До Михайла Могилянського

Вперше надруковано: журнал «Наше минуле», 1918, № 2, стор. 61.

Подається за першодруком.

Автограф невідомий.

Могилянський Михайло Михайлович (1873—1942) — буржуазний публіцист і автор художніх творів, за професією адвокат. З 1906 р. постійний співробітник газети «Речь». В. І. Ленін у статтях «Кадети про українське питання» (1913) та «Кадети і «право народів на самовизначення» (1913) піддав різкій критиці великодержавні шовіністичні погляди М. Могилянського в національному питанні. Після Жовтневої революції М. Могилянський вийшов з партії кадетів; у літературних дискусіях 20—30-х років займав буржуазно-націоналістичні позиції.

М. Могилянський переклав російською мовою більшість творів М. Коцюбинського. Ці переклади друкувалися в газетах і журналах та в окремому виданні: М. Коцюбинский, Рассказы, Томы 1—3, СПб.— М., 1911—1914. Листування М. Коцюбинського з М. Могилянським тривало з 1910 по 1913 р. і стосувалося головним чином питань, пов'язаних з перекладами та друкуванням його творів російською мовою. 40 листів письменника до М. Могилянського вперше були надруковані М. Могилянським у журналі «Наше минуле», 1918, № 2, стор. 58—85. Тексти листів подавались за автографами «без усяких скорочень», не більше як у двох-трьох місцях — за свідченням М. Могилянського — «випущено кілька рядків, оголошення котрих неможливе з різних причин» (там же, стор. 59). 12 із цих листів цитувались у спогадах М. Могилянського про М. Коцюбинського в журналі «Украинская жизнь», 1913, № 4, стор. 9—13. Автографи листів, опублікованих М. Могилянським, невідомі. Автографи ще чотирьох листів знаходяться в ЧМК. До даного видання входить 43 листи М. Коцюбинського до М. Могилянського. Відомі 72 листи М. Могилянського до письменника (ЧМК, А-2052 — А-2123).

...лікарі налякали мене.— Петровський і Фаворський визнавали у Коцюбинського ваду серця та стенокардію.

19. До Володимира Гнатюка

Вперше надруковано: Листи до Володимира Гнатюка, стор. 121.

Подається за автографом: ЧМК, А-495.

20. До Віри Коцюбинської

Вперше надруковано: Твори, т. IV, 1951, стор. 172.

Подається за автографом: ЧМК, А-849.

21. До Віри Коцюбинської

Вперше надруковано у скороченому вигляді: ЛНВ, 1919, т. 74, кн. 4-6, стор. 41—43; повністю — Твори, т. IV, 1951, стор. 203—205.

Подається за автографом: ЧМК, А-850.

...та ще якийсь грузинський письменник.— Йдеться про Мгеладзе Власа (партійне прізвисько Тріа), грузин-

ського меншовика, учасника буржуазно-демократичної революції 1905—1907 рр. Про нього див. лист М. Горького до російського письменника С. Я. Єлпатьєвського у липні 1910 р. (М. Горький, Собрание сочинений, т. 29, М., 1955, стор. 122).

Яке страшне враження зробив на мене цей город! — Враження від зруйнованого землетрусом міста Мессіни М. Коцюбинський занотував у записну книжку, а у травні 1912 р. відтворив їх у нарисі «Хвала життю».

22. До Олександри Аплаксіної

Вперше надруковано: Листи М. М. Коцюбинського до О. І. Аплаксіної, стор. 136—139.

Подається за автографом: ІЛ, ф. 7, № 231.

Аплаксіна Олександра Іванівна (1880—1973) — тоді працівник Чернігівського статистичного бюро, близька приятелька М. Коцюбинського. Листування між М. Коцюбинським і О. Аплаксіною тривало з 1904 по 1913 р.

Белліні Вінченцо (1801—1835) — відомий італійський композитор.

23. До Віри Коцюбинської

Вперше надруковано: Твори, т. 6, 1962, стор. 178.

Подається за автографом: ЧМК, А-851.

24. До Віри Коцюбинської

Вперше надруковано у скороченому вигляді: ЛНВ, 1919, т. 74, кн. 4-6, стор. 43; повністю — Твори, т. 6, 1962, стор. 178—179.

Подається за автографом: ЧМК, А-852.

Анакапрі — верхнє Капрі, містечко в східній, вищій частині острова Капрі.

Знаю, що був лист од Гнатюка і книжка...— Мається на увазі лист В. Гнатюка від 29.V 1910 р. та «Народні оповідання про опришків» («Етнографічний збірник», т. XXVI, Львів, 1910).

25. До Леопольда Лукича-Будая

Вперше надруковано: Твори, т. VIII, 1931, стор. 97.

Подається за автографом: ЦНБ, І, 46 494.

Лукич-Будай Леопольд — маловідомий літератор, співробітник редакції ЛНВ у Києві, листувався з М. Коцюбинським в 1908—1912 рр. у справах друкування в ЛНВ його творів. Відомо 16 листів М. Коцюбинського до Л. Лукича-Будая і 10 листів останнього до письменника. Автографи листів Л. Лукича-Будая знаходяться в ЧМК, А-1972—А-1981.

26. До Євгена Чикаленка

Вперше надруковано: Твори, т. VIII, 1931, стор. 97—98.

Подається за автографом: ЧМК, А-1095.

Незвичайно цікавлять мене Ваші враження од другого читання...— В листі від 21.V 1910 р. Чикаленко, висловивши захоплення повістю «Fata morgana» («мені здає-

ться, що кращого оповідання у Вас нема»), писав також: «Прочитаю ще раз в компанії, хочу зібрати побільше людей...» (ЧМК, А-2388); однак гуртового читання «Fata morgana» у Є. Чикаленка не відбулося.

...ще деякі російські художники.— Йдеться про Є. І. Вашкова, А. Осколкова (С. З. Мограчова) та ін. (див.: С. Головина, Встречи Горького с художниками на Капри.— В кн. «Горький и художники», М., 1964, стор. 232—260).

27. До Олександри Аплаксіної

Вперше надруковано: Листи М. М. Коцюбинського до О. І. Аплаксіної, стор. 141—143.

Подається за автографом: ІЛ, ф. 7, № 234.

28. До Володимира Гнатюка

Вперше надруковано: Листи до Володимира Гнатюка, стор. 122.

Подається за автографом: ЧМК, А-496.

...Ви все слабуєте.— В. Гнатюк хворів на туберкульоз легень.

29. До Віри Коцюбинської

Вперше надруковано: Твори, т. IV. 1951, стор. 205—206.

Подається за автографом: ЧМК, А-853.

30. До Олександра Кандиби

Друкується вперше.

Подається за автографом: ЦНБ, І, 46 492.

Рік написання встановлюється на підставі поштового штемпеля.

Кандиба Олександр Іванович (псевдонім Олександр Олесь, 1878—1944) — український поет, на творчості якого позначились дрібнобуржуазна обмеженість світогляду та вплив українського націоналістичного декадансу. Його знайомство з М. Коцюбинським продовжувалося з 1910 по 1913 р. Систематично вони не листувались. Як свідчить Є. Кротевич, М. Коцюбинський зацікавив О. Олеся життям гуцулів (див. Є. Кротевич, Київські зустрічі, К., 1963, стор. 185). Влітку 1912 р. М. Коцюбинський і О. Олесь одночасно перебували у Криворівні (див.: ЦНБ, XV, 1460).

Нерозуміння історичного значення Великої Жовтневої соціалістичної революції спричинилося до того, що 1919 р. О. Олесь виїхав за кордон і на Україну не повернувся.

...його не бачив.— Йдеться про Липу Івана Львовича (1865—1923), письменника й громадського діяча буржуазно-націоналістичного спрямування, лікаря за фахом, знайомого М. Коцюбинського.

31. До Віри Коцюбинської

Вперше надруковано: Твори, т. IV, 1951, стор. 206—207.

Подається за автографом: ЧМК, А-854.

...в польському перекладі...— M. Kociubiński, W pętach szatana. Tłumaczył N. M. Brody; Nakładem i drukem F. Westa, 1906.

Читав мені нову драматичну річ, веселий водевіль...— Йдеться про п'єсу «Встреча», над якою М. Горький тоді працював. Окремою книгою п'єса вийшла 1910 р. у видавництві І. П. Ладижникова (Берлін) під назвою «Дети».

32. До Михайла Могилянського

Вперше надруковано: Твори, т. III, ДВХЛ, К., 1956, стор. 357.
Подається за автографом: ЧМК, А-1028.

Щодо видання томика моїх оповідань «Знанием»...— М Могилянський в листі від 5.VI 1910 р. радив М. Коцюбинському домовитись з Горьким і П'ятницьким про видання в «Знании» книги оповідань М. Коцюбинського в його перекладі (ЧМК, А-2058).

...Ваші переклади — «Сміх» і «В дорозі».— Новели «Смех», «В дороге», надруковані в журналі «Жизнь для всех», 1910, кн. 4, стор. 48—58 та кн. 5, стор. 11—25.

33. До Віри Коцюбинської

Вперше надруковано: Твори, т. 6, 1962, стор. 185—187.
Подається за автографом: ЧМК, А-855.

...ти поїдеш до Вінниці...— В. У. Коцюбинська збиралась перевезти з Вінниці до Чернігова тітку М. Коцюбинського М. М. Блоневську.

34. До Олександри Аплаксіної

Вперше надруковано: Листи М. М. Коцюбинського до О. І. Аплаксіної, стор. 146—148.
Подається за автографом: ІЛ, ф. 7, № 238.

...ужаса в своих глазах от Мессины я не замечаю.— Див. лист 22.

35. До Віри Коцюбинської

Друкується вперше.
Подається за автографом: ЧМК, А-856.

36. До Олександри Аплаксіної

Вперше надруковано: Листи М. М. Коцюбинського до О. І. Аплаксіної, стор. 149—150.
Подається за автографом: ІЛ, ф. 7, № 239.

37. До Альфреда Єнсена

Вперше надруковано: Твори, т. 6, 1962, стор. 187—188.
Подається за мікрофільмом автографа: ІЛ, м/ф № 40.
Автограф зберігається: Швеція, Стокгольм, Королівська бібліотека, відділ рукописів, депозит 141.

Спасибо... за присланную брошюру.— Відбиток статті А. Єнсена з львівського польського журналу «Pamiętnik

literacki» за 1910 р.: «Polonica w szwedzkiej literaturze». Зберігається в особистій бібліотеці М. Коцюбинського — ЧМК, № 485.

У т о — острів Ùto коло Стокгольма, де на дачі любив працювати А. Ібсен.

38. До Віри Коцюбинської

Вперше надруковано: Твори, т. IV, 1951, стор. 207—209.

Подається за автографом: ЧМК, А-857.

...п і т и д о П р а х о в и х...— Йдеться про родину українського художника і мистецтвознавця Прахова Миколи Адріановича (1873—1957). В 1906—1912 рр. жив з дітьми та дружиною на Капрі. В 1909 р. Коцюбинський познайомився з Праховим і заприятелював з ним. М. А. Прахов у 1939 р. написав спогади про письменника (див. зб.; «Спогади про Михайла Коцюбинського», ДВХЛ, К., 1962, стор. 206—209).

...р о д и н а д а н т и с т а...— Йдеться про сім'ю лікаря Ривідорчика з Білостоку (див. спогади О. Бурова в журналі «Звезда», 1961, № 6).

39. До Олександри Аплаксіної

Вперше надруковано: Листи М. М. Коцюбинського до О. І. Аплаксіної, стор. 150—151.

Подається за автографом: ІЛ, ф. 7, № 240.

...о б щ е с т в о м А. С т р и н д б е р г а...— Стріндберг Йухан-Август (1849—1912), видатний шведський письменник.

В о з в р а щ а ю с ь к с в о и м п л а н а м.— 4.VIII 1910 р. М. Коцюбинський виїхав з Капрі, відвідав Неаполь, Рим, Венецію, Відень і 13 серпня прибув до Криворівні, звідки 26 серпня повернувся в Чернігів.

40. До Михайла Могилянського

Вперше надруковано: Твори, т. 6, 1962, стор. 190.

Подається за автографом: ЧМК, А-1029.

...в с п р а в і в и д а н н я м о ї х о п о в і д а н ь...— Йдеться про укладання договору про видання збірки оповідань М. Коцюбинського в перекладі М. Могилянського у видавництві «Знание».

41. До Віри Коцюбинської

Вперше надруковано: Твори, т. IV, 1951, стор. 209—210.

Подається за автографом: ЧМК, А-858.

P i c o l a M a r i n a (*італ.*) — набережна в містечку Капрі.

...е к с к у р с і я в ч и т е л і в...— Мова йде про екскурсію вчителів, організовану влітку 1910 р. «Товариством закордонних освітніх екскурсій для вчителів» (Москва); про зустріч вчителів з М. Горьким і М. Коцюбинським на Капрі див. спогади В. О. Фесенка, викладача Ленінградського університету (ЧМК, № 1251 в. п.).

42. До Олександри Аплаксіної

Вперше надруковано: Листи М. М. Коцюбинського до О. І. Аплаксіної, стор. 152—154.

Подається за автографом: ІЛ, ф. 7, № 242.

...мою последнюю вещь? — М. Коцюбинський має на увазі другу частину повісті «Fata morgana», надруковану в ЛНВ, 1910, кн. VI, VII.

43. До Іллі Шрага

Вперше надруковано: Твори, т. VIII, 1931, стор. 99—100.

Подається за автографом: ЧМК, А-858.

Шраг Ілля Людвігович (1847—1919) — адвокат у Чернігові, активний діяч українських правих буржуазних партій, член І Державної думи. М. Коцюбинський працював із І. Шрагом у чернігівській «Просвіті»; під час свого перебування на Капрі листувався з ним.

Раїса Іллінішна — дочка І. Шрага; в ЧМК (№ 1272 в. п.) зберігаються її спогади про М. Коцюбинського.

44. До Леопольда Лукича-Будая

Вперше надруковано: Твори, т. VIII, 1931, стор. 102.

Подається за автографом: ЦНБ, І, 46 476.

...одбитки «Fata morgana»... — початок другої частини повісті був надрукований в ЛНВ, 1910, т. 50, кн. 6, стор. 417—444.

45. До Віри Коцюбинської

Вперше надруковано: Твори, т. IV, 1951, стор. 210—212.

Подається за автографом: ЧМК, А-859.

Горький поїхав на 10 днів до своїх дітей... — Мається на увазі поїздка М. Горького 15—28.VII 1910 р. в Аляссіо, приморське містечко біля Генуї, де перебувала його дружина К. П. Пєшкова з сином Максимом.

46. До Михайла Жука

Вперше надруковано: Твори, т. VIII, 1931, стор. 100—102.

Подається за автографом: ЧМК, А-656.

Жук Михайло Іванович (1883—1964) — український радянський художник (працював у галузі живопису, графіки й художньої кераміки) і письменник. З 1905 р. М. І. Жук оселився в Чернігові, де викладав малювання в духовній семінарії. З цього ж часу зблизився з М. Коцюбинським, між ними встановлюються щирі дружні відносини. М. Жук створює кілька портретів письменника. Листування між М. Коцюбинським і М. Жуком тривало з 1909 по 1913 р., головним чином тоді, коли М. Коцюбинський надовго залишав Чернігів.

...dolce far niente... (*італ.*) — стан сонного, лінивого напівзабуття на лоні ласкавої ніжної природи.

...афронт Леонтовича... — В. Леонтович, давши негатив-

ну оцінку малюнкам М. Жука, відмовився допомогти художнику їх продати.

...повість... з життя малярів.— Невідомо, чи була ця повість написана.

Як там Октябрист? — Йдеться про сина М. Жука Миколу, який народився в жовтні 1909 р.

47. До Михайла Могилянського

Вперше надруковано: Твори, т. III, ДВХЛ, К., 1956, стор. 359—360.

Подається за автографом: ЧМК, А-1030.

...зв'язують тебе спільні інтереси...— Йдеться про літературні взаємини між письменниками. Могилянський саме почав перекладати твори М. Коцюбинського російською мовою.

До П'ятницького напишіть...— М. Могилянський обіцяв звернутися до «Знания» з пропозицією видати оповідання М. Коцюбинського російською мовою у власному перекладі (див. лист М. Могилянського до М. Коцюбинського від 24.VI 1910 р.— ЧМК, А-2058).

...з московською фірмою «Польза».— Мається на увазі видавниче товариство «Общественная польза», що випускало класичну і сучасну художню літературу.

Щодо поданої теми...— М. Могилянський у вищезгаданому листі запропонував М. Коцюбинському тему — емігрант на Капрі, серед розкішної природи і з тугою в серці за батьківщиною.

48. До Володимира Гнатюка

Вперше надруковано: Листи до Володимира Гнатюка, стор. 122—123.

Подається за першодруком.

Автограф невідомий.

Жаб'є — мальовниче село в Карпатах (тепер Верховина, районний центр Івано-Франківської обл.), місце відпочинку діячів української культури. В. Гнатюк жив там у лікаря Я. Невестюка.

...«Ви мусите щось написати про гуцулів»...— Мається на увазі таке місце з листа В. Гнатюка до М. Коцюбинського від 29.V 1910 р.: «Вас зацікавили би, на мій погляд, настільки гуцули, що Ви мусили б щось написати про них...» (Збірник III, стор. 64).

49. До Віри Коцюбинської

Вперше надруковано: Твори, т. 6, 1962, стор. 197—198.

Подається за автографом: ЧМК, А-860.

Grande Marina (*італ.*) — набережна в містечку Капрі.

50. До Олександри Аплаксіної

Вперше надруковано: Листи М. М. Коцюбинського до О. І. Аплаксіної, стор. 159—160.

Подається за автографом: ІЛ, ф. 7, № 246.

...молодым польским поэтом...— Про кого саме йдеться, не встановлено.

51. До Віри Коцюбинської

Вперше надруковано: Твори, т. IV, 1951, стор. 212—213.

Подається за автографом: ЧМК, А-861.

...побути на селі...— в Криворівні.

«Современный мир» — літературно-художній науковий і політичний журнал меншовицько-кадетського напряму. Виходив у Петербурзі в 1906—1918 рр.

Никифорова Людмила Олексіївна — автор повістей «Две лестницы», «Артель» («Знание», зб. XXX і XXXIII, 1910). М. Горький уважно стежив за літературною роботою Никифорової, даючи грунтовні відгуки на рукописи її художніх творів.

Гусєв-Оренбурзький (справжнє прізвище Гусєв) Сергій Іванович (1867—1963) — російський письменник, друкувався у збірниках «Знание».

...вскочити в бюрове болото? — Йдеться про те, що В. У. Коцюбинська повернулась після відпустки до роботи в статистичному бюро Чернігівського земства.

Wilhelm Horoschowski — Горошовський Вільгельм, австрійський публіцист і перекладач, популяризатор української літератури в Австрії та Німеччині. Переклав твори М. Коцюбинського німецькою мовою (вийшли під назвою: «Pro bono publico. Ukrainische Novellen. Autorisierte Übersetzung aus dem ukrainischen von Wilhelm Horoschowski», Відень, 1909). В. Горошовський видав у своєму перекладі також антологію української прози «Ukrainische Erzähler» (Відень, 1909), в якій надруковано оповідання М. Коцюбинського «На камені» (у перекладі — «Zwischen Fels und Meer»). У В. Горошовського письменник зупинявся в 1909—1912 рр., проїжджаючи через Відень. Листування між ними тривало з 1906 по 1912 р., було досить інтенсивним, грунтувалось на справах популяризації творчості письменника в Австрії та Німеччині. Листи М. Коцюбинського до Горошовського не відомі.

52. До Олександри Аплаксіної

Вперше надруковано: Листи М. М. Коцюбинського до О. І. Аплаксіної, стор. 160—161.

Подається за автографом: ІЛ, ф. 7, № 247.

53. До Олександри Аплаксіної

Вперше надруковано: Листи М. М. Коцюбинського до О. І. Аплаксіної, стор. 162—163.

Подається за автографом: ІЛ, ф. 7, № 248.

54. До Олександра Кандиби

Друкується вперше.

Подається за автографом: ЦНБ, І, 46 493.

Дуже Вам дякую за привіт і добрі бажання! — Висловлені О. Кандибою в листівці від 11.VII 1910 р. (ЧМК, А-2144).

55. До Олександри Аплаксіної

Вперше надруковано: Листи М. М. Коцюбинського до О. І. Аплаксіної, стор. 163—164.

Подається за автографом: ІЛ, ф. 7, № 249.

56. До Віри Коцюбинської

Вперше надруковано: Твори, т. IV, 1951, стор. 213—214.

Подається за автографом: ЧМК, А-862.

...противних форістьєрів...— foristieri (*італ.*) — іноземці, так називали на Капрі туристів.

57. До Євгена Чикаленка

Вперше надруковано: Твори, т. VIII, 1931, стор. 104—105.

Подається за першодруком.

...Ви уже повернули до Києва.— Є. Чикаленко виїздив на місяць з Києва до Алупки та Катеринослава.

58. До Михайла Могилянського

Вперше надруковано: Твори, т. III, ДВХЛ, К., 1956, стор. 363.

Подається за автографом: ЧМК, А-1031.

«Знание» — російське демократичне книговидавниче товариство (1898—1913), організоване в Петербурзі К. П'ятницьким. 1900 р. до нього увійшов М. Горький. З 1904 р. почали видаватися «Сборники товарищества «Знание» (до 1913 р. вийшло 40 книг). 21.VII 1910 р. М. Коцюбинський офіційно підписав складений К. П'ятницьким «Договір між М. М. Коцюбинським і товариством «Знание» на видання книги «М. Коцюбинский, Рассказы, Том первый. Цена 1 р.». Документ цей зберігається в архіві К. П'ятницького (див. фотокопію з Архіву О. М. Горького в ІЛ, ф. 7, № 438).

«Русское богатство» — щомісячний літературний, політичний і науковий журнал, переважно орган ліберального народництва, виходив у Петербурзі з 1876 по 1918 р.; в журналі вже були надруковані такі твори письменника: «На камне», 1903, кн. 3, стор. 93—106; «Цвет яблони», 1904, кн. 10, стор. 138—144; «Он идет», 1907, кн. 1, стор. 105—113.

«Русская мысль» — науковий, літературний і політичний журнал, виходив щомісяця в Москві в 1880—1918 рр., дотримувався слов'янофільської орієнтації. В «Русской мысли» (1906 р., кн. 11, стор. 53—64) було надруковане оповідання М. Коцюбинського «В путах шайтана».

«Жизнь» — літературно-політичний журнал, виходив з 1897 по 1901 р. у Петербурзі, в 1902 р. у Лондоні і Женеві; з 1899 р. був у руках «легальних марксистів», але його сторінки використовували і революційні марксисти. В ньому надрукував деякі свої праці В. І. Ленін. З українських письменників у «Жизни» виступала Леся Українка; в перекладах російською мовою тут вміщувалися твори І. Франка, В. Стефаника, О. Кобилянської та ін. У 1899 р., кн. 12, стор. 23—66, було надруковане оповідання М. Коцюбинського «Ради общей пользы».

«Южные записки» — ліберально-народницький тижневик, видавався в Одесі з 1903 по 1905 р. В журналі в 1904 р., № 46, 24 октября, стор. 14—21, друкувалось оповідання М. Коцюбинського «Посланник черного царя».

59. До Олександри Аплаксіної

Вперше надруковано: Листи М. М. Коцюбинського до О. І. Аплаксіної, стор. 165—166.

Подається за автографом: ІЛ, ф. 7, № 259.

60. До Віри Коцюбинської

Вперше надруковано: Твори, т. IV, 1951, стор. 214—215.

Подається за автографом: ЧМК, А-863.

61. До Віри Коцюбинської

Вперше надруковано: Твори, т. IV, 1951, стор. 215—216.

Подається за автографом: ЧМК, А-864.

Свєрошевський Вацлав (1858—1945) — польський письменник і етнограф. В 1908—1909 рр. у Петербурзі вийшло вісім томів його творів у перекладі російською мовою.

Шолом Аш (1880—1957) — єврейський буржуазний письменник і перекладач.

62. До Олександри Аплаксіної

Вперше надруковано: Листи М. М. Коцюбинського до О. І. Аплаксіної, стор. 166—167.

Подається за автографом: ІЛ, ф. 7, № 254.

63. До Євгена Чикаленка

Вперше надруковано: Твори, т. VIII, 1931, стор. 105.

Подається за першодруком.

64. До Віри Коцюбинської

Вперше надруковано: Твори, т. IV, 1951, стор. 216.

Подається за автографом: ЧМК, А-856.

Ворохта — селище в Карпатах (тепер Надвірнянський р-н, Івано-Франківської обл.) з сприятливими кліматичними умовами для лікування туберкульозу легень.

Про зустріч, влаштовану М. Коцюбинському у Ворохті, сповіщала газета «Діло» 15.VIII 1910 р. у кореспонденції за підписом «Є. Г.»

«Діло» — українська буржуазно-націоналістична щоденна газета, орган партії народовців. Виходила у Львові 1880—1939 рр.

Франко Іван Якович (1856—1916). З І. Я. Франком М. Коцюбинський познайомився у Львові у червні 1890 р. Того ж року розпочалося листування між ними, яке тривало до 1905 р. Влітку 1909 р. М. Коцюбинський та І. Франко зустрічались у Львові, а в 1910—1912 рр. у Криворівні.

М. Коцюбинський неодноразово брав участь в організації допомоги хворому І. Франку і у підготовці збірників на честь 25-ліття й 40-ліття його літературної діяльності.

65. До Віри Коцюбинської

Друкується вперше.

Подається за автографом: ЧМК, А-866.

66. До Максима Горького

Вперше надруковано: М. Коцюбинський, М. Горький. Листування, стор. 21—22.

Подається за автографом: ЧМК, А-544.

Горький Олексій Максимович (1868—1936). Знайомство М. Коцюбинського з М. Горьким відбулось у червні 1909 р. на Капрі і переросло у міцну особисту і творчу дружбу. В 1910 р. письменники знову зустрічались на Капрі, а взимку 1911—1912 рр. М. Коцюбинський, приїхавши лікуватись, жив у родині М. Горького. Листування між ними охоплювало період 1909—1912 рр., стосувалося широкого кола питань: від творчих планів і подій суспільного життя — до родинних клопотів.

67. До Максима Горького

Вперше надруковано: М. Коцюбинський, М. Горький, Листування, стор. 24—25.

Подається за автографом: ЧМК, А-545.

...Васина, письмо которого Вы прислали, я не знаю тоже.— В ЧМК зберігається цей лист, надісланий 16.VIII 1910 р. до видавництва «Знание», такого змісту: «Сейчас я узнал из газет, что Вами приобретено исключительное право на издание в русском переводе произведений М. Коцюбинского. Этого писателя я прекрасно знаю и люблю его произведения. Я с величайшим удовольствием взялся бы перевести для Вас всего его или хотя бы часть. Между прочим, у меня уже готов перевод почти половины первого тома его «Оповідань». (Из этого тома

у меня переведены: «На камені», «По-людському», «В путах шайтана», «Для загального добра», «П'ятизлотник», «На крилах пісні».) С удовольствием также я дал бы Вам критический очерк о Коцюбинском. Благоволите уведомить меня, согласны ли Вы на мое предложение по дачному адресу: Ст. Белые столбы Ряз.-Ур. ж. д. Николаю Акимовичу Васину. Условия работы, конечно, Ваши» (А-1220). Васін М. Я.— російський журналіст; його переклади творів М. Коцюбинського не відомі.

Никакого «критического очерка», конечно, не надо.— Йдеться про передмову до російського перекладу творів М. Коцюбинського, що їх готувало до видання «Знание». Це відповідь на питання М. Горького з попереднього листа від 8.IX 1910 р.: «Думаете ли Вы, что «критический» очерк нужен? Если — да, то, на мой взгляд, было бы лучше, если б. очерк этот написал малоросс» (М. Горький, Собрание сочинений, т. 29, М., ГИХЛ, 1955, стор. 126).

...жду я продолжения «Окурова»...— Йдеться про повість «Жизнь Матвея Кожемякина», над якою саме тоді працював М. Горький.

Юрий Андреевич — Желябужський (1888—1955), син М. Ф. Андрєєвої, пізніше кінорежисер, один з організаторів радянського кіно. М. Коцюбинський з першої зустрічі на Капрі в червні 1909 р. ставився до Ю. Желябужського з щирою приязню. Письменник з приводу згадуваних фотографій звертався до Желябужського у листопаді 1910 р. Автограф цього листа невідомий. Ю. Желябужський 12.II 1911 р. (ЧМК, А-1716) дякував М. Коцюбинському «за хорошее письмо» і пояснював, вибачаючись, що фотонегативи знімків знаходяться у О. М. Тихонова, який дуже зволікає з їх друкуванням (Тихонов Олександр Миколайович (1880—1956), літературний псевдонім — О. Серебров. М. О. Коцюбинський зустрічався з ним влітку 1910 р. у М. Горького на Капрі). Ю. А. Желябужський написав спогади про М. М. Коцюбинського (див. зб. «Спогади про Михайла Коцюбинського», ДВХЛ, К., 1962, стор. 186—195, а також у ЦДАЛМ, ф. 2354).

68. До Євгена Чикаленка

Вперше надруковано: Твори, т. VIII, 1931, стор. 110—111.

Подається за автографом: ЧМК, А-1096.

...рукописи перекладів...— Йдеться про переклади оповідань письменника, зроблені М. Могилянським для «Знания».

...подав йому потрібні відомості.— В. Леонтович у листі від 15.VII 1910 р. просив надіслати копію формулярного списку М. Коцюбинського, потрібну йому у зв'язку з клопотанням про посаду для письменника на південному березі Криму (див.: Твори, т. VIII, 1931, стор. 253).

69. До Володимира Гнатюка

Вперше надруковано: Листи до Володимира Гнатюка, стор. 124—127.

Подається за першодруком.

Автограф невідомий.

...першого тому своїх оповід[ань] для російського видання...— М. Коцюбинский, Рассказы, Перевод с украинского Мих. Могилянского, т. 1, СПб., 1911 (Изданиѣ товарищества «Знание»).

...4 томи «Гуцульщини»...— чотири частини фольклорно-етнографічного дослідження В. Шухевича. Вперше були надруковані у «Матеріалах до українсько-руської етнології», тт. II, IV, V, VI, які видавало Наукове товариство ім. Шевченка у Львові; п'ятий том «Гуцульщини» вийшов окремим виданням 1908 р.

...3 томи Федьковича.— В особистій бібліотеці М. Коцюбинського зберігаються такі видання О. Федьковича: «Драматичні переклади», Львів, 1902 (ЧМК, № 1351); «Драми», т. III, Львів, 1906 (ЧМК, № 1352); «Повісті», К., 1876 (ЧМК, № 1354); «Поезії», т. I, Львів, 1902 (ЧМК, № 1355).

...оповідання про опришків...— «Народні оповідання про опришків», зібрані В. Гнатюком на Прикарпатті та Гуцульщині («Етнографічний збірник», т. XXVI, Львів, 1910).

...праця в Товаристві.— В. Гнатюк з 1898 р. незмінний секретар Наукового товариства ім. Шевченка, член редакції «Етнографічного збірника» та «Матеріалів до української етнології», неодноразово обирався до керівництва філологічної секції, був секретарем філологічної та мовознавчої комісій Товариства.

...прошу переказати уклони Мих[айлові] Мих[айловичу] — Мочульському.

Неділський О.— технік, літом 1910 р. жив з родиною у Криворівні, обіцяв підготувати фотографії, які цікавили б письменника, і надіслати йому до Чернігова.

...подати сей план яким-небудь товариствам Вашим...— Як свідчить наступне листування, В. Гнатюк звертався до Українського педагогічного товариства, але з проекту нічого не вийшло (див. Листи до Володимира Гнатюка, стор. 128).

70. До Івана Щітківського

Вперше надруковано: Твори, т. VIII, 1931, стор. 111.

Подається за першодруком.

Автограф невідомий.

Щітківський Іван Іванович — секретар Об'єднаного комітету по спорудженню пам'ятника Т. Г. Шевченку у Києві, людина прогресивних переконань, гласний Київської міської думи. Як офіційна особа, сповіщав письменника про терміни роботи журі по проведенню конкурсів на кращий проект пам'ятника Т. Шевченку. 1.X 1910 р. він звернувся до М. Коцюбинського з проханням повідомити адресу мецената К. Розумовського, сподіваючись одержати від нього гроші на пам'ятник Шевченку (ЧМК, А-2433). У цій справі М. Коцюбинський надіслав І. Щітківському два листи-відповіді, що публікуються в цьому томі.

...К. Розумовський подарував 8 т[исяч] карб. ...— на побудову школи в с. Лемешах Козелецького повіту Чернігівської губернії, звідки походили Розумовські.

...пишу до Козельця...— Миколі Івановичу Касперовичу, художнику, кореспонденту письменника, який подав відомості, що цікавили Щітківського (див. його лист від 11. X 1910 р.— ЧМК, А-1745).

71. До Хоми Коцюбинського

Вперше надруковано: Твори, т. VIII, 1931, стор. 112.
Подається за автографом: ЧМК, А-1009.
Датується на підставі поштового штемпеля.
...мого листа з Італії? — Лист цей не відомий.

72. До Павла Лаврова

Вперше надруковано: Твори, т. 6, 1962, стор. 216.
Подається за автографом: ІЛ, ф. 7, № 497.

Лавров Павло Пилипович (виступав також під псевдонімом Сірий Юрій) — літератор буржуазно-націоналістичного напряму, співробітник редакції ЛНВ у Києві, газет «Село» і «Засів». У 1908—1911 рр. від імені редакції та контори ЛНВ та «Українсько-руської видавничої спілки» вів ділове листування з М. М. Коцюбинським у справах друкування його творів. Відомі два листи письменника до П. Лаврова. 18 листів П. Лаврова до М. Коцюбинського зберігаються в ЧМК, А-1840 — А-1853, А-2237—А-2240. Після 1917 р. Лавров опинився у буржуазно-націоналістичній еміграції.

«Українсько-руська видавнича спілка» — громадська видавнича організація, заснована у Львові 1898 р. Головними працівниками і редакторами її були І. Франко та В. Гнатюк.

...прохав би прискорити... видання.— Збірка оповідань «Дебют» вийшла 1911 р. в «Українсько-руській видавничій спілці», з перелічених письменником творів до збірки не ввійшли оповідання «Він іде» і «Persona grata».

73. До Івана Щітківського

Вперше надруковано: Твори, т. VIII, 1931, стор. 112.
Подається за автографом: ЦНБ, II, 28 662, арк. 497.

...до нього найкраще звернутися на франц[узькій] та українській мові.— Письмоводитель Розумовського відповів Об'єднаному комітету по спорудженню пам'ятника Т. Г. Шевченку в Києві, що граф «не может придти на помощь вышеназванному комитету», бо мав останнім часом великі витрати на пам'ятники Розумовським, а також на церкви та музеї за кордоном (ЦНБ, II, 28 662, арк. 494).

74. До Михайла Могилянського

Вперше надруковано: журнал «Наше минуле», 1918, № 2, стор. 61—62.
Подається за першодруком.
Автограф невідомий.

...поправок у Вашому перекладі...— Йдеться про переклад М. Могилянським творів М. Коцюбинського російською мовою для «Знания».

...залишити його у первородній грубості.— Воля автора була виконана.

Прочитав Вашу книжку про Фінляндію...— Мається на увазі розвідка «Историческое освещение финляндского вопроса», СПб., 1910, вийшла під псевдонімом Руссобтовський, збе-

рігається в особистій бібліотеці М. Коцюбинського з таким дарчим написом: «Многоуважаемому Михаилу Михайловичу Коцюбинскому в знак уважения от автора» (ЧМК, № 1249).

75. До Володимира Гнатюка

Вперше надруковано: Листи до Володимира Гнатюка, стор. 127—128.

Подається за першодруком.

Автограф невідомий.

76. До Миколи Сумцова

Вперше надруковано: «Літературна газета», 2.VIII 1957 р.

Подається за автографом: ЦДІА, ф. 2052, оп. № 1, од. зб. № 587.

Листування М. Коцюбинського з Сумцовим Миколою Федоровичем (1854—1922), українським фольклористом, етнографом і літературознавцем буржуазно-демократичного напряму, мало епізодичний характер. М. Сумцов 22.X 1910 р. (ЧМК, А-2261) від імені Харківського етнографічного музею звертався до М. Коцюбинського з проханням надіслати свій портрет, розвідку і коротеньку автобіографію до музею. Чи була відповідь письменника на цей лист, не встановлено.

77. До Марії Андрєєвої

Вперше надруковано: Твори, т. 6, 1962, стор. 222—223.

Подається за фотокопією автографа: ЧМК, А-449.

Автограф зберігається: ЦДАЛМ, ф. 2052, оп. № 1, од. зб. № 14.

Андрєєва Марія Федорівна (1868—1953) — актриса МХАТ, відома громадська діячка, близький друг і помічник М. Горького. М. Коцюбинський познайомився з нею у червні 1909 р. на Капрі. За період 1910—1913 рр. відомі два листи М. Коцюбинського до М. Ф. Андрєєвої і сім листів М. Андрєєвої до М. Коцюбинського (ЧМК, А-1141—А-1147).

Зиновий Алексеевич — Пешков (вл. прізвище Свердлов Зиновій Михайлович, 1884—1966), названий син Горького; в листі йдеться про його одруження в жовтні 1910 р. з Лідією Петрівною Бураго.

78. До Максима Горького

Вперше надруковано: М. Коцюбинський, М. Горький, Листування, стор. 27—28.

Подається за автографом: ЧМК, А-546.

Лист починається такими словами Оксани: «Вибачайте, Олексію Максимовичу, що я не могла написати до Вас, я була слаба і мені робили операцію. Тоді мене не дуже боліло, бо операцію робили під хлороформом. Тепер мені краще, і я хочу подякувати Вам за подарунок. Ви мені дуже подобались на фотографії. Я хотіла б побачити Вас живим. Може, ми приїдемо на Капрі, як будуть у тата гроші. Юрко, Іра, Рома і я дуже дякуємо Вам

і Марії Федорівні за гарні подарунки, які Ви прислали нам через тата».

Лист недатований. Дата встановлюється за листом-відповіддю М. Горького від 20.XI 1910 р., в якому говорилось: «Что за болезни? Что было с Оксаной? Вы не написали. Сегодня вместе с письмом Вашим получены четыре листа вашей книги». Йдеться про перший том оповідань, який видавало «Знание» (див.: М. Горький, Собрание сочинений, т. 29, М., 1955, стор. 136). Листи з Чернігова до Капрі йшли мінімум п'ять днів. Можливо, також, що цей лист написаний, як і лист до М. Ф. Андрєєвої, 12 листопада і надісланий разом з ним.

...последнего «Сборника».— XXXII «Сборника товарищества «Знание», 1910 р., в якому вміщено п'єсу М. Горького «Чудаки».

79. До Михайла Могилянського

Вперше надруковано: журнал «Наше минуле», 1918, № 2, стор. 63.

Подається за першодруком.

Автограф невідомий.

Ваша увага щодо нещасної вівчарки цілком справедлива.— У листівці від 4.XI 1910 р. М. Могилянський писав: «Я очень боюсь, что наименование одной из овчарок «Треповым» может вызвать задержку книги. М[ожет] б[ыть], сочтете возможным овчарку сию переименовать?» (ЧМК, А-2066). Кличка собаки «Трепов» у оповіданні «Intermezzo» нагадувала сучасникам М. Коцюбинського одного з керівників придушення революції 1905 р. Ф. Трепова. Відомо, що саме через такі оповідання, як «Persona grata», «Він іде» та «Intermezzo» (останнє — за кличку собаки «Трепов»), до Росії не було дозволено ввезти книжку творів М. М. Коцюбинського «З глибини», Львів, 1909. Ці причини змусили М. Коцюбинського змінити в оповіданні «Intermezzo» кличку собаки на «Кратер» (див. переклад твору, вміщений у виданні: М. Коцюбинский, Рассказы, т. 1, СПб., 1911, стор. 91—98).

80. До Володимира Гнатюка

Вперше надруковано: Листи до Володимира Гнатюка, стор. 128.

Подається за автографом: ЛНБ, № Гнат. 285.

...спасибі... за пам'ять і за добрі бажання...— 21.X 1910 р. В. Гнатюк надіслав М. Коцюбинському таке привітання: «Знаючи, що Ви мусите тепер обходити іменини або на ім'я, або на отчество, засилаю Вам бажання, щоб Ви повторили їх іще 49 разів». Листівку підписали також О. Гнатюк, О. Роздольська, Г. Хоткевич та інші.

81. До Павла Лаврова

Вперше надруковано: Твори, т. 6, 1962, стор. 224.

Подається за автографом: ІЛ, ф. 7, № 499.

Не дістаючи досі коректи...— М. Коцюбинський турбується про коректуру книжки «Дебют». Відповідь він знаходив

у листах П. Лаврова. Так, ще 10.X 1910 р. останній писав: «...в Києві друкувати її не можна, бо тут цензура люта, а доведеться друкувати в Петербурзі з тим, щоб в збірник увійшли всі ті оповідання, що містяться в книзі «З глибини», плюс «Fata morgana». В сій справі написав я до друкарні глухонімих і по одержанню відповіді зараз напишу Вам». 5.XI 1910 р. П. Лавров повідомив, що книжка буде друкуватись у Києві, і просив замінити в «Intermezzo» назвисько собаки «Трепов», бо через це слово можуть сконфіскувати цілу книгу». І, нарешті, 5.XII 1910 р.— «Рішили таки друкувати в Петербурзі» (ЧМК, А-1848 — А-1850).

Чи дістали Ви мою картку з заміною назвиська на «Кратер»? — Лист-відповідь письменника не відомий. В оповіданні «Intermezzo» у збірці «Дебют», СПб.— Львів, 1911, кличку вівчарки «Трепов» змінено на «Кратер».

82. До Михайла Могилянського

Вперше надруковано: журнал «Наше минуле», 1918, № 2, стор. 63—64.

Подається за першодруком.

Автограф невідомий.

Я вже маю всі чисті аркуші книжки.— Йдеться про видання: М. Коцюбинский, Рассказы, т. 1, СПб., 1911.

Горький писав мені...— У листі від 20.X 1910 р. М. Горький повідомляв М. Коцюбинського: «...перевод показался мне удачным,— Вы корректируете его? Хорошо бы Вам к весне выпустить тома два, три, чтоб поехать сюда и спокойно жить здесь лето» (М. Горький, Собрание сочинений, т. 29, М., 1955, стор. 136).

«Голос провинции» — щоденна газета, видавалася в Умані в 1910—1911 та в 1914 рр. З перекладами творів М. Коцюбинського в ній виступав викладач Уманського комерційного училища П. І. Горянський. Повість «Persona grata» була надрукована в № 59, 60, 62 і 64 за 1910 р., а оповідання «Невідомий» (в перекладі «Неизвестный») — в № 47, 48.

...П'ятницький пропонував такий титул книжки...— 27.XI 1910 р. С. П. Боголюбов повідомляв письменника, що названий варіант титульної сторінки запізнився: книжка уже друкується.

83. До Євгена Чикаленка

Вперше надруковано: Твори, т. VIII, 1931, стор. 118—119.

Подається за автографом: ЧМК, А-1097.

...згадати про це у «Раді»...— 5.XII 1910 р. газета «Рада» під рубрикою «Література, наука, умілість і техніка» надрукувала інформацію про вихід першого тому творів М. Коцюбинського російською мовою.

84. До Леопольда Лукича-Будая

Вперше надруковано: Твори, т. VIII, 1931, стор. 119.

Подається за автографом: ЦНБ, І, 46 477.

...друк моєї книжки...— збірки «Дебют».

85. До Альфреда Єнсена

Вперше надруковано: Твори, т. 6, 1962, стор. 229.

Подається за мікрофільмом автографа: ІЛ, м/ф № 40.

Автограф зберігається: Швеція, Стокгольм, Королівська бібліотека, відділ рукописів, депозит 141.

...мою книгу на русском языке.— М. Коцюбинский, Рассказы, т. 1, СПб. Книга вийшла в грудні 1910 р., але була датована 1911 р.

Получили ли Вы мою книгу в чешском переводе? — Йдеться про видання: «Z hlubin duše». Ukrainsky napsal Mychajlo Kočubynskyj, se slovenim spisovatelovym přeložil V. Charvat, uvod napsal H. Boczkowski. Telč. «Českě expedice», 1910.

86. До Михайла Могилянського

Вперше надруковано: журнал «Наше минуле», 1918, № 2, стор. 64—65.

Подається за першодруком.

Автограф певідомий.

...зміст II тому...— творів М. Коцюбинського, перекладених російською мовою М. Могилянським для видавництва «Знание».

...чи не згодиться він почати друкування книжки, не маючи цілого матеріалу.— Видавництво «Знание» задовольнило таке бажання письменника.

...присланий № «Вест[ника] народн[ых] университет[ов]»...— Йдеться про підготовлений М. Могилянським випуск журналу «Вестник народных университетов», 1910, присвячений Л. Толстому. Журнал М. Могилянський надіслав на адресу І. Шрага (див. лист М. Могилянського до М. Коцюбинського від 27.XI 1910 р.— ЧМК, А-2069).

...дістав від Амфітеатрова запросини писати до «Современника»...— Амфітеатров Олександр Валентинович (1862—1938), російський буржуазно-ліберальний белетрист і драматург. 13.XII 1910 р. він писав М. Коцюбинському: «А. М. Пешков рекомендовал мне обратиться к Вам с предложением поработать для начинаемого мною «Современника»... Может быть, попробуем печататься без перевода, прямо по-малороссийски?..» (ЧМК, А-1138).

Літературно-політичний журнал «Современник» виходив у Петербурзі в 1911—1915 рр.

У січні 1912 р. О. Амфітеатров відмовився від редагування журналу, його редактором став Є. О. Ляцький. В. І. Ленін не раз критикував програму цього журналу, а в 1914 р. визначив його напрям як «поміс народництва з марксизмом» (див.: Ленін. Повн. зібр. творів, т. 25, стор. 145). Після 1920 р. О. Амфітеатров — білоемігрант.

М. Коцюбинський надіслав до редакції «Современника» оповідання: «Що записано в книгу життя», «Сон» та «Коні не винні», надруковані в 1912 р., кн. 1, стор. 84—94; кн. 5, стор. 33—57; кн. 12, стор. 49—65. З приводу друкування своїх творів в «Современнике» М. Коцюбинський звертався з листами до О. Амфітеатрова, В. Тихонова та до контори журналу. Листи ці не відомі. В ЧМК зберігаються три листи О. Амфітеатрова до письменника (А-1138 — А-1140) та лист з контори журналу від 18.II 1913 р. (А-2472).

87. До Максима Горького

Вперше надруковано: М. Коцюбинський, М. Горький, Листування, стор. 36—37.

Подається за автографом: ЧМК, А-547.

...поблагодарить за присланное. — Мова йде про видання: М. Горький, Дети (Комедия в одном действии), Berlin, з таким дарчим написом: «Сердечному человеку Михаилу Михайловичу Коцюбинскому на память. А. Пешков. Саргі. 1910, ноябрь». Первісна назва п'єси «Встреча».

Читаю Сургучева и Шмелева... — М. Коцюбинський має на увазі видані 1910 р. товариством «Знание» книги: Илья Сургучев, Рассказы, т. 1, та Ив. Шмелев, Рассказы, т. 1.

Томик А. Толстого лежит у меня на столе... — А. Н. Толстой, Сочинения, Книга первая, Изд-во «Шиповник», СПб.

Все ли еще на старом месте... — М. Горький тільки у лютому 1911 р. переїхав з вілли Spinolla на віллу Serafina (Капрі).

Оксанка в восторге от Вашего письма. — Коцюбинська Оксана, старша дочка письменника, листувалася з М. Горьким в 1910 та 1916 рр. Листи її зберігаються в Архіві О. М. Горького у Москві. Про згаданий лист М. Горького вона писала письменнику 23.II 1916 р.: «...ніколи не забуду того, як я плакала гірко, згубивши Вашого дорогого, хорошого листа!» (ІЛ, ф. 7, № 580).

88. До Костянтина П'ятницького

Вперше надруковано: Твори, т. VIII, 1931, стор. 124—125.

Подається за першодруком.

Автограф невідомий.

П'ятницький Костянтин Петрович (1864—1938) — організатор і директор-розпорядник видавництва «Знание». М. Коцюбинський познайомився і зблизився з К. П'ятницьким у червні 1910 р. на Капрі. Зустрічались вони і під час останнього перебування М. Коцюбинського в Італії (XI 1911 — III 1912). К. П'ятницький був обізнаний з багатьма творчими планами письменника. Листування між ними охоплювало період з кінця 1910 — початку 1913 р. і стосувалося в цілому видання творів М. Коцюбинського у видавництві «Знание». П'ять листів К. П'ятницького зберігаються в ЧМК (А-2178 — А-2182); автографи листів М. Коцюбинського не відомі.

Спасибо Вам за Ваше письмо. — Йдеться про лист від 20.IX 1910 р., в якому К. П'ятницький, між іншим, писав: «Даже теперь — стоит спуститься с горы Тиберия к морю, в лес — и можно набрать нарциссов и цикламенов. Жалею, что не прошел с Вами по этой тропинке. Удивительно красивый уголок» (ЧМК, А-2178).

Очень рад, что мои рассказы понравились Вам. — У цитованому вище листі К. П'ятницький, маючи на увазі книгу, яку видавало «Знание», повідомляв М. Коцюбинського: «Получил все листы Вашего тома в корректуре. Читаю с великим наслаждением. Книга должна иметь большой успех».

...материал для II тома будет готов в начале января.— Мова йде про підготовку в 1911 р. видання: М. Коцюбинский, Рассказы, т. 2, СПб.

Первая вещь...— «Fata morgana».

...просил бы сделать соответствующее распоряжение конторе и известить меня.— 17.XII 1910 р. К. П'ятницький відповідав: «Конечно, контора будет печатать материал II тома по мере представления. Об этом уже написано» (ЧМК, А-2180).

89. До Євгена Чикаленка

Вперше надруковано: Твори, т. VIII, 1931, стор. 123—124.

Подається за автографом: ЧМК, А-1098.

«Селянин» — сільськогосподарський і економічний журнал, видавався Чернігівським товариством сільського господарства в 1908—1910 рр.

Гехтер Максим Григорович (1885—?) — український буржуазно-націоналістичний публіцист, спеціаліст з питань економіки. Друкувався в ЛНВ та інших виданнях.

Королів Василь (1879—1942) — український громадський діяч ліберально-буржуазного спрямування, літератор, за професією лікар-ветеринар.

Павловський Мефодій Іванович — український публіцист і громадський діяч ліберально-буржуазного напряму.

«Рілля» — українська ліберальна газета для села, видавалась у Києві в 1910—1918 рр. з перервами.

З замітки у «Раді»...— Див. прим. до листа 83.

Пишуть мені з Праги...— Мається на увазі лист Г. Бочковського від 15.XII 1910 р. (ЧМК, А-1213).

Махал Ян (1855—1938) — чеський історик слов'янських літератур. Творчість М. Коцюбинського розглядається у таких його працях: Slovanstwo. Obraz jeho minulosti a pritomnosti. V Praze, 1912, s. 481; Slovanske literatury. Dil III. Praha, 1929, s. 287—290. З Я. Махалом М. Коцюбинський не листувався.

Чехи готують 2-й том моїх оповідань.— 15.XII 1910 р. Г. Бочковський сповіщав: «...д. Харват теж цікавиться Вашими працями та хоче дещо з Ваших оповіданнів переложити (яко другий томик Ваших творів) на чеську мову». Таке видання не було здійснене.

...дістав запросини од Амфітеатрова...— Див. прим. до листа 86.

Склад співробітників дуже визначний.— До складу редколегії «Современника» входили Г. Лопатін, Ф. Волховський, В. Водовозов, І. Лукашевич, Шолом-Алейхем та ін. (див. лист О. Амфітеатрова до М. Коцюбинського від 13.XII 1910 р.— ЧМК, А-1138).

90. До Максима Горького

Вперше надруковано: М. Коцюбинський, М. Горький, Листування, стор. 39—40.

Подається за автографом: ЧМК, А-548.

Своим письмом Вы очень ободрили меня, порадовали.— У грудні 1910 р. М. Горький повідомляв М. Ко-

цюбинського: «Книжку Вашу (Рассказы, т. 1, СПб., 1911.— *Ред.*) прочитал с большим наслаждением, с душевной радостью» (М. Горький, Собрание сочинений, т. 29, М., 1955, стор. 149).

91. До Марії Андрєєвої

Вперше надруковано: Твори, т. 6, 1962, стор. 237—238.

Подається за фотокопією автографа: ЧМК, А-448.

Автограф зберігається: ЦДАЛМ, ф. № 2052, оп. № 1, од. зб. № 14.

...большое спасибо — за выдержку из письма А. В. Амфитеатрова.— Йдеться про надіслапий 17.XII 1910 р. М. Андрєєвою уривок з листа О. Амфітеатрова до М. Горького такого змісту: «Дорогой А[лексей] М[аксимович]. Некогда мне, как черту в аду, и устал я, аки пес, а между тем не могу не оторваться от дела, чтобы написать Вам — какой милый хохол Коцюбинский и как мне понравилась книжка его, изданная «Знанием». Я получил ее сегодня и прочитал урывками между занятиями, а теперь всю ее держу в голове и радуюсь. Мепее других мпе нравятся его крымские рассказы, это, все-таки, экзотика и наблюдение вчуже, со стороны. Но все, что от Украины, Польши и Бессарабии — великолепно! Мягкий тон тургеневского ученика, хотя и почитал он уже Кнута Гамсуна («Дебют»). Ужасно как мил!» (М. Коцюбинський, М. Горький, Листування, стор. 35).

Андрєєв Леонід Миколайович (1871—1919) — російський письменник. Від реалістичних творів, позначених демократичними настроями і гуманістичними тенденціями, еволюціонував в бік декадансу, у літературі став виразником занепадницьких настроїв, що посилились в період реакції після поразки революції 1905 р.

...цикл рассказов под общим заголовком «Жалобы».— Чотири оповідання М. Горького, об'єднані однією темою — пізнання характеру російської людини, місця іптелігента в житті народу; вперше надруковані в журналі «Современник», 1911, № 1, стор. 13—28; № 3, стор. 3—15; № 5, стор. 290—303; № 9, стор. 3—12.

Екатерина Андреевна — Желябужська (1894—1966), дочка М. Ф. Андрєєвої.

Женя — Кякшт Євген Георгійович (1894—1956), племінник М. Ф. Андрєєвої.

92. До Костянтина П'ятницького

Вперше надруковано: Твори, т. VIII, 1931, стор. 126.

Подається за першодруком.

Автограф невідомий.

Вы... получили мое письмо...— Див. лист 88.

Жду ответа! — Відповідь на цей і попередній лист М. Коцюбинського К. П'ятницький надіслав 17.XII 1910 р. (ЧМК, А-2180).

93. До Марії Іорданської

Вперше надруковано: Музей М. Коцюбинського в м. Чернігові. Збірник І. Чернігів, 1939, стор. 28.

Подається за автографом: ЧМК, А-671.

Іорданська-Купріна Марія Карлівна (1879—1966) — журналістка, видавець і редактор журналу «Современный мир». В липні 1910 р. разом з чоловіком М. Іорданська відпочивала на Капрі. М. Коцюбинський часто зустрічався з подружжям Іорданських у М. Горького. Цей лист є відповіддю на лист М. І. Іорданської від 16.XII 1910 р. (ЧМК, А-1727).

...за книжку журнала.— Мається на увазі грудневий номер журналу «Современный мир» за 1910 р.

Николай Иванович — Іорданський (1876—1928), літератор, разом з дружиною, М. К. Іорданською, керував редакцією журналу «Современный мир».

94. До Євгена Чикаленка

Вперше надруковано: Твори, т. VIII, 1931, стор. 126—127.

Подається за автографом: ЧМК, А-1099.

...написав оповідання.— «Що записано в книгу життя», вперше надруковане в ЛНВ, 1911, т. 54, кн. 4, стор. 4—13.

Спасибі Вам за придбання співробітників для «Селянина».— Є. Чикаленко дав докладну відповідь на лист М. Коцюбинського від 21 грудня 1910 р. (див. лист 89), проте не вжив дійових заходів до виконання прохання письменника, обмежившись обіцянкою сповістити ряд авторів: «Може хто спокуситься на п'ятак за рядок, бо тут всі пишуть майже дурно» (ЧМК, А-2392).

...українському клубові дозволено святкування роковин Шевченка.— М. Коцюбинський має на увазі Український клуб у Києві (1908—1914), осередок культурно-освітньої діяльності української інтелігенції. З 1912 р. існував під назвою «Родина». Активну участь в його роботі брали М. Лисенко, Леся Українка. Неодноразово на зібраннях клубу виступав М. Коцюбинський з розповідями про подорожі в Італію та в Карпати (див.: Є. Кротевич, Київські зустрічі, К., 1963, стор. 184—185).

Крушельницька Соломія Амвросіївна (1873—1952) — видатна українська співачка, з 1951 р. заслужений діяч мистецтв УРСР.

Менцінський Модест Омелянович (1876—1935) — український співак. Виступав на сценах оперних театрів Берліна, Відня, Лондона, Львова, Стокгольма.

Досадно, що не догадався назвати одну з вівчарок Трьопкою.— Див. прим. до листа 79.

...кононівського колориту...— Влітку 1908 р. М. Коцюбинський відпочивав у с. Кононівці на Полтавщині і свої враження про перебування у селі згодом описав у новелі «Intermezzo».

95. До Михайла Могилянського

Вперше надруковано: журнал «Наше минуле», 1918, № 2, стор. 65—66.

Подається за першодруком.

Автограф невідомий.

...написав нове оповідання.— «Що записано в книгу життя».

96. До Володимира Гнатюка

Вперше надруковано: Листи до Володимира Гнатюка, стор. 128—130.

Подається за автографом: ЧМК, А-497.

...сподіваюся, що п. Малицька буде мати роботу.— Малицька Костянтина Іванівна (1872—1947), педагог і письменниця (псевдонім — Віра Лебедова), тоді була вчителькою виділової школи Українського педагогічного товариства у Львові, жіночий гурток якого доручив їй листуватися з Коцюбинським чи кимось іншим у справі обміну дітей на літні канікули. Більше згадок про це, зокрема про переписку з К. Малицькою, в листуванні М. Коцюбинського не знаходимо.

Педагогічне товариство у Львові засноване 1881 р. як українське освітньо-видавниче товариство. Займалось виданням книжок для дітей. Мало кілька назв: до 1912 р.— Руське педагогічне товариство, потім Українське педагогічне товариство, а з 1926 р.— «Рідна школа. Українське педагогічне товариство». Очолювали його переважно буржуазно-націоналістичні діячі.

...написав одно оповідання і пишу друге...— Йдеться про «Що записано в книгу життя» й «Сон».

...книжок, які Ви хотіли б мати.— У листі від 8.XI 1910 р. В. Гнатюк писав М. Коцюбинському: «В вакації просив я Вас заглянути від часу до часу на «толкучку», чи не знайдете припадком яких старших українських (а можливо, і рос[ійських] етногр[афічних] видань». Серед книг, що цікавили В. Гнатюка, перераховуються збірники М. Максимовича, І. Срезневського, А. Метлинського, Л. Мордовцева, альманахи «Ластівка» (1841), «Молодик» (1843) та інші видання (Збірник III, стор. 72).

Моя книжка в російському перекладі...— М. Коцюбинский, Рассказы, т. 1, СПб., 1911.

...вони Вам нецікаві...— В. Гнатюк, не погоджуючись з Коцюбинським, у листі від 19.IV 1911 р. писав: «Дуже жалую, що Ви не прислали мені своїх оповідань по-російськи; Ви ж знаєте, що вони були б для мене дуже цікаві» (Збірник III, стор. 79).

1911

97. До Андрія Дуляка

Вперше надруковано: Твори, т. VIII, 1931, стор. 131—132.

Подається за першодруком.

Автограф невідомий.

...пишете в листі.— 27.XII 1910 р. А. Дуляк писав: «Часто, котрі Вас знають ще з молодих людей, питають мене, скільки Вам може бути років, то їм, як скажу, що літ 60,— то

дуже дивуються, кажуть, що Ви, як жили в нас, то Вам було на вид не більше як 25—28» (ЧМК, А-1580).

...напишіть мені, чи вона Вам подобалась.— Свої враження А. Дуляк висловив у листі від 26.III 1912 р.: «Насамперед хочу Вам написати за Ваше оповідання «Fata morgana», за котре Ви мене завше питаєте, чи я дістав. Я Вам за се дуже дякую, мені воно дуже уподобалося, не тільки мені, а навіть й тим, кому я тільки читав його... В оповіданні «Fata morgana» як тільки я починаю читати, то зараз уявляються мені події 905 р., більше я не можу нічого сказати, тільки скажу, що твір дуже гарний» (ЧМК, А-1582).

...їхав літом за границю...— М. Коцюбинський має на увазі свою подорож на Капрі в травні 1910 р.; до Одеси він їхав залізницею через станцію Рахни-Лісові.

98. До Євгена Чикаленка

Вперше надруковано: Твори, т. VIII, 1931, стор. 131.

Подається за автографом: ЧМК, А-1100.

...і всім підписаним на картці...— 1.I 1911 р. новорічну листівку М. Коцюбинському, крім Є. Чикаленка, підписали інші учасники новорічного зібрання в Українському клубі у Києві (ЧМК, А-2393).

99. До Михайла Могилянського

Вперше надруковано: журнал «Наше минуле», 1918, № 2, стор. 66—67.

Подається за першодруком.

Автограф невідомий.

Щодо опов[ідання] «Він іде»...— М. Коцюбинський, запланувавши оповідання «Він іде» до другої збірки своїх творів, що мала вийти в перекладі М. Могилянського російською мовою, радився з видавцями та перекладачем, чи цей твір пропустить цензура. Нарешті, було вирішено оповідання до тому не включати, щоб врятувати від заборони все видання.

Нове оповідання...— «Що записано в книгу життя». М. Могилянський радив письменнику домовитись з М. Іорданським про те, щоб це оповідання друкувалось одночасно в ЛНВ і в «Современном мире». Однак оповідання вперше було надруковано в «Современнике» (1912, кн. 1, стор. 84—94) під заголовком «Что записано в книгу жизни» (переклад М. Могилянського).

100. До Андрія Шелухіна (Шолухи)

Вперше надруковано: Твори, т. 6, 1962, стор. 247—248.

Подається за автографом: ЧМК, А-1118.

Шелухін (Шолуха) Андрій Павлович — хранитель Музею українських древностей, призначений на цю посаду 1902 р. по рекомендації М. Коцюбинського. З даним листом письменник звернувся до А. Шелухіна на прохання петербурзького видавця творів Т. Г. Шевченка Яковенка Валентина Івановича (1859—1915), який намагався залучити М. Коцюбинського до роботи над

перевиданням творів Т. Шевченка (див. лист В. Яковенка до М. Коцюбинського від 5.I 1911 р.— ЧМК, А-2437). М. Коцюбинський рекомендував пропоновану йому роботу доручити О. Т. Андрієвській, і видавець погодився.

...потрібна точна назва вірша...— Мається на увазі поема Т. Шевченка «Тризна». Історію її тексту див. у виданні: Тарас Шевченко, т. 1, Вид-во АН УРСР, 1959, стор. 570—571.

Андрієвська Ольга Трохимівна (1880—?) — сестра чернігівського культурно-громадського діяча ліберального напряму В. Т. Андрієвського, давнього знайомого М. Коцюбинського.

101. До Михайла Могилянського

Вперше надруковано: журнал «Наше минуле», 1918, № 2, стор. 67—68.

Подається за першодруком.

Автограф невідомий.

...друкувалося в «Русской мысли»...— Йдеться про переклад «В путах шайтана» («Русская мысль», 1906, кн. XI, стор. 53—64).

«Звезда» — більшовицька легальна газета, попередниця «Правды», виходила в Петербурзі з 16.XII 1910 р. по 22.IV 1912 р. Активними співробітниками «Звезды» були В. І. Ленін, М. Горький, М. Ольмінський та ін. В № 1 за 1911 р. «Звезда» надрукувала таке повідомлення: «В книгоиздательстве «Знание» только что вышел первый том рассказов М. Коцюбинского, обращающий на себя внимание своей свежестью и несомненным дарованием автора. Особенно интересен рассказ «Под минаретами».

«Русск[ие] вед[омости]» — російська громадсько-політична газета, орган ліберальної буржуазії, з 1905 р.— правого крила партії кадетів; газета виходила у Москві з 1863 по 1918 р.

«Киевская мысль» — ліберальна буржуазна газета з щонедільними ілюстрованими додатками, виходила в Києві з 1906 по 1918 р.

...а «Вестей» теж не читаю.— «Киевские вести», щоденна газета ліберально-буржуазного напряму, виходила в Києві з 1907 по 1911 р.

...читаю коректу книжки...— «Дебют».

102. До Михайла Могилянського

Вперше надруковано: журнал «Наше минуле», 1918, № 2, стор. 68.

Подається за першодруком.

Автограф невідомий.

Який вихід знайти? — Незважаючи на сумніви, М. Коцюбинський все ж вмістив оповідання «На віру» до другого тому творів, перекладених російською мовою.

Нового оповідання...— «Що записано в книгу життя».

103. До Михайла Могилянського

Вперше надруковано: журнал «Наше минуле», 1918, № 2, стор. 68—69.

Подається за першодруком.

Автограф невідомий.

...прочитати коректу своєї книжки...— «Дебют».

«Речь» не висилайте, бо я дістав її вже.— 1911 р. в «Речи» була вміщена рецензія на видання: М. Коцюбинский. Рассказы, т. 1, СПб., 1911.

104. До Євгена Чикаленка

Вперше надруковано: Твори, т. VIII, 1931, стор. 137.

Подається за автографом: ЧМК, А-1101.

105. До Олександри Аплаксіної

Вперше надруковано: Листи М. М. Коцюбинського до О. І. Аплаксіної, стор. 174—175.

Подається за автографом: ІЛ, ф. 7, № 260.

106. До Михайла Могилянського

Вперше надруковано: журнал «Наше минуле», 1918, № 2, стор. 69—70.

Подається за першодруком.

Автограф невідомий.

...їздив до Києва...— на засідання журі по розгляду проектів пам'ятника Т. Шевченку в Києві, яке відбулось 15.II 1911 р.

У виданні (петербурзькому)...— Йдеться про збірку «Дебют», яку «Українсько-руська видавнича спілка» друкувала в Петербурзі.

...не міг сісти за нове оповідання...— «Що записано в книгу життя».

107. До Михайла Могилянського

Вперше надруковано: журнал «Наше минуле», 1918, № 2, стор. 70—71.

Подається за першодруком.

Автограф невідомий.

...видати мої оповідання у французькому перекладі.— Видання таке не було здійснене.

108. До Максима Горького

Вперше надруковано: М. Коцюбинський, М. Горький, Листування, стор. 43—44.

Подається за автографом: ЧМК, А-549.

Из письма Марии Федоровны...— Мається на увазі лист М. Ф. Андрєєвої від 12.III 1911 р. (див.: М. Коцюбинський, М. Горький, Листування, стор. 41—42).

...только один небольшой рассказ.— «Що записано в книгу життя».

...ни один журнал не отметил книжки.— У відповідь М. Горький у листі від 18(31).III 1911 р. писав: «Михаил Михайлович, дорогой мой,— Вы — не правы!

Первый том вызвал ряд рецензий, и, на мой взгляд, довольно интересных. Даже «Речь», вообще относясь к «Знанию» немилостиво, почтила Вашу книгу и добрым, и неглупым отзывом. Был отзыв в «Совр[еменном] мире» и в «Современнике» Амфитеатрова, а также в ряде провинциальных газет» (М. Горький, Собрание сочинений, т. 29, М., 1955, стор. 163).

109. До Семена Боголюбова

Вперше надруковано: Твори, т. 6, 1962, стор. 257—258.

Подається за фотокопією автографа: ІЛ, ф. 7, № 439.

Автограф зберігається: Москва, Інститут світової літератури ім. О. М. Горького, Архів О. М. Горького, П-ка «Зн» — 21—52—1.

Боголюбов Семен Павлович (? — 1927) — завідуючий конторою видавництва «Знание». Листування М. Коцюбинського з С. Боголюбовим тривало з 1910 по 1911 р., стосувалося видання «Знанием» першого і другого томів «Рассказов» письменника, представлене чотирма листами С. Боголюбова (ЧМК, А-1191 — А-1194) і двома — М. Коцюбинського.

Корректуру последних листов...— книжки: М. Коцюбинский, Рассказы, т. 1, СПб., 1911.

110. До Михайла Рудницького

Вперше надруковано: Музей М. Коцюбинського в Чернігові. Збірник ІІ. М. Коцюбинський і Західна Україна. Чернігів, 1940, стор. 164.

Подається за автографом: ІЛ, ф. 7, № 541.

Листовні стосунки між Коцюбинським і Рудницьким Михайлом Івановичем (нар. 1889 р.), тоді молодим львівським літератором, почалися 1909 р., коли М. Рудницький вів коректуру збірки М. Коцюбинського «З глибини», і продовжилися до 1911 р. на грунті перекладання М. Рудницьким новел письменника французькою мовою. Чотири листи М. Рудницького до М. Коцюбинського надруковані у виданні: Музей М. Коцюбинського в Чернігові. Збірник ІІ. М. Коцюбинський і Західна Україна. Чернігів, 1940, стор. 162—165. У статті-спогаді у цьому ж збірнику М. Рудницький писав: «Між речами, які довелося з почуттям болю втратити у мандрівках і переїздах, до найцінніших належали кілька листів від Коцюбинського» (стор. 158). Тепер М. І. Рудницький — член Спілки радянських письменників України.

...одповідаючи на Ваш ласкавий лист...— Виїхавши в 1910 р. до Парижа, М. Рудницький перекладав французькою мовою оповідання М. Коцюбинського «Невідомий» і звернувся до письменника за дозволом на друкування цього перекладу. Лист М. Рудницького невідомий.

...подав я Вам свою коротку біографію...— Цей автобіографічний лист письменника невідомий, М. Рудни-

цький, напевне, і не отримав його, бо 6.IV 1911 р. знову просить письменника надіслати свою біографію.

...паризька фірма...— фірма «La Renaissance du livre» видавала щомісячно том з 10-ти перекладів 10-ти різних письменників, відповідно приймаючи лише одну новелу кожного письменника, попереджену короткою біографічною нотаткою (див. лист М. Рудницького до М. Коцюбинського від 11.IV 1911 р.— Музей М. Коцюбинського в Чернігові. Збірник II. М. Коцюбинський і Західна Україна. Чернігів, 1940, стор. 164).

Коли приблизно має вийти книжка...— Як видно із згаданого вище листа М. Рудницького, йшлося про надрукування перекладу новели «Невідомий», а не збірки творів; цей переклад під назвою «L'inconnu» лишився неопублікованим, зберігається в ЧМК, № 1447 в. п.

111. До Михайла Могилянського

Вперше надруковано: журнал «Наше минуле», 1918, № 2, стор. 71—72.

Подається за першодруком.

Автограф невідомий.

...посилаю заяву до контори «Знания»...— Текст заяви подається в «Додатках».

Рецензію в «Современнике» писав Амфітеатров...— Йдеться про рецензію у журналі «Современник», 1911, кн. 2, стор. 369—372.

Доведеться писати покаянного листа.— Листи М. Коцюбинського до О. Амфітеатрова не відомі.

Дуже мене зацікавила стаття...— М. Могилянський мав намір дати «Русской мысли» статтю.—Див. його лист до М. Коцюбинського від 1.IV 1911 р. (ЧМК, А-2088).

Посилаю Вам своє останнє оповідання...— «Що записано в книгу життя».

112. До Володимира Гнатюка

Вперше надруковано: Листи до Володимира Гнатюка, стор. 131—132.

Подається за автографом: ЦДІАЛ, ф. НТШ, спр. 2272.

...до того добродія, що на Вашій картці...— «Я послав М. Коцюбинському картку з муріном (негром.— *Ред.*), бажаючи, щоб і він так почорнів від сонця в Криворівні» (Примітка В. Гнатюка.— Див.: Листи до Володимира Гнатюка, стор. 131).

113. До Максима Горького

Вперше надруковано: М. Коцюбинський, М. Горький, Листування, стор. 46—47.

Подається за автографом: ЧМК, А-550.

Аннунціо — Д'Аннунціо Габрієле (1863—1938), італійський реакційний письменник-декадент. З кінця XIX ст. апологет імперіалізму, пізніше — фашизму.

...пригодились ли Вам посланные мною книги.— «Книги — получил, они мне по педугу, благодарю!» (М. Горький, Собрание сочинений, т. 29, М., 1955, стор. 165).

114. До Семена Боголюбова

Друкується вперше.

Подається за фотокопією автографа: ІЛ, ф. 7, № 440.

Автограф зберігається: Москва, Інститут світової літератури ім. О. М. Горького, Архів О. М. Горького, П-ка «Зн» — 21—52—1.

...за высылку мне «Сборника»...— Мається на увазі XXXV «Сборник товарищества «Знание».

...авторских экземпляров II т. «Рассказов»... Йдеться про видання: М. Коцюбинский, Рассказы, т. 2, СПб., 1911.

115. До Володимира Гнатюка

Вперше надруковано: Листи до Володимира Гнатюка, стор. 132.

Подається за автографом: ЧМК, А-498.

...спасибі... всім підписаним...— Листівку М. Коцюбинському, датовану 23.IV 1911 р., підписали також О. Гнатюк, О. Роздольська та ін.

«Синя книжечка» теж дійшла...— Див. прим. до листа 1.

116. До Леопольда Лукича-Будая

Вперше надруковано: Твори, т. VIII, 1931, стор. 145—146.

Подається за автографом: ЦНБ, І, 46 478.

...моє останнє оповідання...— «Що записано в книгу життя», надруковане у ЛНВ, 1911, т 54, кн. 4, стор. 4—13.

Зараз у мене біда...— хворів син письменника Роман.

117. До Івана Бєлоусова

Вперше надруковано: «Літературна газета», 17.VII 1952 р.

Подається за фотокопією автографа: ІЛ, ф. 7, № 458.

Автограф зберігається: ЦДАЛІМ, ф. 66, од. зб. № 719, л. 4.

Бєлоусов Іван Олексійович (1863—1930) — російський демократичний письменник і перекладач. М. Коцюбинський це привітання надіслав І. Бєлоусову з нагоди 25-річчя його діяльності як перекладача творів Шевченка російською мовою.

118. До Євгена Чикаленка

Вперше надруковано: Твори, т. VIII, 1931, стор. 146—147.

Подається за автографом: ЧМК, А-1102.

...тих 500 руб., які я прийняв од Т[овариства]...— В січні 1911 р. Товариство підмоги українській літературі, науці і штуці ухвалило надати М. Коцюбинському грошову допомогу для відпочинку і лікування на півдні.

119. До Євгена Чикаленка

Вперше надруковано: Твори, т. VIII, 1931, стор. 147.

Подається за автографом: ЧМК, А-1103.

Ваша звістка...— Є. Чикаленко листом від 28.V 1911 р. повідомив М. Коцюбинського, що київське Товариство підмоги українській літературі, науці і штуці призначило йому 2000 крб. стипендії щорічно з умовою, щоб письменник залишив посаду і займався виключно літературною працею (ЧМК, А-2396).

120. До Володимира Гнатюка

Вперше надруковано: Листи до Володимира Гнатюка, стор. 133.

Подається за автографом: ІЛ, ф. 3, № 4329.

Все вислане Вами дістав.— Маються на увазі: «Етнографічні матеріали з Угорської Русі, т. V, Казки з Бачки» («Етнографічний збірник», т. XXIX, Львів, 1910) та фотографії, надіслані В. Гнатюком (див. листи В. Гнатюка до М. Коцюбинського від 19.IV 1911 р. і 2.VI 1911 р.— Збірник III, стор. 78—80).

Пишу на вул. Супинського, 17...— Там знаходилась канцелярія Наукового товариства ім. Шевченка у Львові.

121. До Олександри Аплаксіної

Вперше надруковано: Листи М. М. Коцюбинського до О. І. Аплаксіної, стор. 176—177.

Подається за автографом: ІЛ, ф. 7, № 262.

122. До Наукового товариства ім. Шевченка

Вперше надруковано: Листи до Володимира Гнатюка, стор. 133—134.

Подається за першодруком.

Автограф невідомий.

Кревецький Іван (1883—1940) — український буржуазний історик, директор бібліотеки Наукового товариства ім. Шевченка у Львові.

Устименко Сергій Петрович (1891—?) — тоді студент Київського університету. Саєнко Микола Ферапонтович (1892—1950) — тоді студент Київського політехнікуму; обидва — чернігівці, члени молодіжного гуртка, що збирався у М. Коцюбинського. Після 1917 р. працювали на різних посадах у Чернігові.

123. До Володимира Гнатюка

Вперше надруковано: Листи до Володимира Гнатюка, стор. 134.

Подається за першодруком.

Автограф невідомий.

124. До Михайла Могилянського

Вперше надруковано: журнал «Наше минуле», 1918, № 2, стор. 72.

Подається за першодруком.

Автограф невідомий.

Рукопису оповідання не посилаю Вам...— Йдеться про оповідання «Сон», яке М. Могилянський мав намір перекласти.

125. До Володимира Гнатюка

Вперше надруковано: Листи до Володимира Гнатюка, стор. 134—135.

Подається за першодруком.

Автограф невідомий.

...вивезти звідти тему якусь.— У Криворівні М. Коцюбинський зібрав матеріал для повісті «Тіні забутих предків», закінченої в 1911 р. і опублікованої в ЛНВ, 1912, т. 57, кн. 1, стор. 4—32; кн. 2, стор. 209—226.

126. До Віри Коцюбинської

Вперше надруковано у скороченому вигляді: ЛНВ, 1919, т. 75, кн. 7-9, стор. 27; повністю — Твори, т. 6, 1962, стор. 268—269.

Подається за автографом: ЧМК, А-867.

...візировку можна зробити і в Волочиську...— Їдучи за кордон, у Криворівню, М. Коцюбинський повинен був оформити документи в Одесі, в консульстві, або на прикордонній станції у Волочиську.

127. До Віри Коцюбинської

Вперше надруковано: Твори, т. 6, 1962, стор. 269.

Подається за автографом: ЧМК, А-868.

128. До Віри Коцюбинської

Вперше надруковано у скороченому вигляді: ЛНВ, 1919, т. 75, кн. 7—9, стор. 27; повністю — Твори, т. 6, 1962, стор. 270.

Подається за автографом: ЧМК, А-869.

Помістили мене у дяка...— М. Коцюбинський у Криворівні квартирував у гуцула-дяка М. Мосейчука.

...живу не сам, а з студентом.— М. Коцюбинський, очевидно, мав на увазі О. Вовка, студента Львівського університету, який влітку 1911 р. відпочивав у Криворівні.

...поїду з священиком...— з О. Волянським.

129. До Віри Коцюбинської

Вперше надруковано: Твори, т. 6, 1962, стор. 274.

Подається за автографом: ЧМК, А-872.

Дату в даному виданні уточнюємо, виходячи з таких даних: в листі до дружини від 7.VII 1911 р. М. Коцюбинський писав: «В суботу поїду з священиком на два дні в гори...» (див. лист 128). Перша субота після цього була 9.VII 1911 р.

130. До Віри Коцюбинської

Вперше надруковано у скороченому вигляді: ЛНВ, 1919, т. 75, кн. 7-9, стор. 27—28; повністю — Твори, т. 6, 1962, стор. 270—272.

Подається за автографом: ЧМК, А-870.

Вчора повернувся з дороги, де пробув 2 дні...— Див. лист. 129.

...зробив кілька записів в книжечку.— Ці та інші записи М. Коцюбинського, занотовані у Криворівні та її околицях, були використані у роботі над повістю «Тіні забутих предків».

Заїду до вчителя...— Луки Гарматія.

До Черненкова напишу...— Черненко Микола Миколайович, завідувач статистичного бюро Чернігівського земства.

Од Єремієва дістав листа...— Єремієв Григорій Григорович, знайомий письменника, колишній член «Братства тарасівців», автор п'єси «Шляхта», виданої у Чернігові 1906 р., завдяки рекомендації і постійним клопотанням М. Коцюбинського. Листування письменника з Г. Єремієвим мало дружній характер і охоплювало період з 1902 по 1913 р. Г. Єремієв, військовий службовець, пишався дружбою з М. Коцюбинським. «Ви знаєте, як люблю я усе, що належить до Вашого пера... Ви єдина для мене людина, через яку я маю зв'язки з тим кращим миром, котрий був, а може й досі є моєю мрією, та до якої не судилось мені піднятись» (див. лист Г. Єремієва від 1.IX 1911 р.— ЧМК, А-1668).

М. Коцюбинський ділився з ним своїми враженнями і планами. Листи письменника до Г. Єремієва не відомі. 39 листів Г. Єремієва до М. Коцюбинського зберігаються в ЧМК, А-1637—А-1675.

Сімович не поїде вже до Чернігова...— Сімович Василь Іванович (1880—1944) — український мовознавець та літературознавець; у громадській та науковій діяльності його виявилися буржуазно-націоналістичні тенденції. З Сімовичем Коцюбинський познайомився 1903 р. на відкритті пам'ятника І. П. Котляревському у Полтаві. В. Сімович листувався з письменником у справах перекладу його оповідань румунською та чеською мовами. Листування це мало епізодичний характер. Листи М. Коцюбинського до В. Сімовича втрачені (див. видання: Музей М. Коцюбинського в Чернігові. Збірник II. М. Коцюбинський і Західна Україна. Чернігів, 1940, стор. 156. Вісім листів В. Сімовича зберігається в ЧМК, А-2229 — А-2236. В. Сімович, досліджуючи творчість Т. Шевченка, мав намір попрацювати над автографами поета у Музеї українських древностей.

131. До Віри Коцюбинської

Вперше надруковано у скороченому вигляді: ЛНВ, 1919, т. 75, кн. 7-9, стор. 28; повністю — Твори, т. 6, 1962, стор. 273.

Подається за автографом: ЧМК, А-871.

Напиши мені про Вашу розмову...— Листи В. У. Коцюбинської до М. Коцюбинського, крім листів від 19.VII 1910 р., 6.VIII 1910 р., 2.XI 1912 р., 29.XI 1912 р., (ЧМК А-1821—А-1824), невідомі.

Чи читала рецензію в «Современнике»? — Йдеться про рецензію на видання: М. Коцюбинский, Рассказы, т. 1, СПб., 1911, яка була вміщена у журналі «Современник». 1911, кн. 2, стор. 369—372.

132. До Олександри Аплаксіної

Вперше надруковано: Листи М. М. Коцюбинського до О. І. Аплаксіної, стор. 181—182.

Подається за автографом: ІЛ, ф. 7, № 268.

...предупредил Ник[олая] Никол[аевича] — Черненка.

133. До Віри Коцюбинської

Вперше надруковано у скороченому вигляді: ЛНВ, 1919, т. 75, кн. 7-9, стор. 29; повністю — Твори, т. 6, 1962, стор. 274.

Подається за автографом: ЧМК, А-873.

134. До Максима Горького

Вперше надруковано: М. Коцюбинський, М. Горький, Листування, стор. 49—50.

Подається за автографом: ЧМК, А-551.

...от Украинск[ого] литерат[урного] общества...— Мається на увазі буржуазно-ліберальне Товариство підмоги українській літературі, науці і штуці.

Живу теперь вместе с этнографом Гнатюком, который просит передать Вам привет...— У листі-відповіді 14.VIII 1911 р. М. Горький писав: «Гнатюку — поклон и привет. Если он пришлет книжку — буду очень благодарен» (М. Коцюбинський, М. Горький, Листування, стор. 53).

135. До Віри Коцюбинської

Вперше надруковано у скороченому вигляді: ЛНВ, 1919, т. 75, кн. 7-9, стор. 29; повністю — Твори, т. 6, 1962, стор. 276—277.

Подається за автографом: ЧМК, А-874.

136. До Олександри Аплаксіної

Вперше надруковано: Листи М. М. Коцюбинського до О. І. Аплаксіної, стор. 182—183.

Подається за автографом: ІЛ, ф. 7, № 267.

137. До Віри Коцюбинської

Вперше надруковано у скороченому вигляді: ЛНВ, 1919, т. 75, кн. 7-9, стор. 29—30; повністю — Твори, т. 6, 1962, стор. 277—278.

Подається за автографом: ЧМК, А-875.

Написав також картку до Галдзевича...— Галдзевич Євген Францевич — учитель гімназії в Петербурзі, з

яким М. Коцюбинський познайомився на Капрі 1909 р. Є. Галдзевич уважно стежив за творчістю М. Коцюбинського, жваво відгукувався на його нові твори. Згадуючи про своє знайомство з М. Коцюбинським, він у листі від 22.XII 1909 р. пише: «Вы ведь так много духовно дали мне на Капри. Да и теперь еще даете и давать будете, так как кусочек Вашей души я увез с собою в виде подаренной мне Вами книжки «З глибини». Если бы Вы знали, как много дала мне эта книжка, как много глубокого наслаждения, и как я сожалею, что не успел познакомиться с ней еще на Капри; я не успел, так как получил ее, кажется, за день до отъезда, когда уже начал прощаться с Капри... Но во всяком случае в недалеком будущем рассчитываю приобрести «всю Вашу душу» Право, иначе не могу назвать Ваши рассказы, так как, читая какое-нибудь Ваше «оповідане», мне кажется, что это Вы рассказываете мне, что мы сидим где-нибудь на скале над безбрежным морем,— слышу Ваш голос, вижу выражение Вашего лица, почти каждая страничка напоминает мне о Вас...» (ЧМК, А-1274).

Восени 1912 р. Є. Галдзевич відвідав М. Коцюбинського у Чернігові. Листування письменника з Є. Галдзевичем охоплює період 1909—1912 рр., мало дружній характер, стосувалося часто питань творчості М. Коцюбинського. 11 листів Є. Галдзевича зберігаються в ЧМК, А-1274—А-1284. Доля листів М. Коцюбинського до Є. Галдзевича не відома.

138. До Євгена Чикаленка

Вперше надруковано: Твори, т. VIII, 1931, стор. 152—153.
Подається за автографом: ЧМК, А-1104.

139. До Віри Коцюбинської

Вперше надруковано у скороченому вигляді: ЛНВ, 1919, т. 75, кн. 7-9, стор. 30; повністю — Твори, т. 6, 1962, стор. 280—281.
Подається за автографом: ЧМК, А-876.

140. До Віри Коцюбинської

Вперше надруковано у скороченому вигляді: ЛНВ, 1919, т. 75, кн. 7-9, стор. 30; повністю — Твори, т. 6, 1962, стор. 281.
Подається за автографом: ЧМК, А-877.

141. До Михайла Могилянського

Вперше надруковано: журнал «Наше минуле», 1918, № 2, стор. 72—73.

Подається за першодруком.

Автограф невідомий.

...коректа оповідання мого «Сон» так затримала ся.— М. Могилянський мав намір перекладати «Сон» з коректи оповідання, що друкувалося в ЛНВ, а не з рукопису.

142. До Віри Коцюбинської

Вперше надруковано у скороченому вигляді: ЛНВ, 1919, т. 75, кн. 7-9, стор. 30—31; повністю — Твори, т. 6, 1962, стор. 283.

Подається за автографом: ЧМК, А-878.

Косів — місто на Гуцульщині (тепер райцентр Івано-Франківської обл.).

143. До Віри Коцюбинської

Вперше надруковано у скороченому вигляді: ЛНВ, 1919, т. 75, кн. 7-9, стор. 31; повністю — Твори, т. 6, 1962, стор. 284.

Подається за автографом: ЧМК, А-879.

Датується серпнем на підставі поштового штемпеля.

Раз тільки ходив до знайомих до Ясенова....— У Ясенові перебували того літа Ольга та Осип Роздольські.

...попрощатися з д-ром Невестюком.— Невестюк Яків, лікар із Жаб'я, займався також літературною діяльністю, приймав у себе українських письменників, які відпочивали на Гуцульщині; знайомство Я. Невестюка з М. Коцюбинським припадає на червень 1890 р., коли він був ще студентом-медиком у Кракові. В ЧМК зберігаються 2 листи Я. Невестюка до письменника за 1890 р. (А-2135 — А-2136), а в особистій бібліотеці М. Коцюбинського — його комедія «Кандидат», Львів, 1911 (№ 1145). В 1910—1913 рр. М. Коцюбинський з Я. Невестюком не листувався.

144. До Володимира Гнатюка

Вперше надруковано: Листи до Володимира Гнатюка, стор. 135.

Подається за автографом: ЦДІАЛ, ф. НТШ, спр. 2272.

...з своєї подорожі до Львова...— з Криворівні.

...в канцелярії Т[овариств]а за Вашим столом...— Мається на увазі Наукове товариство ім. Шевченка у Львові, В. Гнатюк був секретарем товариства.

Степанківський Володимир (1885—?) — тоді український ліберально-буржуазний діяч, після 1917 р. один з учасників буржуазно-націоналістичного руху в еміграції.

Заїхав я до Сан-Сусі...— готель у Львові.

Бохенська Євгенія — вчителька з м. Перегінська в Галичині, маловідома письменниця, в той час перебувала у Криворівні.

Сергій — Устименко.

145. До Володимира Гнатюка

Вперше надруковано: Листи до Володимира Гнатюка, стор. 136.

Подається за автографом: ЦДІАЛ, ф. НТШ, спр. 2272.

...всім підписаним...— На поштовій картці, надісланій М. Коцюбинському В. Гнатюком 15.VIII 1911 р. з Криворівні з нагоди його повернення до Чернігова, є привітання і побажання, підписані також О. Гнатюк, Г. Хоткевичем та ін. (див.: Збірник III, стор. 84).

...покінчив уже свої справи з земством...— Одержавши від Товариства підмоги українській літературі, науці і штуці літературну стипендію, М. Коцюбинський залишив посаду керуючого відділом сільськогосподарської статистики в Чернігівському земстві.

п. Олена — дружина В. Гнатюка.

Кланяється Вам Горький і просить вислати «опришків».— В. Гнатюк надіслав М. Горькому «Етнографічний збірник», т. 26, Львів, 1909, з фольклорно-етнографічними матеріалами під назвою «Народні оповідання про опришків» (див. недатований лист В. Гнатюка до М. Коцюбинського — Збірник III, стор. 85).

146. До Євгена Чикаленка

Вперше надруковано: Твори, т. VIII, 1931, стор. 155—157.

Подається за автографом: ЧМК, А-1105.

...од Товариства...— Йдеться про Товариство підмоги українській літературі, науці і штуці.

З Карпат привіз я цікавий матеріал... і тепер вже пишу.— М. Коцюбинський почав працювати над «Тінями забутих предків».

147. До Леопольда Лукича-Будая

Вперше надруковано: Твори, т. VIII, 1931, стор. 157—158.

Подається за автографом: ЦНБ, І, 46 479.

...мого оповідання...— «Тіні забутих предків».

148. До Володимира Гнатюка

Вперше надруковано: Листи до Володимира Гнатюка, стор. 137—138.

Подається за першодруком.

Автограф невідомий.

...од Сергія Петровича...— Устименка.

...Ви недобре поводились...— В. Гнатюк захворів, повернувшись з Криворівні.

...зважитесь приїхати до нас...— В. Гнатюк писав: «Ми укладали плани, що я з жінкою приїду на кілька днів до Чернігова. Тому, одначе, що я через хворобу боявся подорожі, виїхала жінка сама» (див. прим. у виданні: Листи до Володимира Гнатюка, стор. 137).

...передам йому Ваші доручення.— В. Гнатюк просив С. Устименка зустріти на станції Боярка його дружину, яка мала намір зупинитись там у знайомих.

Вітаю п. Іру, Олесю і Юрка — дітей В. Гнатюка.

149. До Михайла Могилянського

Вперше надруковано: журнал «Наше минуле», 1918, № 2, стор. 73.

Подається за першодруком.

Автограф невідомий.

...при переході з старих умов життя на нові...— Письменник залишив посаду в земстві і жив з родиною на літературну стипендію.

Амфітеатров пише мені...— Йдеться про лист від 27.IX 1911 р. (ЧМК, А-1139).

Тихонов Володимир Олексійович (1857—1917) — співробітник «Современника». Лист М. Коцюбинського до В. Тихонова невідомий.

Fezzano — місцевість в Італії, де жив О. Амфітеатров.

Праця моя посувається...— над повістю «Тіні забутих предків».

150. До Володимира Гнатюка

Вперше надруковано: Листи до Володимира Гнатюка, стор. 138—139.

Подається за автографом: ЦДІАЛ, ф. НТШ, спр. 2272.

Гайдученко Сергій Іванович — член миколаївської «Просвіти», згаданий лист його від 20.IX 1911 р. зберігається в ЧМК, А-1273.

Що за літературна справа? — «Літературна справа така (але прошу на разі затримати її при собі, поки я не напишу),— відповідав В. Гнатюк 20.X 1911 р.— В 1913 р. припадає 40-літня річниця літературної діяльності Франка. Ніякої паради з тої причини при теперішніх обставинах і його стані здоров'я робити не можна; його прихильники постановили, однако, заснувати комітет, який видав би відозву до письменників і учених, зібрав праці і видав їх в окремій книжці.

До комітету, що має підписати відозву, поручено мені просити Вас, що я отсим і роблю» (Збірник III, стор. 92).

151. До Михайла Могилянського

Вперше надруковано: журнал «Наше минуле», 1918, № 2, стор. 74.

Подається за першодруком.

Автограф невідомий.

Певно, він дійшов, куди слід.— Рукопис оповідання «Сон» був надісланий з редакції «Современника» О. Амфітеатрову в Італію; 13.XII 1911 р. останній під враженням цього оповідання писав М. Горькому: «Коцюбинскому каприоты должны поставить монумент при жизни на соборной площади или, по крайней мере, назначить ему пожизненную пенсию: так заманчиво расписал он Вашу «выспу» (wyspa *(польськ.)* — острів.— *Ред.*) в своем «Сне» (М. Горький, Полное собрание сочинений, т. 11, М., 1971, стор. 555). Оповідання «Сон» в перекладі М. Могилянського було надруковане в журналі «Современник», 1912, кн. 5, стор. 33—57.

...скінчив своє гуцульське оповідання...— «Тіні забутих предків».

152. До Хоми Коцюбинського

Вперше надруковано: Твори, т. VIII, 1931, стор. 161—162.
Подається за автографом: ЧМК, А-1010.
Як учиться Льоня? — Олексій Хомич Коцюбинський.
Я дістав... пенсію...— Див. прим. до листа 119.
...для сповідання, над яким тепер сиджу...— «Тіні забутих предків».

153. До Володимира Гнатюка

Вперше надруковано: Листи до Володимира Гнатюка, стор. 139—140.
Подається за першодруком.
Автограф невідомий.

154. До Віталія Боровика

Вперше надруковано: Твори, т. VIII, 1931, стор. 164—165.
Подається за першодруком.
Автограф невідомий.

З Боровиком Віталієм Гавриловичем (1864—?) — літератором і одним з організаторів нелегального ліберально-буржуазного товариства «Братство тарасівців», М. Коцюбинський познайомився 1892 р., коли той працював помічником експерта філоксерної комісії у Бессарабії. Між ними встановлюються приязні стосунки. В. Боровику 1894 р. присвячується оповідання «Хо». Листування між М. Коцюбинським і В. Боровиком охоплює період 1903—1913 рр. Як повідомила дочка В. Боровика Г. В. Гловацька, листи М. Коцюбинського до В. Боровика не збереглися. У 20-х роках В. Боровик займав ряд сільськогосподарських посад у Одесі, брав участь у науковому опрацюванні лексичних матеріалів для словника української мови.

Чи добре, що Ви знов перейшли в «первобытное состояние»? — В листі від 1.X 1911 р. В. Боровик повідомляв М. Коцюбинського, що знову буде працювати експертом у філоксерній комісії (ЧМК, А-1204).

155. До Любові Ліницької

Вперше надруковано: Твори, т. VIII, 1931, стор. 165—166.
Подається за першодруком.
Автограф певідомий.

Ліницька Любов Павлівна (1866—1924) — українська драматична артистка. У листі-відповіді від 22.X 1911 р. (ЧМК, А-1915) Л. Ліницька, дякуючи за рекомендований список літератури, повідомляла, що дехто з її товаришів теж покористується цим списком, хоч вони всі далеко більше від неї знайомі з українською літературою.

Самійленко Володимир Іванович (1864—1925) — український письменник і перекладач. Окремі твори позначені буржуазно-націоналістичними тенденціями. Не зрозумівши характеру революційних подій 1917—1918 рр., Самійленко емігрував. У 1924 р. повернувся на Радянську Україну і брав участь у видавничій роботі.

156. До Максима Горького

Вперше надруковано: М. Коцюбинський, М. Горький, Листування, стор. 166—167.

Подається за автографом: ЧМК, А-552.

...уезжаете на зиму в Каир.— На це М. Горький в листі від 4.XI 1911 р. відповів: «Газеты, конечно, врут. Я здоров, как только могу, и в Каир не собираюсь, а Вас жду — уже с первых чисел октября» (М. Горький, Собрание сочинений, т. 29, М., 1955, стор. 200).

...торопился закончить своих «Гуцулов»...— «Тіні забутих предків».

157. До Володимира Гнатюка

Вперше надруковано: Листи до Володимира Гнатюка, стор. 167.

Подається за автографом: ЧМК, А-499.

158. До Михайла Могилянського

Вперше надруковано: журнал «Наше минуле», 1918, № 2, стор. 74.

Подається за першодруком.

Автограф невідомий.

«Що записано» одіслав до редактора в Італію...— Оповідання «Що записано в книгу життя» М. Коцюбинський надіслав О. Амфітеатрову. Воно було надруковане в журналі «Современник», 1912, кн. 1, стор. 84—94 в перекладі М. Могилянського.

159. До Віри Коцюбинської

Вперше надруковано у скороченому вигляді: ЛНВ, 1919, т. 75, кн. 7-9, стор. 32; повністю — Твори, т. 6, 1962, стор. 298—299.

Подається за автографом: ЧМК, А-880.

Рік написання визначається на підставі поштового штемпеля.

160. До Віри Коцюбинської

Вперше надруковано у скороченому вигляді: ЛНВ, 1919, т. 75, кн. 7-9, стор. 32; повністю — Твори, т. 6, 1962, стор. 299.

Подається за автографом: ЧМК, А-881.

161. До Віри Коцюбинської

Вперше надруковано у скороченому вигляді: ЛНВ, 1919, т. 75, кн. 7-9, стор. 32; повністю — Твори, т. 6, 1962, стор. 299—300.

Подається за автографом: ЧМК, А-882.

162. До Віри Коцюбинської

Вперше надруковано у скороченому вигляді: ЛНВ, 1919, т. 75, кн. 7-9, стор. 32; повністю — Твори, т. 6, 1962, стор. 300—301.

Подається за автографом: ЧМК, А-883.

163. До Олександри Аплаксіної

Вперше надруковано: Листи М. М. Коцюбинського до О. І. Аплаксіної, стор. 187—188.

Подається за автографом: ІЛ, ф. 7, № 273.

...все приходится говорить о войне с турками...— Мається на увазі так звана Триполітанська війна Італії з Туреччиною (1911—1912).

164. До Віри Коцюбинської

Вперше надруковано у скороченому вигляді: ЛНВ, 1919, т. 75, кн. 7-9, стор. 32—33; повністю — Твори, т. IV, 1951, стор. 216—217.

Подається за автографом: ЧМК, А-2884.

Томашівський Степан (1875—1930) — український історик буржуазно-націоналістичного напряму.

165. До Віри Коцюбинської

Вперше надруковано у скороченому вигляді: ЛНВ, 1919, т. 75, кн 7-9, стор. 33; повністю — Твори, т. IV, 1951, стор. 217—218.

Подається за автографом: ЧМК, А-885.

166. До Віри Коцюбинської

Вперше надруковано у скороченому вигляді: ЛНВ, 1919, т. 75, кн. 7-9, стор. 33—34; повністю — Твори, т. IV, 1951, стор. 218—219.

Подається за автографом: ЧМК, А-886.

...з трьома листами перекладачів...— Йдеться, очевидно, про листи М. Могилянського від 6.XI 1912 р., В. Горошовського від 14.XI 1911 р. та В. Харвата від 17.XI 1911 р.

Бунін Іван Олексійович (1870—1953) перебував на Капрі з 16.XI 1911 по 29.II 1912 р.; між ним і М. Коцюбинським встановились приязні відносини. В ЧМК зберігається повідомлення від 18.X 1912 р. ювілейної комісії на честь 25-річчя літературної діяльності І. О. Буніна, адресоване М. Коцюбинському, про порядок надсилання вітальних листів ювілярові (А-2516). Не встановлено, чи був надісланий такий лист М. Коцюбинським.

Ганейзер Євген Адольфович (1861—1938) — маловідомий російський письменник, журналіст і критик.

...ще якісь молоді письменники.— На Капрі в грудні 1911 р. жили І. Є. Вольнов, О. О. Золотарьов, О. С. Черемнов, Б. О. Тимофєєв.

Добровольський Євген Пантелеймонович — статистик Чернігівського земського статбюро, добрий знайомий М. Коцюбинського.

167. До Віри Коцюбинської

Вперше надруковано у скороченому вигляді: ЛНВ, 1919, т. 75, кн. 7-9, стор. 34—35; повністю — Твори, т. 6, 1962, стор. 305.

Подається за автографом: ЧМК, А-887.

З Леонтовичем я говорив про гроші.— Про

виплату літературної стипендії, призначеної М. Коцюбинському Товариством підмоги українській літературі, науці й штуці. В. Леонтович був головою цього товариства.

168. До Віри Коцюбинської

Вперше надруковано у скороченому вигляді: ЛНВ, 1919, т. 75, кн. 7-9, стор. 35, повністю — Твори, т. IV, 1951, стор. 220.

Подається за автографом: ЧМК, А-888.

«Перша ластівка» — літературний альманах молодих українських письменників, Херсон, 1905.

...купи у Судакової...— В крамниці канцелярського приладдя Судакової у Чернігові.

169. До Михайла Могилянського

Вперше надруковано: журнал «Наше минуле», 1918, № 2, стор. 74—75.

Подається за першодруком.

Автограф невідомий.

...Ви знов вернулись до белетристики...— М. Коцюбинський має на увазі написані М. Могилянським українською мовою оповідання.

...Ладижинський з Берліна...— Йдеться про Ладижникова Івана Павловича (1874—1945), керівника книжкового видавництва, створеного у Берліні 1905 р. з метою поповнення коштів на потреби революційного руху.

...дехто з молодих російських письменників.— Див. прим. до листа 166.

170. До Євгена Чикаленка

Вперше надруковано: Твори, т. VIII, 1931, стор. 170.

Подається за автографом: ЧМК, А-1106.

...результати будуть добрі для нашої літератури.— Сподівання М. Коцюбинського щодо внеску В. М. Леонтовича в українську літературу не справдилися. Згодом В. М. Леонтович став на виразні націоналістичні позиції, що й визначило характер його подальшої літературної діяльності.

Тут тепер чимало російських письменників...— На Капрі в той час перебували і гуртувалися навколо М. Горького І. Бунін, І. Вольнов, Є. Ганейзер та ін.

...переклад оповід[ання] Горького...— Йдеться про видання: М. Горький, Ярмарок у Голтві. Переклад М. Данька, К., 1911.

171. До Володимира Гнатюка

Вперше надруковано: Листи до Володимира Гнатюка, стор. 141—144.

Подається за автографом: ЧМК, А-500.

...з ректором Collegio ruteno.—Л. Березовським (див.

прим. В. Гнатюка у виданні: Листи до Володимира Гнатюка, стор. 142).

Вовка вже нема в Римі...— Львівського студента Остапа Вовка, знайомого М. Коцюбинського по Криворівні, який певний час вчився у Collegio ruteno.

Я вже запросив обох їх дати щось до збірника в честь Франка...— Див. прим. до листа 150.

Танчаківський Осип Олександрович — студент юридичного факультету Львівського університету, брат О. Роздольської. Маючи намір виїхати на лікування, він 7.XII 1911 р. звернувся до М. Коцюбинського з проханням допомогти йому влаштуватися на Капрі.

Залізняк Микола (1888 — ?) — тоді маловідомий український літератор, після 1917 р. активний діяч буржуазно-націоналістичної еміграції.

172. До Віри Коцюбинської

Вперше надруковано у скороченому вигляді: ЛНВ, 1919, т. 75, кн. 7-9, стор. 35—36; повністю — Твори, т. IV, 1951, стор. 220—222.

Подається за автографом: ЧМК, А-889.

...в день його родин.— 8 грудня.

...оселився тут один галичанин...— О. Танчаківський.

173. До Віри Коцюбинської

Вперше надруковано у скороченому вигляді: ЛНВ, 1919, т. 75, кн. 7-9, стор. 36; повністю — Твори, т. IV, 1951, стор. 222—223.

Подається за автографом: ЧМК, А-890.

...одшукай... маленьку книжечку в коричневій полотняній оправі.— Ймовірно, мається на увазі видання: З історії публічного виховання в сучасній Європі, Літературно-наукова бібліотека, кн. 5, Львів, Накладом Івана Франка, 1890.

174. До Віри Коцюбинської

Вперше надруковано у скороченому вигляді: ЛНВ, 1919, т. 75, кн. 7-9, стор. 36—37; повністю — Твори, т. IV, 1951, стор. 223.

Подається за автографом: ЧМК, А-891.

175. До Віри Коцюбинської

Вперше надруковано у скороченому вигляді: ЛНВ, 1919, т. 75, кн. 7-9, стор. 37—38; повністю — Твори, т. IV, 1951, стор. 224—225.

Подається за автографом: ЧМК, А-892.

...пишу оповідання...— «Лист», спочатку мало назву «Великдень».

«...молодий письменник з нареченою...»— Про кого йдеться, не встановлено.

176. До Віри Коцюбинської

Вперше надруковано у скороченому вигляді: ЛНВ, 1919, т. 75, кн. 7-9, стор. 38—40; повністю — Твори, т. IV, 1951, стор. 225—227.

Подається за автографом: ЧМК, А-893.

...й о г о ж і н к а — н е б о г а М у р о м ц е в а...— Буніна (уродж. Муромцева) Віра Миколаївна (1882—1961).

...з н е б о ж е м...— Пушешниковим Миколою Олексійовичем (1882—1939). Про перебування І. Буніна на Капрі в 1911—1912 рр. та знайомство останнього з М. Коцюбинським див. спогади М. Пушешникова у виданнях: На родной земле. Литературно-художественный сборник, Орел, 1958 та В большой семье, Смоленськ, 1960.

Ч е р е м н о в Олександр Сергійович (1881—1919) — російський поет і перекладач, друкувався в збірниках «Знание».

...п а с т у х и з А б р у ц и...— народні музиканти з гори Абруццо.

...с к о р о к і н ч а ю о п о в і д а н н я.— «Лист».

...н е з а б а р о м п о ч н у д р у г е.— «Подарунок на іменини».

С к о р о у м е н е б у д е с у с і д...— Модест Ілліч Чайковський (1850—1918). З ним М. Коцюбинському не довелось зустрітись.

177. До Михайла Жука

Вперше надруковано: Твори, т. VIII, 1931, стор. 174—175.

Подається за автографом: ЧМК, А-657.

Я в ж е н а п и с а в т у т о д н о о п о в і д а н н я т а з б и р а ю с я д р у г е п и с а т и.— «Лист» та «Подарунок на іменини».

...д о р е д а к ц і ї «Н е д і л і»...— «Неділя» — українська щотижнева літературно-наукова та громадська газета ліберально-буржуазного спрямування, яка виходила у Львові 1911—1912 рр.

Н а с т а с і я Г р и г о р і в н а — дружина М. Жука.

178. До Леопольда Лукича-Будая

Вперше надруковано: Твори, т. VIII, 1931, стор. 177.

Подається за автографом: ЦНБ, І, 46 481.

179. До Іллі Шрага

Вперше надруковано: Твори, т. VIII, 1931, стор. 175—176.

Подається за автографом: ЧМК, А-1121.

...в с т и г н а п и с а т и о д н о о п о в і д а н н я.— «Лист».

180. До Віри Коцюбинської

Вперше надруковано у скороченому вигляді: ЛНВ, 1919, т. 75, кн. 7-9, стор. 40; повністю — Твори, т. IV, 1951, стор. 227—228.

Подається за автографом: ЧМК, А-894.

...с к і н ч и в о п о в і д а н н я.— «Лист».

181. До Володимира Гнатюка

Вперше надруковано: Листи до Володимира Гнатюка, стор. 144—145.

Подається за першодруком.

Автограф невідомий.

За обіцяне — спасибі.— М. Коцюбинський мав на увазі номер львівської газети «Вперед»; виходила в 1911—1914 рр., дотримувалася буржуазно-націоналістичного напряму (див. лист В. Гнатюка до М. Коцюбинського від 5.I 1912 р.— Збірник III, стор. 96).

182. До Володимира Гнатюка

Вперше надруковано: Листи до Володимира Гнатюка, стор. 145.
Подається за першодруком.
Автограф невідомий.
...коли Ви не можете...— В. Гнатюк саме хворів на запалення легень.

183. До Віри Коцюбинської

Вперше надруковано у скороченому вигляді: ЛНВ, 1919, т. 75, кн. 7-9, стор. 40; повністю — Твори, т. IV, 1951, стор. 228—229.
Подається за автографом: ЧМК, А-895.
Рік написання встановлюється на підставі поштового штемпеля.

184. До Віри Коцюбинської

Вперше надруковано: Твори, т. IV, 1951, стор. 229.
Подається за автографом: ЧМК, А-896.

185. До Віри Коцюбинської

Вперше надруковано у скороченому вигляді: ЛНВ, 1919, т. 75, кн. 7-9, стор. 40—41; повністю — Твори, т. IV, 1951, стор. 229—231.
Подається за автографом: ЧМК, А-897.
...одного з нових великих журналів...— 7.I 1912 р. у М. Горького з участю В. Миролюбова, М. Коцюбинського, І. Буніна та К. П'ятницького ще раз обговорювалась ідея створення нового літературно-політичного журналу для прогресивних літературних сил всіх національностей країни («Мысль» — можливий варіант його назви). 27.I 1912 р. В. Миролюбов повідомив М. Горького, що журнал вирішено назвати «Завет»; виходив у Петербурзі в 1912—1914 рр. під назвою «Заветы». М. Горький прагнув перетворити журнал на масовий демократичний орган, проте видавці і редактори надали йому яскравого есерівського спрямування. М. Горький порвав з «Заветами» ще до виходу у світ першої книги.
М. Коцюбинський дав до журналу «Заветы» оповідання «Тіні забутих предків» і «Подарунок на іменини», та був глибоко розчарований і невдоволений вже першою книжкою журналу.
Чи Юрко поїхав до Москви?— у Москві жив Василь Устимович Дейша, брат В. У. Коцюбинської.

186. До Леопольда Лукича-Будая

Вперше надруковано: Твори, т. VIII, 1931, стор. 176—177.
Подається за автографом: ЦНБ, І, 46 480.

187. До Оксани Коцюбинської

Вперше надруковано: Твори, т. 6, 1962, стор. 327—328.
Подається за автографом: ЧМК, А-663.
Коцюбинська Оксана Михайлівна (1898—1920) — старша дочка письменника. У 1917—1920 рр.— учасниця боротьби за встановлення Радянської влади на Україні. Коментований лист єдиний з відомих листів письменника до Оксани періоду 1910—1913 рр.

188. До Леопольда Лукича-Будая

Вперше надруковано: Твори, т. VIII, 1931, стор. 177.
Подається за автографом: ЦНБ, І, 46 482.
...коректу... дістав...— оповідання «Тіні забутих предків».

189. До Костянтина П'ятницького

Вперше надруковано: Твори, т. VIII, 1931, стор. 181.
Подається за першодруком.
Автограф невідомий.
В першодруці опубліковано за автографом — записом на візитній карточці М. Коцюбинського (див. стор. 267).
Датується орієнтовно на підставі зворотної записки К. П'ятницького до М. Коцюбинського від 15.І 1912 р. (ЧМК, А-2181).

1912

190. До Михайла Могилянського

Вперше надруковано: журнал «Наше минуле», 1918, № 2, стор. 75—76.
Подається за першодруком.
Автограф невідомий.
Не читав Ваших нових оповідань...— На той час було написано тільки одне — «Стріл», згодом до нього були додані «Наречена», «Недоля», «З темних джерел життя». Друкувались у ЛНВ, 1912, т. 57, кн. 2, стор. 269—273; 1912, т. 60, кн. 10, стор. 114—117; кн. 11, стор. 284—285; кн. 12, стор. 509—512 (див. листи М. Могилянського до М. Коцюбинського, написані у листопаді — грудні 1912 р.— ЧМК, А-2094 — А-2098).
...встиг написати одно невелике оповідання, а друге кінчаю.— «Лист» і «Подарунок на іменини».
...написати щось про Капрі...— Згодом було написано оповідання «На острові».
Бунін прочитав щось з 5 своїх оповідань...— В листопаді — грудні 1911 р І. О. Бунін написав оповідання «Смерть пророка», «Хорошая жизнь», «Сверчок», «Ночной разговор», «Веселый двор»; всі вони були прочитані на літературних вечорах у М. Горького.
...ще молоді автори, яких тут немало.— 8.І 1912 р. у М. Горького І. Вольнов читав «Повесть о днях моей жизни»; на літературних читаннях з молодих літераторів були

присутні О. Золотарьов, О. Черемнов, Б. Тимофєєв та ін. (див.: Летопись жизни и творчества А. М. Горького, 1908—1916, вип. 2, М., 1958, стор. 239).

191. До Віри Коцюбинської

Вперше надруковано у скороченому вигляді: ЛНВ, 1919, т. 75, кн. 7-9, стор. 41—42; повністю — Твори, т. IV, 1951, стор. 231—232.

Подається за автографом: ЧМК, А-898.

Бунін читав нам нове оповідання...— Йдеться, очевидно, про оповідання «Ночной разговор», написане в грудні 1911 р. (див.: И. А. Бунин, Собрание сочинений, т. 3, М., 1965, стор. 481).

...кінчаю друге оповідання...— «Подарунок на іменини»; надруковане не у «Дзвоні», а в ЛНВ, 1912, т. 58, кн. 4, стор. 4—18.

«Дзвін» — націоналістичний журнал меншовицького напряму. Видавався у Києві в 1913—1914 рр. В. І. Ленін викривав «Дзвін» як орган витонченого буржуазного націоналізму. М. Коцюбинський до «Дзвону» нічого не подав.

192. До Костянтина П'ятницького

Вперше надруковано: Твори, т. VIII, 1931, стор. 185.

Подається за першодруком.

Автограф невідомий.

В першодруці опубліковано за автографом з такою приміткою: «Писано на півлисті паперу. Дата рукою П'ятницького» (стор. 267).

193. До Віри Коцюбинської

Вперше надруковано у скороченому вигляді: ЛНВ, 1919, т. 75, кн. 7-9, стор. 42; повністю — Твори, т. 6, 1962, стор. 332.

Подається за автографом: ЧМК, А-899.

Скінчив вже і друге оповідання.— «Подарунок на іменини».

Тепер переробляю перше...— «Лист».

194. До Олександри Аплаксіної

Вперше надруковано: Листи М. М. Коцюбинського до О. І. Аплаксіної, стор. 204—206.

Подається за автографом: ІЛ, ф. 7, № 284.

195. До Євгена Чикаленка

Вперше надруковано: Твори, т. VIII, 1931, стор. 181—183.

Подається за автографом: ЧМК, А-1009.

...на картці...— Мається на увазі новорічна листівка, надіслана М. Коцюбинському з Українського клубу в Києві (див. лист Є. Чикаленка від 3.I 1912 р.— ЧМК, А-2402).

Націоналістичний кек-вок...— Так М. Коцюбинський

саркастично називає дії великодержавних шовіністів (кек-вок, точніше — кек-уок — назва танцю, в переносному значенні — витівки).

...великий російський місячник...— «Заветы».

Закінчив ще одно оповідання...— «Подарунок на іменини».

196. До Володимира Гнатюка

Вперше надруковано: Листи до Володимира Гнатюка, стор. 145—147.

Подається за першодруком.

Автограф невідомий.

...встиг написати два невеликих оповідання.— «Лист» і «Подарунок на іменини».

...пошлю до «Дзвона».— Див. прим. до листа 191.

...про діяльність Науков[ого] товар[иства]...— Мається на увазі Наукове товариство ім. Шевченка у Львові.

Комедія Невестюка...— «Кандидат», Львів, 1911.

...пришліть мені... етнографічну програму...— книжку Джона Гама «Фольклор в етнології».

197. До Віри Коцюбинської

Вперше надруковано у скороченому вигляді: ЛНВ, 1919, т. 75, кн. 7-9, стор. 42—43; повністю — Твори, т. IV, 1951, стор. 232—234.

Подається за автографом. ЧМК, А-900.

...пишу потрохи свої враження з Капрі.— Оповідання «На острові».

«Сніп» — літературна тижнева буржуазно-націоналістична газета, яку видавав у Харкові М. І. Міхновський (1873—1924) — літературний і громадський діяч націоналістичного напряму, після 1917 р. один з керівників буржуазно-націоналістичної еміграції.

...Юрчик вернувся здоровим і задоволеним.— Див. прим. до листа 185.

Якубович Іван Михайлович — знайомий М. Коцюбинського, інженер Чернігівського губернського земства, з 6-го до 19-го лютого 1912 р. перебував на Капрі.

198. До Олександри Аплаксіної

Вперше надруковано: Листи М. М. Коцюбинського до О. І. Аплаксіної, стор. 206—207.

Подається за автографом: ІЛ, ф. 7, № 286.

199. До Віри Коцюбинської

Вперше надруковано у скороченому вигляді: ЛНВ, 1919, т. 75, кн. 7-9, стор. 43; повністю — Твори, т. IV, 1951, стор. 234.

Подається за автографом: ЧМК, А-901.

Прочитав Толстого...— М. Коцюбинський має на увазі твори Толстого Олексія Миколайовича (1883—1945).

Пришвін Михайло Михайлович (1873—1954), російський радянський письменник. В 1910—1911 рр. в журналі «Русская мысль»

та в інших російських періодичних виданнях було опубліковано ряд творів М. Пришвіна, які міг читати М. Коцюбинський.

Френсен Густав (1863—1945) — німецький письменник, романіст і драматург.

Одно оповідання послав до «Ради»...— «Лист».

...друге починаю переробляти.— «Подарунок на іменини».

Михайло Іванович — Жук.

Скривдили його, бідного...— На виставку картин М. Жука преса не відгукнулась.

200. До Віри Коцюбинської

Вперше надруковано: Твори, т. IV, 1951, стор. 235—236.

Подається за автографом: ЧМК, А-902.

...в наш день.— М. Коцюбинський має на увазі 24 січня, день одруження з Вірою Устимівною.

...двоє молодих російських письменників...— О. Золотарьов та Б. Тимофєєв.

...займаюся обробленням другого оповідання.— Йдеться про «Подарунок на іменини».

Ти просила висилати «Современник».— У журналі «Современник» (1912, кн. 1, стор. 84—94) надруковане оповідання М. Коцюбинського «Що записано в книгу життя».

Подай адресу... Німцевичів...— давніх знайомих М. Коцюбинського — Олександра Петровича та Наталії Климентіївни Урсин-Німцевич; з О. Урсин-Німцевичем М. Коцюбинський познайомився 1892 р. під час роботи у філоксерній комісії в Бессарабії, пізніше Урсин-Німцевич жив на Харківщині, а в 1910 р. переселився в Акмолінськ.

Коломійченко Федір Євдокимович — маловідомий літератор, знайомий М. Коцюбинського. У листі до письменника від 30.IV 1911 р. Ф. Коломійченко просив дозволу на переклад деяких його оповідань російською мовою (ЧМК, А-1781). У 1917—1918 рр. виступав як буржуазно-націоналістичний журналіст.

201. До Віри Коцюбинської

Вперше надруковано: Твори, т. 6, 1962, стор. 341—342.

Подається за автографом: ЧМК, А-903.

202. До Михайла Могилянського

Вперше надруковано: журнал «Наше минуле», 1918, № 2, стор. 76—77.

Подається за першодруком.

Автограф невідомий.

...Ваші клопоти та звістки.— Йдеться про грошові розрахунки видавництва «Знание» з М. Коцюбинським (див. лист М. Могилянського до М. Коцюбинського від 15.I 1912 р.— ЧМК, А-2099).

...стаття Струве у «Рус[ской] м[ысли]»...— Йдеться про статтю російського великодержавного шовініста П. Струве (1870—1944) «Общерусская культура и украинский партикуляризм» («Русская мысль», 1912, кн. 1).

Амфітеатров збирається видавати новий журнал...— «Энергия», журнал есерівського спрямування, видавався в 1913—1914 рр.

203. До Віри Коцюбинської

Вперше надруковано у скороченому вигляді: ЛНВ, 1919, т. 75, кн. 7-9, стор. 43—44; повністю — Твори, т. 6, 1962, стор. 343—345.

Подається за автографом: ЧМК, А-904.

«Вестник Европы» — літературно-політичний щомісячник буржуазно-ліберального напряму, виходив у Москві в 1866—1918 рр.

...треба переписати оповідання...— «Подарунок на іменини».

Напиши свої враження од мого оповідання в «Раді».— Йдеться про оповідання «Лист» («Рада», 1912, № 18, 22.I).

204. До Віри Коцюбинської

Вперше надруковано у скороченому вигляді: ЛНВ, 1919, т. 75, кн. 7-9, стор. 44; повністю — Твори, т. IV, 1951, стор. 236—237.

Подається за автографом: ЧМК, А-905.

205. До Віри Коцюбинської

Вперше надруковано у скороченому вигляді: ЛНВ, 1919, т. 75, кн. 7-9, стор. 44—46; повністю — Твори, т. IV, 1951, стор. 237—239.

Подається за автографом: ЧМК, А-906.

...те оповідання...— «Тіні забутих предків», ще в грудні 1911 р. надіслане М. Горьким до В. Миролюбова з таким зауваженням: «Посылаю рукопись Коцюбинского. Автор просит переводчика: пусть он выпишет все гуцульские слова, которые ему незнакомы, и автор переведет их сам» (М. Горький, Собрание сочинений, т. 29, М., 1955, стор. 209).

...перекладає Ф. Волховський.— Волховський Фелікс Вадимович (1846—1914), один з відомих діячів російського революційного руху в 1860—1870 рр., поет і перекладач. Листи М. Коцюбинського до Ф. Волховського з приводу перекладу «Тіні забутих предків» не відомі.

«Одес[кие] новости» — науково-літературна, громадсько-політична газета буржуазно-ліберального напряму, виходила в 1901—1916 рр.

«Рус[ское] слово» — щоденна газета буржуазно-ліберального спрямування, виходила у Москві в 1897—1917 рр.

«Биржев[ые] ведом[ости]» — ілюстрована громадсько-політична і літературна буржуазна газета, виходила у Петербурзі в 1880—1917 рр.

206. До Євгена Чикаленка

Вперше надруковано: Твори, т. VIII, 1931, стор. 186—187.

Подається за автографом: ЧМК, А-1110.

...пишу третє оповідання...— «На острові».

...надрукували моє оповідання...— «Лист» («Рада», 22.I 1912, № 18).

207. До Віри Коцюбинської

Вперше надруковано: Твори, т. IV, 1951, стор. 239—240.

Подається за автографом: ЧМК, А-907.

Не знаю, хто подав звістку в газети...— повідомлення деяких газет про участь М. Коцюбинського в журналі «Заветы».

208. До Леопольда Лукича-Будая

Вперше надруковано: Твори, т. VIII, 1931, стор. 188.

Подається за автографом: ЦНБ, І, 46 483.

Чи заплачені гроші... д[обродійці] Леонтович? — 250 крб. гонорару письменника за оповідання «Тіні забутих предків» контора ЛНВ виплатила Ю. Леонтович, яка позичала їх письменнику на капрійську подорож.

209. До Віри Коцюбинської

Вперше надруковано: Твори, т. 6, 1962, стор. 350.

Подається за автографом: ЧМК, А-908.

Одсилаю своє оповідання до «Вісника»...— «Подарунок на іменини».

210. До Павла Тичини

Вперше надруковано: Твори, т. VIII, 1931, стор. 187.

Подається за автографом: ЧМК, А-1082.

Тичина Павло Григорович (1891—1967) з М. Коцюбинським познайомився 1910 р. в Чернігові, відвідуючи літературні «суботи» на квартирі М. Коцюбинського. При сприянні письменника у ЛНВ (1912, т. 57, кн. 1, стор. 109) був надрукований вірш П. Тичини «Ви знаєте, як липа шелестить». Свої зустрічі та зв'язки з М. Коцюбинським П. Тичина відтворив у віршах: «Перше знайомство», «На «суботах» М. Коцюбинського», «Як ми писали листа М. Коцюбинському», «У гості кличе Горький Коцюбинського...». Відомі три листи М. Коцюбинського до П. Тичини.

...товаришів Ваших...— членів молодіжного гуртка чернігівських семінаристів.

211. До Олександри Аплаксіної

Вперше надруковано: Листи М. М. Коцюбинського до О. І. Аплаксіної, стор. 211—212.

Подається за автографом: ІЛ, ф. 7, № 290.

...философия для меня неприемлема...— Йдеться про повість І. Буніна «Суходол», перейняту мотивами суму за розореним дворянством, яке, як вважав автор, було єдиним творцем культурних цінностей.

212. До Володимира Гнатюка

Вперше надруковано: Листи до Володимира Гнатюка, стор. 147—148.

Подається за першодруком.

Автограф невідомий.

213. До Михайла Жука

Вперше надруковано: Твори, т. VIII, 1931, стор. 188.

Подається за автографом: ЧМК, А-658.

...видаєте книжку.— Збірник віршів М. Жука «Співи землі», Чернігів, 1912; в особистій бібліотеці М. Коцюбинського зберігається примірник цього видання з таким дарчим написом: «Чернігів. 1912, 9/III. Дорогому Михайлові Михайловичу Коцюбинському дарую свою першу книжку. Може вона далеко і не вдатна, але се я з часом побачу і може посміюся, а тепер я зробив так, як тільки міг зробити краще. Мих. Жук» (ЧМК, № 505).

214. До Михайла Могилянського

Вперше надруковано: журнал «Наше минуле», 1918, № 2, стор. 77—78.

Подається за першодруком.

Автограф невідомий.

...усі 3 опов[і дання]...— Йдеться про оповідання М. Могилянського «Стріл», «Нарочена», «Недоля», надруковані в ЛНВ, 1912, т. 57, кн. 2, стор. 269—273; 1912, т. 60, кн. 10, стор. 114—117; кн. 11, стор. 284—285.

«Украинская жизнь» — щомісячний літературний і суспільно-політичний журнал, видавався у Москві в 1911—1916 рр. В оцінці Коцюбинського відбилась не реальна позиція журналу, а ті надії, які покладали українські письменники на цей журнал, що став буржуазно-націоналістичним органом.

...замір Амфітеатрова видавати журнал...— Див. прим. до листа 202.

215. До Йосипа Дроздова

Вперше надруковано: журнал «Декада», 1930, № 23-24, стор. 4.

Подається за автографом: ЧМК, А-629.

Дроздов Йосип Гаврилович (1865—1939) — економіст, соціал-демократ, співробітник М. Коцюбинського по статистичному бюро Чернігівського земства. З Й. Дроздовим у письменника були дружні відносини. Даний лист М. Коцюбинського є відповіддю на лист Й. Дроздова від 15.I 1912 р., автограф якого невідомий. В ЧМК зберігається також автограф листа-відгуку Й. Дроздова від 20.IV 1911 р. на повість М. Коцюбинського «Fata morgana» з високою оцінкою твору письменника (А-1570). В 1913 р. на могилу М. Коцюбинського був покладений віпок від Й. Дроздова з написом: «Дорогому товарищу».

Благодарю и за подарок — Вашу брошюру.— М. Коцюбинський має на увазі статтю Й. Дроздова «Торгово-промышленная буржуазия о земском обложении» (відбиток з жур-

налу «Современный мир», 1911). На першій сторінці дарчий напис: «Михаилу Михайловичу Коцюбинскому в знак искреннего к нему уважения, Чернигов, 15 января 1912». На цій підставі і датуємо лист Й. Дроздова до М. Коцюбинського на Капрі. Брошура зберігається в особистій бібліотеці М. Коцюбинського (ЧМК, № 475).

И в [а н] М и х [а й л о в и ч] — Якубович.

216. До Віри Коцюбинської

Вперше надруковано: Твори, т. 6, 1962, стор. 354—355.
Подається за автографом: ЧМК, А-909.

...п р и ї х а в р е д а к т о р ж у р н а л у «З а в е т ы»...— В. С. Миролюбов.

...з а в т р а д у м а ю п о ч а т и п о в е о п о в і д а н н я...— «Коні не винні», надруковане в ЛНВ, 1912, т. 58, кн. 6, стор. 401—417.

217. До Віри Коцюбинської

Вперше надруковано у скороченому вигляді: ЛНВ, 1919, т. 75, кн. 7-9, стор. 46—47; повністю — Твори, т. IV, 1951, стор. 240—241.
Подається за автографом: ЧМК, А-910.

...м о є д р у г е о п о в і д а н н я...— «Подарунок на іменини», надруковане в ЛНВ, 1912, т. 58, кн. 4, стор. 4—18.

...р е ц е н з і я н а II т. м о ї х о п о в і д а н ь.— Див. «Современник», 1912, кн. 1, стор. 369—371; рецензія не підписана.

П о ч а в п и с а т и т р е т є о п о в і д а н н я...— «Коні не винні».

...п е р е к л а д у д л я «З а в е т о в».— Йдеться про переклад Ф. Волховським оповідання «Тіні забутих предків».

...ч и т а л и н о в і о п о в і д а н н я Б у н і н а.— Див. прим. до листа 191.

Ч е р н я х і в с ь к а — Старицька-Черняхівська Людмила Михайлівна (1868—1941), українська письменниця буржуазно-націоналістичного напряму.

С і р и й — Див. прим. до листа 72.

218. До Віри Коцюбинської

Вперше надруковано: Твори, т. 6, 1962, стор. 357.
Подається за автографом: ЧМК, А-911.

М і й г і с т ь д о к у ч а є...— Якубович.

...й о г о с л а б а д о ч к а.— Йдеться про Вікторію Чикаленко.

219. До Віри Коцюбинської

Вперше надруковано у скороченому вигляді: ЛНВ, 1919, т. 75, кн. 7-9, стор. 47; повністю — Твори, т. IV, 1951, стор. 241—243.
Подається за автографом: ЧМК, А-912.

...м у с и в в и п р а в л я т и д р у г у ч а с т и п у р о с і й с ь к о г о п е р е к л а д у г у ц у л ь с ь к о г о о п о в і д а н н я.— Див. прим. до листа 217.

...оповідання про... поміщика...— «Коні не винні».

...вдома щось зроблю з цим матеріалом.— Капрійські записи були використані М. Коцюбинським в нарисі «На острові».

...оповідання в «Раді»...— «Лист».

Моє оповідання в «Современнике»...— «Що записано в книгу життя», надруковане у журналі «Современник», 1912, кн. 1, стор. 84—94.

220. До Олександри Аплаксіної

Вперше надруковано: Листи М. М. Коцюбинського до О. І. Аплаксіної, стор. 212—214.

Подається за автографом: ІЛ, ф. 7, № 291.

221. До Віри Коцюбинської

Вперше надруковано: у скороченому вигляді: ЛНВ, 1919, т. 75, кн. 7-9, стор. 48; повністю — Твори, т. IV, 1951, стор. 243—244.

Подається за автографом: ЧМК, А-913.

Пишу третє оповідання...— «Коні не винні».

...одно опов[ідання] буде в «Вестнике Европы».— «Три дня», надруковане в журналі «Вестник Европы», 1912, кн. IV, стор. 61—90; кн. V, стор. 3—46.

Грибоїдовська премія...— Грибоєдовська премія, встановлена Московським товариством драматичних письменників і оперних композиторів, у лютому 1912 р. була поділена між М. Горьким і Л. Андрєєвим за п'єси «Васса Железнова» і «Gaudeamus».

222. До Віри Коцюбинської

Вперше надруковано: Твори, т. 6, 1962, стор. 362—363.

Подається за автографом: ЧМК, А-914.

223. До Михайла Могилянського

Вперше надруковано: журнал «Наше минуле», 1918, № 2, стор. 78.

Подається за першодруком.

Автограф невідомий.

...з Вашим оповіданням.— «Стріл», вміщеному в ЛНВ, 1912, т. 57, кн. 2, стор. 269—273.

224. До Віри Коцюбинської

Вперше надруковано у скороченому вигляді: ЛНВ, 1919, т. 75, кн. 7-9, стор. 48; повністю — Твори, т. 6, 1962, стор. 364.

Подається за автографом: ЧМК, А-915.

225. До Володимира Гнатюка

Вперше надруковано: Листи до Володимира Гнатюка, стор. 148—150.

Подається за автографом: ЛНБ, № Гнат. 285.

...хтів поговорити про Ваші плани.— Йдеться про співробітництво В. Гнатюка в журналі «Заветы», для якого він погодився давати статті з культурного життя Галичини (див. лист В. Гнатюка до М. Коцюбинського від 20.II 1912 р.— Збірник III, стор. 99).

Книжку Гама... дістав...— Мається на увазі праця Д. Гама «Фольклор в етнології».

226. До Надії Кибальчич

Вперше надруковано: Твори, т. 6, 1962, стор. 366—367.

Подається за автографом: ІЛ, ф. 7, № 542.

Цей лист М. Коцюбинського є відповіддю Кибальчич Надії Костянтинівні (1878—1914), українській письменниці, яка просила М. Коцюбинського допомогти їй знайти літературний заробіток. Листування між ними тривало з 1901 по 1911 р., мало епізодичний характер.

Звістка в газетах...— Див. прим. до листа 207.

227. До Віри Коцюбинської

Вперше надруковано у скороченому вигляді: ЛНВ, 1919, т. 75, кн. 7-9, стор. 48—49; повністю — Твори, т. IV, 1951, стор. 244—245.

Подається за автографом: ЧМК, А-916.

...Турція не пропускає їх через Дарданелли.— Італія і Туреччина були в стані війни.

Жулавський Єжи (1874—1915) — польський письменник-модерніст.

Бласко Ібаньєс Вісенте (1867—1928) — іспанський письменник, автор соціально-психологічних романів. В перекладі російською мовою у «Вестнике Европы» (1907, кн. 10, 11, 12) друкувався його роман «Толедский собор».

228. До Віри Коцюбинської

Вперше надруковано у скороченому вигляді: ЛНВ, 1919, т. 75, кн. 7-9, стор. 49; повністю — Твори, т. 6, 1962, стор. 369.

Подається за автографом: ЧМК, А-917.

Сьогодні кінчаю своє оповідання...— «Коні не винні».

...обидві книжки «Вісника»...— ЛНВ, 1912, т. 57, кн. 1 і 2, де друкувалось оповідання «Тіні забутих предків».

...оповідання, що піде в IV кн...— «Подарунок на іменини», надруковане в ЛНВ, 1912, т. 58, кн. 4, стор. 4—18.

229. До Леопольда Лукича-Будая

Вперше надруковано: Твори, т. VIII, 1931, стор. 190—191.

Подається за автографом: ЦНБ, І, 46 484.

І і ІІ кн. «Вісника», а також 6 прим[ірників] відбиток дістав.— Мається на увазі ЛНВ, 1912, т. 57, кн. 1 і 2, де друкувались «Тіні забутих предків», а також 6 відбитків цього оповідання.

Посилаю Вам разом з сим розписку про те, що я дістав на рахунок гонорару за «Тіні» 250 р.— Див. прим. до листа 208.

230. До Віри Коцюбинської

Вперше надруковано у скороченому вигляді: ЛНВ, 1919, т. 75, кн. 7-9, стор. 49; повністю — Твори, т. 6, 1962, стор. 371.

Подається за автографом: ЧМК, А-918.

...скінчив своє оповідання...— «Коні не винні».

Вчора послав тобі «Современник» (І кн.)...— У журналі «Современник», 1912, кн. 1, друкувалось оповідання «Що записано в книгу життя» та рецензія на видання: М. Коцюбинський, Рассказы, т. 2, СПб., 1911.

231. До Віри Коцюбинської

Вперше надруковано у скороченому вигляді: ЛНВ, 1919, т. 75, кн. 7-9, стор. 49—50; повністю — Твори, т. 6, 1962, стор. 372.

Подається за автографом; ЧМК, А-919.

...книжку Буніна.— Йдеться про видання: Ив. Бунин, Деревня, М., 1910. На книжці дарчий напис: «Михаилу Михайловичу Коцюбинскому с искренним уважением и от души. Ив. Бунин. Капри. 1 февраля — 19 янв[аря] 1912 г.» Зберігається в особистій бібліотеці письменника (ЧМК, № 150).

...моя річ...— «Тіні забутих предків» в перекладі Ф. Волховського.

232. До Михайла Могилянського

Вперше надруковано: журнал «Наше минуле», 1918, № 2, стор. 78—79.

Подається за першодруком.

Автограф невідомий.

Одповідь Вашу Струве я теж читав.— Мається на увазі відповідь М. Могилянського на статтю реакційного російського публіциста П. Струве «Общерусская культура и украинский партикуляризм» (журнал «Русская мысль», 1912, кн. 1), вміщену в журналі «Запросы жизни», 1912, № 6.

Спасибі Вам за клопоти з «Современником».— М. Могилянський звертався до редакції «Современника» про виплату М. Коцюбинському гонорару за оповідання «Що записано в книгу життя», надруковане в цьому журналі (див. лист М. Могилянського до М. Коцюбинського від 29.II 1912 р.— ЧМК, А-2102).

233. До Віри Коцюбинської

Вперше надруковано у скороченому вигляді: ЛНВ, 1919, т. 75, кн. 7-9, стор. 50; повністю — Твори, т. 6, 1962, стор. 374—375.

Подається за автографом: ЧМК, А-920.

Чи дісгала журнал і книжку? — Мається на увазі журнал «Современник», 1912, кн. 1, та книжка І. Буніна «Деревня», М., 1910 (див. прим. до листа 231).

234. До Віри Коцюбинської

Вперше надруковано у скороченому вигляді: ЛНВ, 1919, т. 75, кн. 7-9, стор. 50; повністю — вперше.

Подається за автографом: ЧМК, А-921.

235. До Віри Коцюбинської

Вперше надруковано у скороченому вигляді: ЛНВ, 1919, т. 75, кн. 7-9, стор. 51; повністю — Твори, т. 6, 1962, стор. 375—376.

Подається за автографом: ЧМК, А-922.

236. До Віри Коцюбинської

Вперше надруковано у скороченому вигляді: ЛНВ, 1919, т. 75, кн. 7-9, стор. 50; повністю — вперше.

Подається за автографом: ЧМК, А-923.

237. До Віри Коцюбинської

Вперше надруковано у скороченому вигляді: ЛНВ, 1919, т. 75, кн. 7-9, стор. 51; повністю — Твори, т. IV, 1951, стор. 245—246.

Подається за автографом: ЧМК, А-924.

...тривожні звістки з Дарданелл.— На Капрі стало відомо з газет, що Дарданелли заміновані турецькими військами.

238. До Леопольда Лукича-Будая

Вперше надруковано: Твори, т. VIII, 1931, стор. 194—195.

Подається за автографом: ЦНБ, І, 46 485.

...гроші дістав.— 100 крб. гонорару за оповідання «Подарунок на іменини».

239. До Михайла Могилянського

Вперше надруковано: журнал «Наше минуле», 1918, № 2, стор. 79.

Подається за першодруком.

Автограф невідомий.

...вислати Вірі Іустинівні гроші...— гонорар за оповідання «Що записано в книгу життя», надрукоьане в перекладі російською мовою в журналі «Современник», 1912, кн. 1, стор. 84—94.

240. До Євгена Чикаленка

Друкується вперше.
Подається за автографом: ЦНБ, І, 35 540.
Яновський — особа не встановлена.

241. До Олекси Волянського

Вперше надруковано: Записки історичного та філологічного факультетів Львівського державного університету, т. І, 1940, стор. 201.
Подається за автографом: ІЛ, ф. 7, № 451.
Волянський Олекса (1862—1941) — священик з с. Криворівня, знавець побуту, звичаїв і фольклору гуцулів. М. Коцюбинський познайомився з ним 1910 р. в Криворівні. Листування між ними припадало на 1911—1912 рр., воно представлене двома листами М. Коцюбинського, що друкуються в цьому томі, і чотирма листами О. Волянського (ЧМК, А-1253 — А-1256). З відомого листування видно, що були ще листи письменника до О. Волянського, проте доля їх не відома. О. Волянський 1940 р. написав спогади про М. Коцюбинського (ІЛ, ф. 7, № 575).

242. До Віри Коцюбинської

Друкується вперше.
Подається за автографом: ЧМК, А-925.
Олексій Мак[симо]вич виїхав на святки до сина...— 28.III 1912 р. М. Горький виїхав з Капрі в Париж, де жили К. П. Пешкова та Максим Пешков (див.: Летопись жизни и творчества А. М. Горького, 1908—1916, вип. 2, М., 1958, стор. 263).

243. До Віри Коцюбинської

Вперше надруковано у скороченому вигляді: ЛНВ, 1919, т. 75, кн. 7-9, стор. 52; повністю — Твори, т. IV, 1951, стор. 246.
Подається за автографом: ЧМК, А-926.
Чи ти дістала гроші од Могилянського? — Див. прим. до листа 239.

244. До Володимира Гнатюка

Вперше надруковано: Листи до Володимира Гнатюка, стор. 150.
Подається за автографом: ЛНБ, № Гнат. 285.
...дякуючи туркам побачуся з Вами.— Див. прим. до листа 237.

245. До Віри Коцюбинської

Вперше надруковано у скороченому вигляді: ЛНВ, 1919, т. 75, кн. 7-9, стор. 52; повністю — Твори, т. 6, 1962, стор. 380.
Подається за автографом; ЧМК, А-927.

246. До Віри Коцюбинської

Вперше надруковано: Твори, т. 6, 1962, стор. 380.
Подається за автографом: ЧМК, А-928.

247. До Віри Коцюбинської

Вперше надруковано: Твори, т. 6, 1962, стор. 381.
Подається за автографом: ЧМК, А-929.
М. Коцюбинський помилково датує лист березнем, помилка виправлена на підставі поштового штемпеля.

248. До Володимира Гнатюка

(телеграма)

Вперше надруковано: Листи до Володимира Гнатюка, стор. 150.
Подається за першодруком.
Автограф невідомий.
Komme abends Schnellzug (*нім.*) — Приїжджаю ввечері швидким поїздом.

249. До Віри Коцюбинської

Вперше надруковано: Твори, т. IV, 1951, стор. 247.
Подається за автографом: ЧМК, А-930.
М. Коцюбинський помилково датує лист березнем, помилка виправлена на підставі поштового штемпеля.

250. До Леопольда Лукича-Будая

Вперше надруковано: Твори, т. VIII, 1931, стор. 195—196.
Подається за автографом: ЦНБ, І, 46 486.

251. До Костянтина П'ятницького

Вперше надруковано: Твори, т. VIII, 1931, стор. 196.
Подається за першодруком.
Автограф невідомий.
Ваша открытка...— Листівка від 20.III 1912 р. (ЧМК, А-2182).
Прошу передать прилагаемую открытку m-lle Цере.— Йдеться про знайому К. П'ятницького; про неї знаходимо згадку в листі М. Горького до К. П'ятницького від 19.X 1925 р.: «Цера просит передать Вам ее привет. Она на Капри все еще» (А. М. Горький, Письма к К. П. Пятницкому. Архив А. М. Горького, т. IV, М., 1954, стор. 278).

252. До Володимира Гнатюка

Вперше надруковано: Листи до Володимира Гнатюка, стор. 151.
Подається за автографом: ЧМК, А-501.
...дякую за порятунок.— В. Гнатюк позичав М. Коцюбинському гроші на проїзд зі Львова до Чернігова.

253. До Михайла Могилянського

Вперше надруковано: журнал «Наше минуле», 1918. № 2, стор. 79—80.

Подається за першодруком.

Автограф невідомий.

254. До Михайла Могилянського

Вперше надруковано: журнал «Наше минуле», 1918, № 2, стор. 80.

Подається за першодруком.

Автограф невідомий.

...д. Х. пошле Вам книжку своїх віршів.— Йдеться про М. Жука, автора збірки поезій «Співи землі», Чернігів, 1912. Рецензію на це видання М. Могилянський відмовився писати (див. лист М. Могилянського до М. Коцюбинського від 4.V 1912 р.— ЧМК, А-2105).

255. До Володимира Гнатюка

Вперше надруковано: Листи до Володимира Гнатюка, стор. 151.

Подається за першодруком.

Автограф невідомий.

Спасибі Вам сердечне, що дбаєте про мене.— В листі від 29.IV 1912 р. В. Гнатюк писав: «Минулого тижня було засідання дирекції «Вид[авничої] спілки», і я поставив внесення, щоб видано Вашу нову збірку. Внесення прийнято, а з огляду що в збірці будуть лише друковані вже оповідання, признано Вам гонорар за книжку коло 10 аркушів — 200 рублів, а коло 12 аркушів — 250 рублів» (Збірник III, стор. 104). Збірка була видана під назвою «Тіні забутих предків», Київ — Львів, 1913.

Книжечку для дітей видавати не варто...— Коломийське видавництво Я. Оренштейна зверталось до М. Коцюбинського з проханням дати дозвіл на видання збірки його дитячих оповідань.

256. До Семена Іткіна (уривок)

Вперше надруковано: журнал «Украинская жизнь», 1914, № 4, стор. 51, в статті С. Іткіна «Годовщина. (Страничка из воспоминаний о Мих. Мих. Коцюбинском)».

Подається за першодруком.

Автограф невідомий.

Датується на підставі порівняння змісту листа з листами до інших осіб цього періоду — не раніше 23.V і не пізніше 15.VI 1912 р.

Іткін Семен Григорович — маловідомий журналіст, друкувався в журналі «Русское богатство»; познайомився з М. Коцюбинським на Капрі в 1911 р.; в ЧМК зберігається недатований лист С. Іткіна до М. Коцюбинського (А-1728).

257. До Максима Горького

Вперше надруковано: М. Коцюбинський, М. Горький, Листування, стор. 59—60.

Подається за автографом: ЧМК, А-553.

...Вашим рассказом «Три дня».— Видання: М. Горький, Три дня, Рассказ, Verlag J. Ladyschnikow, Berlin [1912], було подароване автором М. Коцюбинському з таким написом «Михаил Михайлович, очень рад я, что встретил Вас и полюбил славную Вашу душу».

Если Вы не раздумали, пошлите.— М. Горький написав статтю «О русской интеллигенции и национальных вопросах», надруковану в журналі «Украинская жизнь», 1912, № 9, стор. 7—15.

Написал два рассказа...— «Коні не винні» та «Хвала життю».

Не можете ли Вы сообщить мне адрес И. А. Бунина? — М. Коцюбинський мав намір ще раз запросити І. Буніна взяти участь у збірнику на честь 40-літньої діяльності І. Франка. У листі від 5.VI 1912 р. М. Горький повідомив адресу І. Буніна, проте написати М. Коцюбинський так і не встиг, серед його паперів залишилось звернення комітету по впорядкуванню згаданого збірника до І. Буніна (ЧМК, А-2519).

258. До Вікторії Чикаленко

Друкується вперше.

Подається за автографом: ЧМК, А-1112.

М. Коцюбинський листувався з Чикаленко Вікторією Євгенівною, дочкою Є. Чикаленка, в 1912 р. після знайомства на Капрі навесні цього ж року. Свої враження і спогади про М. Коцюбинського і М. Горького В. Чикаленко описала у статті «Спогади про Михайла Коцюбинського», надрукованій у ЛНВ, 1917, т. 67, кн. 2-3, стор. 168—178, яка свідчить, зокрема, про те, що В. Чикаленко отримала від письменника листа і 2 листівки. Збереглася лише ця листівка.

259. До Леопольда Лукича-Будая

Вперше надруковано: Твори, т. VIII, 1931, стор. 200.

Подається за автографом: ЦНБ, І, 46 487.

260. До Михайла Могилянського

Вперше надруковано: журнал «Наше минуле», 1918, № 2, стор. 80—81.

Подається за першодруком.

Автограф невідомий.

...виготовити два оповідання...— «Хвала життю» і «Коні не винні».

...дати рецензію на книжку...— Див. лист 254 та прим. до нього.

261. До Ісаака Розенфельда

Вперше надруковано: Твори, т. 6, 1962, стор. 391.

Подається за чорновим автографом листа: ЧМК, А-1058.

Чистовий автограф невідомий.

Розенфельд Ісаак Максимович — редактор журналів «Новая жизнь», «Новый журнал для всех» звернувся до М. Коцюбинського з трьома листами (ЧМК, А-2188—2190), запрошуючи друкуватись у згаданих вище виданнях; останній лист І. Розенфельда датований 5.X 1912 р. Листи М. Коцюбинського до І. Розенфельда не відомі, за винятком двох, які подаються в цьому томі за чорновими автографами.

«Новый журнал для всех» — щомісячний літературний і суспільно-політичний журнал, виходив у Петербурзі в 1908—1916 рр., в січні 1909 — березні 1913 рр. за редакцією І. Розенфельда.

262. До Володимира Гнатюка

Вперше надруковано: Листи до Володимира Гнатюка, стор. 151—152.

Подається за автографом: ЦДІАЛ, ф. НТШ, спр. 2272.

Дуже Вам дякую за книжки...— Йдеться про «Етнографічний збірник», т. 30, Львів, 1911 та збірник «Gas Geschlechtsleben des ukrainischen Bauеruvolkes», II. Teil. («синя книжечка») (див. лист В. Гнатюка до М. Коцюбинського від 20.V 1912 р.— Збірник III, стор. 107).

263. До Євгена Чикаленка

Вперше надруковано: Твори, т. VIII, 1931, стор. 202—203.

Подається за автографом: ЧМК, А-1113.

...річ для полтавського збірника...— Оповідання «Хвала життю», надруковане в збірнику «Біла квітка», Полтава, 1912, стор. 2—4, виданому Полтавським товариством боротьби з туберкульозом.

...нове оповідання для «Вісника»...— «Коні не винні».

...зараз пишу одну річ...— нарис «На острові».

264. До Леопольда Лукича-Будая

Вперше надруковано: Твори, т. VIII, 1931, стор. 203.

Подається за автографом: ЦНБ, І, 46 488.

...дякую за коректу...— оповідання «Коні не винні», що готувалось до кн. 4 ЛНВ за 1912 р.

...листа від «Новой жизни»...— «Новая жизнь» — літературно-науковий, суспільно-громадський журнал, виходив з 1910 по 1916 р. спочатку в Петербурзі, а з 1914 р.— у Москві. Йдеться про лист І. Розенфельда до М. Коцюбинського від 17.V 1912 р. (ЧМК, А-2188).

265. До Володимира Гнатюка

Вперше надруковано: Листи до Володимира Гнатюка, стор. 153—154.

Подається за першодруком.

Автограф невідомий.

...за Вашу пропозицію ще раз од серця дякую...— В. Гнатюк пропонував позичити М. Коцюбинському гроші на літню подорож.

266. До Віри Коцюбинської

Вперше надруковано у скороченому вигляді: ЛНВ, 1919, т. 75, кн. 7-9, стор. 53; повністю — Твори, т. 6, 1962, стор. 396.

Подається за автографом: ЧМК, А-931.

В кінці листа є дописка, зроблена рукою Юрка Коцюбинського: «Тато здоров, і я теж. Спали добре. Через дві години будемо за кордоном. Так трясе, що не можна писати. Як бабине здоров'я? Чи готові вишні? Цілую міцно. Юрко».

Броди — велика залізнична станція.

267. До Віри Коцюбинської

Вперше надруковано у скороченому вигляді: ЛНВ, 1919, т. 75, кн. 7-9, стор. 53; повністю — вперше.

Подається за автографом: ЧМК, А-932.

268. До Віри Коцюбинської

Вперше надруковано: Твори, т. 6, 1962, стор. 396.

Подається за автографом: ЧМК, А-933.

Я з панею...— Оленою Гнатюк.

269. До Віри Коцюбинської

Вперше надруковано у скороченому вигляді: ЛНВ, 1919, т. 75, кн. 7-9, стор. 53; повністю — Твори, т. IV, 1951, стор. 247—248.

Подається за автографом: ЧМК, А-934.

Мих[айло] Мих[айлович] — Могилянський.

Леся — дочка В. Гнатюка.

Тимошок — чернігівський лікар.

...порадься про неї з Михаліною.— Кранц Михайлина Марківна — лікар, викладач гігієни в Чернігівській жіночій гімназії.

270. До Олександри Аплаксіної

Вперше надруковано: Листи М. М. Коцюбинського до О. І. Аплаксіної, стор. 222—224.

Подається за автографом: ІЛ, ф. 7, № 300.

271. До Віри Коцюбинської

Вперше надруковано у скороченому вигляді: ЛНВ, 1919, т. 75, кн. 7-9, стор. 53—54; повністю — Твори, т. IV, 1951, стор. 248—249.

Подається за автографом: ЧМК, А-935.

М и х [а й л о] М и х [а й л о в и ч] — Могилянський.

...ї х а т и... д о Б и с т р и ц я...— гуцульське село (тепер Верховинський р-н Івано-Франківської обл.).

272. До Олександри Аплаксіної

Вперше надруковано: Листи М. М. Коцюбинського до О. І. Аплаксіної, стор. 224—225.

Подається за автографом: ІЛ, ф. 7, № 301.

...у з н а е ш ь и з п о в е с т и...— Твір із життя гуцулів, про який іде мова, М. Коцюбинським не був написаний.

273. До Віри Коцюбинської

Вперше надруковано у скороченому вигляді: ЛНВ, 1919, т. 75, кн. 7-9, стор. 54; повністю — Твори, т. IV, 1951, стор. 249—250.

Подається за автографом: ЧМК, А-936.

...п е р е с т а л а в е с т и т а к е т я ж к е ж и т т я.— Йдеться про М. М. Блоневську, яка померла в липні 1912 р.

274. До Віри Коцюбинської

Вперше надруковано у скороченому вигляді: ЛНВ, 1919, т. 75, кн. 7-9, стор. 54; повністю— Твори, т. 6, 1962, стор. 399.

Подається за автографом: ЧМК, А-937.

275. До Віри Коцюбинської

Вперше надруковано у скороченому вигляді: ЛНВ, 1919, т. 75, кн. 7-9, стор. 54; повністю — Твори, т. IV, 1951, стор. 250.

Подається за автографом: ЧМК, А-938.

276. До Євгена Чикаленка

Вперше надруковано: Твори, т. VIII, 1931, стор. 203—204.

Подається за автографом: ЧМК, А-1114.

277. До Луки Гарматія

Вперше надруковано: журнал «Учитель», 1925, т. 1, стор. 75, як додаток до публікованих В. Гнатюком спогадів Луки Гарматія про його зустріч із М. Коцюбинським на Гуцульщині.

Подається за автографом: ЛНБ, № Гнат. 749.

З Гарматієм Лукою Васильовичем (1866—1924), учителем з с. Голов, у 1910—1912 рр. М. Коцюбинський приятелював. Познайомились вони 1910 р. У спогадах Л. Гарматій писав: «Я мав в тій справі (що й лист від 17.VII 1912 р.— *Ред.*) ще два листи, але вони пропали... Я дістав був ще картку з Криму і лист з Чернігова, та ще й з Капрі... Відсилаючи сей лист покійника, я хотів його заховати у Вас (лист М. Коцюбинського від 17.XII 1912 р.

разом зі своїми спогадами Л. Гарматій послав В. Гнатюку.— *Ред.*). Жалую, що там ті другі листи пропали» (Збірник III, стор. 144—147).

...с п р а в а... в а ж н а д л я м е н е...— М. Коцюбинський, як свідчить Л. Гарматій, «...приїхавши до мене в Голови в кілька днів по написанню листа, тут долученого, розповів мені план того твору, в котрім мало бути зображене життя гуцула у кождій хвилі з перепонами або симпатіями всіх сил «того світу...» (Збірник III, стор. 144). Письменник не встиг написати нового твору з гуцульського життя.

278. До Михайла Рудницького

Друкується вперше.

Подається за автографом: ІЛ, ф. 7, № 457.

Адресат встановлено на підставі особистого свідчення М. І. Рудницького.

279. До Віри Коцюбинської

Вперше надруковано у скороченому вигляді: ЛНВ, 1919, т. 75, кн. 7-9, стор. 54—55; повністю — Твори, т. IV, 1951, стор. 251.

Подається за автографом: ЧМК, А-939.

...ї з д и в к о н е м д о «б о г а»...— тобто високо в гори.

...В и ж н и ц я — місто над Черемошем (тепер районний центр Чернівецької обл.).

280. До Віри Коцюбинської

Вперше надруковано у скороченому вигляді: ЛНВ, 1919, т. 75, кн. 7-9, стор. 55; повністю — Твори, т. 6, 1962, стор. 403.

Подається за автографом: ЧМК, А-940.

281. До Ірини Коцюбинської

Друкується вперше.

Подається за автографом: ЧМК, А-694.

К о ц ю б и н с ь к а Ірина Михайлівна (нар. 1899 р.) — молодша дочка письменника, нині директор Чернігівського державного літературно-меморіального музею М. Коцюбинського.

282. До Романа Коцюбинського

Вперше надруковано: Твори, т. 6, 1962, стор. 408.

Подається за автографом: ЧМК, А-695.

283. До Віри Коцюбинської

Вперше надруковано у скороченому вигляді: ЛНВ, 1919, т. 75, кн. 7-9, стор. 55; повністю — Твори, т. IV, 1951, стор. 251—252.

Подається за автографом: ЧМК, А-941.

284. До Володимира Гнатюка

Вперше надруковано: Листи до Володимира Гнатюка, стор. 155.

Подається за першодруком.

Автограф невідомий.

З Крип'якевичем Іваном Петровичем (1886—1967), тепер відомим українським радянським істориком, М. Коцюбинський познайомився 1912 р. в Криворівні. І. Крип'якевич супроводжував хворого письменника з Криворівні до Станіслава. Саме цю поміч має на увазі М. Коцюбинський. І. Крип'якевич написав «Спомин» про зустріч з М. Коцюбинським (див.: Музей М. Коцюбинського в Чернігові. Збірник II. М. Коцюбинський і Західна Україна, Чернігів, 1940, стор. 168—169).

285. До Володимира Гнатюка

Вперше надруковано: Листи до Володимира Гнатюка, стор. 156—157.

Подається за першодруком.

Автограф невідомий.

...К р у ш е л ь н и ц ь к и й Антін Володиславович (1878—1941) — український демократичний письменник, критик і видавець, автор кількох статей про творчість М. Коцюбинського, серед них рецензії на першу збірку письменника — «В путах шайтана й інші оповідання». Львів, 1899 (див.: ЛНВ, 1900, т. 9, кн. 3, стор. 201—206). Влітку 1912 р. А. Крушельницький перебував на Гуцульщині.

286. До Володимира Гнатюка

Вперше надруковано: Листи до Володимира Гнатюка, стор. 157.

Подається за автографом: ЦДІАЛ, ф. НТШ, спр. 2272.

З п о с и л о к я д і с т а в т і л ь к и о с т а н н ю...— Деякі книги, подаровані М. Коцюбинському чи придбані ним під час подорожі до Криворівні, В. Гнатюк на прохання М. Коцюбинського надсилав йому до Чернігова посилками.

287. До Ісаака Розенфельда

Вперше надруковано: Твори, т. VIII, 1931, стор. 209—210.

Подається за чорновим автографом: ЧМК, А-1059.

Чистовий автограф невідомий.

Даний лист є відповіддю І. Розенфельду на його лист від 10.VIII 1912 р. На цій підставі датується лист М. Коцюбинського.

288. До Леопольда Лукича-Будая

Вперше надруковано: Твори, т. VIII, 1931, стор. 208—209.

Подається за автографом: ЦНБ, 1, 46 489.

Лист написаний на візитній карточці М. Коцюбинського. Крім тексту листа, є помітка рукою письменника: «Вп. пан. Л. Будай».

289. До Володимира Гнатюка

Вперше надруковано: Листи до Володимира Гнатюка, стор. 158.

Подається за першодруком.

Автограф невідомий.

...лічуся у професора.— Йдеться про Яновського Феофіла Гавриловича (1860—1928), відомого лікаря-терапевта.

290. До Михайла Могилянського

Вперше падруковано: журнал «Наше минуле», 1918, № 2, стор. 81.

Подається за першодруком.

Автограф невідомий.

...городнянські справи? — 25.IX 1911 р. М. Могилянський відповідав: «Завтра — послезавтра надо бы ехать в Городню на земское собрание, но мне это сейчас непосильно, и я решил в этом году не ездить» (ЧМК, А-2091).

...коли надрукують «Коні»? — Оповідання «Коні не винні» в перекладі М. Могилянського було надруковане в журналі «Современник», 1912, кн. 12, стор. 49—65.

291. До Наталії Кобринської

Вперше надруковано: «Михайло Коцюбинський (до 75-річчя з дня народження)». Збірка матеріалів, статей, віршів та нарисів, Вінниця, 1939, стор. 41.

Подається за першодруком.

Автограф невідомий.

З Кобринською Наталією Іванівною (1855—1920) — українською демократичною письменницею й активною діячкою жіночого руху в Галичині — М. Коцюбинський листувався з 1898 р. Коментований лист є останнім з відомих. У 90-ті роки Н. Кобринська перебувала під впливом модернізму.

...ми вітали Вас у своїй хаті.— У 1899 р. Н. Кобринська гостювала у родині Коцюбинських у Чернігові.

292. До Івана Крип'якевича

Вперше надруковано: Твори. т. VIII, 1931, стор. 211.

Подається за автографом: ЧМК, А-1016.

293. До Володимира Гнатюка

Вперше надруковано: Листи до Володимира Гнатюка, стор. 158—161.

Подається за першодруком.

Автограф невідомий.

...для збірника Франкового...— «Привіт Іванові Франкові в сорокаліте його письменницької праці. 1874—1914». Книга вийшла 1916 р. у Львові. М. Коцюбинський не встиг написати для неї обіцяного оповідання.

294. До Олекси та Марії Волянських

Вперше надруковано: Твори, т. 6, 1962, стор. 412.
Подається за автографом: ЧМК, А-474.

295. До Миколи Федюшки

Вперше надруковано: журнал «Радянське літературознавство», 1964, № 4, стор. 106.

Подається за першодруком.

Федюшка Микола (псевдонім — М. Євшан, 1889—1919) — буржуазний критик-модерніст, один із теоретиків націоналістичного декадансу на Україні. Листування між М. Федюшкою і М. Коцюбинським тривало з 1908 по 1912 р., стосувалось питань українського літературного життя. Збереглося п'ять листів М. Коцюбинського і два листи М. Федюшки (ЧМК, А-1602 — А-1603).

...одповідати на Ваш лист...— Мається на увазі лист М. Федюшки від 24.IX 1912 р. (ЧМК, А-1603).

...своїм двотижневиком...— Намір М. Федюшки залишився не здійсненим.

«Сяйво» — ілюстрований мистецько-літературний журнал ліберально-буржуазного напряму, виходив у Києві в 1913—1914 рр.

...з'їзд письменників...— Літом 1912 р. з ініціативи О. Олеся в Криворівні серед літераторів обмірковувалась ідея скликання у Львові з'їзду українських письменників; з'їзд не відбувся.

Яцків Михайло Юрійович (1873—1961) — український радянський письменник. Оповідання і повісті 1902—1913 рр. позначені декадентськими і натуралістичними впливами.

296. До Максима Горького

Вперше надруковано: М. Коцюбинський, М. Горький, Листування, стор. 66—67.

Подається за автографом: ЧМК, А-554.

В письме к Марии Федоровне...— Лист цей не відомий.

...осуществить свою программу в «Современнике»! — М. Горький писав М. Коцюбинському у листі від 7.X 1912 р.: «Мне хотелось бы дать в этом журнале возможную свободу идеям федерализма и широкой областной самостоятельности» (М Горький, Собрание сочинений, т. 29, М., ГИХЛ, 1955, стор. 253).

...Вы будете иметь обе статьи.— М. Коцюбинський має на увазі статті з історії української культури та літератури для журналу «Современник».

...Ваша отповедь на анкету журнала...— Див. прим. до листа 257.

...прислать какую-нибудь вещь для юбилейного сборника в честь Франка.— М. Горький надіслав до збірника «Привіт Іванові Франкові в сорокалітє його письменницької праці. 1877—1914» оповідання «Лука Чекин».

Не напомните ли об этом Ив[ану] Алек[сеевичу] Бунину? — М. Горький виконав це прохання. 19.VI 1913 р. І. Бунін писав В. Гнатюку, одному з упорядників

збірника «Привіт Іванові Франкові...»: «...Очень благодарю Вас за честь, за Ваше приглашение, с величайшим удовольствием принимаю его, радуюсь возможности посильно выразить свое уважение писателю того народа, искренним другом которого я всегда был... Простите за поздний ответ — я только что вернулся из небольшого путешествия в Мало-азийскую Турцию» (ІЛ, ф. 83, № 51).

297. До Олени Ґнатюк

Вперше надруковано: Листи до Володимира Гнатюка, стор. 161—162.

Подається за першодруком.

Автограф невідомий.

Гнатюк Олена — дружина В. Гнатюка. М. Коцюбинський звертається до неї, оскільки В. Гнатюк був тяжко хворий.

За «синю кн[ижечку] дуже дякую.— Йдеться про 2-й том народних сороміцьких оповідань та анекдотів «Das Geschlechtsleben des ukrainischen Bauernvolkes», виданий у Лейпцігу українською мовою (латинським шрифтом) і в перекладі німецькою мовою. Зберігається в особистій бібліотеці М. Коцюбинського — ЧМК, № 363. Щоб уникнути конфіскації книжки, В. Гнатюк надіслав її до Петербурга Ф. К. Вовку для М. Коцюбинського.

Вовк (Волков) Федір Кіндратович (1847—1918) український буржуазний етнограф, антрополог і археолог. У книжці «Український народ в його минулому і сучасному» (1916) висунув ряд хибних, націоналістичних тверджень.

298. До Віри Коцюбинської

Вперше надруковано у скороченому вигляді: ЛНВ, 1919, т. 75, кн. 7-9, стор. 55—56; повністю — Твори, т. IV, 1951, стор. 252.

Подається за автографом: ЧМК, А-942.

..ніхто сьогодні до мене не прийде через смерть Лисенка...— 4 листопада 1912 р. М. Коцюбинського було поміщено на лікування в Університетській клініці проф. Образцова Василя Парменовича (1849—1920), визначного вітчизняного лікаря-терапевта. В. М. Лисенко помер 6 листопада.

...поговорити з турком...— Йдеться про лікаря Мустафу Рафієва, клінічного ординатора у проф. Образцова, який доглядав за хворим М. Коцюбинським.

299. До Віри Коцюбинської

Вперше надруковано у скороченому вигляді: ЛНВ, 1919, т. 75, кн. 7-9, стор. 56; повністю — вперше.

Подається за автографом: ЧМК, А-943.

Стражеско Микола Дмитрович (1876—1952) — один з найвидатніших вітчизняних лікарів-терапевтів, тоді старший асистент проф. Образцова і доцент у його клініці. Стражеско М. Д.— автор спогадів про М. Коцюбинського, що були надруковані під назвою «Великий життелюб» у журналі «Дніпро», 1954, № 9, стор. 88—90.

Сергій — Устименко.

Стешенко Іван Матвійович (1873—1918) український літературознавець і письменник буржуазно-ліберального напряму.

І. Стешенко в 1905—1914 рр. виступав з критичними замітками про творчість М. Коцюбинського. В період Жовтневої революції опинився в буржуазно-націоналістичному таборі.

300. До Максима Горького

Вперше надруковано: М. Коцюбинський, М. Горький, Листування, стор. 70.

Подається за автографом: ЧМК, А-555.

301. До Віри Коцюбинської

Вперше надруковано у скороченому вигляді: ЛНВ, 1919, т. 75, кн. 7-9, стор 56; повністю — вперше.

Подається за автографом: ЧМК, А-944.

...всі 3 доктори...— Образцов В П., Стражеско М. Д. і Рафієв М.

Переводять сьогодні в окрему хату! — «Коцюбинського помістили в палату № 9, де було досить повітря, видно було через вікно Володимирський собор, бульвар, заглядало сонце» (Із спогадів М. Стражеска, надрукованих у журналі «Дніпро», 1954, № 9, стор. 88).

302. До Михайла Могилянського

Вперше надруковано: журнал «Наше минуле», 1918, № 2, стор. 82.

Подається за першодруком.

Автограф невідомий.

...рукопис перекладу...— Йдеться про переклад оповідання «Подарунок на іменини», надрукований у журналі «Заветы», 1913, стор. 100—117.

...книжку з оповіданням? — Журнал «Современник», 1912, кн. 12, де вміщено переклад оповідання «Коні не винні».

303. До Віри Коцюбинської

Вперше надруковано у скороченому вигляді: ЛНВ, 1919, т. 75, кн. 7-9, стор. 56; повністю — вперше.

Подається за автографом: ЧМК, А-945.

Симиренко хоче прислати мені добрих груш.— Очевидно, йдеться про Симиренка Льва Платоновича (1855—1920), українського помолога і плодовода.

304. До Віри Коцюбинської

Вперше надруковано у скороченому вигляді: ЛНВ, 1919, т. 75, кн. 7-9, стор. 56; повністю — Твори, т. IV, 1951, стор. 253.

Подається за автографом: ЧМК, А-946.

Бєлкінд Михайло Миколайович — рахівник статистичного бюро Чернігівського земства, знайомий М. Коцюбинського.

Соф'їн Володимир Олександрович (1878—1958) — тоді ординатор клініки проф. Образцова, згодом доцент Вінницького медичного інституту, автор спогадів про М. Коцюбинського (див.: ІЛ, ф. 7, № 566).

Шухевич Володимир Осипович (1850—1915) — український етнограф буржуазно-ліберального напряму, автор фольклорно-етнографічного дослідження «Гуцульщина» (ч. I—V, 1899—1908). М. Коцюбинський познайомився з В. Шухевичем у червні 1890 р. у Львові. В. Шухевич редагував тоді дитячий журнал «Дзвінок». В цьому журналі М. Коцюбинський друкувався в 1890—1893 рр., листуючись з В. Шухевичем у справах видання своїх оповідань та перекладів на сторінках «Дзвінка».

305. До Віри Коцюбинської

Вперше надруковано у скороченому вигляді: ЛНВ, 1919, т. 75, кн. 7-9, стор. 57; повністю — вперше.

Подається за автографом: ЧМК, А-948.

306. До Віри Коцюбинської

Вперше надруковано у скороченому вигляді: ЛНВ, 1919, т. 75, кн. 7-9, стор. 57; повністю — Твори, т. IV, 1951, стор. 253.

Подається за автографом: ЧМК, А-949.

Утевський Аркадій Маркович — чернігівський лікар і друг М. Коцюбинського.

307. До Володимира Гнатюка

Вперше надруковано: Листи до Володимира Гнатюка, стор. 162.

Подається за автографом: ЦДІАЛ, ф. НТШ, спр. 2272.

308. До Віри Коцюбинської

Вперше надруковано у скороченому вигляді: ЛНВ, 1919, т. 75, кн. 7-9, стор. 57; повністю — Твори, т. IV, 1951, стор. 254.

Подається за автографом: ЧМК, А-951.

Черняхівські — Старицька-Черняхівська Л. М. (див. прим. до листа 217) та її чоловік — Черняхівський Олександр Григорович — київський лікар.

309. До Віри Коцюбинської

Вперше надруковано у скороченому вигляді: ЛНВ, 1919, т. 75, кн. 7-9, стор. 58; повністю — вперше.

Подається за автографом: ЧМК, А-952.

Про Гнатюка чув од одного галичанина...— Можливо, від В. Шухевича (див. лист 304).

310. До Михайла Могилянського

Вперше надруковано: журнал «Наше минуле», 1918, № 2, стор 82.

Подається за першодруком.

Автограф невідомий.

311. До Олександри Аплаксіної

Вперше надруковано: Листи М. М. Коцюбинського до О. І. Аплаксіної, стор. 234—235.

Подається за автографом: ІЛ, ф. 7, № 315.

Брет-Гарт — Гарт Френсіс Брет (1836—1902) — американський письменник, світову славу якому принесли «Каліфорнійські оповідання», пройняті демократичними тенденціями.

312. До Віри Коцюбинської

Вперше надруковано у скороченому вигляді: ЛНВ, 1919, т. 75, кн. 7-9, стор. 58, повністю — вперше.

Подається за автографом: ЧМК, А-953.

313. До Віри Коцюбинської

Вперше надруковано у скороченому вигляді: ЛНВ, 1919, т. 75, кн. 7-9, стор. 58; повністю — Твори, т. IV, 1951, стор. 254.

Подається за автографом: ЧМК, А-954.

Микола — Саєнко.

314. До Володимира Гнатюка

Вперше надруковано: Листи до Володимира Гнатюка, стор. 162—163.

Подається за автографом: ЧМК, А-502.

...не зважайте тільки на всякі свинства, не іритуйтеся...— М. Коцюбинський має на увазі автокритичне ставлення до В. Гнатюка як секретаря «Українсько-руської видавничої спілки» з боку керівництва цієї спілки, про що йшлося, зокрема, в листі В. Гнатюка до М. Коцюбинського від 30.IX 1912 р. (Збірник III, стор. 117).

315. До Михайла Могилянського

Вперше надруковано: журнал «Наше минуле», 1918, № 2, стор. 82.

Подається за першодруком.

Автограф невідомий.

Що дізналися з «Современника»? — Йдеться про редакційні справи щодо публікації у журналі «Современник» оповідання «Коні не винні» у перекладі Могилянського.

«Книгоиздательство писателей» — видавниче товариство існувало в 1911—1919 рр., створене на паях за ініціативою В. В. Вересаєва. Друковане звернення видавництва до літераторів та статут його були надіслані М. Коцюбинському в листі 1912 р. з пропозицією взяти участь у цьому видавництві (ЧМК, А-2481).

316. До Віри Коцюбинської

Вперше надруковано у скороченому вигляді: ЛНВ, 1919, т. 75, кн. 7-9, стор. 59; повністю — Твори, т. IV, 1951, стор. 256.

Подається за автографом: ЧМК, А-959.

317. До Віри Коцюбинської

Вперше надруковано у скороченому вигляді: ЛНВ, 1919, т. 75, кн. 7-9, стор. 60; повністю — вперше.

Подається за автографом: ЧМК, А-962.

...мій ординатор...— Рафієв.

Гроші з «Вісника» пошлють тобі.— Напевне, аванс з гонорару за оповідання «На острові», надрукованому в ЛНВ, 1913, т. 61, кн. 1, стор. 8—22.

318. До Віри Коцюбинської

Вперше надруковано у скороченому вигляді: ЛНВ, 1919, т. 75, кн. 7-9, стор. 60; повністю — вперше.

Подається за автографом; ЧМК, А-963.

...забери книжку Самійленка «Україні».— Йдеться про видання: В. Самійленко, Україні. Збірник поезій. 1885—1906 рр., Львів, 1906. Книга зберігається в особистій бібліотеці М. Коцюбинського з дарчим написом: «Дорогому Михайлові Михайловичу Коцюбинському на спомин від сивенького автора. 5 марта 1907» (ЧМК, № 1255).

319. До Василя Степаненка

Вперше надруковано: Твори, т. 6, 1962, стор. 419.

Подається за автографом: ЧМК, А-1065.

Степаненко Василь Пилипович — знайомий М. Коцюбинського, полтавський учитель і земський діяч буржуазно-націоналістичного напряму; з 1899 р. керуючий книгарнею «Киевской старины» у Києві. З листування між М. Коцюбинським і В. Степаненком відомі чотири листи — коментований і три листи В. Степаненка за 1901—1911 рр. (ЧМК, А-2250 — А-2252).

320. До Віри Коцюбинської

Вперше надруковано у скороченому вигляді: ЛНВ, 1919, т. 75, кн. 7-9, стор. 60; повністю — Твори, т. IV, 1951, стор. 256.

Подається за автографом: ЧМК, А-964.

321. До Михайла Могилянського

Вперше надруковано: журнал «Наше минуле», 1918, № 2, стор. 82—83.

Подається за першодруком.

Автограф невідомий.

...«синю книжечку» ...— Див. прим. до листа 297.

322. До Віри Коцюбинської

Вперше надруковано у скороченому вигляді: ЛНВ, 1919, т. 75, кн. 7-9, стор. 61; повністю — вперше.

Подається за автографом: ЧМК, А-965.

323. До Віри Коцюбинської

Вперше надруковано у скороченому вигляді: ЛНВ, 1919, т. 75, кн. 7-9, стор. 61; повністю — Твори, т. IV, 1951, стор. 257.

Подається за автографом: ЧМК, А-966.

Чи прислали тобі гроші з «Вісника»? — Див. прим. до листа 317.

324. До Віри Коцюбинської

Вперше надруковано: Твори, т. IV, 1951, стор. 258—259.

Подається за автографом: ЧМК, А-971, А-972.

Ліхнякевич Андрон Васильович — співробітник чернігівського статистичного бюро, давній знайомий родини Коцюбинських.

Шеметок — Шемет Володимир Михайлович (1873—?) — маловідомий український літератор і буржуазно-націоналістичний діяч, в 1905 р. видавав у Лубнах газету «Хлібороб».

325. До Івана Нечуя-Левицького

Вперше надруковано: Твори, т. 6, 1962, стор. 422.

Подається за автографом: ЧМК, А-1040.

З Нечуєм-Левицьким Іваном Семеновичем (1838—1918) М. Коцюбинський листувався з 1903 по 1912 р.

...книжку «Криве дзеркало».— Публіцистична мовознавчо-правописна брошура «Криве дзеркало української мови» (К., 1912) була надіслана М. Коцюбинському з таким дарчим написом: «Високоповажному Михайлові Михайловичу Коцюбинському в знак щирого поважання од автора, 1912 року». Зберігається в особистій бібліотеці М. Коцюбинського (ЧМК, № 1060).

326. До Михайла Жука

Вперше надруковано: Твори, т. VIII, 1931, стор. 220—221.

Подається за автографом: ЧМК, А-659.

...мою книжечку новіших оповідань...— Йдеться про збірку, що вийшла під назвою «Тіні забутих предків» у «Видавничій спілці» 1913 р.; М. Жук погодився на пропозицію М. Коцюбинського і намалював віньєтку (див. лист М. Жука до М. Коцюбинського від 2.XII 1912 р.— ЧМК, А-1721).

327. До Василя Кравченка

Вперше надруковано: Твори, т. VIII, 1931, стор. 221.

Подається за автографом: відділ рукописів Інституту мистецтвознавства, фольклору та етнографії ім. М. Т. Рильського АН УРСР, ф. 15, № 276.

Кравченко Василь Григорович (1865—1942) — український етнограф і письменник. М. Коцюбинський познайомився з ним 1897 р. в Житомирі, де Кравченко служив акцизним чиновником. Даний лист М. Коцюбинського є відповіддю на лист-спогад В. Крав-

ченка від 18.XI 1912 р. (ЧМК, А-1832). В радянський час В. Кравченко працював етнографом у ряді краєзнавчих музеїв України.

О л і м п і а д а М и х а й л і в н а — дружина В. Кравченка.

328. До Володимира Гнатюка

Вперше надруковано: Листи до Володимира Гнатюка, стор. 163—164.

Подається за автографом: ЦДІАЛ, ф. НТШ, спр. 2272.

329. До Максима Горького

Вперше надруковано: М. К о ц ю б и н с ь к и й, М. Г о р ь к и й, Листування, стор. 71—72.

Подається за автографом: ЧМК, А-556.

П р е к р а с н о е м е с т о В а ш е г о п и с ь м а п о п о в о д у с м е р т и Л ы с е н к о... — М. Коцюбинський надіслав відгук М. Горького до редакції журналу «Украинская жизнь», яка надрукувала його в № 1 за 1913 р., стор. 109.

А л е к с е и ч — Олексій Олексійович Золотарьов (1879—1950), російський письменник і перекладач. М. М. Коцюбинський познайомився і заприятелював з О. Золотарьовим в 1911—1912 рр. під час третьої поїздки на Капрі. В капрійському альбомі О. Золотарьова письменник 7 (20).III 1912 р. зробив напис: «Не вживайте чужого слова «ідеал», коли є своє рідне «брехня». Підслухав М. Коцюбинський» (див.: ЦДАЛМ, ф. 218, оп. 3, од. зб. № 96). 14.XI 1912 р. О. Золотарьов надіслав М. Коцюбинському дружнього жартівливого листа (ЧМК, А-1724); 1940 р. він написав спогади про письменника (див.: ЦДАЛМ, ф. 218, оп. 1, од. зб. № 20, арк. 1—8), опубліковані у скороченому вигляді у виданні: Спогади про Михайла Коцюбинського, К., 1962, стор. 210—216.

Б о р и с А л е к с а н д р о в и ч — Тимофєєв (1882—1920), маловідомий російський письменник, медик за освітою, в 1911—1913 рр. лікувався на Капрі.

330. До Віри Коцюбинської

Друкується вперше.

Подається за автографом: ЧМК, А-975.

З а в т р а п р и ш л ю м а м і п а п і р д о п о л і ц і ї... — Текст заяви наводиться в наступному листі.

331. До Віри Коцюбинської

Вперше надруковано у скороченому вигляді: ЛНВ, 1919, т. 75, кн. 7-9, стор. 62; повністю — Твори, т. IV, 1951, стор. 259—260.

Подається за автографом: ЧМК, А-976.

...д е є м о я п о в і с т ь... — Йдеться про оповідання «Тіні забутих предків», надруковане в журналі «Заветы», 1912, № 1-3.

Л о н д о н а п р и в е з и. — Див. лист 311.

332. До Михайла Жука

Вперше надруковано: Твори, т. VIII, 1931, стор. 223.

Подається за автографом: ЧМК, А-660.

С п а с и б і В а м... з а з г о д у. — Див. прим. до листа 326.

333. До Михайла Могилянського

Вперше надруковано: журнал «Наше минуле», 1918, № 2, стор. 83.

Подається за першодруком.

Автограф невідомий.

334. До Віри Коцюбинської

Вперше надруковано у скороченому вигляді: ЛНВ, 1919, т. 75, кн. 7-9, стор. 63; повністю — Твори, т. IV, 1951, стор. 261.

Подається за автографом: ЧМК, А-980.

...листи «Книгоиздательства писателей»...— Йдеться про листи від 5 і 7.XII 1912 р.; у першому, підписаному М. Клестовим, говорилось: «Свои условия мы послали Вам (див. лист 315 та прим. до нього.— *Ред.*) только потому, что желаем Вас привлечь к участию в издательстве. Письмо Ваше от 2.XII из Киева получено и передано В. В. Вересаеву, который на этой неделе Вам ответит» (ЧМК, А-2480). Лист М. Коцюбинського від 2.XII 1912 р. до «Книгоиздательства писателей» не відомий.

...послати йому рукопис.— Очевидно, переклад новели «Подарунок на іменини», здійснений М. Могилянським, надрукований в журналі «Заветы», 1913, кн. V, стор. 100—117.

335. До Віри Коцюбинської

Друкується вперше.

Подається за автографом: ЧМК, А-981.

...«старый дѣв»...— Про кого йдеться, не встановлено.

336. До Павла Тичини

Вперше надруковано: Твори, т. VIII, 1931, стор. 224—225.

Подається за автографом: ЧМК, А-1081.

...і всім підписаним на листі...— Лист-привітання М. Коцюбинському, написаний 10.XII 1912 р. П. Тичиною за дорученням гуртка 16 чернігівців-семінаристів.

337. До Володимира Гнатюка

Вперше надруковано: Листи до Володимира Гнатюка, стор. 164.

Подається за автографом: ЦДІАЛ, ф. НТШ, спр. 2272.

338. До Віри Коцюбинської

Вперше надруковано у скороченому вигляді: ЛНВ, 1919, т. 75, кн. 7-9, стор. 63; повністю — Твори, т. IV, 1951, стор. 252.

Подається за автографом: ЧМК, А-982.

Вересаєв Вікентій Вікентійович (вл. прізвище Смідович, 1867—1945) — відомий російський письменник. 7.XII 1912 р. як головний редактор «Книгоиздательства писателей» надіслав М. М. Коцюбинському такого листа: «Многоуважаемый Михаил Михайлович! Думаю, что не встретим затруднений по изданию

Вашей книги по первому пункту наших условий. Будьте добры выслать материал на мое имя... Искренно Вас уважающий В. Смидович» (ЧМК, А-2244). М. Коцюбинський не встиг надіслати матеріал для книжки, це зробила Віра Устимівна Коцюбинська, знайома з В. Вересаєвим ще з юнацьких років. Книжка вийшла в Москві 1914 р. під назвою: М. Коцюбинский, Рассказы, т. 3.

339. До Віри Коцюбинської

Вперше надруковано у скороченому вигляді: ЛНВ, 1919, т. 75, кн. 7-9, стор. 63—64; повністю — Твори, т. IV, 1951, стор. 262.

Подається за автографом: ЧМК, А-985.

340. До Віктора Миролюбова

Вперше надруковано: журнал «Жовтень», 1965, № 1, стор. 146—147.

Подається за автографом: Ленінград, Інститут російської літератури (Пушкінський дім) АН СРСР, рукописний відділ, ф. 185, оп. № 1, № 661.

Миролюбов Віктор Сергійович (псевдонім Міров, 1860—1939) — російський критик і публіцист, знавець журнальної справи, співробітник «Знания», в 1912—1913 рр. завідував художнім відділом журналу «Заветы». В 1912 р. В. Миролюбов познайомився з М. Коцюбинським на Капрі; протягом цього року написав п'ять листів до письменника; з листів М. Коцюбинського до В. Миролюбова відомий тільки коментований. Листування між М. Коцюбинським і В. Миролюбовим стосувалося публікації оповідань «Тіні забутих предків» та «Подарунок на іменини» в російському перекладі у журналі «Заветы», а також залучення до співробітництва в цьому журналі українських літераторів.

...знаете причину моего молчания...— М. Коцюбинський тяжко захворів з кінця жовтня 1912 р.

...просмотрел рассказ...— Йдеться про оповідання «Именинный подарок» (переклад М. Могилянського), надруковане в журналі «Заветы», 1913, № 5, стор. 110—117.

Давос — місто в Швейцарії, відомий гірський кліматичний курорт.

Воспользовались ли Вы адресами украинских писателей...— Під час зустрічей на Капрі 1912 р. М. Коцюбинський дав М. Миролюбову адреси деяких українських літераторів для залучення їх до співробітництва в журналі «Заветы». Згадки про це знаходимо у листах В. Миролюбова до М. Коцюбинського від 9.IX та 12.XI 1912 р. (ЧМК, А-1544—А-1545).

Мне очень нужен его адрес.— М. Коцюбинський, бажаючи друкувати свої твори в «Книгоиздательстве писателей», мав намір повідомити про це К. П. П'ятницького як директора видавничого товариства «Знание».

341. До Леопольда Лукича-Будая

Вперше надруковано: Твори, т. VIII, 1931, стор. 225.

Подається за автографом: ЦНБ, І, 46 490.

Посилаючи коректу...— оповідання «На острові».

342. До Олександри Аплаксіної

Вперше надруковано: Листи М. М. Коцюбинського до О. І. Аплаксіної, стор. 245—246.

Подається за автографом: ІЛ, ф. 7, № 325.

...перевод рассказа...— Мається на увазі переклад М. Могилянським оповідання «Подарунок на іменини».

...в «Издательстве писателей».— Йдеться про «Книгоиздательство писателей» (див. прим. до листа 315).

...писал Вересаев.— Див. прим. до листа 338.

343. До Андрія Дуляка

Вперше надруковано: Твори, т. VIII, 1931, стор. 225.

Подається за першодруком.

Автограф невідомий.

344. До Володимира Гнатюка

Вперше надруковано: Листи до Володимира Гнатюка, стор. 165.

Подається за першодруком.

Автограф невідомий.

345. До Михайла Могилянського

Вперше надруковано: журнал «Наше минуле», 1918, № 2, стор. 83.

Подається за першодруком.

Автограф невідомий.

346. До Михайла Жука

Вперше надруковано: Твори, т. VIII, 1931, стор. 227.

Подається за автографом: ЧМК, А-661.

Чи дістали Ви мою другу картку з заголовком книжки і зі змістом її? — Див. лист 332.

347. До Івана Нечуя-Левицького

Вперше надруковано: журнал «Життя й революція», 1926, № 1, стор. 75.

Подається за автографом: ЧМК, А-1041.

...цікавить дуже Ваша граматика.— І. Нечуй-Левицький працював над книгою, яка вийшла під назвою: Граматика українського язика. Ч. І. Етимологія, К., 1913; Граматика української мови. Ч. ІІ. Синтаксис, К., 1914.

348. До Максима Горького

Вперше надруковано: журнал «Радянський Львів», 1947, № 1, стор. 43.

Подається за автографом: ЧМК, А-558.

Спасибо за Ваше хорошее письмо...— Лист цей не відомий.

...и з а «С к а з к и»...— Мається на увазі видання: М. Г о р ь к и й, Сказки, Berlin, I. Ladyschnikow Verlag (1912), з таким дарчим написом автора: «Михаилу Михайловичу Коцюбинскому. С уважением и любовью сердечной. Капри, 7.XII 1912 р.».

...v i s m a j o r... (*лат.*) — непреодолимая сила.

...В ы п е ч а т а л и с в о и «С к а з к и»... в М о с к в е.— Мається на увазі видання: М. Г о р ь к и й, Сказки, «Книгоиздательство писателей», М., 1913. Книжка була надрукована в кінці листопада 1912 р.

В е р а Н и к о л а е в н а — Буніна, дружина І. О. Буніна.

И в а н Е г о р о в и ч — Вольнов (вл. прізвище Владимиров, 1885—1931), російський письменник, з яким М. Коцюбинський познайомився на Капрі взимку 1911 р. І. Вольнов надіслав М. Коцюбинському листа (ЧМК, А-1096). Листи письменника до І. Вольнова не відомі.

1913

349. До Хоми Коцюбинського

Вперше надруковано: Твори, т. VIII, 1931, стор. 229.

Подається за автографом: ЧМК, А-1012.

350. До Віри Коцюбинської

Вперше надруковано у скороченому вигляді: ЛНВ, 1919, т. 75, кн. 7-9, стор. 66; повністю — Твори, т. IV, 1951, стор. 264.

Подається за автографом: ЧМК, А-995.

Ю р к е в и ч Варвара Олексіївна — чернігівська скрипачка.

І л ю с т р [о в а н у] «К [и е в с к у ю] м [ы с л ь]» — щотижневий додаток до однойменної газети, виходив у 1907—1916 рр.

351. До Віри Коцюбинської

Вперше надруковано у скороченому вигляді: ЛНВ, 1919, т. 75, кн. 7-9, стор. 66; повністю — вперше.

Подається за автографом: ЧМК, А-996.

М е н і д о з в о л е н а п о з и ч к а в 500 р у б...— Напевне, конторою ЛНВ.

Д о б р о н і з с ь к а — чернігівська знайома родини Коцюбинських.

352. До Михайла Жука

Вперше надруковано: Твори, т. VIII, 1931, стор. 230.

Подається за автографом: ЧМК, А-662.

О к л а д и н к у д о к н и ж к и...— М. Жук малював віньєтку на обкладинку до збірки М. Коцюбинського «Тіні забутих предків», 1913.

353. До Віталія Боровика

Вперше надруковано: Твори, т. VIII, 1931, стор. 229.
Подається за першодруком.
Автограф невідомий.

354. До Михайла Могилянського

Вперше надруковано: журнал «Наше минуле», 1918, № 2, стор. 83.
Подається за першодруком.
Автограф невідомий.

Простіть за клопоти...— М. Могилянському після довгих зволікань вдалось отримати в редакції «Современника» гонорар М. Коцюбинського за оповідання «Коні не винні», надруковане в журналі «Современник», 1912, кн. 12, стор. 49—65; переклад М. Могилянського.

Нова редакція «Современника»...— Див. прим. до листа 86.

Переклад опов[ідання] в «Укр[аїнській] хаті»...— Йдеться про уривок з роману фінського письменника Іоганеса Линанкоски «Вогнево-червона квітка», надрукований у журналі «Українська хата», листопад — грудень, 1912, стор. 631—632, у перекладі М. Могилянського під назвою «Ознака кохання» (ЛНВ, 1912, т. 60, кн. 10, стор. 114—117).

«Українська хата» — щомісячний літературно-науковий журнал (Київ, 1909—1914), орган українських декадентів, виразник теорії «чистого мистецтва».

355. До Віри Коцюбинської

Вперше надруковано у скороченому вигляді: ЛНВ, 1919, т. 75, кн. 7-9, стор. 66; повністю — Твори, т. 6, 1962, стор. 439.
Подається за автографом: ЧМК, А-997.

...різдвяне число «Ілюстр.» — Очевидно, йдеться про львівський часопис «Ілюстрована Україна», який виходив двічі на місяць протягом 1913—1914 рр. за редакцією І. Крип'якевича.

356. До Віри Коцюбинської

Вперше надруковано у скороченому вигляді: ЛНВ, 1919, т. 75, кн. 7-9, стор. 67; повністю — вперше.
Подається за автографом: ЧМК, А-998.

357. До Віри Коцюбинської

Вперше надруковано у скороченому вигляді: ЛНВ, 1919, т. 75, кн. 7-9, стор. 67; повністю — Твори, т. IV, 1951, стор. 264—265.
Подається за автографом: ЧМК, А-999.

358. До Віри Коцюбинської

Вперше надруковано у скороченому вигляді: ЛНВ, 1919, т. 75, кн. 7-9, стор. 68; повністю — Твори, т. IV, 1951, стор. 265.
Подається за автографом: ЧМК, А-1001.

359. До Віри Коцюбинської

Вперше надруковано у скороченому вигляді: ЛНВ, 1919, т. 75, кн. 7-9, стор. 69; повністю — Твори, т. IV, 1951, стор. 266.
Подається за автографом: ЧМК, А-1004.

360. До Олени Гнатюк

Вперше надруковано: Листи до Володимира Гнатюка, стор. 165.
Подається за першодруком.
Автограф невідомий.

361. До Михайла Жука

Вперше надруковано: Твори, т. VIII, 1931, стор. 231.
Подається за автографом: ЧМК, А-663.
Малюнок Ваш...— Мається на увазі віньєтка на обкладинку для збірки оповідань «Тіні забутих предків».
...тій особі...— Леопольду Лукичу-Будаю.

362. До Михайла Могилянського

Вперше надруковано: журнал «Наше минуле», 1918, № 2, стор. 84—85.
Подається за першодруком.
Автограф невідомий.
З поданого... справоздання «Знания»...— 10.I 1913 р. С. Боголюбов подав для письменника «Сведения о продаже и остатке книг М. Коцюбинского на 1 января 1913 г.».
...одповіді од секретаря видавництва і од Вересаєва...— Див. прим. до листів 334, 338.
Тепер я пишу до д. Ф. Волховського...— Листи М. Коцюбинського до Ф. Волховського не відомі.
...книжку моїх оповідань...— «Тіні забутих предків», вийшла 1913 р.

363. До Євгена Чикаленка

Вперше надруковано: Твори, т. VIII, 1931, стор. 233.
Подається за автографом: ЧМК, А-1117.
...дуже втомила дорога.— Йдеться про повернення з київської клініки до Чернігова.

364. До Михайла Могилянського

Вперше надруковано: журнал «Наше минуле», 1918, № 2, стор. 85.
Подається за першодруком.

Автограф невідомий.

Умови видавництва...— Мається на увазі московське «Книгоиздательство писателей» (див. прим. до листа 334).

365. До Володимира Гнатюка

Вперше надруковано: Листи до Володимира Гнатюка, стор. 166.
Подається за першодруком.
Автограф невідомий.

366. До Михайла Могилянського

Вперше надруковане: журнал «Наше минуле», 1918, № 2, стор. 85.
Подається за першодруком.
Автограф невідомий.

367. До Володимира Гнатюка

Вперше надруковано: Листи до Володимира Гнатюка, стор. 166—167.
Подається за автографом: ЧМК, А-503.

...Ви будете мати спочинок...— В. Гнатюк дістав відпустку до кінця року (див.: Листи до Володимира Гнатюка, стор. 167).

...вітшую Вас з обранням...— У 1913 г. В. Гнатюка було обрано членом-кореспондентом наукового товариства «Der Verein für österreichische Volkskunde» («Австрійського народознавчого товариства»), про що М. Коцюбинський довідався з газети «Рада».

Милорадович Василь Петрович (1846—1911) — український буржуазний фольклорист і етнограф.

ДОДАТКИ

1. До Марії Грінченко

Вперше надруковано: Твори, т. 6, 1962, стор. 453—454.
Подається за автографом: ЦНБ, III, 42837-а.

Лист до Грінченко Марії Миколаївни (псевдонім Марія Загірня, 1863—1929), української письменниці та перекладачки, написаний з приводу смерті її чоловіка — українського письменника Грінченка Бориса Дмитровича (1863—1910). Б. Грінченко в 1898 р. допоміг М. Коцюбинському отримати посаду в Чернігівському земстві.

2. До об'єднаного комітету по спорудженню пам'ятника Т. Г. Шевченку у Києві

Вперше надруковано: Твори, т. VIII, 1931, стор. 102—103.
Подається за автографом: ЦНБ, II, 28 662.

3. До Миколи Сумцова

Вперше надруковано: «Літературна газета», 2.VIII 1957 р.
Подається за автографом: ЦДІА, ф. 2052, оп. 1, од. зб. № 586.
В день ювілею...— 35-річчя наукової діяльності М. Ф. Сумцова.

4. До правління Чернігівського міського громадського банку

Друкується вперше.
Подається за чорновим автографом: ЧМК, А-2503.
Чистовий автограф невідомий.
4.XI 1910 р. правління Чернігівського міського громадського банку надіслало М. Коцюбинському листа з пропозицією вносити належні суми у встановлені терміни, щоб запобігти публічному продажу закладеного ним нерухомого майна. М. Коцюбинський на невикористаному місці одержаного листа накидав відповідь.

5. До контори товариства «Знание»

Друкується вперше.
Подається за фотокопією автографа: ІЛ, ф. 7, № 436.
Автограф зберігається: Москва, Інститут світової літератури ім. О. М. Горького АН СРСР, Архів О. М. Горького, П-ка «Зн» — 21—53—1.

6. До Максима Горького

Друкується вперше.
Подається за автографом: ЧМК, А-557.
Листівка з зображенням жінки в гуцульському вбранні, під яким М. Коцюбинський написав «Гуцулка».

7. До редакції газети «Рада»

Друкується вперше.
Подається за автографом: ЦНБ, І, 42 650.

8. До Об'єднаного комітету по спорудженню пам'ятника Т. Г. Шевченку у Києві

Вперше надруковано: Д. Іофанов, Матеріали про життя і творчість Тараса Шевченка, Держлітвидав України, К., 1957, стор. 205.
Подається за автографом: ЦНБ, ІІ, 28 665, арк. 365.

9. До Об'єднаного комітету по спорудженню пам'ятника Т. Г. Шевченку у Києві

Вперше надруковано: Д. Іофанов, Матеріали про життя і творчість Тараса Шевченка, стор. 207.
Подається за автографом: ЦНБ, ІІ, 28 665, арк. 381,

ПОКАЖЧИК ІМЕН, НАЗВ ПЕРІОДИЧНИХ ВИДАНЬ, ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ ТА ВИДАВНИЦТВ [1]

Амфітеатров Олександр Валентинович — 86, 90, 92, 98, 101, 111, 114, 139—141, 156, 190, 192, 201, *337*, 339, 346, 356, 358, 365, 370

Андрєєв Леонід Миколайович — 92, 162, 209, 269, *340*, 372

Андрєєва Марія Федорівна — 69, 70, 79, 88, 91, 92, 94, 109, 110, 114, 126, 132, 146, 155, 170, 187, 194, 207, 215, 225, 226, 228, 259, 262, 280, *334*, 340, 345

Андрієвський Василь Трохимович — *344*

Андрієвська Ольга Трохимівна — 101, 281, *344*

Аплаксіна Олександра Іванівна — 26, 32, 40, 42, 44, 47, 59, 60, 64, 66, 106, 118, 124, 128, 150, 179, 186, 199, 242, 244, 269, 288, *321*—325, 327—329, 345, 349, 352, 359, 365, 366, 368, 372, 381, 382, 390, 396

Аркас Микола Миколайович — 10, 99, *315*

Архів О. М. Горького — 328, 338, 346, 348, 401

Базилевич Василь Олександрович — 15, 273, *318*

Бєлкінд Михайло Миколайович — 264, *388*

Бєлоусов Іван Олексійович — 115, *348*

«Биржевые ведомости» (газета) — 194, *368*

Блоневська Марія Максимівна — 185, 189, 220, *316*, 323, 382

Боголюбов Семен Павлович — 86, 100—102, 107, 110, 114, *346*, 348, 399

Боровик Віталій Гаврилович — 15, 144, 188, 265, 295, *356*, 357, 397

Бохенська Євгенія — 135, 252, *353*, 354

«Братство тарасівців» — *356*, 390

Бунін Іван Олексійович — 153, 156, 159, 162, 167, 168, 177, 199, 204, 217, 234, 260, 292, *359*, 360, 362, 364, 365, 369, 374, 375, 379, 386, 397

Буніна Віра Миколаївна — 292, *362*, 397

«Бюллетени литературы и жизни» — 230

Васін Микола Якимович — 70, *330*, 331

Васильченко Степан Васильович — 314

Вашков Євгеній Іванович — 322

Вересаєв Вікентій Вікентійович (Смідович В. В.) — 286, 289, 390, *394*, 396

[1] Сторінки, на яких пояснюються назви чи імена (в примітках), виділено курсивом.

«Вестник Европы» (журнал) — 191, 199, 209, *368*, 372, 373
«Вестник народных университетов» (журнал) — 86, *337*
Вовк Остап — 309, *350*, 361
Вовк Федір Кіндратович — 275, 283, *387*
Вовчок Марко — 145
Водовозов Василь Васильович — 339
Волховський Фелікс Вадимович — 193, 230, 300, 339, *368*, 371, 390
Вольнов Іван Єгорович — 292, 359, 360, 364, *397*
Волянський Олекса — 258, 350, *376*
«Вперед» (газета) — 200, *363*

Гайдученко Сергій Іванович — 140, 143, *356*
Галдзевич Євген Францевич — 129, *352*, 353
Гам Джон — 212, 366, 373
Гамсун Кнут — 340
Ганейзер Євген Адольфович — 153, *359*, 360
Гарматій Лука — 123, 125, 127, 247, 351, *382*, 383
Гарт Френціс Брет (Брет—Гарт) — 269, *390*
Гехтер Максим Григорович — *339*
Гусєв — Оренбурзький (Гусєв) Сергій Іванович — 58, *327*
Глібов Леонід Іванович — 143
Гловацька Галина Віталіївна — *357*
Гнатюк Володимир Михайлович — 7, 23, 30, 34, 53, 67, 72, 78, 81, 97, 112, 115, 118, 119, 120—124, 127, 129, 131, 134—136, 138, 140, 142, 147—149, 158, 160, 170, 171, 182, 189, 200, 204, 211, 226, 228, 229, 231, 237, 239, 241—243, 246, 249, 251, 252, 254, 256, 257, 259, 261, 266—268, 271, 275, 279, 283, 285, 290, 299, 302, 303, 309, *313*, 320, 322, 331, 332, 334, 335, 342, 347—350, 352, 354—357, 360, 361, 363, 366, 370, 373, 376—378, 381, 384—387, 389, 394, 396, 400
Гнатюк Олена — 123, 136, 138—140, 142, 143, 147, 159, 171, 183, 200, 228, 229, 241, 252, 254, 257, 261, 266, 267, 271, 279, 286, 299, 309, 335, 348, *355*, 387, 399
Гнатюки — 124, 127, 129, 130, 149, 228, 240, 243
«Голос провінції» (газета) — 83, 103, *356*
Горошовський Вільгельм (Horoschowski Wilhelm) — 58, 61, 227, *327*, 359
Горянський П. І. — *336*
Горький Олексій Максимович — 24, 27, 29, 30, 32—37, 46—48, 50, 51, 53, 54, 62—64, 68—70, 78—80, 82, 84, 87, 91, 92, 94, 96, 98, 109—111, 113, 114, 126, 127, 132, 136, 146, 152, 156—160, 163, 164, 167, 168, 170, 177, 178, 187—202, 206, 208—210, 212, 213, 218, 219, 225, 233, 259, 260, 262, 279, 291, 292, 295, 309, 314, 320, 322—325, 327, 323, *330*, 334, 336, 338, 339, 341, 344, 347, 352, 356, 358, 360, 363—365, 372, 376, 377, 379, 386, 388, 393, 396, 397, 401
Грінченко Борис Дмитрович — 207, 314, *400*
Грінченко Марія Миколаївна (Загірня) — 207, *400*

Д'Аннунціо Габрієле — 142, *347*
«Декада» (журнал) — 370
«Дзвін» (журнал) — *365*
«Діло» (газета) — 330
Добровольський Євген Пантелеймонович — 154, 187, *359*
Добронізська — *397*
Дроздов Йосип Гаврилович — 202, *370*, 371
Дуляк Андрій Андрійович — 9, 99, 289, *314*, 342, 343, 396

«Етнографічний збірник» — 252, 285, 313, 321, 332, 349, 355

Єлпатьєвський Сергій Якович — *320*
Єнсен Альфред — 10, 19, 42, 49, 68 85, 93, *315*, 319, 323, 324, 337
Єремієв Григорій Григорович — 123, 132, 351

Желябужська Катерина Андріївна — 92, *340*
Желябужський Юрій Андрійович — 70, 92, *331*
«Жизнь» (журнал) — 63, *329*

«Жизнь для всех» (журнал) — *323*
«Життя й революція» (журнал) — 396
«Жовтень» (журнал) — 314, 395
Жук Михайло Іванович — 16, 35, 51, 124, 167, 187, 193, 200, 231, 235, 273, 278, 283, 290, 294, 299, *325*, 326, 362, 367, 370, 378, 391, 392, 394, 396, 399
Жук Настасія Григорівна — 168, 278, 291, 362
Жулавський Єжи — 214, *373*

«Заветы» («Мысль») — 173, 193, 196, 203, 205, 212, 213, 217, 230, 233, 236, 246, 249, 255, 273, 282, 284, 287, 288, 303, *363*, 366, 369, 371, 373, 388, 393, 395
Залізняк Микола — *361*
Записки історичного та філологічного факультетів Львівського державного університету — т. I, 1940 — 376
«Запросы жизни» (журнал) — *374*
«Звезда» (газета) — 102, *344*
«Звезда» (журнал) — 324
«Знание» (видавництво) — 37, 52, 63—65, 70, 77, 80, 84, 88, 90, 110, 111, 139, 162, 202, 205, 210, 230, 270, 289, 292, 300, 309, 323, 324, 326—*328*, 330—333, 335, 337, 338, 340, 344, 346, 347, 367, 395, 399, 401
Золотарьов Олексій Олексійович 280, 292, 359, 366, 367, *393*

Ібаньєс Бласко Вісенте — 214, 222, *373*
«Ілюстрована Україна» (журнал) — 296, *398*
Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка АН УРСР — 315, 319, 321—329, 337, 345, 346, 348, 349, 352, 359, 365, 369, 372, 373, 381, 383, 390, 396
Інститут мистецтвознавства, фольклору та етнографії ім. М. Т. Рильського АН УРСР — 392
Іорданська—Купріна Марія Карлівна — 59, 93, *341*
Іорданський Микола Іванович — 58, 59, 94, 101, *341*, 343
Іофанов Данило Михайлович — 401
Іра, Ірина (дочка В. М. Гнатюка) — 139
Іткін Семен Григорович — 232, 378

Кандиба Олександр Іванович — (Олесь Олександр) — 35, 60, 205, 210, 218, 230, *322*, 328, 386
Касперович Микола Іванович — *332*
Кибальчич Надія Костянтинівна — 213, *373*
«Киевская мысль» (газета) — 103, 161, 394, 243, 245, 248, 294, *344*, 397
«Киевская старина» (журнал) — 101, 315
«Киевские вести» («Вести») (газета) — *344*
«Книгоиздательство писателей» — 272, 284, 289, 292, 300, *391*, 394—396, 400
Кобилянська Ольга Юліанівна — 329
Кобринська Наталія Іванівна — 255, *385*
Козловський Всеволод — 8, 73, 119, 135, *314*
Коломійченко Федір Євдокимович — 188, *366*
Королів Василь — 90, *339*
Корольчук — 258
Котляревський Іван Петрович — 350
Коцюбинська Агрипина Яківна — 8, 9, 14, 75, 141, 142, 293, *314*
Коцюбинська Віра Устимівна — 9, 12, 14—17, 19, 21, 23, 24, 29, 34, 36, 38, 40, 41, 43—45, 49, 50, 54, 56, 57, 61, 65, 67—69, 93, 97, 121, 122, 124, 125 127, 129, 131—134, 140, 149, 151, 152, 154, 155, 160, 161, 163, 164, 166, 167, 169, 171—173, 177, 179, 184, 187—190, 192, 193, 196, 197, 203—206, 209, 211, 213, 215—217, 219—228, 240, 241, 243, 244, 246, 248—250, 254, 261—267, 270, 272—276, 278, 281, 282, 284, 285, 293, 294, 296—301, 307, *317*—330, 350—354, 358—377, 381—384, 387—395, 398, 399
Коцюбинська Гликерія Максимівна — 282, *314*

Коцюбинська Ірина Михайлівна — 242, 246, 250, 334, *383*
Коцюбинська Лідія Михайлівна — 9, 19, 21, 22, 30, 37, 38, 40, 44, 46, 50, 61, 75, 121—124, 127, 129, 135, 142, 144, 148, 154, 155, 161, 162, 164, 166, 174, 177, 185, 187—189, 192, 195, 197, 205, 207, 209, 210, 217, 220, 242, 262, 273, 274, 282, 287, *314*
Коцюбинська Оксана Михайлівна — 20, 23, 40, 43, 69, 88, 134, 170, 172, 175, 187, 191, 197, 209, 210, 220, 242, 246, 249, 273, 276, 297, 298, 334, 338, *364*
Коцюбинська Ольга Михайлівна — 9, *314*
Коцюбинська-Єфіменко Зоя Хомівна — *316*
Коцюбинський Олексій Хомич — 141, *316*, *357*
Коцюбинський Роман Михайлович — 15, 18, 22, 23, 29, 161, 242, 246, 247, 249, 250, 270, 318, 319, 334, 348, 383
Коцюбинський Хома Михайлович — 8, 14, 75, 141, 293, 298, *314*, 316, 333, 357, 397
Коцюбинський Юрій Михайлович — 15, 18, 22, 23, 29, 35, 140, 160, 174, 185, 191, 207, 209, 211, 213, 220, 221, 239—241, 243—246, 248—250, 252, 257, 273, 276, 297, *317*, 319, 334, 366, 381
Кравченко Василь Григорович — 278, *392*
Кранц Михайлина Марківна (Михаліна) — 242, *381*
Кревецький Іван — 119, 159, 260, *349*
Крип'якевич Іван Петрович — 251, 252, 256, *384*, 385
Кротевич Євген Максимович — 322, 341
Крушельницька Соломія Амвросіївна — 95, *341*
Крушельницький Антін Володиславович — 252, *384*
Куліш Пантелеймон Олександрович — 145
Купрін Олександр Іванович — 58, 259
Кякшт Євген Георгійович — 92, *340*
Лавров Павло Пилипович — 49, 75, 81, 85, 115, 138, 168, 274, 205, 216, 223, 230, 234, 288, *333*, 335
Ладижников Іван Павлович (Ладижинський) — 156, 322, *360*, 379, 397
Ленін Володимир Ілліч — 320, 329, 337, 344
Леонтович Володимир Миколайович (Левенко В.) — 14—16, 52, 71, 129, 136, 147, 149, 151—155, 157, 158, 164, 167, 171, 197, 203, 205, 207, 211, 214—216, 230, 262, 263, 265, 271, 277, 281, 282, 284, 286, 287, 297, *317*, 325, 331, 359 360
Липа Іван Львович — *322*
Лисенко Микола Віталійович — 15, 252, 261, 263, 279, *317*, 341, 387, 393
Ліницька Любов Павлівна — 145, *357*
«Літературна газета» — 334, 348, 401
«Літературно-науковий вісник» («Вісник», ЛНВ) — 15, 31, 49, 61, 99, 108, 115, 138, 139, 144, 149, 156, 161, 171, 174, 177, 178, 185, 188—193, 197, 201, 203—207, 209—212, 214—216, 222, 223, 228, 230, 234, 235, 238, 259, 273, 276, 284, 288, 296, *317*—321, 325, 333, 341, 343, 350—354, 358—363, 365—376, 379—384, 387—392, 394, 395, 398, 399
Ліхнякевич Андрон Васильович — 276, *392*
Лондон Джек — 269, 270, 282, 393
Лопатін Герман Олександрович — 339
Лукашевич Іосиф Дементійович — 339
Лукич-Будай Леопольд — 31, 49, 85, 115, 137, 168, 174, 175, 197, 215, 223, 228, 238, 254, 288, *321*, 325, 336, 348, 355, 362, 363, 369, 374, 375, 377, 379, 380, 384, 399
Луценко Іван Митрофанович — *317*
Ляцький Євген Олександрович — 230, 337
Львівська наукова бібліотека ім. Стефаника АН УРСР — 335, 373, 376, 383

Максимович Михайло Олександрович — 342
Малицька Костянтина Іванівна (Лебедова Віра) — 97, *342*
«Матеріали до українсько-руської етнології» — 313, 332
Махал Ян — 90, *338*
Менцінський Модест Омелянович — 95, *341*
Метлинський Амвросій Лук'янович — 342
Милорадович Василь Петрович — 304, *400*
Мирний Панас — 84, 145
Миролюбов Віктор Сергійович — 205, 212, 213, 233, 255, 263, 284, 287, 303, 363, 371, *395*
Міхновський Микола Іванович — *366*
Могилянський Михайло Михайлович (Руссобтовский) — 23, 37, 45, 52, 63, 70, 76, 80, 82—86, 89, 91, 100, 102, 103—108, 110, 111, 120, 124, 132, 139, 140, 141, 147, 156, 163, 174, 176, 189, 201, 209, 210, 218, 223, 225, 230, 235—237, 239—241, 243, 245, 248, 249, 253, 255, 263, 268, 272, 275, 283, 290, 295, 300, 302, 303, 309, *320*, 323, 324, 326, 328, 331, 333, 335, 336, 342—347, 350, 353, 355—360, 364, 367, 370, 372, 374—376, 378, 379, 381, 385, 388—390, 391, 394, 396, 398—400
Мордовцев Данило Лукич — 342
Мосейчук М.— *350*
Московське товариство драматичних письменників і оперних композиторів — 372
Мочульський Михайло Михайлович — 8, 73, 159, 171, 313, 314, 332
Музей М. Коцюбинського в Чернігові. Збірник III. М. Коцюбинський і Західна Україна. (Уфа), Вид-во АН УРСР, 1943—326, 342, 349, 354, 356, 363, 373, 383, 390

Наукове товариство ім. Шевченка (НТШ, Товариство) — 15, 58, 61, 73, 119, 129, 131, 135, 148, 183, 257, 260, *314*, 332, 347, 349, 354, 356, 366, 384, 389, 393, 394
Науменко Володимир Павлович — *317*
«Наше минуле» (журнал) — 319, 333, 335—337, 342—347, 349, 353, 355, 356, 358, 360, 364, 367, 370, 372, 374 375, 378, 379, 385, 388—390, 391, 394, 398—400
Невестюк Яків — 136, 183, *326*, 354, 366
«Неділя» (газета) — 167, *362*
Недільський О.— 73, *332*
Нечуй-Левицький Іван Семенович (Левицький) — 145, 277, 291, *392*, 396
Никифорова Людмила Олексіївна — 58, 59, *327*
«Новая жизнь» (журнал) — 238, *380*
«Новый журнал для всех» — *380*

Об'єднаний комітет по спорудженню пам'ятника Т. Г. Шевченку у Києві — 307, 310, 332, 333, 400, 401
Образцов Василь Парменович — 261—265, 267, 270, 272, 274, 277—279, 281, 284, 285, 289, 293, 298, *387*, 388
«Общественная польза» («Польза», видавництво) — 52, 64, *326*
«Одесские новости» (газета) — 194, *368*
Ольмінський Михайло Степанович — 344
Оренштейн Яків — 378
Осколков А. (Моргачов С. З.) — 322

Павловський Мефодій Іванович — 90, *339*
«Перша ластівка» (альманах) — 155, *360*
Петровський — 16, 264, *318*, 320
Пєшков Зиновій Олексійович — див. Свердлов Зиновій Михайлович
Пєшков Максим Олексійович — 325, 376
Пєшкова Катерина Павлівна — 325, 376
«Правда» (газета) — 344
Прахов Микола Андріанович — 46, *324*
Прахови — 43, 46, 178, 188, 324

Пришвін Михайло Михайлович — 186, *366*
«Просвіта» (Чернігів) — 15, *317*, 318, 325
Пушешников Микола Олексійович — 362
П'ятницький Костянтин Петрович — 24, 27, 32, 37, 44, 45, 52, 56, 63, 70, 77, 81—84, 88, 93, 94, 96, 101, 102, 110, 114, 127, 153, 156, 166, 175, 178, 194, 202, 204, 229, 275, 288, 292, 323, 326, 328, 338, 340, 363—365, 377, 396

«Рада» (газета) — 18, 21, 22, 26, 29, 30, 32, 34, 40, 42, 43, 61, 72, 83, 84, 90, 100, 103, 149, 151, 152, 154, 155, 158, 161, 174, 178, 179, 181, 182, 184, 186—188, 190, 192, 207, 218, 225, 238, 258, 302, 315, *318*, 336, 339, 367—369, 372, 401
«Радянське літературознавство» (журнал) — 386
«Радянський Львів» (журнал) — 396
Рафієв Мустафа — 264, 277, 297, *387*, 388, 391
«Речь» (газета) — 11, 105, 108, 157, 194, *316*, 320, 344, 345
Рєпін Ілля Юхимович — 401
«Ріпля» (газета) — 90, *338*
Роздольська Ольга — 230, *314*, 335, 348, 361
Роздольський Осип — 314
Роздольські — 8, 135, 150, 171, 314
Розенфельд Ісаак Максимович — 236, 253, *380*, 384
Романович-Ткаченко Наталія Данилівна — 252
Рудницький Михайло Іванович — 111, 248, *346*, 347, 383
Русов Олександр Олександрович — *317*
«Русская мысль» (журнал) — 63, 102, 112, 189, *328*, 344, 347, 366, 367
«Русские ведомости» (газета) — 103, *344*
«Русское богатство» (журнал) — 63, 77, *328*, 378
«Русское слово» (газета) — 194, *368*
Садик Юлія Миколаївна — 12, 32, 62, 67, 71, 84, 90, 94, 105, 117, 118, 131, 137, 182, 196, 237, 238, 247, 282, 301, *316*
Саєнко Микола Ферапонтович — 119, 129, 131, 270, 271, 309, *349*, 390
Самійленко Володимир Іванович — 145, 273, *357*, 391
«Сборники товарищества «Знание» — 56, 64, 80, 114, *328*, 335, 348
Свердлов Зиновій Михайлович — 79, 88, 93, 110, 114, *334*
«Селянин» (журнал) — 89, 90, 95, *339*, 341
Сєрошевський Вацлав — 65, *329*
Симиренко Лев Платонович — *388*
«Сніп» (газета) — *366*
Сімович Василь Іванович — 129, *351*, 352
«Современник» (журнал) — 87, 90, 92, 98, 101, 107, 108, 111, 114, 124, 139, 141, 147, 155, 188, 190, 192, 201, 207—210, 215, 217, 219, 230, 255, 259, 264, 272, 283, 293—295, *377*, 339, 343, 346, 347, 352, 356—358, 367, 371, 372, 374, 375, 385—388, 398
«Современный мир» (журнал) — 58, 59, 202, *327*, 341, 343, 346, 371
Соф'їн Володимир Олександрович — 264, *388*
Срезневський Ізмаїл Іванович — 342
Степаненко Василь Пилипович — 274, *391*
Степанківський Володимир — *354*
Стефаник Василь Семенович — 84, 145, 314, 329
Стешенко Іван Матвійович — 388
Стражеско Микола Дмитрович — 262, 264, 273, 274, 281, 285, 289, 296—298, *388*
Стріндберг Йухан-Август — 44, 209, 214, *324*
Сумцов Микола Федорович — 78, 308, *334*, 401
Сургучов Ілля Дмитрович — 87, *338*
«Сяйво» (журнал) — 258, 259, *386*

Танчаківський Осип Олександрович — 159, 170, 171, 183, 212, 309, *361*
Тимофєєв Борис Олександрович — 280, 292, 359, 365, 367, *393*
Тихопов Володимир Олексійович — 139, 338, *356*
Тихонов Олександр Миколайович — *331*
Тичина Павло Григорович — 198, 285, *369*, 394
Товариство закордонних освітніх екскурсій для вчителів (Москва) — *324*
Товариство підмоги українській літературі, науці і штуці (Украинское литературное общество) — 116, 126, 136, 142, 144, 154, 348, *352*, 355, 360
Толстой Лев Миколайович — 87, 94, 337
Толстой Олексій Миколайович — 88, 186, 191, 194, *338*, 367
Томашівський — 151, 158, *359*
Требинська Марія Миколаївна — 16, *318*

«Украинская жизнь» (журнал) — 201, 233, 260, 313, 320, *370*, 379, 393
Українка Леся — 145, 314, 328, 340, 351
«Українська хата» (журнал) — 296, *398*
«Українсько-руська видавнича спілка» («Видавнича спілка») — 85, 232, 278, 301, 302, *333*, 345, 378, 390
Українське педагогічне товариство у Львові — *342*
Урсин-Німцевич Наталія Климентіївна — *367*
Урсин-Німцевич Олександр Петрович — *367*
Устименко Сергій Петрович — 119, 129, 131, 135, 138, 262, 265, 271, 275, 309, *349*, 354, 355, 388
Утевський Аркадій Маркович — 266, 268, *389*
«Учитель» (журнал) — 382

Фаворський Іван Васильович — 16, 24, 270, 274, *318*, 320
Федюшка Микола (Євшан М.) — 251, 252, 257, 258, 261, *386*
Федькович Юрій — 72, 73, *332*
Фесенко Вадим Олексійович — *324*
Франко Іван Якович — 67, 84, 123, 131, 145, 159, 162, 205, 246, 257, 260, 329, *330*, 356, 361, 379, 385, 387
Френсен Густав — 186, *367*

Харват Вінценс — *319*, 337, 339, 359
Харківський етнографічний музей — 334
Хоткевич Гнат Мартинович — 335, 354

Центральна наукова бібліотека АН УРСР — 317, 321, 322, 325, 328, 333, 336, 348, 355, 362, 363, 369, 374—377, 379, 380, 384, 395, 400, 401
Центральний державний архів літератури і мистецтва — 331, 334, 340, 348, 393
Центральний державний історичний архів УРСР у Києві — 334, 401
Центральний державний історичний архів УРСР у Львові — 347, 354, 355, 380, 384, 393, 394

Чайковський Модест Ілліч — 166, *362*
Черемнов Олександр Сергійович — 167, 205, 359, *362*, 365
Черненко Микола Миколайович — 123, 124, 276, 351, *352*
Чернігівський державний літературно-меморіальний музей М. Коцюбинського — 314—401
Чернігівський міський громадський банк — 308, 401
Черняхівська Людмила Михайлівна — *370*, 388
Черняхівський Олександр Григорович — *388*
Черняхівські — 388
Чикаленко Вікторія Євгеніївна — 206, 212, 234, 371, *372*
Чикаленко Євген Харлампович — 116, 117, 130, 136, 145, 157, 158, 181, 192, 195, 206, 223, 227, 237, 247, 262, 265, 267, 271, 277, 281, 282, 284, 286, 297, 301, *315*, 316,

321, 328, 329, 331, 336, 339, 341, 343, 345, 348, 349, 353, 355, 360, 365, 368, 376, 379, 382, 399

Шаляпін Федір Іванович — 33, 46, 191, 193, 195, 196, 199
Шевченко Тарас Григорович — 10, 95, 101, 116, 185, 188, 307, 310, 315, 317, 332, 341, 343—345, 348, 351, 400, 401
Шелухін Андрій Павлович (Шолуха) — 103, *343*
Шемет Володимир Михайлович — *392*
«Шиповник» (книговидавництво) — 338
Шкуркіна-Левицька Феодосія Степанівна (Богданка) — 16, *318*
Шмельов Іван Сергійович — 87, 338
Шолом-Алейхем — 339
Шоу Джордж Бернард — 209, 214
Шраг Єлизавета Ісаківна — 48, 169
Шраг Ілля Людвігович — 11, 13, 47, 48, 52, 58, 83, 86, 117, 124, 129, 143, 168, 169, 238, 268, 284, 308, *325*, 337, 362
Шраг Раїса Іллівна — 48, *325*
Шухевич Володимир Осипович — 265, 332, *389*

Щітківський Іван Іванович — 15, *332*, 333
Щурат Василь Григорович — 361

«Южные записки» — 63, *329*

Яковенко Валентин Іванович — 101, *343*
Якубович Іван Михайлович — 185, 191, 192, 195, 197, 199, 202, 203, 205—209, 215, 217, *366*, 371
Яновська Любов Олександрівна — 15, *317*
Яновський Феофіл Гаврилович — 255, *386*
Яцків Михайло Юрійович — 259, *386*

«Dagens Nyheter» (газета) — *315*
«Das Geschlechtsleben des ukrainischen Bauernyolkes» («синя книжечка») — 237, 261, 275, *313*, 348, 387, 392
«Der Verein für osterreichische Volkskunde» («Австрійське народознавче товариство», Віденське товариство) 303, *400*

«La Renaissanse du livre» — *347*

«Pamiętnik literacki» (журнал) — 323, 324

«Skånska Aftenbladet» (газета) — 315

ЗМІСТ

1910

1. До Володимира Гнатюка 7
2. До Хоми Коцюбинського 8
3. До Андрія Дуляка 9
4. До Альфреда Єнсена 10
5—7. До Євгена Чикаленка . . . . . 11—13
8—9. До Хоми Коцюбинського 14
10—14. До Віри Коцюбинської . . . . . 14—19
15. До Альфреда Єнсена 19
16—17. До Віри Коцюбинської . . . . . 19—21
18. До Михайла Могилянського 23
19. До Володимира Гнатюка 23
20—21. До Віри Коцюбинської . . . . . 23—24
22. До Олександри Аплаксіної 26
23—24. До Віри Коцюбинської 29
25. До Леопольда Лукича-Будая 31
26. До Євгена Чикаленка 31
27. До Олександри Аплаксіної 32
28. До Володимира Гнатюка 34
29. До Віри Коцюбинської 34
30. До Олександра Кандиби 35
31. До Віри Коцюбинської 36
32. До Михайла Могилянського 37
33. До Віри Коцюбинської 38
34. До Олександри Аплаксіної 40
35. До Віри Коцюбинської 41
36. До Олександри Аплаксіної 42
37. До Альфреда Єнсена 42
38. До Віри Коцюбинської 43
39. До Олександри Аплаксіної 44
40. До Михайла Могилянського 45
41. До Віри Коцюбинської 45
42. До Олександри Аплаксіної 47
43. До Іллі Шрага 47
44. До Леопольда Лукича-Будая 49
45. До Віри Коцюбинської 49

46. До Михайла Жука 51
47. До Михайла Могилянського 52
48. До Володимира Гнатюка 53
49. До Віри Коцюбинської 54
50. До Олександри Аплаксіної 56
51. До Віри Коцюбинської 57
52—53. До Олександри Аплаксіної 59
54. До Олександра Кандиби 60
55. До Олександри Аплаксіної 60
56. До Віри Коцюбинської 61
57. До Євгена Чикаленка 62
58. До Михайла Могилянського 63
59. До Олександри Аплаксіної 64
60—61. До Віри Коцюбинської . . . . . .64—65
62. До Олександри Аплаксіної 66
63. До Євгена Чикаленка 67
64—65. До Віри Коцюбинської . . . . . .67—68
66—67. До Максима Горького . . . . . .68—70
68. До Євгена Чикаленка 71
69. До Володимира Гнатюка 72
70. До Івана Щітківського 74
71. До Хоми Коцюбинського 75
72. До Павла Лаврова 75
73. До Івана Щітківського 76
74. До Михайла Могилянського 76
75. До Володимира Гнатюка 78
76. До Миколи Сумцова 78
77. До Марії Андрєєвої 79
78. До Максима Горького 80
79. До Михайла Могилянського 80
80. До Володимира Гнатюка 81
81. До Павла Лаврова 81
82. До Михайла Могилянського 82
83. До Євгена Чикаленка 83
84. До Леопольда Лукича-Будая 85
85. До Альфреда Єнсена 85
86. До Михайла Могилянського 85
87. До Максима Горького 87
88. До Костянтина П'ятницького 88
89. До Євгена Чикаленка 89
90. До Максима Горького 91
91. До Марії Андрєєвої 92
92. До Костянтина П'ятницького 93
93. До Марії Іорданської 93
94. До Євгена Чикаленка 94
95. До Михайла Могилянського 96
96. До Володимира Гнатюка 97

1911

97. До Андрія Дуляка 99
98. До Євгена Чикаленка 100
99. До Михайла Могилянського 100
100. До Андрія Шелухіна [Шолухи] 101

101—103. До Михайла Могилянського . . . .102—104
104. До Євгена Чикаленка 105
105. До Олександри Аплаксіної 106
106—107. До Михайла Могилянського . . . .106—107
108. До Максима Горького 109
109. До Семена Боголюбова 110
110. До Михайла Рудницького 111
111. До Михайла Могилянського 111
112. До Володимира Гнатюка 112
113. До Максима Горького 113
114. До Семена Боголюбова 114
115. До Володимира Гнатюка 115
116. До Леопольда Лукича-Будая 115
117. До Івана Бєлоусова 115
118—119. До Євгена Чикаленка . . . . . .116—117
120. До Володимира Гнатюка 118
121. До Олександри Аплаксіної 118
122. До Наукового товариства ім. Шевченка. . 119
123. До Володимира Гнатюка 119
124. До Михайла Могилянського 120
125. До Володимира Гнатюка 120
126—131. До Віри Коцюбинської . . . . . .121—124
132. До Олександри Аплаксіної 124
133. До Віри Коцюбинської 125
134. До Максима Горького 126
135. До Віри Коцюбинської 127
136. До Олександри Аплаксіної 128
137. До Віри Коцюбинської. 129
138. До Євгена Чикаленка 130
139—140. До Віри Коцюбинської . . . . . .131—132
141. До Михайла Могилянського 132
142—143. До Віри Коцюбинської . . . . . .133—134
144—145. До Володимира Гнатюка . . . . . .135—136
146 До Євгена Чикаленка 136
147. До Леопольда Лукича-Будая 137
148. До Володимира Гнатюка 138
149. До Михайла Могилянського 139
150. До Володимира Гнатюка 140
151. До Михайла Могилянського 141
152. До Хоми Коцюбинського 141
153. До Володимира Гнатюка 142
154. До Віталія Боровика 144
155. До Любові Ліницької 145
156. До Максима Горького 146
157. До Володимира Гнатюка 147
158. До Михайла Могилянського 147
159—162. До Віри Коцюбинської . . . . . .148—149
163. До Олександри Аплаксіної 150
164—168. До Віри Коцюбинської . . . . . .151—155
169. До Михайла Могилянського 156
170. До Євгена Чикаленка 157
171. До Володимира Гнатюка 158
172—176. До Віри Коцюбинської . . . . .160—164
177. До Михайла Жука 167

178. До Леопольда Лукича-Будая 168
179. До Іллі Шрага 168
180. До Віри Коцюбинської 169
181—182. До Володимира Гнатюка . . . . . 170—117
183—185. До Віри Коцюбинської . . . . . 171—173
186. До Леопольда Лукича-Будая 174
187. До Оксани Коцюбинської 175
188. До Леопольда Лукича-Будая 175
189. До Костянтина П'ятницького 175

1912

190. До Михайла Могилянського 176
191. До Віри Коцюбинської 177
192. До Костянтина П'ятницького 178
193. До Віри Коцюбинської 179
194. До Олександри Аплаксіної 179
195. До Євгена Чикаленка 181
196. До Володимира Гнатюка 182
197. До Віри Коцюбинської 184
198. До Олександри Аплаксіної 186
199—201. До Віри Коцюбинської . . . . . 186—189
202. До Михайла Могилянського 189
203—205. До Віри Коцюбинської . . . . . 190—193
206. До Євгена Чикаленка 195
207. До Віри Коцюбинської 196
208. До Леопольда Лукича-Будая 197
209. До Віри Коцюбинської 197
210. До Павла Тичини 198
211. До Олександри Аплаксіної 199
212. До Володимира Гнатюка 200
213. До Михайла Жука 200
214. До Михайла Могилянського 201
215. До Йосипа Дроздова 202
216—219. До Віри Коцюбинської . . . . . 203—206
220. До Олександри Аплаксіної 208
221—222. До Віри Коцюбинської 209
223. До Михайла Могилянського 210
224. До Віри Коцюбинської 211
225. До Володимира Гнатюка 211
226. До Надії Кибальчич 213
227—228. До Віри Коцюбинської . . . . . 213—215
229. До Леопольда Лукича-Будая 215
230—231. До Віри Коцюбинської . . . . . 216—217
232. До Михайла Могилянського 218
233—237. До Віри Коцюбинської . . . . . 219—222
238. До Леопольда Лукича-Будая 223
239. До Михайла Могилянського 223
240. До Євгена Чикаленка 223
241. До Олекси Волянського 224
242—243. До Віри Коцюбинської . . . . . 224—225
244. До Володимира Гнатюка 226
245—247. До Віри Коцюбинської . . . . . 226—227
248. До Володимира Гнатюка 228

249. До Віри Коцюбинської 228
250. До Леопольда Лукича-Будая 228
251. До Костянтина П'ятницького 229
252. До Володимира Гнатюка 229
253—254. До Михайла Могилянського . . . . 230—231
255. До Володимира Гнатюка 231
256. До Семена Іткіна (уривок) 232
257. До Максима Горького 233
258. До Вікторії Чикаленко 234
259. До Леопольда Лукича-Будая 234
260. До Михайла Могилянського 235
261. До Ісаака Розенфельда 236
262. До Володимира Гнатюка 237
263. До Євгена Чикаленка 237
264. До Леопольда Лукича-Будая 238
265. До Володимира Гнатюка 239
266—269. До Віри Коцюбинської . . . . . 240—241
270. До Олександри Аплаксіної 242
271. До Віри Коцюбинської 243
272. До Олександри Аплаксіної 244
273—275. До Віри Коцюбинської . . . . . 244—246
276. До Євгена Чикаленка 247
277. До Луки Гарматія 247
278. До Михайла Рудницького 248
279—280. До Віри Коцюбинської . . . . . 248—249
281. До Ірини Коцюбинської 250
282. До Романа Коцюбинського 250
283. До Віри Коцюбинської 250
284—286. До Володимира Гнатюка . . . . . 251—252
287. До Ісаака Розенфельда 253
288. До Леопольда Лукича-Будая 254
289. До Володимира Гнатюка 254
290. До Михайла Могилянського 255
291. До Наталії Кобринської 255
292. До Івана Крип'якевича 256
293. До Володимира Гнатюка 256
294. До Олекси та Марії Волянських 258
295. До Миколи Федюшки 258
296. До Максима Горького 259
297. До Олени Гнатюк 261
298—299. До Віри Коцюбинської . . . . . 261—262
300. До Максима Горького 262
301. До Віри Коцюбинської 263
302. До Михайла Могилянського 263
303—306. До Віри Коцюбинської . . . . . 264—266
307. До Володимира Гнатюка 266
308—309. До Віри Коцюбинської 267
310. До Михайла Могилянського 268
311. До Олександри Аплаксіної 269
312—313. До Віри Коцюбинської 270
314. До Володимира Гнатюка 271
315. До Михайла Могилянського 272
316—318. До Віри Коцюбинської . . . . . 272—273
319. До Василя Степаненка 274

320. До Віри Коцюбинської 274
321. До Михайла Могилянського 275
322—324. До Віри Коцюбинської . . . . . 275—276
325. До Івана Нечуя-Левицького 277
326. До Михайла Жука 278
327. До Василя Кравченка 278
328. До Володимира Гнатюка 279
329. До Максима Горького 280
330—331. До Віри Коцюбинської 281
332. До Михайла Жука 283
333. До Михайла Могилянського 283
334—335. До Віри Коцюбинської 284
336. До Павла Тичини 285
337. До Володимира Гнатюка 285
338—339. До Віри Коцюбинської 286
340. До Віктора Миролюбова 287
341. До Леопольда Лукича-Будая 288
342. До Олександри Аплаксіної 288
343. До Андрія Дуляка 289
344. До Володимира Гнатюка 290
345. До Михайла Могилянського 290
346. До Михайла Жука 290
347. До Івапа Нечуя-Левицького 291
348. До Максима Горького 291

1913

349. До Хоми Коцюбинського 293
350—351. До Віри Коцюбинської . . . . . 293—294
352. До Михайла Жука 294
353. До Віталія Боровика 295
354. До Михайла Могилянського 295
355—359. До Віри Коцюбинської . . . . . 296—298
360. До Олени Гнатюк 299
361. До Михайла Жука 299
362. До Михайла Могилянського 300
363. До Євгена Чикаленка 301
364. До Михайла Могилянського 302
365. До Володимира Гнатюка 302
366. До Михайла Могилянського 303
367. До Володимира Гнатюка 303

ДОДАТКИ

1. До Марії Грінченко 307
2. До Об'єднаного комітету по спорудженню пам'ятника Т. Г. Шевченку у Києві 307
3. До Миколи Сумцова 308
4. До правління Чернігівського міського громадського банку 308
5. До контори товариства «Знание» 309
6. До Максима Горького 309
7. До редакції газети «Рада» 309
8—9. До Об'єднаного комітету по спорудженню пам'ятника Т. Г. Шевченку у Києві . . . 310

Примітки 311

КОЦЮБИНСКИЙ МИХАИЛ МИХАЙЛОВИЧ

Сочинения в семи томах

Том седьмой

(На украинском языке)

Редактор *Л. П. Чорна*
Художній редактор *В. П. Кузь*
Технічні редактори
М. А. Притикіна, І. М. Лукашенко
Коректори *З. П. Школьник,*
О. С. Улезко, В. М. Семенюк

Здано до складання 11.IV 1974 р.
Підписано до друку 12.II 1975 р. БФ 00949.
Зам. № 4—963. Вид. № 326. Тираж 60 000.
Папір № 1, 84×108¹/₃₂. Друк. фіз. арк. 13,0+5 вкл.
Умовно друк. арк. 22,36.
Обліково-видавн. аркушів 21,16. Ціна 1 крб. 80 коп.

Видавництво «Наукова думка». Київ, Рєпіна, 3.

Надруковано з матриць Головного підприємства Республіканського виробничого об'єднання «Поліграфкнига» Держкомвидаву УРСР, Київ, вул. Довженка, 3 в Київській книжковій друкарні наукової книги, вул. Рєпіна, 4 Зам. 5-535.

4 кгб. 80 коп.